

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Radka Šustrová

**Projekt Erweiterte Kinderlandverschickung
v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1940–1945**

**The Project Erweiterte Kinderlandverschickung in the Protectorate of
Bohemia and Moravia between the Years 1940 and 1945**

Praha 2010

Doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

Poděkování

Na prvním místě patří velké díky prof. Janu Kuklíkovi, který se ujal vedení této práce, po celou dobu mě podporoval v tomto nápadu a dal mi řadu cenných a nezapomenutelných rad. Konečnou podobu textu si už bohužel nebude moci nikdy přečíst. Vedení práce poté převzala Doc. Jana Čechurová, jíž tímto velmi děkuji, že se mé práci tak pečlivě věnovala. Za nepřehledné množství nápadů a poznámek vděčím zejména Mgr. Janu Vajskebrovi, který stál u zrodu myšlenky zpracovat toto téma a neustále mě zahrnoval řadou věcných komentářů. Dále děkuji za cenné rady k pramenům Mgr. Monice Sedlákové a Mgr. Davidu Hubenému z Národního archivu a za řadu připomínek ke zpracování zvláště Mgr. Vítězslavu Sommerovi. Diplomová práce s využitím pramenů a literatury ze zahraničních archivů a knihoven by se neobešla bez podpory stipendijních programů Aktion, DAAD a Česko-německé komise historiků a Česko-německého fondu budoucnosti, jímž rovněž touto cestou děkuji.

Prohlašuji, že jsem diplomovou vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 12. prosince 2010

Radka Šustrová

Abstrakt: Diplomová práce mapuje realizaci projektu Erweiterte Kinderlandverschickung na území Protektorátu Čechy a Morava z hlediska organizace, každodennosti a výchovné strategie nacionálního socialismu. Autorka se rovněž zajímá o válečný prožitek dětí v táborech KLV a poválečné vzpomínání na KLV.

Klíčová slova: Kinderlandverschickung, Protektorát Čechy a Morava, děti, Hitlerjugend, druhá světová válka

Abstract: The thesis are concerned with the project Erweiterte Kinderlandverschickung at the area of Protectorate of Bohemia and Moravia in term of the organisation, the everyday life and the educational strategy of National Socialism. The authoress is interested in war experience of the children in the KLV camps and the post-war comemoration of KLV as well.

Keywords: Kinderlandverschickung, Protectorate of Bohemia and Moravia, children, Hitler Youth, Second World War

OBSAH

SEZNAM ZKRATEK	7
ÚVOD	9
1. POLITIZACE VÝCHOVY A VZDĚLÁVÁNÍ PO ROCE 1933	19
1.1. Změny v systému německého vzdělávání a jeho politizace po roce 1933	19
1.2. Nacionálně socialistické pojetí výchovy	22
1.2.1. Příspěvek Ernsta Kriecka k výchovné strategii NS	26
1.2.2. Tábor jako výchovný prostředek nacionálního socialismu.....	27
1.3. „Instituce“ výchovy nacionálního socialismu	30
1.3.1. Rodina a škola	31
1.3.2. Nacionálně socialistický svaz učitelů a Svaz pro dobročinnost	34
1.3.3. Hitlerjugend.....	37
2. PROJEKT ERWEITERTE KINDERLANDVERSCHICKUNG A SOUVISLOSTI JEHO VZNIKU	42
2.1. <i>Kinderlandverschickung</i> a jiné sociální projekty pro děti před rokem 1933	43
2.1.1. „Ferienkolonien“ a KLV před první světovou válkou.....	43
2.1.2. KLV za první světové války a po roce 1918	43
2.1.3. Sociální politika vůči dětem a mládeži po roce 1933	45
2.2. Plány a realizace programu KLV v letech 1940–1945	48
2.2.1. Nástin letecké války nad Německem 1940–1945.....	50
2.2.2. Evakuační programy v rámci KLV.....	53
2.2.3. Organizace projektu, financování a propaganda	56
2.2.4. Vysílací oblasti (<i>Entsendegebiete</i>)	63
3. PROJEKT ERWEITERTE KINDERLANDVERSCHICKUNG V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA	67
3.1. Tábory KLV v Protektorátu Čechy a Morava	70
3.2. Organizace a správa projektu KLV v Protektorátu.....	75
3.2.1. Pověřenec pro KLV v Protektorátu Čechy a Morava	78
3.2.2. Karl Hermann Frank a KLV	82
3.2.3. Propaganda a tábory KLV v Protektorátu	86
3.2.4. Přípravy, první běh KLV a <i>Neuverschickung</i>	89
3.2.5. Tábory KLV v roce 1943.....	95
3.2.6. Transporty a přijímání dětí do táborů	96
3.2.7. Návraty dětí z táborů KLV domů	98
3.3. Táborová každodennost.....	100
3.3.1. Kulturní a světonázorová výchova	102
3.3.2. Školní výuka a tělesné zocelování	105
3.3.3. Tábory KLV jako předstupeň <i>Adolf-Hitler-Schule</i>	108
3.3.4. Knihovny a tisk v táborech KLV	110
3.3.5. Zásobování a stravování v táborech KLV	112
3.4. Problémy v táborech KLV	115
3.4.1. Kontakt dítěte s rodinou	117
3.4.2. <i>Hitlerjugend</i> a školní výuka	120
3.4.3. Zdravotní stav dětí v táborech KLV	121
3.4.4. Výuka náboženství	125
3.5. Táborový komplex KLV v Poděbradech.....	127
3.6. Tábory KLV v Protektorátu na sklonku války	135
3.6.1. Tábory KLV v Protektorátu v zimě a na jaře 1945.....	143
3.6.2. Německé děti po květnu 1945	146
4. DĚTI A TÁBOROVÁ REALITA	150
4.1. Představy o životě v táboře.....	151

4.2.	Nová „rodina“	156
4.3.	Německé vs. české děti.....	158
4.4.	Děti jako samostatně jednající subjekty	162
4.5.	Děti v kontaktu s rodinou	165
4.6.	Děti v konfrontaci se závěrem války	166
5.	Exkurz: DRUHÝ ŽIVOT KLV – INTERPRETACE A VZPOMÍNÁNÍ.....	170
5.1.	Geneze spolku DAF a prosazování vlastního výkladového schématu	172
5.2.	Role pamětníků-dětí na utváření obrazu KLV v rámci DAF.....	181
	ZÁVĚR.....	191
	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	195
	Přílohy	205

SEZNAM ZKRATEK

AHS	<i>Adolf-Hitler-Schule</i>
BArch	Bundesarchiv
BDO	<i>Bund deutscher Osten</i> (Svaz východních Němců)
CPO	Civilní protiletecká ochrana
DAF	<i>Dokumentations- Arbeitsgemeinschaft und Freundeskreis KLV e. V.</i>
DEK	<i>Deutsche Evangelische Kirchen</i> (Německá evangelická církev)
DRK	<i>Deutsches Rotes Kreuz</i> (Německý červený kříž)
HJ	<i>Hitlerjugend</i> (Hitlerova mládež)
KLV	<i>Kinderlandverschickung</i> („Vysílání dětí na venkov“)
KRIPO	<i>Kriminalpolizei</i> (Kriminální policie)
LMF	<i>Lagermannschaftsführer</i>
LMF-Schule	<i>KLV-Schule für Lagermannschaftsführer</i>
MČK	Mezinárodní červený kříž
MPSP	Ministerstvem a ochrany práce a sociální péče
MV–L	Ministerstvo vnitra – referát Lidice a Ležáky
NA	Národní archiv
NPEA	<i>Nationalpolitische Erziehungsanstalten</i> (Nacionálně politické výchovné ústavy)
NS	Nacionální socialismus
NSDAP	<i>Nationalsozialistische Arbeiterpartei</i> (Národně socialistická strana práce)
NSLB	<i>Nationalsozialistischer Lehrbund</i> (Národně socialistický svaz učitelů)
NSM	<i>Deutsches Staatsministerium für Böhmen und Mähren</i> (Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu)
NSV	<i>Die nazionalsozialistische Volkswohlfahrt</i> (Nacionálně socialistický svaz pro dobročinnost)
ONV	Okresní národní výbor
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv
RAD	<i>Reichsarbeitsdienst</i> (Říšská pracovní služba)
RAF	<i>Royal Air Force</i> (Královské vzdušné síly)
RJF	<i>Reichsjugendführung</i> (Říšské vedení mládeže)

RLS	<i>Reichszentrale Landaufenthalt für Stadtkinder e. V.</i> (Říšská centrála pro pobyt městských dětí na venkově.)
RM	<i>Reichsmark</i> (Říšská marka)
RMEL	<i>Reichsministerium für Ernährung und Landwirtschaft</i> (Říšské ministerstvo pro výživu a zemědělství)
RMVP	<i>Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda</i> (Říšské ministerstvo pro lidovou osvětu a propagandu)
RMWEV	<i>Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung</i> (Říšské ministerstvo pro vědu, výchovu a vzdělávání)
SA	<i>Sturmabteilung</i>
SD	<i>Sicherheitsdienst</i> (Bezpečnostní služba)
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SOkA	Státní okresní archiv
SS	<i>Schutzstaffel</i>
ÚŘP-ST	Úřad říšského protektora – Státní tajemník
USAAF	<i>United States Army Air Forces</i> (Letecké síly armády Spojených států)
WE-Lager	<i>Wehrrertüchtigungslager</i>
YMCA	<i>Young Men´s Christian Association</i> (Křesťanské sdružení mladých mužů)
ZÚPM	Zemské ústředí péče o mládež

ÚVOD

Dějiny českých zemí za druhé světové války se zdají být oblastí bádání, kde již není co objevovat. Vyčerpanost témat z tohoto období je ovšem velmi relativní. Problematika dětí a mládeže na území Protektorátu Čechy a Morava patří přesně k těm předmětům historického výzkumu, které stály doposud na okraji badatelského zájmu. Podobně čeští historici často opomíjeli problematiku nečeského obyvatelstva, když se zaměřovali zejména na témata politiky, kultury, odboje a kolaborace především z české perspektivy. Ze zřetele jim proto unikly některé otázky, které sice v českém národním příběhu nehrály nejdůležitější roli, ale v kontextu dějin Protektorátu mají významné místo. Domnívám se, že jedním z nich je i výzkum problematiky pobytu německých dětí na tomto území.

Tímto poměrně úzkým zaměřením jistě zcela nevyčerpávám téma německých dětí a mládeže v Protektorátu. Projekt *Erweiterte Kinderlandverschickung* (KLV)¹ ovšem představuje pro českou historiografii neznámou a v kontextu českých zemí naprosto neprobádanou oblast, jež na své zpracování teprve čekala. Jednalo se o projekt s tradicí z počátku 20. století, který byl v modifikované formě v době druhé světové války opět uveden v život. KLV se týkal dětí zasažených válkou, jak první, tak i druhou světovou. Projekty nespojoval pouze jejich název. Nacionálně socialistická obdoba KLV těžila z předchozích zkušeností a převzala řadu již prověřených postupů včetně organizačního schématu.

Prehistorie projektu KLV na první pohled odkazuje především k sociální a dobročinné práci pro děti a mládež. Sama nacionálně socialistická verze projektu KLV se týkala dětí z velkých měst ohrožených leteckou válkou. Vyznačovala se však silnou ideologickou náplní, která ze zařízení KLV vytvářela především nacistické výchovné instituce. Projekt KLV lze tudíž vnímat jako jeden z prostředků, který režim využíval k ideologickému působení na mládež za účelem podlomení stávajících autorit a získání silného zázemí v podobě nejmladší německé generace. Zájem nacionálních socialistů o mládežnické hnutí lze nicméně sledovat již ve 20. letech, kdy měla z mládežnických svazů postupem času vzniknout jediná organizace. Ustavení centrální instituce v podobě *Hitlerjugend* (HJ) v roce 1933 představuje v tomto procesu zásadní mezník. HJ, která se stala později i zákonem definovaným

---

¹ Výraz je výsledkem běžného německého úzu vytvářet složeniny z několika slov. *Kinder-Land-Verschickung* bychom proto mohli opisem přeložit jako vysílání dětí na venkov. Překlad ústředního pojmu do češtiny nebyl užíván, a tak i v této práci bude užíváno původního označení *Kinderlandverschickung*, popř. zkrácené formy KLV. V pramenech rovněž nalezneme výraz „akce KLV“ (*KLV-Aktion*). Přívlastek „*erweiterte*“ byl přidán v roce 1940 k původnímu označení za účelem vystihnout masovost celé akce. Jedná se tedy o „rozšířené vysílání dětí na venkov“. I v tomto případě zůstanu u používání původního označení a zkratky KLV.

dohlížitelem nad mimoškolní výchovou, hledala možné cesty k nalezení mnohem širšího a časově méně omezeného prostoru pro svou činnost. Sloužila jí k tomu především nejrůznější forma několikátýdenních táborových pobytů.

S vypuknutím druhé světové války a s rostoucím nebezpečím leteckých útoků na německá města započalo organizování dlouhodobějších pobytů v bezpečnějších oblastech pod označením *Erweiterte Kinderlandverschickung*. KLV byl zaváděn postupně a příslušná zařízení vznikala nejen v německých oblastech, ale také v Bulharsku, Maďarsku, na Slovensku nebo na území Protektorátu Čechy a Morava. Území Čech a Moravy nicméně od počátku představovalo velmi často využívaný prostor především z důvodu výhodné polohy a tamnímu okupačnímu režimu.

Tato diplomová práce si proto klade za cíl na základě širokého pramenného výzkumu popsat proces, jakým říšské úřady prosazovaly KLV na protektorátním území. Pokusím se o analýzu zejména správního zázemí, organizace, každodennosti a táborové reality v časovém horizontu od konce roku 1940 do jara 1945. Vytyčené rozmezí tak plně překrývá dobu trvání KLV za druhé světové války. Kontext specifického prostředí Protektorátu Čechy a Morava je ovšem sám o sobě hlediskem, které nelze oddělit od zkoumané problematiky.

Ačkoli je práce věnována výhradně Protektorátu, nebylo možné opomenout širší kontext. Text diplomové práce jsem proto rozčlenila do pěti kapitol. Jelikož pokládám nacionálně socialistické pojetí výchovy za jedno z východisek pro pochopení funkce KLV, věnuji jí úvodní kapitolu. Hlavním garantem této výchovné činnosti se stala HJ, která proto zaujala v rámci KLV téměř výsadní postavení a prostupuje tudíž celým zkoumaným tématem. Práce je nicméně následně řazena chronologicky. Jak jsem již výše naznačila, podoba projektu KLV v roce 1940 alespoň ve formálních rysech navázala na meziválečnou sociální podporu chudých dětí. Druhá kapitola se proto bude alespoň okrajově zabývat vznikem projektu *Kinderlandverschickung* v jeho původní podobě před nástupem nacionálního socialismu. Letecká válka, která podle organizátorů představovala primární důvod obnovení akce v její „rozšířené“ podobě, se rovněž stala nutnou součástí předkládaného textu. Nástinem jejího průběhu uvedu problematiku obnovení projektu KLV v roce 1940.

Stěžejní část práce budou nicméně tvořit až následující kapitoly. Ve třetí části nahlížím KLV nejen celoprotektorátní optikou, ale též prostřednictvím mikrosondy do jednoho středočeského města (Poděbrady). Pouze tato kombinace může poskytnout možnost nahlédnout do procesu realizace KLV nejen na obecné, ale rovněž na té nejnižší úrovni. V následující části se zaměřím na vlastní fungování zařízení KLV a způsoby chování, jimiž se děti vyrovnávaly s tímto novým prostředím, které se stalo na několik měsíců jejich novým

domovem. V závěrečném exkurzu přistoupím k otázce poválečné interpretace projektu KLV, která mnohdy nebývá dostatečně objasněna. Učiním tak na bázi vzpomínání a spolkové činnosti bývalých organizátorů a účastníků akce KLV. Touto závěrečnou kapitolou bych chtěla celé téma KLV také zaktualizovat a nahlédnout na ně v kontextu mnohdy sporného hodnocení nacistické minulosti.

K problematice KLV jistě bylo možné přistoupit i z řady jiných hledisek, než činí tato diplomová práce. Na prvním místě se nabízí komparativní metoda zpracování, kdy bychom porovnávali realizaci KLV v Protektorátu s dalšími oblastmi – např. Slovenska² či Rakouska. Práce by tímto ale směřovala k velice objemné analýze, která není v možnostech diplomové práce. Výzkum by navíc komplikoval nízký stupeň historiografického zpracování KLV v těchto regionech. Například ani Rakousko nedisponuje důležitými studii k tématu³ a rešerše by tak obnášely vytěžení zejména zemských archivů. Rovněž jsem v rámci výzkumu nezpracovávala KLV v širším kontextu vývoje organizace *Hitlerjugend*. Mým cílem není komplexně postihnout dějiny HJ na protektorátním území. Domnívám se, že projekt KLV byl v českém prostředí sám o sobě natolik jedinečný, že si zaslouží zvláštní zpracování. A konečně se nabízí také studium sociálních opatření i před rokem 1900. Soudím však, že tímto rozšířením časového záběru by se těžiště tohoto textu výrazně posunulo a práce by tak primárně neodpovídala na základní otázky související s existencí projektu KLV za druhé světové války. Nicméně poměrně zásadnímu problému, zda vůbec lze projekt KLV označit za sociální akci se budu zabývat v závěrečné části textu.

V úvodu k této práci bych taktéž chtěla vysvětlit význam některých používaných termínů. Zařízení, která vznikala na území Protektorátu i jinde německé úřady označovaly jako „tábor KLV“ (*KLV-Lager*). Termín nicméně nesouvisí s formou ubytování dětí, nýbrž vyjadřuje uzavřenost skupiny, v níž žili členové společenství KLV. Tábory nicméně sloužily k ubytování pouze starších dětí ve věku od 10 do 14 let. Mohl jím tudíž být např. lázeňský dům nebo horská chata. Podobně zavádějícím způsobem může působit pojem „transport“, který bývá obvykle spojován zejména s převážením vězňů do koncentračních táborů. I

---

² K tématu KLV na Slovensku existuje jediná avšak velice přínosná studie: MICHAL SCHVARC, Na želanie „führera“. Slovensko a projekt Erweiterte Kinderlandverschickung, ^{im}: *Od Salzburgu po vypuknutie Povstania. Slovenska republika 1939–1945 očami mladých historikov VIII.*, Bratislava 2009, s. 235–251.

³ Důležitější studie jsou zatím pouze k KLV v Tyrolsku, Vorarlbersku a Vídni: FRITZ STEINER, *Die Erweiterte Kinderlandverschickung im „Reichsluftschutzkeller“ Tirol. NS-Sozialisation, Schule, HJ/BDM, KLV-Lager in Tirol 1939–1946*, dizertační práce Universität Innsbruck, Innsbruck 1998; dále též Horst SCHREIBER, *Schule in Tirol und Vorarlberg 1938–1948*, Innsbruck 1996. HELMUT ELGELBRECHT, *Wien und die so genannte Kinderlandverschickung*, in: *Wiener Geschichte, Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien* 2001/2002, s. 25–112. UTE GORTAN, *Die Erweiterte Kinderlandverschickung*, diplomová práce Universität Wien, Wien 1992.

v tomto případě se jedná o zástupný výraz pro veskrze tradiční dopravu osob do táborů KLV vlakem či lodí.

Vzhledem k častému užívání dobového místního názvosloví, uvádím pro přehlednost za názvy menších měst také nynější názvy okresů.

Metodologie

Pro diplomovou práci jako celek jsem ne zvolila jednotný metodologický přístup. Přestože dosavadní stav zpracování diskutované problematiky zcela jasně nabízel zejména prosté empirické popsání základních aspektů KLV. Jednoznačně se přikláním k tvrzení, že pro další práci s tématem je tento základní výzkum nepostradatelný a nelze tudíž bez něj aplikovat další možné přístupy. Definování výchozích bodů proto také podmiňuje další možné způsoby historického zpracování. Domnívám se, že tuto podmínku plní kapitola zpracovávající KLV na území Protektorátu Čechy a Morava, která nabízí vhled do struktury a organizace tohoto fenoménu.

Vlastním objektem zájmu KLV byly německé děti. V tomto kontextu je proto nezbytné nahlížet na KLV ze dvou rozdílných perspektiv. *Shora*, kdy projekt chápeme jako program organizovaný nacistickým Německem a *zdola*, kde bychom se měli zabývat chápáním a představami samotných dětí a jejich rodin. Tento přístup, který se zaměřuje na jejich subjektivní vnímání válečné zkušenosti, nelze odbýt tím, že se jedná o pouhý sekundární subjekt zkoumané problematiky. Děti představují samostatně myslící a jednající osoby, nikoli pasivní oběti války a jako takové je třeba je vnímat. Představy dětí, o nichž vypovídají v souvislosti s tematikou KLV především dobové dopisy zasílané z táborů, mohou ztělesňovat velmi zajímavý a především plnohodnotný pramen podobně jako například úřední dokumenty Říšského vedení mládeže (*Reichsjugendführung*, RJF).

Dětská percepce válečných událostí se však může výrazně odlišovat od námi rekonstruované reality. Tyto dětské představy mohou být též výrazem odlišného chápání chronologie války, na jehož základě si děti utvářely rozdílné představy o tom, kdy válka opravdu začala.⁴ Změnou perspektivy, kdy právě z dětí učiníme hlavní zkoumané aktéry, se dostaneme na sociálně historickou rovinu výzkumu. Před historikem se tak otevírá možnost zjistit, nakolik pobyt v těchto výchovných zařízeních děti ovlivnil. Zároveň můžeme proniknout do sítě nově vytvářených sociálních vztahů v rámci táborového společenství.

---

⁴ NICHOLAS STARGARDT, *Witnesses of War. Children's Lives under the Nazis*, New York 2006, s. 13–14.

Zkušenost dětí se rovněž odráží ve vzpomínkách pamětníků na tuto již dávnou minulost. Jak uchopit tento válečný zážitek? Na bázi kolektivní nebo generační paměti tak může vystoupit skupinově vnímaný obraz KLV. Třebaže by naplnění tohoto badatelského předsevzetí mohlo směřovat k volbě orálně historického výzkumu, přistoupila jsem ke zpracování pamětnické reflexi jinak – s použitím písemných pramenů. Na příkladu spolku *Dokumentations- Arbeitsgemeinschaft und Freundeskreis KLV e. V.* (DAF), jenž doposud sdružuje pamětníky KLV, se pokusím o definování základních výkladových schémat, která tito pamětníci považují za odůvodněná. Paměťová studia poskytují v tomto smyslu nástroj, jak interpretovat tyto modely z hlediska vzpomínání na dětství za války.

Rozbor pramenů a literatury

Při zpracovávání tématu *Kinderlandverschickung* v Protektorátu Čechy a Morava je nezbytné čerpat především z fondů Národního archivu v Praze, zejména fondů Hitlerova mládež (HJ), Německé státní ministerstvo (NSM), Úřad říšského protektora – Státní tajemník (ÚŘP-ST) a Úřad říšského protektora (ÚŘP). Především první tři jmenované fondy vytváří velice solidní pramennou základnu pro stanovení základních organizačních parametrů projektu na pozadí okupační politiky. Fond HJ nabízí vhled do poměrně běžné agendy pověřence pro KLV a nižších úředních instancí na protektorátním území. NSM a ÚŘP-ST obsahují prameny k tématu v souvislosti s činností Karla Hermanna Franka jakožto státního sekretáře při úřadu říšského protektora a později též německého státního ministra pro Čechy a Moravu. Fond ÚŘP je zdrojem zejména hlášení bezpečnostní služby (*Sicherheitsdienst*, SD), jež rovněž přispívají velice zajímavě k celkovému obrazu KLV na území Protektorátu. V archivních materiálech můžeme ovšem nalézt i rozsáhlou korespondenci. Dochovaná je především úřední (v některých případech i osobní) korespondence mezi vládním radou Robertem Giesem a pověřencem pro KLV v Čechách a na Moravě. K velice hodnotným materiálům řadím původní korespondenci rodičů a dětí, popř. též stížnosti rodičů na špatné zacházení s jejich dcerou či synem nebo konkrétní soustrastné dopisy K. H. Franka rodičům zemřelých dětí aj. Tyto archivní materiály sice nenabízí ucelený pohled, ale postupným skládáním střípků bude možné sestavit jejich prostřednictvím souhrnnější pohled nejen na protektorátní správu KLV. V případové studii zaměřené na komplex KLV v Poděbradech, budu vycházet z pramenů Okresního archivu Nymburk a příslušných fondů k městu Poděbrady. Mikrosondou do

jednoho táborového komplexu chci rekonstruovat fungování jednoho konkrétního tábora a ukázat lokální problémy, které zřizování táborů doprovázely.

Vídeňský archiv pro období republiky (*Österreichisches Staatsarchiv / Archiv der Republik*) nabízí zejména materiály z počátku uvedení akce KLV v roce 1940, jelikož Baldur von Schirach coby Hitlerův zmocněnec ve věci KLV v té době již trvale sídlil ve Vídni. Větší pramennou základnou disponuje Bundesarchiv v Berlíně, z jehož provenience jsem čerpala zejména materiály ze sbírky *Sammlung Dokumentations- Arbeitsgemeinschaft und Freundeskreis KLV e. V.* a dále z fondů *Deutscher Gemeindetag* či *Reichsfinanzministerium*. Sbírkou spolku DAF představuje jedinečnou kolekci dokumentů k jeho genezi, dále též řadu původních deníků, dokumentů či korespondenci z období před rokem 1945. Jedinečný charakter má sbírka dopisů účastnice projektu KLV Ingeborg Lorenz adresované rodičům, které sama pisatelka předala v 90. letech do archivní péče.

Téma dětí a mládeže za druhé světové války, jak jsem nicméně zmínila výše, nespadá do hlavního badatelského zájmu českých historiků. Až na příspěvky Jana Špringla,⁵ Petra Koury⁶ a Tary Zahry,⁷ v nichž se ovšem autoři zabývali výhradně českou mládeží, bylo toto téma v podstatě dosud zcela opomíjeno. Naopak německá historiografie, o níž především bude opřena tato práce, je ve zpracovávání této látky mnohem důkladnější. Výzkumu nacionálního socialismu (NS) byla a je věnována velká pozornost. Zaměřoval se na teoretické aspekty a pozadí NS, vysokou politiku Třetí říše, její hlavní představitele, otázky holocaustu, vinny a bezpráví. Tématu výchovy z pohledu NS, které tvoří obecný rámec této práce, se alespoň v české historiografii nedostává odpovídající pozornosti. Podobně také v zahraničí netvořila a ani dnes netvoří stěžejní oblast výzkumu dějin Třetí říše.

Sám režim označoval sféru výchovy a vzdělávání za jednu z nejdůležitějších oblastí svého zájmu. Vycházel přitom ze snahy ideologicky si podmanit domácí německé obyvatelstvo. Další fází měla být expanze, tedy šíření ideologie a souběžně s tím i hranic nacistického Německa. Úkol vychovat si své nástupce, vojáky nebo alespoň podporovatele režimu byl pro přežití nacismu nutný a nevyhnutelný a představoval určitou garanci jeho budoucnosti. Dříve než přistoupím k programu KLV za druhé světové války, bude třeba uvést základní

---

⁵ JAN ŠPRINGL, *Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě*, diplomová práce FF UK, Praha 2003; TÝŽ, *Protektorátní vzor mladého člověka. Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě (1942-1945)*, in: *Soudobé dějiny* 1–2/2004, s. 154–331 aj.

⁶ PETR KOURA, *Swingová mládež a nacistická okupační moc v protektorátu Čechy a Morava*, dizertační práce FF UK, Praha 2010.

⁷ TARA ZAHRA, *Kindnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands 1900–1948*, New York 2008.

společenské a právní změny, které zavedení projektu předcházely a vymezit teoretické přístupy, které korespondují s nacionálně socialistickým pojetím výchovy a vzdělávání. Nezbytností je též zmapovat základní instituce výchovy, které v průběhu třicátých let doznaly podstatných změn.

Inspirací k dosažení těchto cílů se staly práce německých vědců zabývajících se výchovou. Kvalitním a podrobně shrnujícím materiálem je v tomto případě práce Karla Ch. Lindenbacha *Erziehung und Erziehungstheorie*,⁸ popř. samy původní práce nacistických teoretiků. Z publikovaných textů Ernsta Kriecka se jedná především o knihy *Nationalpolitische Erziehung* nebo *Philosophie der Erziehung*.⁹ Východiska nacionálně socialistické výchovy formuluje rovněž Adolf Mertens v textu *Schulungslager und Lagererziehung* či Rudolf Benze ve sborníku *Erziehungsmächte und Erziehungshoheit im Großdeutschen Reich*.¹⁰ Základní teze byly ovšem nacionálními socialisty převzaty z tzv. reformní pedagogiky. Jejich konečné vyznění bylo upraveno pro potřeby NS.¹¹ Za účelem prosazení těchto tezí bylo nezbytné provést určité právní změny. Jejich podoba nebyla v první polovině třicátých let ještě zcela jasná a vykryštovala až kolem roku 1939.

Vykonavatele výchovné politiky směřující na děti a mládež zastávala *Hitlerjugend*. Zcela jedinečnou dvoudílnou monografii představuje práce Michaela Buddruse *Totale Erziehung für den totalen Krieg*,¹² jež je nejkompexnějším zpracováním dějin HJ, které je v současné době k dispozici. Buddrus sestavil dílo s velice detailním rozpracováním této spolkové činnosti s důrazem na světonázorové směřování jedinců na pozadí organizačních, správních a finančních otázek. Za základní přehledový materiál s časovými přesahy lze nicméně považovat monumentální dějiny německé společnosti Hanse Ulricha Wehlera *Deutsche Gesellschaftsgeschichte* s časovým horizontem let 1914 až 1949.¹³

Obecnou rovinu problematiky je třeba sledovat ve dvou časových horizontech. V prvním období, zahrnující fázi od roku 1900 do roku 1938/1939, nastíním obraz původního projektu *Kinderlandverschickung* a pokusím se postihnout první plány a genezi projektu, jehož kořeny

---

⁸ KARL CH. LINDENBACH, *Erziehung und Erziehungstheorie im Nazionalsozialistischen Deutschland*, Frankfurt am Main 1987.

⁹ ERNST KRIECK, *Nationalpolitische Erziehung*, Leipzig 1933; TÝŽ, *Philosophie der Erziehung*, Jena 1930.

¹⁰ ADOLF MERTENS, *Schulungslager und Lagererziehung*, Dortmund – Breslau 1937; RUDOLF BENZE, GUSTAV GRÄFER (Hrsg.), *Erziehungsmächte und Erziehungshoheit im Großdeutschen Reich als gestaltende Kräfte im Leben des Deutschen*, Leipzig 1940.

¹¹ K tématu např.: MICHAEL SEYFARTH-STUBENRAUCH, EHRENHARD SKIERA (Hrsg.), *Reformpädagogik und Schulreform in Europa: Grundlage, Geschichte, Aktualität*, 1. a 2. díl, Hohengehren 1996; z českých prací např. TOMÁŠ KASPER, *Výchova či politika? Úskalí německého reformně pedagogického hnutí v Československu v letech 1918–1933*, Praha 2007.

¹² MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung für den totalen Krieg. Hitlerjugend und nationalsozialistische Jugendpolitik*, München 2003.

¹³ HANS-ULRICH WEHLER, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte 1914–1949*, Bonn 2009.

sahají až na počátek 20. století. K tomu mi bude nápomocna monografie Georga Braumanna *Kinderlandverschickung 1900–1932*.¹⁴ Braumannova práce je edicí dokumentů k činnosti projektu v období před nástupem NSDAP k moci. Práce je sestavena z krátkých autorových úvodních textů a plných verzí nařízení a výročních zpráv. Třebaže po ediční stránce je tato kniha v mnohém velmi nedokonalá, představuje jediný dostupný soubor publikovaných pramenů k historii KLV před rokem 1933. Přehlednou edici k dějinám Nacionálně socialistického svazu pro dobročinnost (*Nationasozialistische Volkswohlfahrt*, NSV) představuje práce Herwarta Vorländera *Die NSV*,¹⁵ která úvodní studií a následnou edicí postihuje činnost nejpopulárnější nacionálně socialistické organizace působící na poli sociální péče.

Ve druhé fázi (1940–1945) představím motivy a plány na evakuaci dětí v průběhu druhé světové války. Budu vycházet především z prací německých historiků. Fundamentálním textem ke zpracování KLV tvoří monografie Gerharda Kocka „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“. *Die Kinderlandverschickung im Zweiten Weltkrieg*, která reflektuje problematiku KLV v časovém rámci druhé světové války.¹⁶ Kockova práce je v podstatě jediným odborným zpracováním KLV v takto souhrnném měřítku. Netvoří tedy obraz pouze jedné oblasti, jak je v posledním době v německých pracích zvykem. Autor se zaměřil primárně na detailní seznámení s realizací projektu. Kockovu pramennou základnu tvoří především německé archivy na spolkové a zemské úrovni, čímž ovšem nadále zůstal poměrně otevřený prostor výzkumu přijímacích oblastí, mezi které patří i území Čech a Moravy. Podobnou komplexností se vyznačuje i starší práce někdejšího funkcionáře KLV Gerharda Dabela *KLV. Die Erweiterte KINDER-LAND-VERSCHICKUNG. KLV-LAGER 1940–1945*, která je dokumentačním zpracováním projektu.¹⁷ Původní dokumenty a obrazový materiál však nejsou opatřeny řádnou ediční úpravou a s dokumentací je tudíž nutné pracovat velmi obezřetně. Problematičnosti jeho edice se budu věnovat v souvislosti se spolkem *Dokumentation- Arbeitsgemeinschaft KLV e. V* v závěrečné části diplomové práce.

---

¹⁴ GEORG BRAUMANN, *Kinderlandverschickung 1900–1932. Von der Hungerbekämpfung über Kinderlandverschickung zur Kinderholungsfürsorge mit Bochum als Beispiel. KLV. Dokumente und Berichte zur Erweiterte Kinderlandverschickung 1940–1945*, Bochum – Freiburg, 2008.

¹⁵ HERWART VORLÄNDER, *Die NSV. Darstellung und Dokumentation einer nationalsozialistischen Organisation*, Boppard am Rhein 1988.

¹⁶ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“ *Die Kinderlandverschickung im Zweiten Weltkrieg*, Paderborn 1997.

¹⁷ GERHARD DABEL (Hrsg.), *KLV. Die Erweiterte KINDER-LAND-VERSCHICKUNG. KLV-LAGER 1940–1945*, Freiburg 1981.

Za velmi přínosnou lze také označit práci Evy Gehrken *Nationalsozialistische Erziehung in den Lagern der Erweiterten Kinderlandverschickung 1940 bis 1945*,¹⁸ v níž autorka rozpracovala nejen ideologický základ, ale také otázku táborové každodennosti či praktik nacionálně socialistické výchovy. Výchovnou či dokonce převýchovnou¹⁹ tendenci následně znázorním při zpracování tématu KLV na území Protektorátu Čechy a Morava.

K protektorátní historii KLV primární literatura neexistuje. Využít tak můžeme pouze nahodilé zmínky v již zmíněné monografii Gerharda Kocka či vzpomínky účastníků akce.²⁰ Při zpracování proto budu vycházet zejména z archivních pramenů české, německé a rakouské provenience. Podobné omezení se nicméně objevuje i v případě zkoumání dětského válečného prožitku. I v tomto případě budu pracovat v první řadě s archivními materiály, s jejichž pomocí bych tak chtěla práci rozšířit o další možnou perspektivu – dětí ve válce (*Kriegskinder*). V tomto smyslu mne inspirovala především průkopnická práce Nicholase Stargarda *Witnesses of War*.²¹

Závěrečná část věnovaná interpretaci projektu KLV z hlediska paměťových studií bude sama o sobě založena na analýze poválečných textů z provenience někdejších organizátorů projektu a do něj zapojených dětí. Využiji také vzpomínky šesti pamětníků, které jsem získala prostřednictvím dotazníkového šetření. Hlavním textem, jenž bude podroben kritice, představuje již zmíněná edice Gerharda Dabela a další práce z produkce spolku *Dokumentations- Arbeitsgemeinschaft und Freundeskreis KLV e. V.* Oproti tomu s velice otevřenou kritikou KLV vystoupil Jost Hermand ve svém historicko-autobiografickém textu *Als Pimpf in Polen*.²²

Výše zmíněné prameny a literaturu lze s ohledem na zvolenou oblast zájmu označit za základní k tématu KLV. Jejich úplný soupis je uveden v seznamu pramenů a literatury.

...

---

¹⁸ EVA GEHRKEN, *Nationalsozialistische Erziehung in den Lagern der Erweiterten Kinderlandverschickung 1940 bis 1945*. Forschungsstelle für Schulgeschichte und Schulentwicklung, Braunschweig 1997.

¹⁹ Označení *převýchova* používám v souvislosti s výchovnými praktikami, které se z etického a morálního hlediska odlišují od běžné rodinné výchovy a vyznačují se rasistickými nepřátelskými názory k jiným národům a menšinám stejně jako politickou orientací k NS.

²⁰ Srov. ERICH MAYLAHN, Meine KLV-Zeit. Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren, in: 69. *KLV-Rundbrief*, September 1996, s. 34–41; HORST BOHNE, Chata Valdek v Čechách. Můj první pobyt v táboře od května do září 1941, in: *Podbrdsko* 11/2004, s. 169–183 aj.

²¹ NICHOLAS STARGARDT, *Witnesses of War. Children's Lives under the Nazis*, New York 2006.

²² JOST HERMAND, *Als Pimpf in Polen. Erweiterte Kinderlandverschickung 1940–1945*, Frankfurt nad Mohanem 1993.

Diplomová práce je koncipována s ambicí, aby předkládaný text mapoval projekt KLV s přihlédnutím k jeho genezi a vývoji na protektorátním území a představil tak toto téma v ucelené a sevřené podobě. Budu se zajímat o základní fáze projektu – zavedení KLV na protektorátním území, organizaci a následnou likvidaci zařízení. Rovněž se budu věnovat otázkám každodenního fungování zařízení KLV. Nechci se omezovat pouze na tradiční přístup, jenž by projekt zpracovával pravděpodobně výhradně po stránce organizační. Následující text tudíž hodlá reflektovat nejen dětské vnímání KLV, ale též obecný problém přijímání nebo naopak odmítání autoritativně prosazované nacionálně socialistické výchovné strategie a z ní vycházejících požadovaných vzorců chování a jednání.

1. POLITIZACE VÝCHOVY A VZDĚLÁVÁNÍ PO ROCE 1933

„Lagerzeit ist Glückzeit, weil sie Pflicht bedeutet, Lagerleben ist Erhöhung des Daseins, weil es dem Dienste der Gemeinschaft gewidmet ist, Lagerleben ist Hochzeit, weil es die Lösung jeder persönlichen Hemmung durch die tragende Kraft der Gemeinschaft bedeutet.“

ADOLF MERTENS²³

Když se v roce 1933 dostala NSDAP k moci, neměla jasný koncept školního systému. Do vypuknutí druhé světové byly proto nadále využívány do té doby platné učební plány, stejně tak učebnice z roku 1933. Změny, ke kterým do roku 1939 došlo, byly zaváděny především v souvislosti s rasovou politikou Třetí říše.²⁴ Nelze ovšem pominout existenci představy o výchovné strategii nacionálního socialismu, již disponovali především intelektuálové naklonění NSDAP.

Nové úpravy se netýkaly jen aplikace norimberských zákonů, tedy vyloučení Židů z veřejného života, ale také zavádění nových zásad do života společnosti obecně. Výuka tendovala k propagaci a zvýšení obdivu k Německu a úcty k jeho slavné minulosti, víry v jeho dějinné poslání, povzbuzení náklonnosti k nacionálnímu socialismu i Adolfu Hitlerovi či nadšení z příprav na válku. Došlo rovněž k redefinici funkce jednotlivých výchovných činitelů a k vytvoření nových organizací, které na tomto poli měly působit.²⁵

1.1. Změny v systému německého vzdělávání a jeho politizace po roce 1933

Vznikem Říšského ministerstva pro vědu, výchovu a vzdělávání (*Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung*, RMWEV) v roce 1934 začala nová éra školní výchovy.²⁶ Během následujících tří let došlo k postupnému odstranění vlivu politických odpůrců a ve školách a školských úřadech převládl vliv Nacionálně socialistického svazu učitelů (*Nationalsozialistischer Lehrerbund*, NSLB).

---

²³ ADOLF MERTENS, *Schulungslager und Lagererziehung*, Dortmund – Breslau 1937, s. 9: „Čas v táboře je časem štěstí, protože znamená povinnost, táborový život je povýšením života, protože služba je věnována společenství, táborový život je dobou rozkvětu, protože znamená řešení každé osobního obavy prostřednictvím nosné síly společenství“.

²⁴ HANS-ULRICH WEHLER, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte 1914–1949*, Bonn 2009, s. 818–819.

²⁵ HORST SCHREIBER, *Schule in Tirol und Vorarlberg 1938–1948*, Innsbruck 1996, s. 130.

²⁶ Spojením říšského ministerstva pro vědu, výchovu a vzdělávání a pruského ministerstva kultury v březnu 1934 začalo říšské ministerstvo pod vedením Bernharda Rusta naplňovat jakousi dvojí funkci.

Nastavení nové linie výuky proběhlo na základě několika zákonných opatření. Ať už se jednalo o výnos *Erziehung und Unterricht in der Volksschule* (1937) nebo uvedení nového obecného opatření v prosinci 1939, všechna nová ustanovení měla školní zařízení zbavit výsostného označení „výchovné instituce“. Pro všechny úrovně škol platil příkaz „*vychovávat německou mládež k národní pospolitosti a k plnému nasazení pro vůdce a národ*“.²⁷ Na přelomu let 1937 a 1938 došlo také k přepracování učebních plánů a učebnic tak, aby odpovídaly nacionálně socialistickému výkladu dějin.²⁸

Jeden z prvních zásahů zasáhl zejména soukromého vzdělávacího systému. V roce 1935 došlo k absolutní eliminaci soukromých škol, kterých toho času existovalo v Německu více než tři sta (tzv. přípravné školy, *Vorschule*).²⁹ Učitelé byli převedeni do veřejného školství, které se stalo hlavní oporou nového systému. Od školního roku 1936/1937 nebyly na přípravné ani obecné školy (*Volksschule*) přijímány žádné děti na základě rozhodnutí RMWEV, čímž vláda zahájila postupné odstraňování soukromých škol pro děti ve věku od šesti do deseti let. Rovněž pomocné školy (*Hilfsschule*) již nebyly považovány za vhodné pro zreformovanou verzi školního vzdělávání. Odstranění tohoto typu školy odkazovalo k nacistickému kultu rasové dokonalosti. Zřizovány byly naopak nacionálně socialistické elitní školy, na nichž měli zájem zvláště nejvyšší představitelé SS.³⁰

Podle výnosu z dubna 1937 se stala veřejná základní škola (*Grundschule*) jediným vzdělávacím zařízením pro děti od šesti do čtrnácti let, mající rovněž přípravnou funkci pro studium na středních a vyšších školách (*Mittlere und Höhere Schule*).³¹ Snaha o vytvoření několikatřídních škol ovšem nebyla účinná a ještě v roce 1940 disponovalo 60 % těchto vzdělávacích zařízení pouze jednou nebo maximálně dvěma třídami. Kvalita výuky měla postupem času sestupnou tendenci, zvláště v důsledku nedostatku pedagogů. Určujícími se staly nové směrnice, které ovšem vydalo říšské ministerstvo až v roce 1939. Radikalizace režimu se rovněž projevila ve školské sféře, když si vyžádala zavedení rasových opatření na základních školách ještě před vydáním Norimberských zákonů v roce 1935. Židovské děti tak směly dále navštěvovat pouze židovské lidové školy (*jüdische Volksschulen*).³²

---

²⁷ HORST SCHREIBER, *Schule in Tirol und Vorarlberg...*, s. 130.

²⁸ ISABELL VAN ACKEREN, KLAUS KLEMM, MICHAEL WEEGEN, *Das deutsche Schulsystem. Entstehung, Struktur, Steuerung*. Skriptum zur Einführungsvorlesung in den Studienbereich D/in das Modul 1.4, Universität Duisburg, Essen 2008 s. 23. Dostupné na URL: www.uni-due.de/isa, [staženo 2009-01-25].

²⁹ GUSTAV GRÄFER, *Die deutsche Schule*, in: *Erziehungsmächte und Erziehungshoheit im Großdeutschen Reich als gestaltende Kräfte im Leben des Deutschen*, Hrsg. von Rudolf Benze, Gustav Gräfer, Leipzig 1940, s. 53.

³⁰ HANS-ULRICH WEHLER, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte...*, s. 819.

³¹ JENNY POLÁKOVÁ, *Tři milníky německé základní školy*, Olomouc 2004, s. 48.

³² HANS-ULRICH WEHLER, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte...*, s. 820.

Vzhledem k antisemitskému charakteru německého státu po roce 1933 mělo dojít v nejbližší době k postupnému snižování stavů židovských žáků a studentů na školách všech stupňů. Výrazem těchto opatření se stal zákon proti přeplnění německých škol a vysokých škol (*Gesetz gegen die Überfüllung der deutschen Schulen und Hochschulen*) z dubna 1933. Procentuální hranice na přijetí byla stanovena na 1,5 % všech nově přijatých žáků. Od července 1939 mohly židovské děti navštěvovat pouze ryze židovské školy. Výnosem s působností od 30. června 1942 bylo oficiálně zakázáno přijímat židovské děti do škol.³³ Válka zanesla rovněž výrazný mezník do života rasově vyhovujících školáků, kteří nastupovali do evakuačních transportů směřujících do bezpečnějších oblastí v rámci akce *Kinderlandverschickung*.

Prosazované změny se dotkly i církevních škol a výuky náboženství, ačkoli říšský konkordát z roku 1933³⁴ byl spolupráci mezi německou říší a katolickou církví nakloněn. I přes toto smluvní opatření docházelo ve skutečnosti od poloviny třicátých let k přísnému omezování církevního vlivu. Duchovní pod nátlakem odcházeli ze škol, církevní školy nadále působily pouze pod dohledem a výuka náboženství, církevní slavnosti a školní mše byly zakázány.³⁵

Odborné školy (*Berufsschule*), prosazené do nového systému v roce 1937, zastávaly poměrně důležitou roli. Úřady se jej v zásadě striktně dovolávaly zejména s ohledem na zintenzivnění výroby v nezbytných odvětvích válečného hospodářství. Profesní školy měly v Německu jednotný ráz. Vzhledem k větší šanci přijetí ke studiu na tomto typu škol tvořily pro řadu uchazečů určitou alternativu k technickým vysokým školám. Zákon o povinné školní docházce (*Reichsschulpflichtgesetz*) v roce 1938 proto zadal jako všeobecnou povinnost studium na těchto vzdělávacích ústavech, pokud absolvent nebude dále pokračovat ve standardním studiu na vyšší škole nebo univerzitě.³⁶ Další speciální program vysokých škol pro vzdělávání učitelů (*Hochschule für Lehrerbildung*) nahradil stávající pedagogické akademie.³⁷

Druhý krok v tříступňovém školním systému tvořily vyšší školy (*Höhere Schule*), které se během let 1936 a 1937 zredukovaly na tři základní typy – vyšší střední školy pro chlapce, vyšší střední školy pro dívky a gymnázia. Reformou se z gymnázií staly exkluzivní školy pro

---

³³ JENNY POLÁKOVÁ, *Tři milníky německé základní školy*, s. 49.

³⁴ Říšský konkordát z roku 1933 reguloval vzájemná práva a povinnosti německé říše a katolické církve na říšském území. Ujednání tvořilo 34 článků. Již první z nich stanovil konfesijní svobodu a svobodné zastávání úřadu katolického představeného.

³⁵ HANS-ULRICH WEHLER, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte...*, s. 820.

³⁶ GUSTAV GRÄFER, *Die deutsche Schule*, s. 72–75 (kap. VI. Das Berufs- und Fachschulwesen).

³⁷ HANS-ULRICH WEHLER, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte...*, s. 820.

vzdělané a bohatší měšťanstvo z větších měst. Dříve existující soukromé vzdělávací ústavy byly zestátněny. Struktura nově vytvořené soustavy vyšších středních škol spočívala na výběru vyučovaných cizích jazyků. Na základě rozhodnutí ministra Bernharda Rusta se prosadila výuka angličtiny a latiny. Pouze na přírodovědecko-matematických směrech chlapeckých vyšších středních škol se preferovala výuka románských jazyků – francouzštiny, italštiny a španělštiny.³⁸

Studijní materiály zůstaly i do roku 1937 zachovány. Zásadní změny dostaly pouze učebnice dějepisu, avšak nové učební materiály *Volk und Führer* vydaly úřady až ve školním roce 1939/1940. Novou prosazovanou linií byla rovněž nauka o rasách (*Rassenkunde*) v rámci hodin biologie. Od roku 1937 bylo patrné zvýšení vlivu nacismu i v těchto školách. Při výuce dějepisu se zdůrazňovala nacionálně socialistické interpretace dějin, např. oslavování středověké říše, otázka východního osidlování, nástup NSDAP k moci apod. Nabývání nacionálně socialistického charakteru bylo v případě vyšších středních škol pozvolné a nikdy zcela jednoznačné.³⁹

Válka postupem času stále více narušovala standardní výuku ve školách, zejména z důvodu postupného zesilování letecké války nad Německem. Její vývoj a častější povolávání vojáků stále nižšího věku, si vyžádal rovněž úpravu délky studia. Tato skutečnost se promítla i do dalších zoufalých opatření, která mimo jiné znamenala povolávání náctiletých branců do vojenských jednotek.

Podobně jako u základních škol musely židovské děti v roce 1935 opustit i vyšší střední školy. Vedle těchto nařízení, jež se zcela jistě vymykala standardní výchovné strategii, pronikla do školství po roce 1933, nicméně jako do jiných oblastí života společnosti, rasová opatření. Ovšem spíše než změna jejich struktury školních zařízení, představovalo silný pedagogický závazek zejména přijetí prosazované podoby nacionálně socialistické výchovy a její praktická aplikace na rasově vyhovující jedince nejen během mimoškolních aktivit v HJ, ale rovněž ve školách na nejnižších stupních.

1.2. Nacionálně socialistické pojetí výchovy

V době převzetí moci nacionálními socialisty neexistoval v německém prostředí žádný oficiálně schválený koncept výchovy. Určující se proto staly příslušné pasáže v knize *Mein Kampf*, v nichž Adolf Hitler upozornil na „relativní nezájem“ o otázku výchovy. Zásadně

---

³⁸ GUSTAV GRÄFER, *Die deutsche Schule*, s. 61–62.

³⁹ HANS-ULRICH WEHLER, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte...*, s. 822–823.

proto vyznívá požadavek na vytvoření a prosazení výchovně-politického konceptu. Hitler představil jistou formu „školního programu“ již ve dvacátých letech, když vyjádřil požadavek plánované výchovy, díky níž by byl mladý člověk vychován do podoby „úplného Němce“ („*ein ganzer Deutscher*“). Hlavním rysem teorie výchovné teorie byla především fyzická a psychická příprava mládeže. V základních obrysech se ovšem nacionální socialisté ve svých konceptech příznačně vymezovali vůči marxismu, liberalismu a katolicismu. Tyto prvotní pedagogické představy zůstaly základní tezí nacionálního socialismu až do konce války, ale byly současně dále rozvíjeny.⁴⁰

Po roce 1933 přikročily školní úřady k naplňování nových výchovných zásad v souladu s nově vydanými výnosy a předpisy. Říšské ministerstvo pro vědu, výchovu a lidovou osvětu zveřejnilo teze zaváděné politiky. Program „*nacionálně-socialistické revoluce světonázoru*“ prosazoval formu výchovného pořádku německého národa namísto humanistických teorií. Zážitek v rámci společenství („*Erlebnis in der Gemeinschaft*“) se stal klíčovou tezí.⁴¹ Tyto pojmy převzali nacionální socialisté z reformní pedagogiky (*Reformpädagogik*).⁴²

Pro nacionální socialisty naplňoval zmíněný pojem „*Erlebnis*“ (zkušenost) výchovnou funkci, která ovšem byla fundamentálně odlišná od cílů německých reformních pedagogů. Je ovšem zřejmé, že nacionálně socialistický přístup k otázce výchovy hledal v reformní pedagogice alespoň inspiraci. Již v 19. století se forma výchovy stala problematikou, která byla široce diskutována, a to právě nejvýrazněji v jazykově německém prostředí.⁴³ Reformní pedagogika byla chápána jako pokračování školské reformy a kritiky školského systému, především klasického novohumanistického gymnázia z důvodu nadměrné převahy klasických jazyků a nedostatečnému zohlednění aktuálních přírodovědeckých poznatků. Ačkoli nebylo reformní pedagogické hnutí jednotně zkonsolidovaným uskupením, jeho zastánci se kriticky

---

⁴⁰ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“. *Die Kinderlandverschickung im Zweiten Weltkrieg*, Paderborn, 1997, s. 28.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Reformní pedagogika představovala hnutí požadující reformu škol, výuky a výchovy. V časovém rozmezí od konce 19. století do první třetiny dvacátého století se stavěla proti donucovacím metodám, drilu, schematismu a formalismu ve výchově, cizosti školního prostředí a potlačování aktivity a samostatnosti školáků. Princip spočíval v myšlence vytvoření školy, jež bude přívětivá k dětem a současně i závazných školních a pedagogických konceptů. Inovativní momenty tvořila zejména individualizace výuky, práce ve skupinách, důraz na princip aktivity žáka a proměna prostoru výuky. Srov. EHRENHARD SKIERA, *Frühe Schulkritik und die Idee einer menschenfreundlichen Schule*, in: *Reformpädagogik und Schulreform in Europa. Grundlagen, Geschichte, Aktualität*, Sv. II, Hrsg. von Michael Seyfarth-Stubenrauch, Ehrenhard Skiera, Hohengehren 1996, s. 2–22; ANDREAS PEHNKE, *Länderstudie Deutschland. Der steinige Weg für Reformpädagogien im konservativen deutschen Schulsystem*, in: *tamtéž*, s. 377–388.

⁴³ Zásadním časovým mezníkem při utváření tzv. reformní pedagogiky byla školská konference v Berlíně svolaná císařem Vilémem II. v prosinci 1890.

vyjadřovali k tzv. „staré škole“ a scholarizaci společnosti vůbec.⁴⁴ Starému modelu byl vytýkán nejen intelektualismus a v jeho důsledku jednostranný vývoj žákovy osobnosti, ale i převaha racionalismu nad pěstováním volných vlastností žáka, upřednostňování teorie před praxí nebo přetěžování studentů. Proti této „staré škole“ stavěli reformní pedagogové koncepcí odkazující na samovolný vývoj osobnosti dítěte, jeho přirozenost, vycházející „z premisy vysoké výchovné hodnoty sociálního života založeného na teorii pospolitosti“.⁴⁵ Chápání pojmu pospolitost (společenství – *Gemeinschaft*) ve Třetí říši tak přecházelo z původní teze reformních pedagogů výchovy k autonomii jedince („*Erziehung zur Autonomie*“) do nacionálně socialistické podoby výchovy k národnímu společenství („*Erziehung zur Volksgemeinschaft*“).⁴⁶ Kořeny v reformním pedagogickém a občanském mládežnickém hnutí měl také kamarádství (*Kamaradschaft*). Nacionálně socialistická výchovná koncepce měla na svědomí zúžení osobních a neformálních vztahů mezi dětmi a mládeží. Důraz byl kladen také na vedení a identifikaci žáka s nacionálně socialistickým státem.⁴⁷ Z dítěte se proto mělo postupně stávat díky vnějším vlivům jedinec s poměrně úzkou vazbou na nacionálně socialistické myšlenky. Reformní pedagogové naopak směřovali vlastním pojetím výchovy k odpovědnosti a samostatnosti.⁴⁸

V obecné rovině je možné hovořit o dobové (německé) nacionálně politické výchově (*nationalpolitische Erziehung*), jíž se rozuměla výchova k politickému postoji ve smyslu nacionálního socialismu, a jehož cílem byla myšlenka a akt společenství. Základním požadavkem se stala služba společnosti a pro její vykonávání nezbytné zdraví a výkonnost jedince. Nacionálně socialistická výchova tak obsahovala dvě složky: výchovu ke zdravému a zdatnému jedinci (*Einzel Mensch*) a výchovu jedince jakožto aktivního článku národního společenství (*Volksgemeinschaft*). Koncept národního či lidového společenství představoval zcela jistě klíčový element v „revolučních“ cílech nacistického režimu. Německá mládež v rámci jeho prosazování tvořila jednu ze společenských skupin, u níž bylo možné percepci tohoto pojmu registrovat.⁴⁹

---

⁴⁴ TOMÁŠ KASPER, *Výchova či politika? Úskalí německého reformně pedagogického hnutí v Československu v letech 1918–1933*, Praha 2007, s. 135.

⁴⁵ TOMÁŠ KASPER, *Výchova či politika?...*, s. 137.

⁴⁶ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 29: Reformní pedagogové usilovali o výchovu vedenou k autonomii žáka nebo studenta, avšak výchova ve Třetí říši byla směřována k národní pospolitosti.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ ERIKA MANN, *Zehn Millionen Kinder. Die Erziehung der Jugend im Dritten Reich*, Berlin 1988, s. 24.

⁴⁹ Srov. DAVID WELCH, Nazi Propaganda and the Volksgemeinschaft. Constructing a People's Community, in: *Journal of Contemporary History* 2/2004, s. 213–238.

Úplnost jedince se pak skládala ze tří složek – těla, duše a rozumu. Oproti církevní preferenci duše před tělem věřili nacionální socialisté, že jejich pojetí je důrazem na harmonii všech tří složek celistvější. Tímto chápáním lze vysvětlit především zajištění tělesné přípravy dětí, jímž se rovněž vyznačovaly tábory HJ. Zmíněné tři složky pak měly být rovněž zdrojem síly, kterou jedinec využije nejen ve svůj vlastní prospěch, ale především pro národ, jak plně vyjadřuje dobové heslo vyjadřující přednost obecného blaha před vlastním prospěchem („*Gemeinnutz geht vor Eigennutz*“). Pocit sounáležitosti ke společenství měl být součástí dědičné výbavy každého jedince.⁵⁰

Vliv dosavadních výchovných činitelů rodiny, školy, církve a mládeže samotné se měl proměnit. Nový či větší význam získaly pouze dva subjekty – mládež a škola. Pod heslem mládež vychovává mládež („*Jugend erzieht Jugend*“) nabyla mládež ve výchovné strategii NS velkého významu, jelikož v důsledku mělo samo nacionálně socialistické hnutí být založeno na mladistvosti. Jádrem se pak stala státní mládež (*Staatsjugend*), kterou sdružovala Hitlerjugend a Svaz německých dívek (*Bund deutscher Mädel*, BDM), třebaže v nastavené struktuře BDM bylo součástí HJ. Obě tyto složky měly doplnit nedostatečný výchovný potenciál školy, která se orientovala pouze na výchovu po stránce charakterové, sekundárně pak i tělesné. Státní mládež směřovala svým pojetím k sebekázi a přátelství. Jako celek se ovšem neomezovala na pouhou tradiční školní výuku a pracovala rovněž s alternativními formami vyučování, např. učebními kurzy či pobyty ve školních domovech mimo město. Již tento model výchovy formou pobytů „*získal dnes docela nový význam, protože se stal ne tolik zaopatřovacím zařízením, jako spíše výchovným místem k nacionálně socialistickému postoji*“. Ve výchovné činnosti měly v dalších letech jedince pokračovat jiné státní organizace jako například pracovní nebo vojenská služba, RAD či SS.⁵¹

Pedagogické texty pocházející z 30. a 40. let jsou silně prostoupeny ideologií a vyznačují se velice jednotvárnou argumentací. Vyjadřují více méně pouze cíl výchovné politiky, vytvoření nacionálně socialistického člověka prostřednictvím kombinovaného působení zejména školy a *Hitlerjugend*. Leitmotivy této argumentace se staly především „světonázorové“ vzdělávání (*weltanschauliche Schulung*) a „nacionálně socialistický člověk“ (*nationalsozialistischer Mensch*).⁵²

---

⁵⁰ RUDOLF BENZE, *Nationalpolitische Erziehung im Dritten Reich*, Berlin 1936, s. 7–13. Rudolf Benze působil jako ministerský rada na Říšském ministerstvu pro vědu, výchovu a vzdělávání (RMWEV).

⁵¹ Tamtéž, s. 14–23: „*Auch die Schülerheime haben heute eine ganz neue Bedeutung gewonnen, da sie nunmehr nicht so sehr Verpflegungsanstalten als vielmehr Erziehungsstätten zu nationalpolitischer Haltung werden.*“

⁵² BARBARA SCHNEIDER, *Die Höhere Schule im Nationalsozialismus. Zur Ideologisierung von Bildung und Erziehung*, Köln – Weimar – Wien 2000, s. 398.

1.2.1. Příspěvek Ernsta Kriecka k výchovné strategii NS

Ernst Krieck,⁵³ původně učitel na lidové škole v Bádensku, patřil ve třicátých a čtyřicátých letech mezi prominentní německé vědce zabývající se výchovou.⁵⁴ Svou teorií čisté výchovné vědy (*Reine Erziehungswissenschaft*) přispěl k ideologizaci výchovné teorie⁵⁵ pro potřeby nacionálního socialismu. Sám byl velkým příznivcem nového německého státu, který ostatně on sám v roce 1917 označoval za ideální výsledek války.⁵⁶

Výchova pro Kriecka znamenala jakousi prafunkci společnosti, podobně jako náboženství, právo nebo jazyk. Tato teze nabízela vysvětlení nové čisté výchovné vědy, pro kterou byla výchova daná skutečnost, nikoli úkol. Jednalo se o hledání výchovného plánu (*Erziehungsidee*) ve všech lidských společnostech. Za výchovný plán označil Krieck „každé působení člověka na člověka“.⁵⁷ Toto vzájemné působení mělo trvat po celou dobu života jak jeho členů, tak i samotného společenství. Jelikož Krieck hovořil o „vzájemném působení“, odmítl tímto jednosměrné působení starších na mladší a k tomu doplnil i další pojmy. Pod označením společenství-příslušník („*Gemeinschaft-Glied*“) vymezil rovnoprávné formy výchovy, ve smyslu každý vychovává každého. Nejen, že společnost na své členy působí – vychovává a formuje je, ale také členové působí na sebe navzájem i na společenství jako takové. Uplatnění této teze můžeme nalézt v praxi Hitlerjugend, kde byla praktikována teorie „mladí vychovávají mladé“. Podobně v táborech KLV lze mezi vychovateli a dětmi nalézt jen malý věkový rozdíl. Inovativnost v Krieckově přístupu lze hledat především v prvotní otázce formulované „Jak výchova (opravdu) probíhá?“, místo „Jak by měla výchova probíhat?“ Tato deskriptivní formulace byla tehdy principiálně nová.

Společenství (*Gemeinschaft*) Krieck charakterizoval jako *Gliedschaft*; jedinec je svou existencí a vývojem chápán jen jako článek společenství. Rodina, jako primární výchovná

⁵³ Ernst Krieck (1882–1947) byl německý učitel, spisovatel a profesor. Svými pracemi přispěl k teorii nacionálně socialistické pedagogiky a sehrál významnou roli při utváření výchovného modelu nacionálního socialismu. V roce 1932 se stal členem NSDAP a NSLB. Od roku 1933 zastával post rektora na Goethe-Universität ve Frankfurtu nad Mohanem, kde se prosadil jako učitel pedagogiky a filosofie. Později přešel na univerzitu v Heidelbergu. Od roku 1934 pracoval pro bezpečnostní službu říšského vůdce SS. V roce 1939 se stal spolupracovníkem „Institutu pro výzkum a odstranění židovského vlivu na německý církevní život“ a „Říšského institutu pro dějiny nového Německa“. V roce 1947 byl internován americkými okupačními jednotkami. Zemřel v internačním táboře Moosburg an der Isar v Bavorsku. (HERMANN WEIß, *Personen Lexikon 1933–1945*, Wien 2003).

⁵⁴ Srov. ERNST KRIECK, *Philosophie der Erziehung*, Jena 1930; TÝŽ, *Nationalpolitische Erziehung*, Leipzig 1933.

⁵⁵ K problematice vytváření nacionálně socialistické teorie výchovy: GERHARD BRÜCKNER, *Die Mythologisierung von Erziehungswirklichkeit und Erziehungswissenschaft bei Ernst Krieck: Ein Beitrag zur Entstehung nationalsozialistischer Erziehungstheorie*, disertační práce Ludwig-Maximilians-Universität, München 1975.

⁵⁶ KARL CH. LINDENBACH, *Erziehung und Erziehungstheorie im Nationalsozialistischen Deutschland*, Frankfurt am Main 1987, s. 67.

⁵⁷ Tamtéž, s. 67–68.

instituce, hrála také významnou roli. Krieck ji označil za prabuňku společnosti vůbec, která nese základní myšlenky již sama v sobě.

Vliv Ernsta Kriecka na nacionálně socialistické pojmání výchovy se odrazil například v řeči Adolfa Hitlera 1. července 1933, kdy zdůraznil, že podstatou revoluce není převzetí moci, nýbrž zvláštní výchova každého jedince.

Krieck vstoupil na počátku třicátých let do NSDAP a NSLB. Ke své fascinaci nacionálním socialismem dospěl v průběhu své vědecké činnosti. Jeho obrácení k nacionálnímu socialismu způsobila více méně odpověď na pro něj problémovou otázku – „Které politické síly byly schopné vybojovat ‚výchovní stát‘?“ Krieck věřil, že je jím jen stát postavený na nacionálně socialistickém základě.⁵⁸

1.2.2. Tábor jako výchovný prostředek nacionálního socialismu

Označení „tábor“ (*Lager*) je nejčastěji užíváno v souvislosti se sítí koncentračních táborů, zřízených pro osoby, které režim neshledal za vhodné z rasových, politických či dalších důvodů. Má tedy zcela negativní konotace. Táborový systém německé říše byl ovšem propracovanější a rozhodně nebyl takto jednostranně zaměřen. Stejně označení tak nesly i zařízení sloužící jako výchovný prostředek pro osoby, které naopak vyhovovaly rasovým podmínkám a měly se stát oporou režimu. Za tímto účelem vznikly tisíce táborů určené k formování „nového německého člověka“. Jejich vytvoření bylo prostředkem realizace „nového národa“.⁵⁹ Místem uskutečnění se staly tábory zřizované pro úředníky, příslušníky SA, SS nebo Říšské pracovní služby (*Reichsarbeitsdienst*, RAD), ale také pro osoby mimo státní sektor – pro právníky, lékaře či umělce. Tábor byl konstruován tak, aby naboural identifikaci s přirozeným sociálním prostředím, podpořil eliminaci měšťanský prvků (*Entbürgerlichung*) a zažitého přátelství (*Verkamaradschaftung*). Oba procesy spojovala idea *Volkswerdung* – vytvoření národa. Míněn byl národ nový, založený na rasových základech.⁶⁰

Pobyty v táborech organizovala rovněž Hitlerjugend, jelikož podle Baldura von Schiracha tábor představoval „nejkrásnější sen mládeže“, jehož forma je pro život mládeže nejideálnější.⁶¹ Tento systém táborů vznikl od přelomu let 1937 a 1938 v šestnácti podobách, jež byly určeny výhradně pro německou mládež: *Freizeitlager* (tábor pro volný čas),

⁵⁸ KARL CH. LINDENBACH, *Erziehung und Erziehungstheorie ...*, s. 77–81.

⁵⁹ PETER FRITZSCHE, JOCHEN HELLBECK, The New Man in Stalinist Russia and Nazi Germany, in: *Beyond totalitarianism. Stalinism and Nazism compared*, eds. Michael Geyer, Sheila Fitzpatrick, Cambridge – New York 2009, s. 311.

⁶⁰ PETER FRITZSCHE, *Life and Death of the Third Reich*, Cambridge – London 2008, s. 96–99.

⁶¹ HANS-JOCHEN GAMM, *Führung und Verführung, Pädagogik des Nationalsozialismus, Eine Quellensammlung*, Frankfurt am Main – New York 1984, s. 326.

Sommerlager (letní tábor), *Wehrertüchtigungslager* (branně-výchovný tábor), *Reichsausbildungslager* (říšský vzdělávací tábor), *Kinderlandverschickungslager* (tábor KLV), *sportliche Trainingslager* (sportovní tréninkový tábor), *Ernteeinsatzlager* (tábor pro žňové brigády), *Spezialausbildungslager für die HJ-Sondereinheiten* (speciální vzdělávací tábor pro zvláštní jednotky HJ), *Landdienstlager* (tábor pro službu na venkově), *Osteinsatzlager* (tábor nasazení na východě), *Ausleselager* (tábor pro vybrané), *Schulungslager* (zaškolující tábor), *Umschulungslager* (přeškolující tábor), *Umsiedlerlager* (osidlovací tábor), *Kriegseinsatzlager* (tábor pro válečně nasazené) a *Feldlager* (polní tábor). Michael Buddrus z důvodu této velké pestrosti dochází k definici nacistického Německa jakožto „táborové společnosti“ (*Lagergesellschaft*), která poměrně jasně vyjadřuje časté využívání táborové formy tréninku a vzdělávání jako určité formy života. Od roku 1938 získával jejich charakter v souvislosti s krizí v Československu stále více znaků paramilitární povahy.⁶²

Rozšířenost tohoto fenoménu se neustále zvyšovala. Jestli v roce 1934 existovalo už 450 táborů, které naplnilo kolem 100 000 účastníků, v dalších letech došlo k ještě silnějšímu růstu, jelikož v roce 1938 to bylo 1800 táborů s 400 000 účastníky. Tento trend pokračoval dále, v roce 1943 se hovořilo již o 7 až 8000 táborech. Vedle těchto velice působivých čísel je ovšem třeba vnímat i jejich náplň – zaměření a důraz na jejich výchovně-vzdělávací potenciál.⁶³ S tím rovněž souvisí pojem „táborová výchova“ (*Lagererziehung*). Jedinec měl být utvářen vlastním táborovým prostředím (*Lagerformung*), ale rovněž řadou dílčích aktivit, např. drilem (*Lagerdrill*). Z tohoto hlediska je možné nicméně užívat také obecnější pojem socializace v nacionálně socialistickém smyslu (*NS-Sozialisierung*).⁶⁴

Princip školního nebo zaškolovacího tábora (*Schulungslager*) spočíval ve spojení všech tří nezbytných složek výchovy těla, duše a rozumu. Působil rovněž jako „nejvhodnější a přirozeně podmíněný výraz pro rozvoj německého člověka“. Tato vzdělávací snaha měla představovat hlavní náplň pobytu v táboře. Vlastní prostor ovšem patřil taky táborovému zocelování (*Lagerertüchtigung*), resp. tělesnému tréninku. Vzorem tohoto systému se stala německá armáda, protože služba ve vojsku měla posílit vědomí každého jednotlivce k plnění povinnosti, jenž měl jedinec k celku, resp. společenství nebo pak dále k národní pospolitosti (*Gemeinschaft, Volksgemeinschaft*). Tuto službu národu lze chápat jako první právo každého Němce. Efektivní služba, kterou měl každý jedinec nabídnout svému národu, pak byla

---

⁶² MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung für den totalen Krieg*, s. XXII–XXIII.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ EVA GEHRKEN, *Nationalsozialistische Erziehung*, s. 172.

podmíněna striktním fyzickým tréninkem. Tělesná příprava byla vnímána jako jednoznačně důležitější prvek výchovy než rozvoj intelektu a mnohdy proti němu byla také stavěna.⁶⁵

Vojenská služba byla stanovena jako prvotní zkušenost, z níž měl táborový systém vycházet.⁶⁶ Společné pobývání v táboře umožnilo rovněž společné vykonávání veškerých činností, ať už se jednalo o sport, ideologické vzdělávání, zpěv či péči o „jedinečné přátelství“.⁶⁷ Tábor se tak profiloval jako „totální instituce“ kladoucí důraz na tělo a mysl. Současně se svými parametry blížil vojenskému táboru.⁶⁸ K této podobnosti přispěla rovněž povinnost oblékat jednotné uniformy HJ a BDM. Jejich význam neměl být pouze estetický. Měly rovněž budit dojem vzájemné rovnocennosti mezi jedinci.⁶⁹

Na podobném, tedy táborovém principu byl založen i projekt *Erweiterte Kinderlandverschickung*, v jehož rámci vznikl systém „táborových škol“ (*Lagerschulen*). Charakterizovala je skutečnost, že sám tábor nahrazoval školu jako takovou, což bylo v zásadě novinkou. Vznikly až se zavedením KLV v roce 1940.⁷⁰ Tuto odlišnost odrážela rovněž délka pobytu v táboře. Oproti táborům KLV (tedy tzv. „táborovým školám“) s délkou pobytu minimálně 6 měsíců, původní tábory HJ zpravidla trvaly pouze 10 až 14 dní a na jejich denním programu nefigurovala tradiční výuka, ale většinou pouze dvě přednášky, jejichž obsah se nevyhýbal tématům s rasovou tematikou. Program, jenž v základních obrysech dodržoval pevně stanovené schéma, dále doplňovaly sportovní aktivity a zpěv. Všechny činnosti se vyznačovaly kolektivním charakterem a tělesné zocelování představovalo jednu z klíčových činností jak v chlapeckých, tak dívčích táborech. V rozdělování na dívčí a chlapecké tábory (a to rovněž i u táborů KLV) můžeme spatřovat nejen oddělení z důvodu rozdílnosti každodenních programů, ale rovněž úsilí o vytvoření či udržení polarity charakterů obou pohlaví, které bylo chápáno jako indikátor zdraví národa.⁷¹

Mezi téměř tradiční sportovní aktivity patřil také vojenský pochod, který vycházel nejen z paramilitárního charakteru táborů, ale odkazoval rovněž na vlastní požadavek disciplíny. Ačkoli branná cvičení v terénu sice nemusela podle školního rady RMWEV Adolfa Mertense

---

⁶⁵ G. A. ROWAN-ROBINSON, The Training of the Nazi leaders of the Future, in: *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1931–1939)* 2/1938, s. 235.

⁶⁶ ADOLF MERTENS, *Schulungslager und Lagererziehung*, Dortmund – Breslau 1937: „Es ist der treffendste, sicherste und naturbedingte Ausdruck für die Entfaltung des deutschen Menschen“, s. 3.

⁶⁷ Tamtéž, s. 4–9.

⁶⁸ PETER FRITZSCHE, *Life and Death...*, s. 98.

⁶⁹ ADOLF MARTENS, *Schulungslager und Lagererziehung*, s. 49.

⁷⁰ HELMUT ENGELBRECHT, *Lagerschulen. Schule unter Einfluss von Krieg und Vertreibung. Bildungsnotstand durch Kriegereignisse, Kriegserfordernisse und Kriegsfolgen in Österreich*, Wien 2004, s. 44–45.

⁷¹ BARBARA VINKEN, *Die deutsche Mutter. Der lange Schatten eines Mythos*, Frankfurt am Main 2007, s. 221.

připomínat vojenské cvičení, byly pochody v podstatě běžnou součástí programu táborů KLV. Dívky směly hrát méně náročnější hry. Tyto sportovní hry ovšem mohly ve srovnání s dalšími aktivitami působit téměř neškodně. V rámci vzdělávací činnosti účastníci kurzu absolvovali i exkurze v ústavech zabývající se genetikou a naukou o rase. Výchovný prostředek představovaly rovněž slavnosti, jež mělo navodit přátelskou atmosféru při setkávání členů tábora. Patřily tak spolu s každodenním vyvěšováním vlajky s vyobrazeným symbolem Třetí říše mezi tradiční táborové rituály.⁷²

Tábory v tomto nacionálně socialistickém pojetí lze považovat za speciální formu výchovy, která se skládala ze zvláštní vzdělávací a fyzické činnosti. Spojením těchto dvou složek měl tábor jedinci nabídnout výcvik, který by jej formoval jak po stránce charakterové, tak fyzické. Příznačný pro ně byl především polovojenský charakter. Jako určité omezení se mohla jevit časově ohraničená a relativně krátká délka pobytu. V tomto směru výhodnější se nacionálním socialistům jistě jevily tábory zřizované v rámci projektu *Erweiterte Kinderlandverschickung*.

1.3. „Instituce“ výchovy nacionálního socialismu

Sektor výchovy byl jednou z nejdůležitějších oblastí mocenské struktury nacistického Německa. Docházelo zde proto k přesahování oborových kompetencí různých stran a státních organizací. Výchova byla vnímána jako jeden z nejdůležitějších instrumentů k dosažení vytčených cílů, a proto měli mnozí přední představitelé nacistického Německa mocenské zájmy v oblasti vzdělávací a výchovné politiky. Při určitém zobecnění můžeme za vlivné instituce označit „nacistickou školu“ (*Nazi-Schule*) a „nacistickou mládežnickou organizaci“ (*Nazi-Jugendorganisation*), kde je již obsažen charakter a strategie výchovy.⁷³ Při detailnějším rozčlenění rozlišujeme tři orgány, které měly vliv na výchovu dítěte, v nichž je třeba spatřovat základní pilíře výchovy, jejichž působení ovšem mělo být po roce 1933 rozdílně prosazováno i interpretováno. Mezi tradiční nositele této funkce, rodinu a školu, pronikla nově organizace *Hitlerjugend*. Sekundární avšak nikoli nevýznamnou roli hrál Nacionálně socialistický svaz pro dobročinnost (NSV) a Nacionálně socialistický svaz učitelů (NSLB), které rovněž prostupovaly výchovným sektorem. Opodstatňuje to rovněž jejich budoucí funkce v programu KLV, kde byly obě výrazně zaangažovány, byť jejich vliv nepřerostl výlučné postavení HJ.

⁷² ADOLF MERTENS, *Schulungslager und Lagererziehung*, s. 52–71.

⁷³ ERIKA MANN, *Zehn Millionen Kinder...*, s. 21.

1.3.1. Rodina a škola

Prvotní instituci tvořilo zázemí každé německé rodiny, která vždy zastávala nezastupitelnou funkci ve výchově mladé generace. Podle rodičovského práva byly děti vychovávány podle ideologického přesvědčení a náboženské vazby rodičů. Ve vnímání rodiny došlo v éře nacionálního socialismu k výraznému posunu, především směrem k jeho jasnému zpolitizování. V tradičním rodinném kruhu se měla funkce a ideologie nového německého státu „zrcadlit“ zvláště proto, že nacionálně socialistický stát „opětovně objevil její hodnotu“. Došlo tak k proniknutí do intimity rodiny a jejímu využívání pro „postátněné“ výchovné cíle, neboť *„německá rodina nemá být životním společenstvím s cílem společné radosti, nýbrž životním společenstvím s cílem společného boje za existenci a štěstí německého národa“*. Rodina tak měla dostat povýšení na signifikantní článek celonárodní pospolitosti, na nějž se v systému plně spoléhá. Vykonávání této vůle stálo na bedrech matky a otce jako nositelů idey rodiny: *„je nutné, aby každý německý muž a každá německá žena jasně poznali neměnnost německé současnosti a nezaměnitelnost německých cílů, tj. neměnitelnost nacionálně socialistické idey a sami k ní vnitřně směřovali“*.

Třebaže byla rodina pouze jedním ze tří výchovných orgánů, v její kompetenci měla (nicméně docela logicky) přetrvávat zejména předškolní a školní výchova jakožto základ jakékoli další výchovné práce. V následujících letech pak přecházela hlavní odpovědnost na instituci školy a organizaci HJ. Zda dítě službu v HJ nastoupí, ovšem nemělo být otázkou volby rodičů, jelikož *„každý chlapec a každá dívka, kteří jsou rasově a geneticky zdraví, musí být od deseti let věku příslušníkem [HJ/BDM]“*.⁷⁴ Souběžně s tímto vymezením, které spočívalo na rasově podmíněném členství v nacistické mládežnické organizaci, došlo k odmítnutí všech teoretických konceptů spojených s psychoanalýzou, individuální psychologií a psychoterapií, protože údajně narušovaly přirozenou rovnováhu rodiny. Utváření mysli každého mladého jedince mělo být tak „věčným úkolem“ rodiny, jelikož měla trvale zastávat

---

⁷⁴ WILHELM MÖLLER-CRIVITZ, Das Elternhaus (Vorschulzeit), in: *Erziehungsmächte und Erziehungshoheit im Großdeutschen Reich als gestaltende Kräfte im Leben des Deutschen*, Hrsg. von Rudolf Benze, Gustav Gräfer, Leipzig 1940, s. 31–44: *„Denn die deutsche Familie soll nicht teine Lebensgemeinschaft mit dem Ziel gemeinsamen Genusses sein, sondern eine Lebensgemeinschaft mit dem Ziel gemeinsamen Kämpfens für den Fortbestand und das Glück der deutschen Nation“*; *„Es ist notwendig, daß jeder deutsche Mann und jede deutsche Frau die Unabänderlichkeit der deutschen Gegenwart und die Unabänderlichkeit des deutschen Zieles, d. h. die Unabänderlichkeit der nationalsozialistischen Idee klar erkennen und sich innerlich auf sie ausrichten.“*; *„jede Junge und jedes Mädels, das rassisch und erbbiologisch gesund ist, muß ihr vom zehnten Lebensjahre angehören“*.

funkci pečovatele o „německou mysl“.⁷⁵ Nacionální socialismus sice explicitně zformuloval svébytnou funkci rodiny v procesu výchovy mladého jedince, ale její naplňování zcela podléhalo politickému tlaku, který na rodinu vyvíjel stát jakožto hlavní nositel myšlenky nacionálního socialismu.

V ohledu na teoreticko-ideologický řád rodiny se kladl požadavek na výchovu v národním společenství (*Volksgemeinschaft*), proto mohla nacionálně socialistická idea rodiny platit v praxi jen do státem stanovené míry: „*das Recht der Nation geht vor das Recht des Vaters*“ (právo národa předchází právu otce).⁷⁶ Po roce 1933 tak byl – z pohledu nacistické ideologie negativní – vliv rodiny na děti důvodem sblížení dalších dvou institucí, školy a *Hitlerjugend*. Role rodiny a rodičů ve výchovném systému byla proto v nacionálně socialistickém státě postupem času radikálně potlačována právě s ohledem na posilující pozici HJ. Propaganda ovšem nadále vytvářila obraz ohrožené rodiny. Jedním z nejdůležitějších bojových hesel nacionálního socialismu se tak v rozmezí let 1919 až 1933 stala výzva: „*Rettet, mit Hilfe des Nationalsozialismus, die Familie vorm Bolschewismus, der sie vernichten möchte!*“ (Zachraň rodinu s pomocí nacionálního socialismu před bolševismem, který by ji chtěl zničit).⁷⁷ Určitý záchranný charakter v příměru k nejistotě, zda rodina toto varování uslyší, pak měli mít především další výchovní činitelé.

Nacisté sice zdůrazňovali, že rodina bude disponovat reálným vlivem na výchovu dítěte, v praxi ovšem (zejména pak během války) naplňovali tuto tezi velmi obtížně, zejména z důvodu přetrvávající silné nedůvěře k rodině. Na rozdíl od ostatních „institucí“ výchovy, nebyla totiž v jejím případě jistota přijetí prosazované ideologické výbavy. Zvláštním prostředím, kde je tento vývoj směrem k potlačení vlivu rodiny jednoznačně patrný, představují tábory KLV, jejichž výchovný princip byl postaven mimo jiné na podmínce vytržení dítěte z přirozeného sociálního prostředí.

Obecné společenské odsouzení tradičního vzdělávání stavělo školství po roce 1933 před otázku, jaké funkce by měla škola v nacionálně socialistickém státě splňovat. Požadavek, aby vzdělávací systém nabyl „politického charakteru“, byl vznesen říšským ministrem vnitra Wilhelmem Frickem již 9. května 1933 na konferenci zemských ministrů vztahující se k tématu výchovy. Frick zde představil povinný model pro všechny země, jehož těžiště tvořilo nacionálně socialistické vyučování. Vyučování a výchova měly být postaveny na třech

---

⁷⁵ Mysl (*Gemüt*) byla chápána jako pojem, který zahrnuje součet všech duševních nálad a schopností, které tvoří vnitřní stránku každé osobnosti a zvláště schopnost k lidskému cítění.

⁷⁶ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 33.

⁷⁷ ERIKA MANN, *Zehn Millionen Kinder...*, s. 25.

oblastech: historii, nauce o rase a tělesném zocelení. Restrukturalizace sektoru školství začala centralizací školní správy. Již pár týdnů po Frickově proslovu na konferenci byly ustaveny první komise, které měly zajistit sjednocení a centralizaci školního systému. Zákonem o novém vybudování říše z 30. ledna 1934 byl tento proces formálně přiveden k dokonalosti. K odstranění spolkové státnosti a zřízení jednotného nacionálně socialistického státu došlo na počátku roku 1934 na základě etablování školně-politického ústředí. Zřízením Ministerstva pro vědu, výchovu a lidovou osvětu dne 1. května 1934 byly vytvořeny organizační a personální předpoklady jednotných říšských opatření týkající se školy a výchovy. Do resortu nových úřadů přecházely všechny záležitosti, jež se dotýkaly oblasti vědy, výchovy, vyučování, svazu mládeže a vzdělávání dospělých, a které byly dosud v kompetenci Ministerstva vnitra.⁷⁸

Škola se tak postupnými zásahy stala mnohem snadněji ovladatelným prvkem výchovné struktury, než běžná německá rodina. Stála proto také v těsné vazbě na *Hitlerjugend*: „*Učitelstvo a Hitlerjugend mají z rukou vůdce a národa jeden společný závazek*“, působit na směřování německé mládeže během jejího dospívání. Ústředním cílem se stalo zformování nacionálně socialistického člověka.⁷⁹ Škola měla přispívat k tomuto plánu skrze politicky a ideologicky podmíněnou výuku jako součást nastaveného „výchovného pořádku“. Vlastním úkolem školy bylo „*dát národu novou vůdčí vrstvu*“, o což měli usilovat noví ideologicky uvědomění učitelé a vychovatelé. Učitelé pak v tomto smyslu naplňovali „*revoluční misi*“, podobně jako političtí představitelé Německa nebo příslušníci Wehrmachtu.⁸⁰

Zcela výjimečnou pozici v tomto výchovně-vzdělávacím systému zastávaly nacionálně politické výchovné ústavy (*Nationalpolitische Erziehungsanstalten*, NPEA, známé též jako Napola), založené Bernhardem Rustem v roce 1933. Jejich síť v roce 1940 čítala 21 ústavů se 4000 studenty. Rust jejich založením navázal na tradici dřívějších kadetních ústavů (*Kadettenanstalten*) v Köslinu (dnešní polský Koszalin), Plönu (nyní spolková země Schleswig-Holstein) a Postupimi. Jejich principem bylo v rámci společenství „*vychovávat mladé chlapce v internátu po stránce charakterové, duševní a tělesné*“ a „*formovat je k uvědomělým nositelům Německví a rozvíjet v nich ony vlastnosti, které je učiní způsobilými pro vůdčí pozice ve straně, státu a hospodářství*“. Uskutečněním projektu NPEA tak mělo dojít k vytvoření docela nového typu formy výchovy, která se vyznačovala zejména výchovou zacílenou na vybranou skupinu jedinců ve formě internátních pobytů. NPEA nicméně

⁷⁸ GERHAD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 36.

⁷⁹ GUSTAV GRÄFER, *Die deutsche Schule*, s. 45: „*Lehrerschaft und Hitlerjugend haben aus den Händen des Führers und Volkes einen gemeinsamen Auftrag*“ (B. von Schirach).

⁸⁰ Tamtéž, s. 51–52.

netvořily součást předvojenského výchovného programu, ačkoli důraz na fyzickou přípravu, tradiční pro nacionální socialismus, byl dáván i v těchto zařízeních. Chlapci pak své dovednosti porovnávali v každoročních soutěžních utkáních.⁸¹

Na udržení úrovně internátů (resp. „zlepšování“) dohlíželi inspektoři. Pro NPEA zajišťoval tuto funkci SS-Obergruppenführer a náčelník Hlavního úřadu SS (*Chef des Hauptamtes der SS*) August Heißmeyer. Třebaže o NPEA byl zvláštní zájem, nepředstavovaly jediný elitní výchovný typ ústavu. Podobnou funkci zastávaly rovněž zařízení *Adolf-Hitler-Schule* (AHS), které měly zaškolovat dospívající adepty budoucího stranického vedení. Jejich žáky se staly pouze vybraní němečtí chlapci, „kteří se vědomě hlásí k naší ideologii a jsou způsobilí,“ aby postoupili „ve všech okresech národního a státního života do vedoucích pozic“.⁸²

Klasická škola i tyto elitní výchovné ústavy jednotně soužily k šíření nacionálně socialistické ideologie v přímém kontaktu s dítětem. Zintenzivnit tuto zkušenost mohla především internátní forma výchovy praktikovaná v ústavech NPEA a AHS. K tomuto typu se pak rovněž blížilo nastavení tábora KLV, byť se nejednalo o zařízení pro elitní německou mládež.

1.3.2. Nacionálně socialistický svaz učitelů a Svaz pro dobročinnost

Řadíme-li školu mezi nejdůležitější výchovné činitele, nelze opomenout ani Nacionálně socialistický svaz učitelů (*Nationalsozialistischer Lehrerbund*, NSLB), jehož význam a roli ve výchovné struktuře nelze považovat za bezvýznamný. NSLB vznikl již v roce 1927, kdy byl založen bayreuthským učitelem Hansem Schemmem. V lednu 1933 byl NSLB rozšířen na celé říšské území, když na začátku třicátých let čítal přibližně 11 000 členů. Nadále měl ovšem hlavní sídlo v Bayreuthu, kde Schemm působil jako župní velitel.⁸³

NSLB, který převzal kompetence učitelských spolků, měl za úkol prostřednictvím vzdělávání a propagandy vytvořit „nového německého vychovatele v duchu nacionálního socialismu“.⁸⁴ V roce 1936 převzal NSLB oficiálně politicko-světónázorové vzdělávání

---

⁸¹ Tamtéž, s. 70–71: „Ihre Sonderheit liegt [...] in dem Auftrag, durch die typenbildenden Kräfte einer straffen Gemeinschaftserziehung im Internat die Jungmannschaft charakterlich, geistig und körperlich umfassend zu erziehen, [...] zu bewußten Trägern des Deutschtums zu formen und in ihnen jene Eigenschaften zu entwickeln, die sie zu Führerstellen in Partei, Staat und Wirtschaft befähigen.“

⁸² Tamtéž, s. 72: „..., die sich bewußt zu unserer Weltanschauung bekennen und befähigt werden, in allen Bezirke volklichen und staatlichen Lebens in Führerstellungen nachzurücken“.

⁸³ WOLFGANG KEIM, *Erziehung unter der Nazi-Diktatur*, Band I: *Antidemokratische Potentiale, Machtantritt und Machtdurchsetzung*, Darmstadt 1995, s. 111.

⁸⁴ HORST SCHREIBER, *Schule in Tirol und Vorarlberg 1938–1948*, Innsbruck – Wien 1996, s. 21.

učitelstva a personálně propojil politickou stranu se státní školní správou. Ačkoli NSLB získal stranickou podporu pro svou činnost, byl jeho vliv upozadován silící organizací HJ. Tento konflikt, který se později rozvinul i v táborech KLV, vyzníval spíše ve prospěch mladých a progresivních vůdců z řad HJ. Nakolik ovšem vzrůstala vzdělávací pravomoc HJ, tím se dramaticky snižovala profesní zkušenost vyučujících a i samotná odbornost výuky.⁸⁵ Počátečný mezník tohoto institucionálního sporu představoval zákon o HJ z 1. prosince 1936, jímž HJ získala samostatnost. Zákon se stal podnětem, aby se Baldur von Schirach pokusil o podmanění i školní výchovy, která patřila do kompetence NSLB.⁸⁶ Třebaže NSLB jistě disponovala určitým vlivem, nelze jej přeceňovat. Velkého významu nabyly především časopisy, které byly široce distribuovány – např. *Hilf-mit!*, *Der Deutsche Erzieher* a řada regionálních tiskovin. Obnovením programu KLV v roce 1940 se objevil nový prostor působnosti – tábory pro děti z měst ohrožených leteckou válkou. Tábory ovšem byly po organizační stránce již od počátku v plné kompetenci HJ a převedení zařízení KLV pod Ministerstvo pro vědu, výchovu a vzdělávání nebylo uskutečněno. NSLB byl v důsledku válečného střetnutí a jeho následků v roce 1943 zrušen.⁸⁷

Ve své podstatě měl ovšem NSLB představovat prostor, kde se učitelé a vychovatelé setkají s novou ideologií a následně ji přijmou za svou: „*Německý vychovatel se hlásí k vůdci a národu. Je součástí velkého společenství nacionálně socialistického svazu učitelů (NSLB), ve kterém se uskutečňuje plánované ideologické zaškolení.*“⁸⁸ Skrze nově nabytou světonázorovou orientaci pak měli vychovatelé a učitelé dále předávat myšlenky nacionálního socialismu svým žákům.

Zcela novým subjektem sektoru výchovy a péče se stal Nacionálně socialistický svaz pro dobročinnost (*Die nazionalsozialistische Volkswohlfahrt*, NSV), který byl zapsán do registru německých spolků 22. června 1932. NSV představoval po Německé pracovní frontě (*Deutsche Arbeitsfront*) druhou nejmasovější organizaci, která se stala nejznámější a pravděpodobně též nejpopulárnější nacionálně socialistickou organizací v Německu. NSV ovšem nepatřil do původního konceptu NSDAP, jelikož „péči o chudé“ (*Wohlfahrt*) nacionální socialisté vnímali původně spíše negativně. Veřejná dobročinná péče za Výmarské

⁸⁵ DANIEL HORN, The Hitler Youth and Educational Decline in the Third Reich, in: *History of Education Quarterly* 4/1976, s. 425–447.

⁸⁶ EVA GEHRKEN, *Nationalsozialistische Erziehung in den Lagern der Erweiterten Kinderlandverschickung 1940 bis 1945*, Braunschweig 1997, s. 153.

⁸⁷ Srov. http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/artikel/artikel_44923 [ověřeno 25. 10. 2010]

⁸⁸ GUSTAV GRÄFER, Die deutsche Schule, s. 75–76: „*Der deutsche Erzieher bekennt sich zu Führer und Volk. Er ist zusammengefaßt in der großen Gemeinschaft des Nationalsozialistischen Lehrer-Bundes (NSLB), in welchem eine planmäßige weltanschauliche Schulung durchgeführt wird.*“

republiky ovšem v důsledku hospodářské krize postupně upadala, což se stalo silným argumentem nacionálních socialistů při kritice „liberálního“ a „marxistického“ systému poskytování pomoci chudým.⁸⁹

Podpora měla zajistit „co nejvyšší výkonnost německého národa“. Pod hesly „*Wir müssen als Egoisten sterben, um als Kameraden aufzuerstehen*“ (Musíme v sobě pohřbít egoismus, abychom vzbudili kamarádství) či „*Einer für alle, all für einen*“ (Jeden za všechny, všichni za jednoho) měl být NSV vnímán z hlediska své služby národnímu společenství jako organizace, která se nejen stará o německý národ, ale rovněž od každého tuto sounáležitost vyžaduje.⁹⁰ V důsledku činnosti NSV, který měl kolem jednoho milionu dobrovolných pracovníků, ztráceli ostatní významní nositelé svobodné dobročinné péče – Německý červený kříž (*Deutsches Rotes Kreuz*, DRK), Katolická jednota Caritas (*Deutscher Caritasverband*), Vnitřní mise německé evangelické církve (*Innere Mission der Deutschen Evangelischen Kirche*) aj. – stále více ze své samostatnosti a ocitali se víru celoříšského glajchšaltování. Sedm nejvýznamnějších dobročinných organizací proto bylo sjednoceno v Německou ligu pro svobodnou péči o chudé (*Deutsche Liga für freie Wohlfahrtspflege*). V březnu 1934 poté utvořil NSV, *Innere Mission*, *Caritasverband* a DRK říšské pracovní společenství (*Reichsarbeitsgemeinschaft*) pod vedením bývalého důstojníka z první světové války, člena Stahlhelmu a NSDAP a vedoucí osoby NSV Ericha Hilgenfeldta. Spolupráce již měla probíhat zcela ve smyslu zajištění úkolů v celé oblasti dobročinné péče v nacionálně socialistickém státě.⁹¹ V březnu následujícího roku byl NSV přidružen k NSDAP a přejal jeho regionální členění. V jeho vedení zasedal říšský správce NSV.

Do hlavní oblasti působnosti NSV patřila zimní podpora chudých (*Winterhilfswerk*), rekreační opatření pro matky (*Mütterverschickung*) a matky s dětmi (*Hilfswerk „Mutter und Kind“*) a projekt pro děti (*Kinderlandverschickung*). Do konce roku 1942 bylo prostřednictvím NSV na několika týdenní ozdravný pobyt na venkov posláno kolem pěti milionů dětí. Matky se do projektu aktivně zapojily v roce 1934. Nejvyšší počet zúčastněných byl dosažen v roce 1938, kdy *Mütterverschickung* dosáhla hranice necelých 78 000 účastníků. NSV se angažovala i v dalších aktivitách, např. *Schwesternwesen*, *Kindergärten* aj.⁹² V

---

⁸⁹ HERWART VORLÄNDER, *Die NSV. Darstellung und Dokumentation einer nationalsozialistischen Organisation*, Boppard am Rhein 1988, s. 4 a 39.

⁹⁰ HANS BERNSEE, *Aufgaben der NS-Volkswohlfahrt im Kriege*, Berlin 1941, s. 67.

⁹¹ Mezi sedm nejvýznamnějších dobročinných organizací, kromě tří jmenovaných, patřily dále: Centrální dobročinná organizace německých Židů (*Zentralwohlfahrtsstelle der deutschen Juden*), Německá paritní dobročinná jednota (*Deutscher Paritätischer Wohlfahrtsverband*), Dělnická dobročinná péče (*Arbeiterwohlfahrt*), Křesťanská pomoc dělníkům (*Christliche Arbeiterhilfe*). H. VORLÄNDER, *Die NSV...*, s. 1–3 a 31.

⁹² FRIEDEMANN BEDÜRFTIG, *Třetí říše a druhá světová válka. Lexikon německého nacionálního socialismu 1933–1945*, Praha 2004, s. 280.

případě „rozšířené“ akce KLV od září 1940, byť NSV byl zahrnut do realizačních příprav na tomto projektu, nezískal v průběhu války natolik významné postavení jako HJ.

Dne 22. srpna 1944 se NSV stal výlučným „nosem péče o národ“, zahrnující zdravotní péči a poradenství, léčebné procedury, hromadná vyšetření, podporu umělců trpících nedostatkem, potravinovou pomoc, péči o děti a mládež, rekreaci na venkově. Péče však nebyla určená jednotlivcům, v centru zájmu byl zejména národ a společnost.

1.3.3. Hitlerjugend

Posledním a v zásadě nejdůležitějším prvkem vzdělávací a výchovné soustavy se stala v roce 1933 organizace *Hitlerjugend*, působící jako mimoškolní výchovný činitel mládeže. Úmyslem bylo mimo jiné zavedení jakési zpočátku právně negarantované služby v její struktuře, kterou měla mládež nastupovat.⁹³ HJ prochází řadou témat, jež jsou obsažena v této práci, proto se v této části zaměřím především na její institucionální ukotvení a organizační schéma, které se pokusím nastínit.

Podle Oberbannführera RJF Heina Stünkeho představovalo založení HJ a její následná centralizace vrchol dlouhého vývoje mládežnického hnutí, jehož počátek kladl až do raných národních dějin. Jeho novodobá forma vznikla na počátku 19. století konfliktem s „reakcionářským státem“ a „starou generací“. Ačkoli mládežnické hnutí existovalo, bylo názorově roztržité. Teprve nacionální socialisté se zavázali jej sjednotit a vystavět „nacionálně socialistickou mládežnickou organizaci“. Podobně jako se rodina stala článkem národa, byla HJ vnímána jako signifikantní jednotka státu.⁹⁴ Třebaže mládežnická organizace existovala v rámci NSDAP již od roku 1922, pozdější název *Hitlerjugend*⁹⁵ získala až o čtyři roky později, kdy se stal prvním říšským vůdcem HJ Kurt Gruber. Úplné sjednocení mládežnických organizací ovšem uskutečnil až Baldur von Schirach v roce 1933. Již před tímto rokem ovšem HJ měla silný protiburžoazní akcent a veřejně bránila ideu národní pospolitosti (*Volksgemeinschaft*) na bázi, v níž poukazovala na nacionálně socialistickou interpretaci pojmu „německý socialismus“.⁹⁶

---

⁹³ V roce 1939 bylo členy HJ sedm milionů chlapců a dívek. Srov. PETER FIRTZSCHE, *Life and Death...*, s. 99–100.

⁹⁴ HEIN STÜNKE, *Die Hitlerjugend*, s. 77–80.

⁹⁵ Označení *Hitlerjugend* užil údajně jako první Julius Streicher. Srov. HEIN STÜNKE, *Die Hitlerjugend*, in: *Erziehungsmächte und Erziehungshoheit im Großdeutschen Reich als gestaltende Kräfte im Leben des Deutschen*, Hrsg. von Rudolf Benze, Gustav Gräfer, Leipzig 1940, s. 79.

⁹⁶ K ideologii HJ před rokem 1933 srov. P. D. STACHURA, *The Ideology the Hitler Youth in the Kampfzeit*, in: *Journal of Contemporary History* 3/1973, s. 155–167.

Po nástupu nacistů k moci, se HJ začala organizovat jako „státní mládež“, kterou de iure stvrdil 1. prosince 1936 zákon o *Hitlerjugend*.⁹⁷ Od roku 1936 tak bylo členství v HJ povinné pro chlapce, o tři roky později i pro dívky. Toto zákonné opatření rovněž potvrdilo výsadní postavení Baldura von Schiracha,⁹⁸ který se stal odpovědným za veškeré fyzické, duševní a morální vzdělávání mladých ve volném čase, tedy mimo domov a školu. Vedení HJ se přičiňovalo o „odcizení“ dětí rodinám prostřednictvím náročných služeb a strategií podvracení domácností. Děti měly v jistém smyslu na své vlastní rodiče dohlížet nebo působit v souladu s ideologií nacionálního socialismu. Jelikož tato taktika byla obtížně realizovatelná, zaměřila se HJ především na mimoškolní aktivity dětí.

Nově definované výchovné praxi měla HJ podrobit veškerou německou mládež ve věku od 10 let. Členění HJ se proto později nápadně podobala i organizace v táborech KLV. Děti byly rozděleny podle věku a pohlaví do čtyř skupin. První kategorii tvořila mladší děvčata (*Jungmädel*) ve věku 10 až 13 let a mladší chlapci (*Jungvolk*) v rozmezí 10 až 14 let. Druhá kategorie byla rozdělena na dívčí spolek (*Bund Deutscher Mädel*, BDM), pro který platilo věkové rozpětí 14 až 17 let a oddíl Hitlerovy mládeže (*Hitlerjugend*), zastávaný chlapci ve věku od 15 do 18 let. Další dělení reflektuje organizační strukturu. Čtyřicet oblastních organizací se dělilo na voje (*Banne*), kmeny (*Stämme*), šiky (*Gefolgschaften*), družstva (*Scharen*) a *Kamaradschaften*, které tvořily nejnižší jednotky. Teritoriální členění chlapeckých a dívčích oddílů nebylo jednotné. Zatímco chlapecká větve se členila podle oblastí a dále na jednotlivé *Banny*, BDM využívalo jednotek *Obergau* a *Untergau*, které analogicky kopírovaly chlapeckou strukturu.⁹⁹

---

⁹⁷ Zákon o HJ (*Gesetz über die Hitlerjugend vom 1. Dezember 1936*) se skládal ze čtyř paragrafů, které ustanovily, že veškerá německá mládež na říšském území má být sdružena v *Hitlerjugend*. Dále, že členové HJ budou v rámci mimoškolního vzdělávání vychováni po stránce tělesné, duševní a mravní v duchu nacionálního socialismu ke službě národu a národní pospolitosti, a že takto vymezená výchovná činnost bude převzata říšským vůdcem mládeže NSDAP (*Jugendführer des Deutschen Reichs*) na pozici nejvyššího říšského úřadu se sídlem v Berlíně, který je přímo podřízen vůdci a říšskému kancléři. (HANS-JOCHEN GAMM, *Führung und Verführung, Pädagogik des Nationalsozialismus, Eine Quellensammlung*, Frankfurt am Main – New York 1984).

⁹⁸ Baldur von Schirach (1907–1974) vstoupil do NSDAP již v roce 1925. Jako student germanistiky a dějin umění v Mnichově se stal v roce 1928 vedoucím nacionálně socialistického svazu studentů. K 30. říjnu 1931 byl jmenován vůdcem mládeže (*Reichsjugendführer der NSDAP*), následně v roce 1933 převzal nejvyšší říšský úřad jako říšský vůdce mládeže německé říše, opravňující jeho nositele vést mimoškolní výchovu mládeže. V roce 1936 došlo rovněž k povýšení úřadu *Reichsjugendführung* na nejvyšší říšský úřad. V prosinci 1939 byl Schirach v hodnosti poručíka krátce nasazen na frontě, poté se vrátil do své dřívější funkce. K 7. srpnu 1940 jej Hitler jmenoval říšským místodržícím a župním velitelem Vídně. V roce 1940 vystřídal Schiracha ve funkci říšského vůdce mládeže Arthur Axmann, Schirach převzal funkci pověřence pro inspekci HJ. Od září 1940 měl rovněž v plné kompetenci koordinaci projektu *Erweiterte Kinderlandverschickung*. Po druhé světové válce byl Schirach v Norimberku odsouzen k dvaceti letům vězení za zločiny proti lidskosti. Propuštěn byl v roce 1966. Zemřel v Kröv an der Mosel v Německu. (HERMANN WEIß, *Personen Lexikon 1933–1945*, Wien 2003)

⁹⁹ FRIEDEMANN BEDÜRFTIG, *Třetí říše a druhá světová válka...*, s. 172–173.

V říšském projektu KLV bylo Hitlerjugend přiděleno významné místo, což předznamenala již její upevňující se pozice ve 20. letech. Jak bylo nicméně uvedeno výše, HJ se stala nástrojem prosazování nacionálně socialistické výchovy, která se skládala ze dvou základních složek – fyzické přípravy a ideologicko-výchovného vzdělávání. Prostředí HJ představovalo v tomto směru nejdůležitější prostor pro socializaci dítěte a místo aplikace nových výchovných konceptů. Zvláště pak v souvislosti s vytvářením jakési předvojenské výchovy či výcviku, která vyrůstala z idey, že vrcholem výchovy je válečná zkušenost („*Der Krieg als Zielsituation nationalsozialistischer Erziehung*“).¹⁰⁰ Tělesné zocelování nebo fyzický trénink obecně, který mládež v rámci HJ absolvovala, můžeme v podstatě ztotožnit s brannou službou, jež v budoucích letech měla přerůst do podoby vlastního nasazení jedince na frontě. Tato myšlenka ovšem nesouvisela bezprostředně s vypuknutím války v roce 1939, ale byla zcela původní ještě z roku 1933. Jí také odpovídala úzká spolupráce mezi HJ a Wehrmachtem a dalšími orgány, jimiž se také zabýval příslušný úřad (*Amt für Wehrtüchtigung*) v rámci RJF. HJ v této struktuře figurovala jako předstupeň branné výchovy pro další postup adepta do jednotek Wehrmachtu či Waffen-SS. V souvislosti s tématem KLV vystupuje především systém branně-výchovných táborů (*Wehrtüchtigungslager, WE-Lager*), jak bude zmíněno později.¹⁰¹

Výstavba RJF byla nicméně mnohem komplikovanější a řídila se tradičně „vůdcovským principem“, podobně jako tomu bylo ve všech orgánech a organizacích příslušejících k NSDAP. V čele HJ stál *Reichsjugendführer* (říšský vůdce mládeže) – již od 20. let výrazná postava – Baldur von Schirach, který současně působil jako *Reichsleiter für die Jugenderziehung der NSDAP* (říšský vůdce pro výchovu mládeže při NSDAP). Výsadnost Schirachova úřadu souvisela rovněž s jeho přímým podřízením německému kancléři jako vůdce mládeže Německé říše (*Jugendführer des Deutschen Reichs*), čímž se stal služebně rovnocenným partnerem například říšskému vůdci SS Heinrichu Himmlerovi. Schirachův úřad prošel v průběhu 30. let řadou strukturálních proměn, které jej v zásadě kontinuálně zvyšovaly až na organizaci na říšské úrovni. V jeho poslední vývojové fázi tak hovoříme o vedení říšské mládeže při NSDAP (*Reichsjugendführung der NSDAP*), jehož organizace a rozsah jej postupně v letech 1937 a 1939 připodobnily k říšskému ministerstvu. Úřad RJF se ve své podobě v letech 1941 až 1945 skládal ze šesti hlavních úřadů a sedmi nezařazených oddělení. Jedním z těchto nezařazených byla úřadovna KLV (*Dienststelle Kinderlandverschickung*), kde Schiracha v době vykonávání funkce místopředsedy a župního velitele Vídně zastupoval

¹⁰⁰ KARL CH. LINDENBACH, *Erziehung und Erziehungstheorie...*, s. 118–121.

¹⁰¹ Srov. MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung...*, s. 175–188 a 204n.

Helmut Möckel. RJF disponovala i zahraničními zastupujícími úřady (*Auslandbefehlstelle der RJF*), které řídily příslušnou agendu na daném území – mj. i v Protektorátu Čechy a Morava.¹⁰² Jelikož RJF sdružovala jak chlapce, tak dívky, ve vedení RJF figurovala rovněž říšská referentka BDM, jejíž funkci v letech 1937 až 1945 zastávala Jutta Rüdiger.¹⁰³

K nejvýraznější personální změně ve vedení RJF došlo na jaře 1940, když poté, co Schirach přesídlil do Vídně, byl novým říšským vůdcem mládeže v srpnu 1940 jmenován Arthur Axmann.¹⁰⁴ Schirach ovšem nadále setrval na pozici říšského vůdce pro výchovu mládeže při NSDAP a v srpnu 1940 se nově stal i pověřencem vůdce pro inspekci HJ (*Beauftragten des Führers für die Inspektion gesamten Hitler-Jugend*). Ačkoli ho nová funkce opravňovala ke kontrole nad sektorem mládežnické výchovy, Schirach se dále zabýval mládežnickou otázkou spíše sporadicky. Jedním z těchto momentů se stala právě akce *Erweiterte Kinderlandverschickung*, vyhlášená na podzim 1940, kdy byl Schirach pověřen její realizací, třebaže již natrvalo působil ve Vídni a úřadovna KLV sídlila v Berlíně.

...

Hitlerjugend prošla během své dvanáctileté existence coby centrální mládežnická organizace řadou institucionálních změn, které ji vynesly až na úroveň říšského úřadu. Její síla ovšem spočívala především v široké členské základně, jejíž rozšíření navíc podpořil zákon o Hitlerjugend z roku 1936. Téměř 9 milionů členů, jimiž se organizace vykazovala na

---

¹⁰² Další zahraniční úřadovny RJF (*Auslandbefehlstelle der RJF*): Generální Gouvernement (Krakov); Nizozemí (Haag); Norsko (Oslo); Belgie (Brusel); Východní země – Ostland (Riga); Ukrajina (Rovno). Pouze služebna „Východ“ (Osten) sídlila nadále v Berlíně.

¹⁰³ MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung ...*, s. 10–17.

¹⁰⁴ Arthur Axmann (1913–1996) po dvou semestrech studia práv a státovědy vstoupil v roce 1928 do HJ a působil jako mládežnický vůdce (*Jugendführer*) v berlínském Weddingu. V září 1931 se stal rovněž členem NSDAP. Již v následujícím roce byl ovšem povolán do říšského vedení HJ. Od května 1933 působil jako oblastní velitel (*Gebietsführer*) a vedoucí úřadu pro sociální otázky při RJF (*Soziales Amt der Reichsjugendführer*), od listopadu 1934 též jako vůdce HJ v Berlíně. Byl považován za odborníka na otázku mládeže především v oblasti práv mladistvých a sociální péče ve smyslu nacionálního socialismu. Na počátku druhé světové války byl krátkou dobu povolán k Wehrmachtu. Dne 1. května 1940 se stal zástupcem Baldura von Schiracha v pozici *Reichsjugendführera*, 8. srpna 1940 pak převzal Schirachovu funkci definitivně. Na jaře 1941 opět soužil u Wehrmachtu. S těžkým zraněním, které utrpěl při tažení Wehrmachtu proti Sovětskému svazu, se vrátil do Německa. Od prosince 1941 byl opět činný jako *Reichsjugendführer*. Ve funkci setrval až do konce války. Na jaře 1945 se rozhodl zapojit do závěrečného boje o Berlín. V červenci 1945 byl určen jedním ze svědků v Norimberském procesu. V prosinci 1945 byl ovšem s dalšími bývalými členy HJ zatčen kvůli podezření, že připravují neonacistického spiknutí. V Norimberku byl v květnu 1949 odsouzen k 3 letům a 3 měsícům v pracovním tábore. Berlínský soud mu navíc za „poštvávání mládeže“ 19. srpna 1949 uložil pokutu 35 000 DM. Axmann zemřel v říjnu 1996 v Berlíně. (HERMANN WEIß, *Personen Lexikon 1933–1945*, Wien 2003); srov. ARTHUR AXMANN, „Das kann doch nicht das Ende sein“ *Hitlers letzter Reichsjugendführer erinnert sich*, Koblenz 1995.

jaře 1939,¹⁰⁵ znamenalo též vytvoření rozsáhlého zázemí, které umožňovalo zesílený vliv HJ na německou mládež, který se vyznačoval zejména silnou ideologizací a politizací nejmladší generace. V rámci mimoškolní výchovy, k níž byla HJ zmocněna, využívala nejprve prostředky v relativně omezeném čase, mezi školní výukou a setrváním dítěte v rodině. Později ovšem našla uplatnění stále oblíbenější táborová forma výchovy, která umožňovala adaptaci dítěte v „předvybraném“ kolektivu svých vrstevníků. Tábory HJ tak poskytovaly mnohem sofistikovanější prostředí pro výchovnou činnost v intencích nacionálního socialismu, jejíž podobu formulovali pedagogové a filozofové od 20. let. Jak bude zřejmé z následujících dvou kapitol, velmi vhodně využitelné pro převýchovnou činnost se nakonec staly tábory KLV, které navázaly na tradiční tábory HJ a NSV a v meziválečné době organizovanou akci *Kinderlandverschickung*.

---

¹⁰⁵ MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung...*, s. 12.

2. PROJEKT ERWEITERTE KINDERLANDVERSCHICKUNG A SOUVISLOSTI JEHO VZNIKU

„Dnes uprostřed největších bojů umožňuje tato akce tisícům dětí z měst ohrožených nepřátelskými nálety, trávit svůj život v klidu a za dobrých podmínek vyživovacích a věnovati se účelné práci a učení.“

UNSER WEG – NÁŠ SMĚR 8/1944, s. 16–17

Pojem *Kinderlandverschickung* se poprvé objevil v Berlíně kolem roku 1900. Označoval organizaci rekreačních pobytů určených pro městské děti z nízkých sociálních vrstev žijících ve špatných ubytovacích podmínkách.¹⁰⁶ Ačkoli geneze projektu KLV sáhá až na počátek 20. století a jeho vývoj v letech po první světové válce na tuto praxi navazuje, nelze hovořit v souvislosti s projektem zaváděným na podzim 1940 o identickém programu. Nicméně označení a základní organizační parametry jsou natolik blízké, že nelze historickou fázi před druhou světovou válkou zcela opomenout. Označení *Kinderlandverschickung* bylo ovšem do roku 1940 užíváno jako terminus technicus a obyvatelstvem vnímáno pozitivně jako dobře známá dobročinná akce. Identifikace velké části německé veřejnosti s tímto stanoviskem nabádá, abychom i v tomto aspektu hledali jeden z původních motivů převzetí tohoto označení nacionálními socialisty.¹⁰⁷

I přes všechny aspirace režimu v oblasti výchovy směřovat každého jedince k nacionálně socialistickým hodnotám, jak naznačila úvodní kapitola, není možné od projektu oddělit ambici režimu ztělesnit v KLV určitou formu sociální politiky vůči dětem a mládeži. Odkazuje na ni zejména nejčastěji užívaný přívlastek „ochranné“ akce, který je dáván do souvislosti především s bombardováním německých civilních objektů. V této kapitole se proto zaměřím na sociální opatření a vznik programu *Kinderlandverschickung* a jeho následné uplatnění ve válečné verzi *Erweiterte Kinderlandverschickung* v konfrontaci s leteckou válkou nad Německem v letech 1940 až 1945.

---

¹⁰⁶ FRITZ STEINER, *Kinderlandverschickung*, in: *Tirol und Vorarlberg in der NS-Zeit*, Hrsg. von Rolf Steiniger, Sabine Pitscheder, Innsbruck 2002, s. 173.

¹⁰⁷ MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung...*, s. 886.

2.1. *Kinderlandverschickung* a jiné sociální projekty pro děti před rokem 1933

2.1.1. „Ferienkolonien“ a KLV před první světovou válkou

Rozšiřování projektu *Kinderlandverschickung* začalo už s tzv. letními koloniemi (*Ferienkolonien*) na počátku 20. století a pokračovalo v průběhu první světové války za podpory církevních kruhů. Zpočátku akce přesahovala více méně pouze ojediněle funkci rekreačního opatření. Probíhala o prázdninách a prvotním cílem měla být starost o blaho dítěte. Akce byla organizována sdružením Pobyty na venkově pro městské děti (*Landaufenthalt für Stadtkinder*), ale i dalšími organizacemi. *Ferienkolonien* byly rozsáhle podporovány. Projektu byly nakloněny školy, města, církve, podniky, spolky, sbory, soukromí dárci, ale také mnohé instituce a organizace. Plán péče existoval ve třech formách: stravování dětí (*Kinderspeisung*), péče o děti (*Kinderfürsorge*) a pobyty dětí na venkově (*Kinderlandverschickung*). Všechny tři akce spojoval hlavní cíl, a to starost a péče od zdraví dětí a mládeže.

2.1.2. KLV za první světové války a po roce 1918

I v průběhu první světové války se KLV setkal se všeobecných pochopením. Evidovány jsou případy skutečného zájmu se projektu zúčastnit nebo pořádání rodičovských sbírek. Jedna taková proběhla například v roce 1916. Dopravu do rekreačních středisek zajišťovaly zvláštní vlaky (*Sonderzüge*) nebo lodní doprava. Záležitostí KLV byla pověřena Ministerstva vnitra, školství a zemědělství. Povinnosti spojené s organizací byly delegovány na organizaci *Landaufenthalt für Stadtkinder*. Vyšší správní orgány úkoly nadále přerozdělovaly mezi městské a okresní úřady. V roce 1916 vytvořila Všeobecná zprostředkující úřadovna pro ubytování katolických dětí (*Allgemeine Vermittlungsstelle zur Unterbringung katholischer Kriegskinder*) své sídlo v Berlíně. Měla zejména jednotně hájit veškerá katolická sdružení ve vztahu k centrální komisi DRK a k jiným podobným centrálním úřadovnám za účelem ubytování nahlášených katolických dětí, jimž bylo třeba poskytnout zázemí v místních katolických rodinách či ústavech.¹⁰⁸

Dalším přelomovým rokem v historii KLV se stal rok 1917, když došlo ke spojení Evangelické vestfálské ženské pomoci (*Evangelische Westfälische Frauenhilfe*) a již zmíněné organizace *Landaufenthalt für Stadtkinder* a vytvoření jednotného Vestfálského ústředí pro

---

¹⁰⁸ GEORG BRAUMANN, *Kinderlandverschickung 1900–1932. Von der Hungerbekämpfung über Kinderlandverschickung zur Kinderholungsfürsorge mit Bochum als Beispiel. KLV. Dokumente und Berichte zur Erweiterte Kinderlandverschickung 1940–1945*, Bochum – Freiburg, 2008, s. 23.

ubytování městských dětí v neutrálních státech (*Westfälischen Zentrale zur Unterbringung von Stadtkindern im neutralen Auslande*). Děti byly vysílány především do Nizozemí, kde přímo v Utrechtu působil výbor pro přijímání dětí. V předposledním válečném roce bylo do Nizozemí umístěno více než 20 000 dětí. Německé děti přijalo také Švýcarsko, Dánsko, Švédsko, Norsko a z válčících zemí Uhry. Uvedené země vzaly do své péče v roce 1917 celkem 33 014 dětí. V následujícím roce tento počet klesl na 11 854.¹⁰⁹

V roce 1918, po dobrých zkušenostech z doby války, se organizace KLV opět ujal spolek *Landaufenthalt für Stadtkinder*. V době poválečného sociálního neklidu KLV pomáhaly řešit aktuální problémy nedostatku potravin a sloužily tak jako „útek před hladem“. Děti byly převáženy do oblastí s lepšími dodávkami potravin. Z tohoto důvodu projekt KLV fungoval dále, mnohdy ještě v intenzivnější podobě. Například v Prusku se v roce 1920 nacházelo přibližně o 10 000 dětí více než v předešlém roce.¹¹⁰

Německo se i nadále nacházelo v nelehké poválečné situaci. KLV proto ve své činnosti kontinuálně pokračovalo i v dalších letech, ačkoli už v roce 1920 se objevily první vážné pochyby vyjadřující otázku, proč je projekt v takovém rozsahu i nadále nezbytný.¹¹¹ V Německu stále přetrvávaly problémy se zásobováním a cena potravin zůstávala vysoká. Situaci navíc ztížila informace o velice špatném zdravotním stavu dětí. V reakci na tuto analýzu rozšířil nejvyšší německý zdravotní úřad v masovém měřítku leták „Bída našich městských dětí a jejich potřeba rekreace“ (*Das Elend unserer Großstadtjugend und ihre Erholungsbedürftigkeit*), čímž nepřímo odpověděl na pochybovačné dotazy k existenci projektu KLV.

Ke zřizování táborů docházelo především v Prusku, kde se v roce 1920 nacházelo více než 75 000 dětí a necelých 55 000 ve zbylých částech Německa. Neúměrný poměr rozlohy Pruska ve srovnání se zbylými částmi Německa jej ovšem v tomto ohledu nedělá nijak výjimečným. Podobné rozložení zátěže přetrvávalo i v dalších letech. Oběžník z ledna 1920 proto žádal o ubytování dětí i v dalších oblastech. V konečném součtu bylo v táborech a jiných zařízeních KLV ubytováno 130 000 dětí (stav k roku 1920).¹¹²

Děti ovšem nebyly umístovány pouze do táborů. Prostřednictvím programu *Verwandtenverschickung* posílali rodiče děti na venkov k příbuzným nebo rodinným známým. Evidence a zaštitění takovéto cesty byla důležitá, protože dětem tak byla poskytnuta sleva na jízdném, úrazovém pojištění a umožněna snadnější dostupnost potravin.

---

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 244.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 246n.

¹¹¹ Tamtéž, s. 264: *Jahresbericht über Landaufenthalt für Stadtkinder im Inland und Ausland 1920*.

¹¹² Tamtéž, s. 273–274.

Děti nadále přijížděly také do zahraničních venkovských zařízení. Stejně jako za války bylo i po ní využíváno států, které měly s tímto druhem podpory již zkušenosti – Švýcarska, Nizozemí, Dánska, Švédska, Norska, Finska a dokonce i Polska, s nímž mělo Německo pohraniční spory. Největší zátěž po válce neslo Švýcarsko s 16 000 dětmi (1920), druhým největším podílníkem bylo Nizozemí, kde se v témže roce nacházelo kolem 10 000 dětí. Pomoc ovšem přicházela i od dalších zahraničních institucí. V roce 1921 obdržela německá strana pozvání i od Dělnické akademie v Praze, jehož výsledkem byl čtyřtýdenní rekreační pobyt pro 300 německých dětí v Československu.¹¹³ V témže roce se také začala v rozsáhlém měřítku uskutečňovat akce Ubytování v domovech (*Heimunterbringung*).

I v dalších letech se činností spolku *Landaufenthalt für Stadtkinder* snažila vláda řešit několikaleté hladovění.¹¹⁴ Stejně tak pokračovala zavedená praxe týkající se rozdělování dětí do táborů. Konkrétní lokalitu přidělili dítěti na základě vyplněného dotazníku podle příjmací oblasti a území odkud byly děti vysílány. Vydržela i kapacitní převaha Východního Pruska a Pomořan při srovnání se zbylými částmi Německa.

Nový rozměr získala akce KLV v roce 1923. Obsazení Porúří francouzskými a belgickými jednotkami si vyžádalo naléhavé jednání ve věci zajištění bezpečnosti dětí z této oblasti a Vestfálska. S transportem půl milionu německých dětí pomohl spolek pro zprostředkování pobytu dětí na venkově (*Verein für die Vermittlung von Landaufenthalt für Stadtkinder*). Nadále pokračovala akce *Verwandtenkinder* směřovaná do Východního Pruska a speciální akce pro děti z katolických rodin. Objevila se také snaha zapojit do rekreačních projektů německé děti ze zemí, které byly od Německa, popř. Rakouska odtrženy. Z Čech, Horního Slezska, Západního Pruska, města Gdaňsk a dalších oblastí bylo na rekreaci do Německa vysláno 2 000 dětí. Od srpna 1925, po té co byly jednotky z Porúří odvolány, se děti postupně navracely zpět k rodinám.

2.1.3. Sociální politika vůči dětem a mládeži po roce 1933

Programy *Kinderlandverschickung*, *Kinderspeisung* i *Kindererholungsfürsorge* působily na poli charitativní péče i ve třicátých letech. Podílely se na nich spolky pomáhající chudým DRK, *Deutscher Caritasverband*, *Innere Mission der Deutschen Evangelischen Kirche* či Říšská centrála pro pobyt městských dětí na venkově (*Reichszentrale Landaufenthalt für Stadtkinder*, RLS) ad. Jen v roce 1931 bylo na ozdravný pobyt posláno 200 000 dětí. V roce

¹¹³ Tamtéž: s. 294: *Jahresbericht über Landaufenthalt für Stadtkinder im Inland und Ausland 1921*.

¹¹⁴ Zájem o program *Landaufenthalt für Stadtkinder* je zřetelný i z nárůstu členů spolku. Z počtu 725 k roku 1924 vzrostl v následujícím roce na 1 200.

1933 ovšem začala organizacím dobročinné péče vyrůstat konkurence, když podobné pobyty dětí na venkově začal organizovat rovněž Nacionálně socialistický svaz pro dobročinnost a HJ, které připravovaly nejčastěji šestitýdenní pobyty na vesnicích a v menších městech (*Verschickungsaktionen*). V rámci těchto nových ozdravných akcí vycestovaly z velkých měst desítky tisíc dětí. O duplicitu téže akce nebyl přirozeně zájem, a tak v rámci celoříšského glajchšaltování přecházely jednotlivé spolky organizačně pod NSV.¹¹⁵

Program „Matka a dítě“ („*Mutter und Kind*“), který v roce 1934 založila NSV, měl svou náplní patřit mezi sociální opatření. Ovšem na rozdíl od *Winterhilfswerk*, který vznikl již o rok dříve, neoznačovala akce zaměřená na matku s dětmi materiální zaopatření jako hlavní cíl své činnosti. Nový projekt objevoval matku jako „věčný pramen života“ a dítě jako „nositele národní budoucnosti“. Výběr adeptek pro případnou pomoc se tak již odvíjel od splnění ideologického a genetického kritéria. Třebaže program „*Mutter und Kind*“ vznikl původně jako projekt NSV, na jeho prosazení se podílely i další dobročinné spolky a organizace. Postupem času došlo také k jeho zařazení do širšího rámce sociálních opatření pro rodiny (*Familienhilfemaßnahmen*), které se skládalo z péče o matky, péče o malé děti a pomocných a poradních služeb.¹¹⁶ Program ale neměl dětem do šesti let věku zajistit pouze zdravotní péči, pestrou stravu obohacenou o ovoce, zeleniny či vitamínové doplňky. Podstatnou funkci přisuzoval NSV zejména socializačnímu procesu, který se řídil konceptem výchovy nacionálního socialismu. NSV zřídil pro tyto účely do roku 1941 přibližně 15 000 jeslí, které dále doplňovaly na venkově zřizované školky, jejichž členové pomáhali při sklizni (*Erntekindergärten*), aby ulehčili práci ženám.¹¹⁷

Na jaře 1935 přiřadil NSV ke své nejvýznamnější akci „*Mutter und Kind*“ rovněž projekty směřované k rekreaci dětí a mládeže. Vyzval proto nositele programu *Kinderlandverschickung*, zejména *Reichszentrale Landaufenthalt für Stadtkinder e. V.* a Hlavní úřad pro blaho lidu (*Hauptamt für Volkswohlfahrt*) ke spolupráci, čímž se pokusil o potlačení jejich výlučného postavení při prosazování KLV. Oproti jiným programům tvořil pro organizátory jeho hlavní klad možnost ubytovávat děti a mládež na venkově v hostitelských rodinách (*Heimverschickung*), tedy prosazovat novou strategii výchovy ve zcela novém prostředí. Přesto se ale jednalo pouze o jednu z forem péče. RLS v rámci projektu „Péče o mládež“ rozlišovala tři programy – odeslání dítěte do denních zotavovacích ústavů v místě bydliště, dále odeslání dítěte na pobyt k hostitelské rodině (KLV) a umístění

---

¹¹⁵ FRITZ STEINER, *Kinderlandverschickung*, s. 173.

¹¹⁶ HERWART VORLÄNDER, *Die NSV. Darstellung und Dokumentation einer nationalsozialistischen Organisation*, Boppard am Rhein 1988, s. 62–66.

¹¹⁷ HERWART VORLÄNDER, *Die NSV...*, s. 69.

v dětských a mládežnických rekreačních domovech či sanatoriích (*Heimentsendung*). Délku pobytu organizátoři stanovili na dobu čtyř až šesti týdnů.¹¹⁸

KLV se nadále orientovalo na městské děti z průmyslových oblastí nebo lokalit, jejíž obyvatelstvo trpělo nouzí. Jednalo se převážně o jedince z nižších sociálních vrstev. Dalšími rozhodujícími kategoriemi se nicméně stala charakterová a mravní způsobilost, kterou posuzoval NSV spolu se školou a pracovníky z HJ. Nezbytná byla rovněž lékařská prohlídka.¹¹⁹ Současně ovšem již do činnosti NSV výrazně pronikal rasově a geneticky podmíněná pravidla, jelikož účastníci nesměli být zatíženi dědičnými chorobami.¹²⁰

NSV tak převzal prestižní program, aby z něj záhy vytvořil ideální formu svého rekreačního opatření: „*představa vytvoření mostu mezi městem a vesnicí a mezi východem a západem, severem a jihem ve smyslu nacionálně socialistického národního společenství se tady spojila s nadějí, která se zaměřovala na mládež jako budoucího garanta tohoto národního společenství*“. KLV kombinovalo dva hlavní cíle NSV – podporu zdraví německých dětí a aspekt výchovy k nacionálnímu socialismu. KLV se pokládalo za vhodnou formu výchovy a rekreace i pro německou mládež s podmínkou úzké spolupráce NSV a HJ. Na organizaci pomoci mládeži se spolu s NSV podílel Hlavní úřad pro blaho lidu (*Hauptamt für Volkswohlfahrt*) a jeho Úřad sociální péče a pomoci mládeži (*Amt Wohlfahrtspflege und Jugendhilfe*). Pomoc mládeži se postupem času stala klíčovou oblastí působnosti NSV, kterou organizovala na říšské, župní, okresní i místní úrovni.¹²¹

KLV bylo ve své předválečné podobě určeno chlapcům do 15 a dívkám do 13 let, které úřady umísťovaly do hostitelských rodin. Starší děti, ve věku do 16 až 17 let, odjížděly do „domovů“. Jen v roce 1938 vycestovalo v rámci ozdravných opatření více než 650 000 dětí, na čemž se po organizační stránce z 52 % podílel právě NSV.¹²² Dalších necelých 165 000 přijaly do konce roku 1938 do říše nově začleněná území Sudet a území tzv. Východní marky, tedy Rakouska.¹²³

---

¹¹⁸ Bundesarchiv (dále jen BArch) Berlin, R 36/2044: Richtlinien zur Durchführung der Jugenderholungspflege. Hrsg. von Reichszentrale für Stadtkinder. e. V. März 1937, s. 7–8.

¹¹⁹ BArch Berlin, R 36/2044: Richtlinien zur Durchführung..., s. 10–11.

¹²⁰ HERWART VORLÄNDER, *Die NSV...*, s. 74–75.

¹²¹ Tamtéž: „*Die Vorstellung vom Brückenschlagen zwischen Stadt und Land und zwischen Ost und West, Nord und Süd im Sinne der nationalsozialistischen Volksgemeinschaft verknüpfte sich hier mit der Hoffnung, die sich gerade auf die Jugend als die zukünftige Garanten dieser Volksgemeinschaft richtete.*“

¹²² K programům NSV za války: HANS BERNSEE, *Aufgaben der NS-Volkswohlfahrt im Kriege*, Berlin 1941.

¹²³ BArch Berlin, R 36/2045: Geschäftsbericht für das Jahr 1938.

2.2. Plány a realizace programu KLV v letech 1940–1945

V roce 1940 se říšská vláda navázala na meziválečnou tradici a připravila „rozšířenou“ formu projektu vysílání dětí na venkov pod názvem *Erweiterte Kinderlandverschickung*. Motivem byla letecká válka, cílem ovšem nacionálně socialistická výchova dětí a mládeže. Důvody, kvůli kterým německé vedení přistoupilo k navázání na předválečný projekt, shledávám jako vysoce pragmatické. Oficiálně si měla válečná varianta projektu KLV udržet svým, často také zdůrazňovaným, humanitárním charakterem velkou podporu obyvatelstva, které dosahovalo *Kinderlandverschickung* minimálně do roku 1933, resp. 1938. V ideálním případě měli rodiče sami iniciovat zařazení svých dětí do programu, tábory plynule děti přijímat a zařízení KLV bez problémů splňovat svou (nejčastěji propagandou zdůrazňovanou) „ochrannou“ funkci. Jak ale uvidíme, tento stav nebyl reálně udržitelný. Z nastavených organizačních parametrů KLV po roce 1940 pak vystupuje snaha udržení „historické organizační formy“.¹²⁴

Vláda tedy převzala původní ideu KLV, kterou přeformulovala ve smyslu nacionálně socialistické ideologie. Projekt byl bez ohledu na předchozí historii KLV nadsazován jako „největší sociální pomocná akce tohoto druhu na celém světě“ („*die größte soziale Hilfsaktion dieser Art in der ganzen Welt*“).¹²⁵ Nelze sice popřít jeho velký záběr, ale Gerhardem Dabelem uváděných 2,5 milionu evakuovaných dětí pouze do táborů KLV není pravděpodobných.¹²⁶ Podle nových zjištěných se jednalo přibližně o 2,2 až 2,3 milionů dětí v rámci všech tří evakuačních programů. Podle údajů M. Buddruse se jednalo o mnohem reálnějších 850 000 dětí v rámci akce KLV pro děti ve věku 10 až 14 let, přibližně stejný počet dětí od 6 do 10 let a 500 000 dětí mladších 6 let, které odjížděly spolu s matkami.¹²⁷ Problematický je také výklad KLV coby „sociální akce“, jímž se budu zabývat v závěrečné páté kapitole *Druhý život KLV – interpretace a vzpomínání*.

První iniciativa směřující k obnovení programu *Erweiterte Kinderlandverschickung* se objevila v září 1940, když došlo k setkání Adolfa Hitlera s Baldurem von Schirachem a předložení prvních plánů evakuačního opatření týkajícího se dětí a mládeže z větších měst. Schirach údajně také přišel s myšlenkou provedení evakuace navázáním na předválečný program KLV v podobě *Erweiterte Kinderlandverschickung*, což naznačuje jeho trvalou snahu získat převahu ve výchovném sektoru, jelikož zákon o *Hitlerjugend* mu přisuzoval

¹²⁴ Národní archiv (dále jen NA), fond Hitlerova mládež (dále jen HJ), karton 91: Rundschreiben 13/44, Der Beauftragte für die KLV, z 1. října 1944.

¹²⁵ GEORG BRAUMANN, *Kinderlandverschickung...*, s. 401.

¹²⁶ GERHARD DABEL (Hrsg.), *KLV. Die erweiterte KINDER-LAND-VERSCHICKUNG. KLV-LAGER 1940-1945. Dokumentation über den „Größten Soziologischen Versuch aller Zeiten“*, Freiburg 1981, s. 14.

¹²⁷ MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung...*, s. 894.

rozhodující slovo pouze v mimoškolní oblasti. Tábory měly být rozšířeny především na východní a jihovýchodní okupovaná území.¹²⁸ Dne 27. září 1940 představil Schirach v pěti bodech výsledky jednání u Hitlera (*Vortrag beim Führer am 27. 9. 1940*) a ohlásil realizaci evakuačního plánu *Landverschickung* nebo *Erweiterte Landverschickung* (vysílání na venkov, resp. „rozšířené“ vysílání na venkov). V reakci na tuto schůzku zveřejnil Martin Bormann téhož dne výnos *Landverschickung der Jugend luftgefährdeter Gebiete* (vysílání mládeže z měst ohrožených leteckou válkou na venkov), který byl detailnějším rozpracováním programu *Erweiterte KLV*. Na začátku října 1940 tak byly vypraveny první transporty z Hamburku a Berlína.¹²⁹ Nárůst počtu evakuovaných byl pozvolný, během října a listopadu 1940 úřady evakuovaly necelých 110 000 dětí z Berlína a téměř 190 000 z Hamburku.¹³⁰

Při uskutečňování příkazu se počítalo na prvním místě s angažovaností rodičů. Po celou dobu války byl zdůrazňován dobrovolný charakter celého programu, nicméně pokud se rodina vyjádřila záporně, úřady naznačily, že jedná proti vůli NSDAP. Dobrovolnost do určité meze jistě platila, úřady v takovém případě nedisponovaly donucovacími prostředky, avšak rodina byla vystavena nepříjemné situaci, kdy se měla pod tlakem rozhodnout, zda své dítě do KLV zapojí či nikoli.

Spoluúčastí na organizaci KLV pověřily úřady i organizaci NSLB, která měla tábory personálně vybavit, jak ustanovilo nařízení ze srpna 1941. Přesto již v listopadu 1941 přicházely první stížnosti na činnost HJ, která si taktéž nárokovala podíl na rozhodování v oblasti personální politiky. Jak bude dále rozvedeno na příkladu Protektorátu, jednalo se o oprávněné stížnosti, které souvisely s trvalou snahou HJ monopolizovat tábory HJ nejen v rovině výchovné, ale také vzdělávací. NSV, který disponoval zkušenostmi s organizací KLV již z předválečných let, se měl v nově ustaveném programu zaměřit výhradně na rekreaci dětí mladších 10 let a evakuaci matek s dětmi.

Vydaná nařízení měla působit bezprostředně a rozhodně vzhledem k událostem, jež se odehrály v posledních zářijových dnech. Obnovením KLV měly úřady oficiálně reagovat na nálet britského letectva na Berlín (*Royal Air Force, RAF*), který se uskutečnil ve dnech od 23. do 25. září 1940, a vyžádal si 22 lidských životů. Šlo ale spíše o nahodilý úspěch. Druhým

---

¹²⁸ Baldur von Schirach po válce vypověděl, že dalším impulsem byla záplava dopisů, která postihla kancléřství po prvních bombách shozených na Německo. Rodiče dětí si ztěžovali na podmínky, v nichž děti musí žít a žádali řešení. Iniciativně se měl chovat také poslední šéf *Reichsdienststelle* KLV Gerhard Dabel. GERHARD KOCK, s. 78–79, rovněž BALDUR VON SCHIRACH, *Ich glaubte an Hitler*, Hamburg 1967, s. 269–271.

¹²⁹ Österreichisches Staatsarchiv Wien / Archiv der Republik (dále jen ÖStA/AdR), Bürckel/Mat 4651, Bd. I: *Landverschickung der Jugend aus Großstädten*, z 4. listopadu 1940. „*Landverschickung der Jugend aus Großstädten*“ – na 6. října 1940 byly ohlášeny první transporty. Jeden nebo dva zvláštní vlaky z Berlína a jeden z Hamburku. Každému vlaku byla vytyčena kapacita až 1000 dětí.

¹³⁰ ÖStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. I: Zur Besprechung mit Reichsleiter von Schirach, nedatováno.

impulsem měla být zpráva o evakuačních opatřeních ve Velké Británii, které britská vláda zaváděla již od září 1939.¹³¹ Obě události ovšem představovaly spíše podnět k populistickému kroku, využití dobrého renomé akce KLV z předválečných let za účelem přemístění německých dětí a mládeže na několik měsíců mimo domov.¹³² Vývoj ve druhé polovině války nicméně prokázal, že evakuace skutečně řadě dětí život zachránila.

Začátkem října oznámil ministr vnitra (*Der Reichsminister des Innern*) všem vládním prezidentům a místodržícím, že „na přání vůdce má být v některých velkých městech, která mají často v noci letecký poplach (tzn. především v Berlíně a Hamburku), dána rodičům dětí do 14 let možnost poslat je na několik týdnů do oblastí, ve kterých se nepočítá s častějšími leteckými poplachy“.¹³³ Na počátku listopadu proto Schirach stanovil osm oblastí, z nichž mají děti a mládež nastupovat do KLV. Vedle Berlína a Hamburku úřady na seznam zařadily i Westfallen-Nord, Westfallen-Süd, Essen, Düsseldorf, Köln-Aachen a Weser-Ems. Tábory byly zřizovány v jižních a východních říšských župách a nově též v připojených nebo okupovaných oblastech či na území sprátelených států. Využívána proto začala být území Bayerische Ostmark, Mark Brandenburg, Oberdonau, Sachsen, Schlesien, Steiermark, Protektorát Čechy a Morava, Sudetengau, Thüringen, Wartheland, Ostpreußen, Danzig-Westpreußen, Tirol-Vorarlberg, Oberbayern, Schwaben, Niederdonau, Kärnten, Salzburg a Baden.¹³⁴ Postupem času přibyly i další oblasti, např. od března 1941 Slovensko¹³⁵ či od května 1942 Maďarsko, Dánsko a Nizozemí.¹³⁶

2.2.1. Nástin letecké války nad Německem 1940–1945

Po vítězství britského letectva v bitvě o Británii na podzim 1940 se vzdušný konflikt postupně přesouval nad německé území. Noční letecké poplachy a bombardování se ovšem ve všech

---

¹³¹ Ve Velké Británii zahájila vláda evakuaci 1. září 1939, ovšem ještě před oficiálním vyhlášením války Německu, když na venkov v první vlně evakuovala 1,5 milionu školáků, matek s malými dětmi, těhotných žen, starých, nevidomých a nemocných lidí (1,3 milionů v Anglii a Walesu a 175 000 ve Skotsku). V průběhu války se ovšem počet evakuovaných vyšplhal až na hodnotu 4 078 379 osob. Srov. CARSTEN KRESSEL, *Evakuierungen und Erweiterte Kinderlandverschickung im Vergleich. Das Beispiel der Städte Liverpool und Hamburg*, Frankfurt am Main 1996, zde s. 69–102.

¹³² MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung...*, s. 887.

¹³³ NA, fond HJ, karton 90: Beschaffung von Unterkunft auf Grund des RLG für Kinder aus luftgefährdeten Großstädten: „Auf Wunsch des Führers soll in einigen Großstädten, die nachts häufig Fliegeralarm haben, (d. h. zunächst in Berlin und Hamburg) den Eltern von Kindern bis zu 14 Jahren die Möglichkeit gegeben werden, diese Kinder für einige Wochen in Gebiete zu schicken, in denen nicht mit öfterem Fliegeralarm zu rechnen ist“.

¹³⁴ Výčet oblastí řazen podle: OStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. I: Rundschreiben Nr. 7/40 von Der Beauftragte des Führers für die Inspektion der HJ und Reichsleiter für die Jugenderziehung der NSDAP, ze 4. listopadu 1940.

¹³⁵ OStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. II: Rundschreiben Nr. 3/41 von Der Beauftragte des Führers für die Inspektion der HJ und Reichsleiter für die Jugenderziehung der NSDAP, z 24. února 1941.

¹³⁶ GERHARD KOCK, „Der Führer sorgt für unsere Kinder...“, s. 105.

říšských regionech objevovaly již od května 1940. Úkoly RAF byly ovšem zpočátku omezeny, jelikož chyběly modernější bombardovací stroje. Od 19. prosince 1939 navíc probíhaly noční mise starších typů bombardérů, jejichž úkolem bylo shazovat letáky a monitorovat prostor pro budoucí noční strategické bombardování Německa (*Strategic Bombing Survey*).¹³⁷

První lety nad Německem ovšem nevzbuzovaly u vedoucích představitelů nacistického režimu obavy. Například Martin Bormann komentoval aktuální stav letecké války v září 1940, když nerealisticky předjímal, že skutečně úspěšné bombardování není RAF schopná realizovat. Německé obyvatelstvo přijímaly optimistické vize a zprávy o úspěších německé Luftwaffe podle zjištění SD se zadostiučiněním.¹³⁸ A to i přesto, že se nad Berlínem objevily první britské stroje již v noci z 25. na 26. srpna 1940.¹³⁹

V průběhu roku 1941 pronikaly letouny RAF nad německé území častěji. Jejich cíle představovala především průmyslová centra na severu a severozápadu země jako např. Kiel, Lübeck, Brémy, Hannover, Hamburg, zvláště pak oblast Porúří. Úspěšnost nočních letů ovšem nebyla velká. Přes snahu zasáhnout především města na Rýně a v Porúří se minimálně do počátku roku 1943 vyskytovaly velké chyby, zpravidla díky nedostatečné navigaci. Problémy způsobovala rovněž inverze nad těmito oblastmi.¹⁴⁰

Zlepšení tohoto stavu měla přinést nová opatření roku 1942. V únoru nastoupil do funkce hlavního velitele bombardovacího letectva RAF letecký maršál Arthur Harris, který prosadil změnu strategie, když opustil taktiku přesného bombardování a zaměřil se na plošné bombardování obytných čtvrtí a center německých měst. Cílem bylo ochromit Německo přenesením konfliktu do jeho vlastního zázemí.¹⁴¹ Tato taktika ovšem nebyla ničím novým, jelikož ji využívala již Luftwaffe v prvních měsících války, např. při útocích na Varšavu, Rotterdam a při bitvě o Británii.¹⁴²

V reakci na útoky na Lübeck a Rostock v dubnu 1942 rozhodl Hitler s Hermannem Göringem o přijetí odvetných opatření proti Británii (*Vergeltungsangriffen*). Rozhodnutí mělo za následek sérii německých leteckých útoků od jara do podzimu 1942. RAF ovšem teprve v průběhu tohoto roku uskutečnila velké útoky na Essen, Lübeck a Rostock. V květnu tak

---

¹³⁷ MARTIN VESELÝ, *Do krytu! Protiletecká ochrana v severozápadní části sudetské župy (1939–1945)*, Ústí nad Labem 2008, s. 222.

¹³⁸ ERSTER HALBBAND, *Das Deutsche Reich und der zweite Weltkrieg*, Band 9/1: *Die deutsche Kriegsgesellschaft 1939 bis 1945*, München 2004, s. 363.

¹³⁹ A. C. GRAYLING, *Die toten Städte. Waren die alliierten Bombenangriffe Kriegsverbrechen?*, München 2007, s. 342: „Wirklich erfolgreiche Bombardierungen vermag die englische Luftwaffe nicht durchzuführen“.

¹⁴⁰ E. HALBBAND, *Das Deutsche Reich und der zweite Weltkrieg*, s. 364–366

¹⁴¹ MARTIN VESELÝ, *Do krytu!...*, s. 224.

¹⁴² HANS-ULRICH WEHLER, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte...*, s. 931.

zažil nálet prvních 1000 letadel Kolín.¹⁴³ V červenci 1942 pak zasáhla Duisburg série čtyř těžkých náletů, která podle informací SD vzbudila u velké části obyvatelstva obavy ze zvyšujícího se nebezpečí.¹⁴⁴

Rozsáhlou ofenzívu zahájila britská Bomber Command až na jaře 1943. Při lednových jednáních Casablance došlo k dohodě mezi Velkou Británií a Spojenými státy o zahájení kombinované britské noční a americké denní letecké ofenzívy proti Německu a satelitním státům. Prvním cílem se měla stát rýnsko-vestfálská průmyslová oblast s přibližně pěti miliony obyvatel. Noční útok z 5. na 6. března 1943 na Essen otevřel tzv. bitvu o Porúří (*Battle of the Ruhr*), během níž mezi březnem až červencem 1943 zde byla téměř všechna větší německá města vystavena těžkému bombardování. O své domovy přišly desítky tisíc rodin. Nejtěžší nálet vůbec uskutečnily britské síly v noci z 23. na 24. května 1943 na Dortmund, kdy více než 800 čtyřmotorových dálkových bombardérů shodilo přes 2500 tun tříštivých a zápalných bomb, což představoval asi dvojnásobek, než byl využit při útocích na Kolín v květnu 1942. Další útok na Kolín v noci z 28. na 29. června, jenž si vyžádal do té doby největší počet obětí (4 370 lidí), využil Goebbels k nové propagandistické ofenzívě proti britské strategii pod heslem „Teror zlomí protiteror“ („*Terror bricht man durch Gegenterror*“). Bitva o Porúří znamenala rovněž první vážné problémy pro německý válečný průmysl.¹⁴⁵

Mezi 25. červencem a 3. srpnem 1943 podniklo společný útok britské velení spolu s 8. USAAF (*United States Army Air Forces*) na Hamburg, který vešel ve známost jako operace „Gomorrha“. Během týdne tak zahynulo kolem 42 000 lidí, další necelý milion přišel o své domovy a přibližně 43 % domů nebylo dále obyvatelných. Další těžké nálety na Hannover, Remscheid, Kassel nebo zmíněný Hamburg měly šokující účinek na německé obyvatelstvo. Z 22. na 23. listopadu 1943 následoval i první těžký útok na Berlín, když Britové vyslali 700 čtyřmotorových letounů. V prosinci se uskutečnil útok na Lipsko, jež se s bombardováním do té doby setkávalo zřídka a minimálně do podzimu 1943 platilo za jeden z protileteckých krytů říše.¹⁴⁶

Od zimy 1943/1944 představoval již hlavní cíl leteckého bombardování Berlín, který do března 1944 zažil 19 těžkých plošných bombardování. Na konci března 1944 odstartovaly naposledy čtyřmotorové strategické bombardéry britského letectva na hlavní město, naopak koncem dubna a začátkem května 1944 směřovaly na Berlín první americké bombardovací

---

¹⁴³ Tamtéž, s. 931–933.

¹⁴⁴ ERSTER HALBBAND, *Das Deutsche Reich und der zweite Weltkrieg*, s. 365

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 366–369.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 371–376.

letouny. Bitva o Berlín stála 9 000 obětí z řad civilního obyvatelstva. Na přelomu let 1944/1945 byly útoky stupňovány do té míry, že 4/5 celkové tonáže bomb za celou válku bylo svrženo právě na Německo. Poslední útok směřovalo RAF na Drážďany 13. a 14. února 1945.¹⁴⁷

Letecká válka skýtala rovněž široký prostor pro propagandistické využití. V důsledku jejího vývoje války a vzniklých škod zorganizovalo v roce 1940 RMVP pro novináře z neutrálních a satelitních zemí okružní jízdu po bombardovaných německých městech. Žurnalisté měli za úkol zdokumentovat britskou leteckou válkou vedenou proti německému obyvatelstvu. K podobné propagaci využívalo ministerstvo i konkrétní případy, např. úmrtí dvanácti postižených dětí jako obětí (nechtěného) zásahu nemocnice v Bethelu u Bielefeldu v noci z 18. na 19. září 1940 britskými bombardéry.¹⁴⁸

2.2.2. Evakuační programy v rámci KLV

Do evakuačního programu měly být zařazovány výhradně německé nežidovské děti z průmyslových měst,¹⁴⁹ které byly po vyšetření shledány jako „způsobilé“ po stránce tělesné i charakterové.¹⁵⁰ V rámci projektu byly děti rozdělovány do dvou věkových kategorií: od šesti do deseti let a od deseti do čtrnácti let.¹⁵¹ Mladší spadaly pod výchovný dozor pracovníků NSV, kteří děti umísťovali nejčastěji do rodin. Starší navštěvovaly nová školní zařízení pod vedením HJ, tzv. tábory KLV (*KLV-Lager*).¹⁵² Pokud se starší děti (10–14 let, tzn. ročníky 1926–1935) měly zúčastnit KLV, pak v úvahu připadaly pouze dvě alternativy. Nejčastěji byly děti vyslány do táborů KLV, jimž se budu věnovat blíže ve třetí části věnované Protektorátu (viz kapitola třetí – *Projekt KLV v Protektorátu Čechy a Morava*), na jehož území byly zřizovány výhradně tábory KLV. Od roku 1943 ovšem rovněž připadala v úvahu možnost zapojit děti do tzv. *Verwandtenverschickung*. Jednalo se o nepřetržitý transfer

¹⁴⁷ HANS-ULRICH WEHLER, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte...*, s. 933

¹⁴⁸ ERSTER HALBBAND, *Das Deutsche Reich und der zweite Weltkrieg*, s. 364–366.

¹⁴⁹ Tato teze měla všeobecnou platnost. Jisté výjimky se připouštěly v případě dětí z německých menšin žijící mimo původní území Německa. Evakuace rakouských, resp. vídeňských dětí od května 1943 souvisela s leteckým ohrožením Vídně v důsledku obsazení severní Afriky Spojenci a otevřením letecké ofenzívy z jihu. Rakouské děti nicméně nebyly součástí původních evakuačních plánů. Jednalo se přibližně od 45 000 dětí, z toho pouze 8 000 bylo umístěno do táborů KLV. Ostatní využívali např. program *Verwandtenverschickung*. Jako příčina této disproporce je uváděn nedostatek ubytovacích kapacit a obtíže při provozu táborů. Srov. HELMUT ENGELBRECHT, Wien und die so gennante Kinderlandverschickung, in: *Wiener Geschichte. Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 2001/2002, Studien zur Wiener Geschichte*, Wien 2002, s. 46n.

¹⁵⁰ NA, fond HJ, karton 91: Sonderrundschreiben Nr. 28, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 5. října 1942.

¹⁵¹ Pro starší věkovou kategorii bylo nařízeno používat výrazy „Jugendliche“, popř. „Pimpfe“ und „Jungmadel“, nikoli označení „Kinder“. NA, fond Úřad říšského protektora – Státní tajemník (dále jen ÚŘP-ST), sign. 109-4/1197, karton 67: *Nachrichtenblatt KLV* č. 4/42 z 25. srpna 1942)

¹⁵² Dokument „*Landverschickung der Jugend aus Großstädten.*“, B. von Schirach, z 2. října 1940.

mladších i starších dětí z Německa, který měl ve skutečnosti spíše neorganizovanou formu. Tvořil jistou alternativu pro ty rodiče, kteří chtěli poslat děti do bezpečnější oblasti, ale současně nevěřili státem organizovanému programu *Erweiterte Kinderlandverschickung*. Řešením se tedy stalo ubytování dětí u známých a příbuzných na venkově. Využívání této varianty ochrany se stávalo stále oblíbenější především od poloviny roku 1942, kdy se letecká válka nad Německem vyostřila.¹⁵³ Ačkoli Michael Buddrus¹⁵⁴ hovoří spíše o evakuaci, která nepatřila k NSDAP řízenému programu, jenž označujeme jako KLV, podle Gerharda Kocka¹⁵⁵ se tato akce stala součástí akce KLV. Sama se přiklání k první tezi, a to na základě zkušenosti z průběhu akce KLV v Protektorátu. Pokud děti z táborů na území Čech nebo Moravy odjížděly jinak, než řádnými vlaky, pak se o jejich odchod z tábora v dohledatelných případech zasazovala vlastní rodina. Míra využívání *Verwandtenverschickung* korespondovala se zvyšujícími se leteckými útoky na německé území. Pokud rodiče odmítli předat děti to opatrovnictví pracovníkům NSV nebo je umístit do tábora KLV, využívali především tuto možnost evakuace.¹⁵⁶

Pro zapojení mladších dětí do KLV se nabízelo více možností. Děti pobývaly předně v soukromé péči, kde se o ně starala hostitelská rodina. Podobně jak u starších dětí a jejich pobytů v táborech KLV, stanovily úřady minimální délku pobytu na šest měsíců. Bezproblémové přijímání dětí rodinami mělo ulehčit i zákonné opatření, které rodiny povinovalo převzít děti do péče. Přijetí dítěte zaručovalo i další podporu, když NSV rodinám předávalo příspěvky v hodnotě 2 RM/dítě/den na zvýšené výdaje. Pokud ovšem dítě během svého pobytu dosáhlo věkové hranice deseti let, muselo rodinu opustit a neprodleně nastoupit do tábora KLV, určenému pro druhou věkovou kategorii. Umístění takto malých dětí do cizího prostředí se nemohlo obejít bez komplikací. Problémy ve vztazích mezi dětmi a náhradními rodinami se různily. Zásadní otázka, jak a zda vůbec děti do tohoto nového prostředí integrovat či spíše podpořit jejich vazbu na domov, nebyla do konce války zodpovězena. I přesto lze určitý stmelující faktor spatřovat ve snaze vytvářet třídy podle župního členění. Problém však způsobovala věková různorodost dětí, jimž odpovídaly třídy od první po osmou. V zásadě se ovšem dá hovořit o tom, že umístování dětí do rodin tvořilo v projektu *Erweiterte KLV* nejúspěšnější typ programu evakuace.¹⁵⁷

---

¹⁵³ MARTIN VESELÝ, *Český severozápad jako protiletecký kryt říše? (1939–1945)*, dizertační práce, UJEP, Ústí nad Labem 2004, s. 191.

¹⁵⁴ MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung...*, s. 892.

¹⁵⁵ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 117.

¹⁵⁶ MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung...*, s. 892.

¹⁵⁷ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorg für unsere Kinder...*“, s. 112–114.

Evakuační akce počítaly rovněž i s dětmi mladšími šesti let. V úvahu tak připadlo vyslání matek s dětmi (*Die Mutter-und-Kind-Verschickung*). Tato varianta evakuačního opatření se týkala dětí, které splňovaly hranici maximálního věku tří a později šesti let. Matky spolu s dětmi odcházely do rodin, popř. do speciálních domovů (*Mutter-und-Kind-Heimen*). Doprovázet je mohly také starší sourozenci, které tímto nezasáhla povinnost odjet do táborů KLV a mohly nadále setrvat s rodinou. Atraktivnost programu měla zvýšit skutečnost, že rodinám, popř. matce s více dětmi, přislíbily úřady předání městských bytů do užívání.¹⁵⁸ Těhotné ženy a matky s dětmi ve věku kojenců mohly využívat v nezbytných případech i obytných prostor NSV. Tento typ opatření lze zpětně označit za nejvyužívanější a z pohledu obyvatelstva za neakceptovanější z možných evakuačních opatření v rámci KLV. Z řady hledisek skýtal rovněž mnohé výhody i pro německé vedení. Předně se jednalo o psychologickou hru, kdy muži na frontě věděli, že jejich ženy spolu s dětmi jsou v bezpečí, což je mělo udržet v klidu a zvýšit jejich bojové nasazení. Gerhard Kock si ovšem povšiml druhého a podobně výrazného kladu, když uvolněné byty v ohrožených oblastech měla města volně k dispozici a mohla je dát v užívání osobám, které pracovaly v továrnách nezbytných pro vedení války.¹⁵⁹ Z tohoto hlediska je patrné úsilí z průmyslových měst odstranit vše, co by mohlo komplikovat totální válku.

Tábory KLV sice v první řadě sloužily pro děti z evakuovaných měst, ale v průběhu války do táborů přicházely i děti z rodin etnických Němců – *Volksdeutschen*. Pocházely z obsazených území a úřady je tímto chápaly jako „schopné poněmčení“. Podle Gerharda Kocka byl největší zájem o děti z Polska, Valónska, Vlámka a Čech. V případě území Čech a Moravy se jednalo o děti z německých rodin, popř. rodin smíšených, nikoli o děti českého původu či sudetské Němce.¹⁶⁰ Tábory v tomto směru nesplňovaly jakousi „ochrannou“ funkci, nýbrž sloužily jako prostředek germanizace. Děti se v táborech učily zejména německý jazyk, který řada z nich ovládala velmi špatně. Druhý pedagogický závazek určoval seznámit dítě s německou kulturou natolik, aby se stalo jejím nositelem. Z hlediska počtu účastníků nebylo zastoupení *Volksdeutschen* v táborech KLV rozhodně tak silné jako dětí ze západního Německa a jednalo se tudíž pouze o vedlejší využití zařízení KLV pro ryze převýchovné a vzdělávací účely.¹⁶¹

---

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 107

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ K otázce *Volksdeutschen* v protektorátních táborech KLV viz kapitola 3.6. *Tábory KLV v Protektorátu na sklonku války*.

¹⁶¹ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 131–133.

2.2.3. Organizace projektu, financování a propaganda

Na organizaci, koordinaci a následné kontrole průběhu vyslání (*Verschickung*) se podílely Nacionálně socialistický svaz pro dobročinnost, Nacionálně socialistický svaz učitelů, *Hitlerjugend* a částečně i Ministerstvo pro vědu, výchovu a vzdělávání. RMWEV se tak podílelo na zřizování táborů, s ohledem na mocenské aspirace HJ, omezeně. Vlastní fungování táborů pak bylo plně v kompetenci HJ.¹⁶²

Personálně představovalo KLV poměrně náročnou záležitost. Vedoucí roli sehrávala *Reichsdienststelle Kinderlandverschickung* v čele s Baldurem von Schirachem, od léta 1941 místodržícím ve Vídni, který toho času zastával také funkci pověřence pro výchovu mládeže. Na základě výnosu říšského ministra pro vědu výchovu a vzdělávání (*Reichsminister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung*) z 15. října 1943 převzal Schirach dohled nad školním vyučováním v zařízeních KLV. Vzhledem k jeho častému pobytu ve Vídni, a tudíž i velice sporadické osobní péči o projekt (min. do konce roku 1942),¹⁶³ získal důvěru pro vedení příslušné služebny při *Reichsjugendführung* v Berlíně Helmut Möckel.¹⁶⁴ Fakticky tak ve vedení *Reichsdienststelle Erweiterte Kinderlandverschickung* stál *Stabsführer der RJF* Möckel, na jehož rozsáhlé pravomoci ukazuje výčet oddělení, které měl v kompetenci. Jednalo se o sekce transportu, zdravotní služby, správy a výživy a dokonce i ubytování. Vedl také referát „vedení“ (*Führung*) a „organizace“ (*Ausrichtung*), jakož i oddělení „inspekce“, které zodpovídalo za správné ideologické směřování výchovy. Ve vedení Hlavního úřadu pro dopravu stála ovšem další výrazná osobnost – Horst Hechler, který v té době rovněž zastával pozici inspektora KLV pro celé říšské území. Hechler, bývalým povoláním učitel tělocviku, vedl při *Reichsdienststelle* referát „ubytování“ a „transport“. Zodpovědnost za referáty *Führung* a *Ausrichtung* převedl Hechler na Gerharda Dabela. *Reichsdienststelle* KLV zastřešovala celý projekt v rámci RJF a prováděla ta nejzásadnější rozhodnutí.¹⁶⁵ Do její kompetence tak nespadala pouze organizace a oprávnění zajišťovat evakuaci, ale také otázky

---

¹⁶² Závěr Helmuta Engelbrechta, že tento vztah platil do roku 1943, se mi nepodařilo nikde ověřit. Zprávy o roztržce mezi RMWEV a RJF v Protektorátu máme až z roku 1944. HELMUT ENGELBRECHT, *Lagerschulen. Schule unter Einfluss von Krieg und Vertreibung. Bildungsnotstand durch Kriegsereignisse, Kriegserfordernisse und Kriegsfolgen in Österreich*, Wien 2004, s. 45.

¹⁶³ Na konci roku 1942 byl Möckel povolán k Luftwaffe.

¹⁶⁴ Helmut Möckel se narodil 21. června 1909. Působil ve funkci *Gebietsführer* HJ v Sasku, když byl v souvislosti se jmenováním Artura Axmanna povýšen na pozici *Stabsführera* při RJF dne 28. srpna 1940. Od září 1941 povýšil na pozici Zplnomocněný zástupce mládežnického vedení německé Říše a RJF při NSDAP (*Bevollmächtigter Vertreter des Jugendführers des Deutschen Reiches und des Reichsjugendführers der NSDAP*). Na počátku roku 1943 nastoupil k Wehrmachtu.

¹⁶⁵ Viz. PŘÍLOHA č. 1 – Členění úřadu *Reichsdienststelle Erweiterte Kinderlandverschickung* v rámci RJF.

organizace dopravy a výuky dětí. V oblasti vzdělávání byl ovšem také vyhrazen prostor pro činnost NSV a NSLB, resp. RMWEV.

V březnu 1941 došlo k pozměnění organizační struktury, když paralelně k *Reichsdienststelle* KLV byla zřízena druhá organizační jednotka - *KLV-Dienststelle der Reichsjugendführung*, která v podstatě vyřizovala agendu pouze té sekce projektu, jejíž záležitosti příslušely *Hitlerjugend*. Obě úřadovny se mnohdy personálně a úkolově překrývaly. Do vedení *KLV-Dienststelle* se jako první prosadil Heinrich Schulz, v té době rovněž činný inspektor KLV pro celé říšské území v rámci RJF. V červnu 1942 jej ovšem ve funkci nahradil Eberhard Grüttner, bývalý vůdce berlínského Bannu „Herbert Norkus“, rovněž se zkušenostmi inspektora KLV a vedoucího organizace. Poté, co byl na konci roku 1942 Möckel povolán k Luftwaffe, Grüttner převzal také vedení *Reichsdienststelle* KLV. Tímto došlo k dovršení personální unie mezi oběma organizačními celky.¹⁶⁶

V rámci správní soustavy se postupovalo hierarchicky, když byla dále zřízena funkce Oblastního pověřence pro KLV (*KLV-Gebietsbeauftragte*), přičemž se většinou jednalo o oblastního vedoucího HJ. Přímým podřízeným byl tzv. pověřenec bannu (*Bannbeauftragte Kinderlandverschickung*). Ve stanovené hierarchii následoval Místní pověřenec KLV (*KLV-Standortbeauftragten a KLV-Standortmannschaftsführer, popř. KLV-Mädelführerinnen*). Jeho post byl zřízen v případě, došlo-li ke koncentraci více než osmi táborů, popř. pěti hlavních táborů (*KLV-Hauptlager*)¹⁶⁷ na jednom místě a tím vytvoření tzv. *KLV-Standort*. Činnost místního pověřence tak spočívala především v koordinaci potřeb sdružených táborů. Do jeho kompetence patřilo i udělování rozkazů vedoucím tábora.¹⁶⁸ Protektorátní struktura správy KLV samozřejmě vycházela z tohoto obecně uplatňovaného modelu, ale přesto se vyznačovala určitými specifiky, které odrážely proměnu správního členění v Protektorátu po zřízení Německého státního ministerstva v roce 1943 (blíže viz kapitola 3.2.1. *Pověřenec pro KLV v Protektorátu Čechy a Morava*).

Podobné struktury vznikaly rovněž v orgánech NSV a NSLB. Jejich náplň práce odpovídala speciálním úkolům, které byly oběma organizacím v rámci KLV vyčleněny. V případě NSV tuto oblast tvořila práce s mladšími dětmi, NSLB se prioritně zabývala zajištěním potřebných pedagogických sil.

---

¹⁶⁶ MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung...*, s. 889–891.

¹⁶⁷ Jako *KLV-Hauptlager* byl označen buď jeden, nebo více táborů na jednom místě (popř. v jedné budově), který kapacitně přesahoval více než 100 dětí.

¹⁶⁸ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 86

Oblastní správa KLV v základní podobě tak poté vypadala následovně.¹⁶⁹

Der Gaubeauftragte KLV / Župní pověřenec pro KLV

Der Gebietsbeauftragte KLV / Oblastní pověřenec pro KLV

*Der Bannbeauftragte Kinderlandverschickung*¹⁷⁰

Der KLV-Standortbeauftragten, popř. KLV-Standortsführer / Místní pověřenec KLV

Der Hauptlagerleiter, popř Lagerleiter / Hlavní táborový vedoucí, popř. vedoucí tábora

*Der Lagermannschaftsführer / Vedoucí táborového osazenstva*¹⁷¹

K ruce místního pověřence mohla být i osoba ve funkci místního velitele tábora (*Standortlagermannschaftsführer*), pokud se jednalo o chlapecký tábor, popř. *Standortlagermädelschaftsführerin* v případě dívčího tábora. Do správy zařízení byl také přímo zapojen *Lagermannschaftsführer* (LMF) – nejčastěji bývalý učitel, dále zdravotnice, hospodářky, pomocníci v kuchyni, lékaři nebo kvalifikovaná síla ve služebnách KLV.

Finanční zdroje

Vytvoření propracované organizační struktury tvořilo pouze krok k samotnému uskutečnění projektu. Dále existovaly další dvě oblasti nezbytné pro zřízení a především plynulé fungování systému. První z nich představovalo zajištění dostatečných finančních prostředků. Veškeré pocházely ze státního rozpočtu Německa, které prostřednictvím pokladny NSDAP přeposílalo finance příslušným organizacím. NSDAP figurovala v procesu jako určitý garant. *Hitlerjugend* přispívalo podporou ubytování, zásobováním potravinami a zajištěním oblečení. NSV převzalo zodpovědnost za dopravu, stravu a lékařské ošetření před nástupem do transportu. NSLB měl na starosti zajištění prostředků na výdaje na školní potřeby a jiné pomůcky. Po finanční stránce však byly v projektech KLV zainteresovány i další organizace

¹⁶⁹ Zpracováno na základě organizačního schématu KLV: NA, fond HJ, karton 89: Dienstvorschrift KLV/1a. Die Führung der KLV-Lager mit Beilage: Aufbau und Gliederung der KLV-Lager, Hrsg. von dem Beauftragte des Führers die Erweiterte Kinderlandverschickung, 1. Ausgabe, 1944.

¹⁷⁰ NA, fond HJ, karton 89: Dienstvorschrift KLV/1a, Die Führung der KLV-Lager, 1. Ausgabe 1944. Pozici *Bannbeauftragte* lze přeložit do češtiny poněkud kostrbatě jako Pověřenec „bannu“. Slovem *Bann* je míněna organizační jednotka HJ (blíže viz členění HJ – kapitola první). Pro tento a nejspíše i ostatní neexistovaly české ekvivalenty, proto je vhodnější přidržet se původního výrazu. Naplní jeho činnosti, bylo zajištění realizace a bezproblémové práce všech táborů KLV, hlavních táborů i tzv. *KLV-Standort* v dané oblasti. NA, fond HJ, karton 89: Dienstvorschrift KLV/1a, Die Führung der KLV-Lager, 1. Ausgabe 1944.

¹⁷¹ NA, fond HJ, karton 89: Nachrichtenblatt KLV. Gebiet Niederdonau, z 15. července 1942. Míněn je vedoucí, jehož pravomoc se vztahovala na členy tábora KLV. *Lagermannschaftsführer*, popř. *Lagermannschaftsführerin*, podléhající v dané hierarchii táborovému vedoucímu, dohlížel především na správné politické směřování táborového společenství a službu HJ. Zodpovídal/-a rovněž za nejpečlivější čistotu a pořádek, jak ve světnicích, tak v celém táboře. Zvláštní důraz měli klást na správné stlaní postelí. Nedisciplinovanost mohl LMF trestat výpraskem. NA, fond HJ, karton 89: Nachrichtenblatt KLV. Gebiet Niederdonau, z 15. července 1942.

nebo subjekty z hospodářského sektoru. Podle zjištění Michaela Buddruse byl projekt KLV finančně podporován průměrnou měsíční částkou 23,2 milionů RM ze státních prostředků. V souhrnu mělo být na projekt KLV vynaloženo od října 1940 do března 1945 1,25 miliardy RM.

KLV ovšem představoval po organizační a správní stránce velmi členitý systém. Do roku 1943 tak plynuly další platby z říšských prostředků dále jako podpora na náklady, jež nesl v rámci KLV Nacionálně socialistický svaz pro dobročinnost. Od roku 1943 získávala rovněž HJ finanční prostředky na svou činnost, zatímco NSV byl nucen přistoupit k využití vlastních finančních rezerv. Do počátku roku 1944 tak na projekt KLV vydaly na 500 milionů RM. Tyto další finanční výdaje tak zvýšily měsíční průměrné náklady na správu a organizaci KLV na 32 407 400 milionů RM, přibližně tedy jeden milion říšských marek za den.¹⁷²

S ohledem na přijímací oblast, ať už se jednalo o obsazená území např. Protektorát Čechy a Morava či Generalní Gouvernement nebo satelitní státy (Slovensko či Maďarsko), je rovněž zajímavé sledovat finanční toky, jimiž byly hrazeny náklady na projekt. Jestliže v Protektorátu probíhaly platby skrze orgány okupační správy a české úřady s KLV do styku téměř nepřišly (alespoň do Heydrichovy správní reformy), na Slovensku se „*financovanie programu uskutočňovalo prevodom prostriedkov z Ríšskej banky na clearingové účty SNB [slovenské národní banky], ktorá vyplácala objem takto vyčlenených financií*“.¹⁷³ Pověřenec pro KLV na Slovensku udržoval také kontakt s Ředitelstvím pro cestovní ruch, které koordinovalo zajišťování noclehu, stravy a zařízení ubytovacích kapacit prostřednictvím soukromých majitelů hotelů či penzionů.

Finanční náročnost projektu KLV je více než zřejmá. Primární zdroje plynuly z německé státní poklady, jejich distribuce se ovšem lišila v závislosti na vztahu Německa k přijímací lokalitě.

Propaganda

Druhý bod pomyslného plánu příprav představovala propaganda, jejímž prostřednictvím by organizátoři přesvědčili veřejnost o nezbytnosti KLV a především o jeho pozitivěch. Naopak nemělo ovšem dojít k vytvoření paniky, která by mohla oznámením důvodů zavedení KLV

---

¹⁷² Autor vyčísluje přepočítání nákladů na jedno dítě, když vypočítává asi 761 RM/dítě, přičemž do této hodnoty nejsou zaneseny náklady na vzdělávání a zdravotní pojištění. MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung...*, s. 896–897.

¹⁷³ MICHAL SCHVARC, Na želanie „führera“. Slovensko a projekt Erweiterte Kinderlandverschickung, in: *Od Salzburgu po vypuknutie Povstania. Slovenska republika 1939–1945 očami mladých historikov VIII.*, Bratislava 2009, s. 235–251.

vzniknout, proto se v původních plánech nehovořilo o KLV jakožto „evakuačním“ projektu. Propagandu projektu prováděla příslušná župní správa po seznámení se všemi nařízeními vyšších úřadů. Župní velitel byl pověřen zajištěním kooperace a dodržováním jednotného postupu v souvislosti s propagací jak v župě, která dítě do tábora odesílala, tak v přijímací oblasti.

Úřady měly rovněž klást důraz na vhodné a především stále působení na rodiče, když je přesvědčovaly, že odjezd do bezpečnějších míst je zejména v zájmu dětí. Předem upozorňovaly, aby případné prosby o jejich předčasný návrat domů znovu zvážili a především jej prodiskutovali se služebnami KLV. Počítalo se rovněž s tím, že by impuls pro návrat domů před stanoveným termínem mohlo dát i dítě samo. Úřady proto rodiče vyzývaly, aby prosby a případné stížnosti dětí nebrali vůbec v úvahu. Rodiče měli již od počátku postupovat rozvážněji, především dříve, než zažádají o dřívější návrat dítěte domů.¹⁷⁴ Tento jednotný postup, jenž žádal oběžník Baldura von Schiracha z listopadu 1940 nebyl v praxi zcela důsledně uplatňován. Ačkoli byl do roku 1943 v platnosti požadavek dobrovolné účasti v projektu KLV, došlo např. v Berlíně k nepokojům. Pracovník NSV rodičům s jistotou tvrdil, že poslat děti do táborů je povinností, jelikož se s nálety na Berlín počítá. Podobné jednání nebylo tolerováno, neboť v přijímacích kancelářích zvyšovalo nervozitu a způsobovalo konflikty s rodiči.¹⁷⁵

V prvních týdnech po rozhodnutí uskutečnit evakuaci městských dětí do bezpečnějších oblastí platil zákaz veřejné propagace KLV. První informace, které se dostaly na veřejnost, ovšem nehovořily o vzniku „evakuačního programu“, ale využívaly obecně známý výraz *Landverschickung*, jímž zdůraznily především rekreační charakter akce. Sám Martin Bormann interpretoval KLV jako radostnou prázdninovou akci („*fröhliche Ferienspielaktion*“). Teprve na počátku října 1940 se v přijímacích oblastech objevila krátká zpráva o zavedení projektu *Erweiterte Kinderlandverschickung*. Z nařízení Baldura von Schiracha sdělovaly úřady tutéž informaci velice opatrně i zahraničnímu tisku.¹⁷⁶ Informační a náborová místa byla zřízena ve školách, kde rodiče spolu s dětmi mohli získat potřebné informace o průběhu a výhodách

---

¹⁷⁴ OStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. I: Oběžník č. 7/1940, ze 4. listopadu 1940. Původce dokumentu pověřenec vůdce pro inspekci HJ a říšský vedoucí pro výchovu mládeže při NSDAP (*Der Beauftragte des Führers für die Inspektion der HJ und Reichsleiter für die Jugenderziehung der NSDAP*).

¹⁷⁵ OStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. I: NSDAP – Der Stellvertreter des Führers-Stabsleiter Martin Bormann an Reichsjugendführer Arthuru Axmannovi ad., z 30. září 1940.

¹⁷⁶ OStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. I: Oberbannführer Schulze (HJ/Reichsjugendführung za Dienststelle Schirach) an Obergerbietsführer Müller, z 15. listopadu 1940: Kinderlandverschickung vzbudil zájem na tiskové konferenci zahraničních novinářů konané 8. listopadu 1940. Schirach ovšem odmítl jakékoli probírání tohoto tématu.

KLV. S omezenou dostupností informací se ovšem rodiče potýkali i po vyslání svých dětí do táborů, jelikož byli velice sporadicky v kontaktu s těmito informačními centry.¹⁷⁷

Propagandistický tah učinili organizátoři rovněž oznámením, že vysílání dětí z majetnějších rodin, které většinou mají k dispozici bezpečný protiletecký kryt, není nutné. Strategie prosazování KLV byla jednoduchá, když tvrdila, že „vysílání bylo mnohokrát vůdcem vnímáno jako zářný příklad sociální péče právě pro chudé obyvatelstvo z oblastí přicházející [pro evakuaci] v úvahu“.¹⁷⁸ Pozitivní ohlas měla mít i cesta Baldura von Schiracha po táborech KLV v Protektorátu Čechy a Morava ve dnech 29. a 30. března 1941 organizovaná jako propagační kampaň. Z původně zamýšlené účasti Josepha Goebbelse nakonec sešlo. Vystávaly totiž obavy ze zneužití Goebelsovy přítomnosti zahraničními žurnalisty. Schirachova návštěva Protektorátu se opravdu uskutečnila ve sjednaném termínu. V průběhu dvou dnů stačil navštívit všechny významnější protektorátní tábory KLV – od Luhačovic, přes Teplice nad Bečvou po Poděbrady.¹⁷⁹ Odezva jakou organizátoři očekávali, se však nedostavila. Zájem o KLV ze strany obyvatelstva nebyl nijak zvlášť vysoký. I přesto touto dobou hovoříme o tisících dětech, které odjely v rámci KLV. Odtahitý postoj rodičů vůči KLV může být lehce pochopitelný, ačkoli první nálety na Berlín se uskutečnily již koncem září 1940. Hrozba letecké války nebyla nijak zvlášť evidentní a řada rodičů oslovených v souvislosti s umístěním svých dětí do KLV zkušenost s leteckým nebezpečím mít ještě ani nemusela.¹⁸⁰

S novou strategií propagace přišla *Reichsdienststelle* KLV v létě 1941, když zahájila rozsáhlou kampaň, kterou pro ni připravilo Ministerstvo pro lidovou osvětu a propagandu (*Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda*, RMVP). Důraz byl kladen především na opětovné obsazení táborů, tzv. *Neuverschickung*. Za tímto účelem připravilo RMVP 500 000 kusů diapozitivů a milion letáků s výzvou k účasti, které rozšiřovalo ve vysílacích oblastech.¹⁸¹ Produkce připravovala také filmové zpracování tématu s názvem „Außer Gefahr“ (Mimo nebezpečí), jež mělo premiéru 1. listopadu 1941 v Berlíně. V lednu

¹⁷⁷ GERHARD KOCK, „Der Führer sorgt für unsere Kinder...“, s. 175–184.

¹⁷⁸ OStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. I: NSDAP – Der Stellvertreter des Führers-Stabsloeiter Martin Bormann an Reichsjugendführer Arthuru Axmannovi ad., z 30. září 1940: „Die Verschickung war vielmehr von Führer aufgefasst als ein leuchtendes Beispiel sozialer Fürsorge gerade für die arme Bevölkerung der in Frage kommenden Gebiete“.

¹⁷⁹ OStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. II: Programm für den Besuch des Reichsleiters von Schirach, z 26. března 1941.

¹⁸⁰ Vysvětlení Baldura von Schiracha v memoárech, že zřízení KLV reagovalo na velké množství dopisů od rodičů, kteří si stěžovali na podmínky, ve kterých jejich děti musely žít, je podle mého názoru možné považovat za dezinterpretaci nebo minimálně nadnesené. BALDUR VON SCHIRACH, *Ich glaubte an Hitler*, Hamburg 1967, s. 269.

¹⁸¹ **PŘÍLOHA č. 2 – Letákové akce sloužící k propagaci KLV.**

následujícího roku otevřel Schirach v berlínské Národní galerii výstavu věnovanou KLV, která se měla dále objevit ve všech odesílacích oblastech. Výstavu podpořily rovněž protektorátní tábory KLV vlastní sbírkou fotografií táborů a jeho okolí, momentek z běžného táborového života, oslav či jiných událostí, ale rovněž výrobky z rukodělných dílen.¹⁸²

Vše doplňovaly velké letákové akce. Avšak ani tato snaha neměla za následek zvýšení zájmu o KLV. Mohlo se jednat i o důsledek opatrné rétoriky, kterou organizátoři zvolili. Nadále se tak o KLV hovořilo a psalo jako o rekreačním pobytu na venkově. Motivy této taktiky můžeme nalézt ve snaze uskutečnit odjezd dětí, popř. matek s dětmi na venkov bez větší paniky. Teprve v roce 1944 bylo veřejnosti sděleno, že KLV je rovněž evakuačním opatřením. Bylo to ovšem v době, kdy letecká válka nad Německem byla už ve své druhé fázi a hrozba nebezpečí byla více než zřejmá.¹⁸³

Druhou rovínou tvořily propagandistické tiskoviny, informačního charakteru, které směřovaly rodičům do vysílacích oblastí, dále pak výchovné časopisy určené dětem v táborech. Z dětských časopisů patřily mezi nejznámější *Junge Heimat*, *Wille und Macht* či *Der Pimpf*. Pro rodiny, jejichž děti odcestovaly do Čech nebo na Moravu připadal rovněž v úvahu *Prager Burg* – protektorátní obdoba časopisu *Elternbrief*, na jehož přípravě se měly podílet samy děti. O akci KLV samotné vznikla pak také řada dokumentárních filmů (třeba již zmiňovaný *Außer Gefahr*), které sloužily především k propagaci projektu KLV v Říši.¹⁸⁴

Režim si vůči obyvatelstvu i ve druhé polovině války pokoušel udržet sociálně citlivou tvář hájící zejména zájmy chudších vrstev obyvatelstva. Deklarace tohoto stanoviska dokládá nařízení o osobní angažovanosti vůdčích představitelů Třetí říše při pomoci lidem postižených leteckými nálety. Bormann proto Hitlerovým jménem kritizoval „velmi zdrženlivé“ chování veřejně známých osobností, kteří se ve smyslu „účinné pomoci a podpory celého německého národa“ měli do pomocných prací zapojit a poskytnout nevyužité obytné prostory k dispozici.¹⁸⁵ Podobně i KLV se oficiálně stalo výrazem sociální angažovanosti strany a státu bez ohledu na výchovné aspirace HJ či jiných subjektů.

---

¹⁸² NA, fond HJ, karton 90: Sonderrundschreiben č. 14/41 pověření pro KLV v Čechách a na Moravě, z 17. května 1941; podobně NA, fond HJ, karton 90: Sonderrundschreiben 16/41 oddělení inspekce HJ při úřadu pověření pro KLV v Čechách a na Moravě, z 23. května 1941.

¹⁸³ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 182–184.

¹⁸⁴ NA, fond HJ, karton 91: Rundschreiben 2/42, Der Beauftragte des Führers für die Inspektion der Hitler-Jugend und Reichsleiter für die Jugenderziehung der NSDAP – Dienststelle Kinderlandverschickung, z 15. dubna 1942.

¹⁸⁵ BArch Berlin, NS 6/343, Rundschreiben Nr. 166/43 von NSDAP – Partei-Kanzlei, Der Leiter der Partei-Kanzlei Martin Bormann, Betr. Aufnahme vom Bombengeschädigten und Umquartierten durch führende Persönlichkeiten, z 26. listopadu 1943: „*tatkräftige Hilfe und Unterstützung des Ganze deutschen Volkes*“.

2.2.4. Vysílací oblasti (*Entsendegebiete*)¹⁸⁶

Prosazování projektu KLV v oblastech, z nichž měli evakuovaní pocházet, bylo různě obtížné. Zejména s ohledem na religiozitu lokality rodiče v řadě případů váhali, protože se obávali, že odjezdem dětí budou dosavadní konfesijní zvyklosti dětí narušeny nebo zcela potlačeny. Odjezd dětí jistě neznamenal přesunutí pozornosti výhradně na přijímací oblasti, jelikož nadále byla diskutována délka pobytu dětí v KLV a jejich kontakt s rodinou. Souběžně na rodiny v Německu byla zacílena i silná propaganda.

Reakce rodičů na prodlužující se pobyt dětí v táborech byly různé, postupem času se spíše zvyšovala nespokojenost. Tento fakt musel přiznat i Schirach na zasedání u příležitosti druhého výročí existence programu *Erweiterte Kinderlandverschickung*, uspořádaném 2. října 1942 v Berlíně. Kde se vzala nedůvěra rodičů ve státní projekt ochrany dětí před bombardováním velkých měst? Humanitární charakter programu jako evakuační akce nebyl veřejností jednoduše akceptován. Již od poloviny roku 1941 německé úřady sledovaly stále klesající počet přihlášek k nástupu do táborů. V úředních dokumentech byl však úmyslně potvrzován opak, tedy narůstající zájem o zapojení dětí do KLV. Šíření zvěstí o špatném zacházení s dětmi nebo o nedostatečné připravenosti přijímat nové uchazeče do táborů, byly podle zpráv SD důvodem snižujícího se zájmu rodin o program.¹⁸⁷ Tím nejdůležitějším se zdála být vzdálenost od domova, jež v mnohých případech nabývala až stovek kilometrů. Celkový negativní dojem z celého projektu doplňovala dále nedůvěra k HJ, obavy z nekonfesijní indoktrinace v táborech, mravního ohrožení dívek nebo zcela jistě předpokládaný stesk dětí po domově.

Situaci neřešily ani návštěvy rodičů v táborech, které organizátoři beztak považovali za nežádoucí. Tábory měly působit jako vlastní instrument výchovy, pro nějž je charakteristické specifické prostředí vybraných jedinců. Rovněž Rudolf Diels¹⁸⁸ spatřoval v táborech KLV

---

¹⁸⁶ Problematika KLV je nejčastěji zpracovávána z hlediska odesílacích oblastí (popř. odesílacích žup – *Entsendegau*): srov. MARTIN RÜTHER (Hrsg.), „*Zu Hause könnten sie es nicht schöner haben!*“. *Kinderlandverschickung aus Köln und Umgebung 1941–1945*, Köln 2000; GERHARD E. SOLLBACH, *Heimat ade! Kinderlandverschickung in Hagen 1941–1945*, Hagen 1998 či případové studie Gerharda Kocka zabývající se Kolínem, Stuttgartem, Münsterem a Hamburkem: GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 235–260.

¹⁸⁷ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 318.

¹⁸⁸ Rudolf Diels (1900–1957) se narodil 16. prosince 1900 (Berghausen im Taunus). V roce 1918, po krátké vojenské službě (Nachrichten Abteilung IV in Hagenau im Elsass), začal navštěvovat Univerzitu v Giessenu. Od poloviny roku 1919 studoval rovněž v Marburgu, kde se také stal členem studentských Freikorps (*Studentenfrikorps*). Studium práv dokončil v roce 1920. V roce 1930 získal funkci vládního rady na pruském ministerstvu vnitra. Od srpna 1932 působil na pozici vedoucího policejní skupiny na téže ministerstvu, kde měl na starosti komunistické hnutí. Diels se rovněž podílel na vytváření zákonných opatření pro ochranu vazbu (*Schutzhaft*). Znám je především jako první velitel gestapa v Prusku. V důsledku mocenských bojů o vedení policie Himmlerem a Heydrichem proti Göringovi byl odklizen a k 9. květnu 1934 jmenován vládním

místo, kde dochází k aplikaci světonázorové výchovy „*pod dočasným vyloučením vlivů rodiny na tomto území*“, čímž vysvětlil, nakolik byla nepřítomnost rodičů a vůbec vzdálení dětí od rodiny pro projekt KLV důležitou podmínkou.¹⁸⁹

Cesty rodičů za dětmi do táborů nebyly vedením nijak podporovány, resp. zpočátku je úřady explicitně zakazovaly. Pravidlo formálně platilo až do konce války, avšak v jejím průběhu bylo toto nařízení ze strany *Reichsdienststelle* porušováno. Příčinou bylo úsilí udržet klid a současně podnít rodiče k využívání programu, k čemuž mimo jiné vyzývaly i propagandistické akce. Úřady se pokoušely předcházet napětí zajišťováním organizovaných návštěv (návštěvní vlaky s rodiči – *Elternbesuchzüge*), které byly od roku 1943 pravidelnější.¹⁹⁰ Jak je zřejmé z faktického fungování akce KLV, postupem času nastávaly problémy i s dopravou rodičů do táborů.

V některých případech tak mohly děti krátce před svým trvalým návratem domů odcestovat na čtrnáctidenní prázdninovou návštěvu vlasti (*Urlaubsbesuch*), kterou ovšem mohl zkomplikovat vývoj války a přetížení železniční dopravy.¹⁹¹ Stalo se tak například v případě německých dětí původem z Douai.¹⁹² V dubnu 1944 byl sice dětem povolen krátký pobyt v domovském městě, plánovaný na září téhož roku, ale pobyt v Luhačovicích se jim prodloužil do srpna 1944 na základě žádosti pověřence v Douai Nikolaye. Po krátké návštěvě vlasti měla následovat cesta do Německa na učení.¹⁹³ Do Douai ovšem děti zřejmě vůbec neodjely. V říjnu 1944 úřady plánovaly jejich přeložení do Sudet, ale jelikož tamní ubytovací

---

prezidentem v Kolíně nad Rýnem. Od roku 1936 působil jako vládní prezident v Hannoveru. V roce 1942 se vrátil do Berlína na pozici ředitele koncernu Hermann-Göring-Werke. Po pokusu o atentát na A. Hitlera 12. července 1944 byl vzat do vazby. Do roku 1948 se nacházel v britském internačním táboře. V Norimberském procesu figuroval jako svědek. Zemřel 18. listopadu 1957. (BArch Berlin, SSO/SS; Hermann Weiß, Personen Lexikon 1933–1945, Wien 2003)

¹⁸⁹ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-12/52, karton 153: Rudolf Diels: Reisebericht – KLV-Lager im Protektorat, z 21. července 1941: [o významu rodiny a eliminace jejích vlivů v táboře] „...*weltanschauliche Erziehung unter zeitweiliger Ausschaltung der hemmenden Einflüsse des Elterhauses auf diesem Gebiet*.“

¹⁹⁰ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-12/256, karton 168: Kopie nedatovaného dopisu německého státního ministra pro Čechy a Moravu (*Der deutsche Staatsminister für Böhmen und Mähren*). Dopis byl zřejmě sepsán po 14. říjnu 1943, kdy byl do nově zřízené funkce Německého státního ministra pro Čechy a Moravu jmenován K. H. Frank.

¹⁹¹ NA, fond HJ, karton 135: Urlaub zu Verwandten für Jugendlichen aus Douai (*Nordfrankreich*). Děti umístěné v táboře v Luhačovicích, které mají rodiče, popř. prarodiče ve své rodném městě, mohly krátce před ukončením šesti měsíčního pobytu v táboře odjet na prázdninovou návštěvu příbuzných do severní Francie. Adresováno Pověřenci pro KLV P. Kesslerovi, z 26. dubna 1944.

¹⁹² Město Douai leží v severní Francii u hranic s Belgií. Za druhé světové války bylo silně poničeno bombardováním.

¹⁹³ NA, fond HJ, karton 135: Verlängerung des Aufenthaltes der Volksdeutschen Jungen und Mädels aus Nordfrankreich, z 22. dubna 1944.

prostory nebyly připraveny, získalo 127 dětí nový domov v domě pro hosty v Praze v ulici Na Poříčí (*Gästehaus YMCA Prag*).¹⁹⁴

Obavy rodičů, zda bezpečí jejich dětí bude opravdu pobytem v táborech KLV zajištěno, představovalo trvalou nejistotu po celé období války. Vyřizování urgencí rodičů, aby se jejich děti vrátily domů dříve než, jak stanovily úřady, bylo ovšem poměrně obtížné. Proces posílání dětí zpět k rodinám byl výrazně zpomalen úředními opatřeními.¹⁹⁵ Organizátoři si tak po celou válku ponechali výsadní právo rozhodovat o délce pobytu dětí v zařízeních KLV.

Efekt plynoucí z odloučení dítěte od rodiny měla podpořit i několikaměsíční délka pobytu v táboře. Vysoké náklady na realizaci a provoz táborů si vyžádaly již v červnu 1941 úvahy o možnosti vrátit děti domů již před koncem války. Jednalo se o děti, které byly do tábora umístěny před šesti až devíti měsíci. Schirach však Hitlerovi předložil návrh, jenž doporučoval minimálně devítiměsíční pobyty. Nejprve bylo stanoveno, že by děti měly zůstat v táborech i přes Vánoce. Později nové nařízení informovalo o tom, že „*pobyt dětí je časově vymezen na neurčito*“. Nakonec byla tato minimální časová lhůta stanovena na šest měsíců. V důsledku nejasného časového vymezení KLV, docházelo postupem času k potížím v souvislosti s výchovou dětí. Neustálé prodlužování pobytu v táborech bylo obvykle zdůvodňováno dopravní situací na dráze, což v řadě případů způsobovalo stres nejen u rodičů, ale i u dětí. Obě strany nicméně měly snahu, jak bude dále rozvedeno, změnit toto úřední rozhodnutí a ovlivnit délku pobytu v táboře.¹⁹⁶

Z Schirachova pohledu lehkomyšlné jednání rodičů způsobovalo revoltu v přijímacích kancelářích a ohrožovalo vlakovou dopravu, a proto iniciativně žádal Hitlera o jejich disciplinární potrestání. NSV a HJ byly povinovány případy nespokojenosti hlásit. Povoleno bylo i zásah místních organizací NSDAP. Sám Schirach se osobně zasazoval o zákaz navracení dětí zpět k rodinám, popř. zkracování lhůty pobytu pod nejnižší možnou mez. Zřízení speciální úřadovny v Hamburku na konci roku 1943 na zpracování žádostí rodičů o návrat dětí, bylo důkazem nesouhlasu rodičů s nastavením tábora, prosazovanou přísnou disciplínou, popř. samotnou existencí táborů KLV.¹⁹⁷

Úsilím úřadů bylo jistě vylepšit negativní dojem z vládního projektu. Pro zvýšení důvěry proto vydalo RMWEV 12. března 1941 všeobecně platné ustanovení, které mělo garantovat školní vzdělávání v táborech. Přesto směřovatější pro rozhodnutí rodičů nadále zůstaly spíše

---

¹⁹⁴ NA, fond HJ, karton 135: Entlassung der Jugendlichen aus Nord-Frankreich und den Niederlanden, z 9. října 1944.

¹⁹⁵ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 172.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 171–175.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 173–174.

zážitky a dojmy z pobytů v KLV, které se dozvídali od známých a příbuzných, než oficiální ministerská oznámení. Na druhé straně zesílené letecké útoky na Německo se minimálně od jara 1942 se staly momentem, kdy válečná situace spíše rodiče podněcovala k využívání KLV.¹⁹⁸ Vrchol evakuační práce v rámci KLV je znatelný v roce 1943. V jiných případech, po rozšíření pochybností o projektu, byli rodiče schopni i velmi tvrdé argumentace, například, že „touží zemřít společně jako rodina“.¹⁹⁹ Dokládá to, že si byli vědomi ohrožení života dětí, pokud se vrátí zpět, zároveň však usuzovali, že je to stále lepší, než nechat děti v táborech KLV. Jistou alternativou byl zmíněný program *Verwandtenverschickung*, jenž ovšem úřady oficiálně zavedly až ve druhé polovině války.

...

O ukončení programu KLV během války se v perspektivě příštích několika let neuvažovalo a počítalo se s jeho vyvrcholením souběžně s koncem války. I přes využití dobrého jména meziválečné akce *Kinderlandverschickung* a zkušeností NSV ze spolupráce s dobročinnými organizacemi v předválečných letech, nemělo obnovené KLV očekávaný ohlas. Nicméně počet evakuovaných vyčíslený na hodnotu přibližně 2,3 milionů dětí dokazuje jeho poměrně masové využívání, které odpovídá rovněž soustavnému navyšování intenzity bombardování měst na severu a západě Německa. Analogicky lze tento vývoj vztáhnout k otevření bitvy o Porúří v březnu 1943. Vývoj letecké války nad Německem a vysoké ztráty civilního obyvatelstva, které si vyžádala, podporuje tvrzení, že KLV představovalo zejména ochranné opatření pro nejmladší německou generaci. V následujících kapitolách se pokusím dokázat na případu KLV na území Protektorátu Čechy a Morava, že letecká válka a ochrana dětí představovala pouhý motiv zavedení KLV, nikoli ovšem jeho primární účel.

---

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 321.

¹⁹⁹ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-12/52, karton 153: Rudolf Diels: *Reisebericht: KLV-Lager im Protektorat* z 21. července 1941.

3. PROJEKT ERWEITERTE KINDERLANDVERSCHICKUNG V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

„Wer seine Kinder in den KLV-Lagern untergebracht hat, der weiß, daß sie dort in der Gemeinschaft Gleichaltriger zu wahren Nationalsozialisten und aufrechten Kameraden erzogen werden.“

Braunschweiger Landeszeitung, 2. července 1943²⁰⁰

O rozhodnutí zavést program *Erweiterte Kinderlandverschickung* i na území Čech a Morava informoval poprvé Schirachův zástupce Stabsführer Helmut Möckel 15. listopadu 1940.²⁰¹ Konečné rozhodnutí ovšem muselo padnout již na počátku listopadu, jak napovídá Schirachův oběžník ze 4. listopadu 1940.²⁰² Ve správním členění se pak tábory KLV na území Čech a Moravy byly zařazeny do druhé skupiny spolu s Dolním Saskem, Saskem, Durynskem, oblastmi Sudet a Horním Slezskem, jejíž kontrola byla svěřena Horstu Hechlerovi.²⁰³

Zahrnutí Protektorátu mezi přijímací oblasti ovšem nebylo zřejmé hned od začátku. V Schirachově zprávě *Landverschickung der Jugend aus Großstädten* z 2. října 1940 Protektorát mezi cílovými destinacemi ještě nefiguroval.²⁰⁴ Naopak v oběžníku pověřence vůdce pro inspekci HJ české prostředí již nalezneme. Ovšem vzhledem k velice širokému výčtu přijímacích oblastí, který dokument obsahuje, se můžeme domnívat, že se jednalo spíše o

---

²⁰⁰ Cit. dle GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 177: „Kdo své děti umístil do táborů KLV, ten ví, že tam jsou v kolektivu svých vrstevníků vychováni k opravdovým nacionálním socialistům a přímým kamarádům.“

²⁰¹ ÖStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. I: Aktenvermerk – Landverschickung der Jugend aus Großstädten, z 15. listopadu 1940. Oberbannführer Schulz an Obergerbietsführer Müller.

²⁰² ÖStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. I: Rundschreiben Nr. 7/1940 *Landverschickung der Jugend aus Großstädten*, ze 4. listopadu 1940.

²⁰³ NA, fond ÚRP-ST, sign. 109-4/1172, karton 66: *I. skupina* – Mark Brandenburg, Niedersachsen, Pommern, Mecklenburg, Danzig-Westpreußen, Wartheland (v čele Voß); *3. skupina* – Hessen-Nassau, Kurhessen, Franken, Würthemberg, Baden, Bayr. Ostmark, Mainfranken; *4. skupina* – Hochland, Niederdonau, Oberdonau, Steiermark, Kärnten, Salzburg, Tirol-Vorarlberg, Schwaben, Slowakei. Ve vedení kontrolní skupiny pro třetí a čtvrté oblastní uskupení stál Brocke.

²⁰⁴ Zpráva počítala se zřízením táborů KLV v těchto oblastech: Bayerische Ostmark, Mark Brandenburg, Oberdonau, Sachsen, Schlesien, Sudetenland, Thüringen, Wartheland, Ostpreußen a Danzig-Westpreußen.

seznam všech bližších oblastí přicházející v danou chvíli v úvahu.²⁰⁵ Ani jeden z prvních transportních vlaků z Berlína a Hamburku tak do Protektorátu nesměřoval.²⁰⁶

Vše nicméně nasvědčuje tomu, že v polovině listopadu 1940 začala rozsáhlá přípravná fáze před prvním během KLV v Čechách a na Moravě. Ačkoli od poloviny listopadu Protektorát již patřil do sekce přijímacích oblastí, první děti měly do táborů dorazit nejdříve v prosinci 1940. Tuto skutečnost potvrzuje přehled transportů z listopadu 1940, kde Protektorát ještě nenajdeme.²⁰⁷ Úřady se patrně intenzivně snažily děti do táborů umístit co nejdříve, a to i přesto, že se počítalo s omezením vysílání v době od poloviny prosince 1940 do 7. ledna 1941.²⁰⁸ Procesu vysílání a umístění dítěte do tábora však musel nezbytně předcházet výběr lokalit a obytných komplexů, který byl ostatně zahájen záhy po Schirachově definitivním rozhodnutí a pokračoval až do jara 1941.²⁰⁹

Přestože nemáme k dispozici žádný pramen, který by dokládal transport dětí do táborů, existují doklady o jejich pobytu v táboře Bystřici pod Hostýnem (okr. Kroměříž) a Teplicích nad Bečvou (okr. Písek) již v listopadu 1940. Prvních 150 dětí úřady ubytovaly 18. listopadu 1940 v táboře v Teplicích. Jejich původ není specifikován, ale prameny naznačují, že šlo o nouzové řešení a nejednalo se explicitně o děti z Říše.²¹⁰ Zprávy o připravovaných transportech můžeme dohledat z počátku následujícího měsíce, když byl na 7. prosinec 1940 naplánován první transport z Berlína do Teplic.²¹¹ Podobně tomu patrně bylo i v případě tábora v Bystřici pod Hostýnem, kde měly být přípravy dovršeny již v první polovině tohoto měsíce.²¹²

První tábory KLV tak vznikaly na Moravě, daleko od pražského centra, v klidném prostředí lázeňských komplexů Luhačovic (okr. Zlín) a Teplic n/B. a také v Bystřici p/H. V

---

²⁰⁵ ÖStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. I: Rundschreiben Nr. 7/1940, vydané pověřencem vůdce pro inspekci HJ a říšský vedoucí pro výchovu mládeže při NSDAP (*Der Beauftragte des Führers für die Inspektion der HJ und Reichsleiter für die Jugenderziehung der NSDAP*), ze 4. listopadu 1940.

²⁰⁶ Opatření Baldura von Schiracha *Entsendung der schulpflichtigen Jugendlichen aus Berlin und Hamburg*, nejpozději z 27. září 1941. GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, přehled vybraných dokumentů v příloze.

²⁰⁷ ÖStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. I: Fahrplanübersicht KLV November 1940, Reichsjugendführung/Der Stabsführer.

²⁰⁸ ÖStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. I: Dopis Oberbannführera Schulze (HJ/Reichsjugendführung za Dienststelle Schirach) adresovaný Obergebietführerovi Müllerovi, z 15. listopadu 1940: *Landverschickung der Jugend aus Großstädten*. K omezení vysílání mělo dojít z důvodu vysokého zatížení železniční dopravy v době dovolených během vánočních svátků.

²⁰⁹ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1189, karton 67: Blíže nespecifikovaný dokument.

²¹⁰ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1189, karton 67: Bericht über Bad Teplitz jako příloha dopisu RJF pro KLV v Protektorátu Čechy a Morava určená vládnímu radovi R. Giesovi, z 18. listopadu 1940.

²¹¹ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1189, karton 67: Dopis Paula Conrada - pověřence státního sekretáře pro záležitosti KLV adresovaný státnímu radovi R. Giesovi, z 3. prosince 1940.

²¹² NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1189, karton 67: Dopis Paula Conrada adresovaný K. H. Frankovi, z 2. prosince 1940.

polovině prosince 1940 tak úřady do Protektorátu Čechy a Morava evakuovaly prvních 2 400 dětí z Berlína, které se nacházely právě ve jmenovaných zařízeních KLV.²¹³ Zřizování dalších ubytovacích možností, rovněž na území Protektorátu, následovalo takřka bezprostředně. Tlak, který vyvolala snaha o co nejrychlejší vyslání, co největšího počtu dětí způsobil, že výstavba či dílčí úpravy táborů probíhaly za pochodu. Jak bude zřejmé z vývoje na konci války, docházelo rovněž i k umělému zvyšování kapacit objektů. V některých případech tak ještě pár dní před příjezdem dětí chyběly deky, ložní prádlo, někdy stoly, židle a dokonce i dostatečný počet postelí. Podobné problémy jsou doloženy hned v několika táborech. Tábory také byly v neustálé výstavbě nejen z důvodu nezbytných prvotních úprav, ale zejména pak v důsledku neustálého navyšování kapacit.²¹⁴ Postupná výstavba umožňovala rovněž plynulé naplňování táborů. Třebaže děti, které v zařízeních KLV pobývaly již od konce roku 1940 a svou minimální šestiměsíční lhůtu pobytu splnily v květnu nebo červnu 1941, odjížděly domů až s ostatními dětmi při řádném ukončení tzv. prvního běhu na podzim 1941. Jednalo se tak pravděpodobně o důsledek logistické zátěže, kterou projekt KLV způsobil.

První fázi KLV zřejmě zdržely obtíže při přípravě ubytovacích prostor a proto bylo naplňování táborů pozvolné.²¹⁵ Nejčastěji se objevují debaty nad vhodností a připraveností budov, které tvořily hlavní podmínku pro umístění dětí. Zpráva říšského protektora z 2. prosince 1940 ujišťovala na základě sdělení pověřence říšského vedení mládeže pro KLV v Protektorátu Čechy a Morava (*Reichsjugendführung*, RJF), že již našli vhodné prostory pro zřízení Hospodářské odborné školy ve Velkém Meziříčí a Oblastní nemocnice v Novém Městě na Moravě pro potřeby KLV. O několik dní později hlásil představitel RJF do Černínského paláce stav dalších ubytovacích prostor – Sanatoria v Teplicích, všeobecné veřejné nemocnice v Novém Městě na Moravě a vzdělávacího a výchovného ústavu „Světlá“ ve Velkém Meziříčí. V úvahu výhledově připadaly také další objekty, např. Buchtův kopec u Sněžné²¹⁶ (okr. Žďár nad Sázavou) či zámek v Holešově (okr. Kroměříž). V březnu 1941 byl

---

²¹³ K 14. prosinci 1940 se na území Protektorátu Čechy a Morava nacházelo 900 dívek v táborech KLV v Teplicích nad Bečvou, dále 750 chlapců v Bystřici pod Hostýnem a 750 dívek v lázních Luhačovice. NA, fond HJ, karton 92: Kinderlandverschickung Böhmen und Mähren, z 14. prosince 1942.

²¹⁴ NA, fond HJ, karton 92: Eiliger Aktenvermerk für die Abtl. Unterbringung, Einsatz und Verwaltung, z 29. dubna 1941.

²¹⁵ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1189, karton 67: Dopis Paula Conrada, z 11. února 1941. Conrad vyjádřil nespokojenost s průběhem příprav táborů KLV, jelikož objekt „Klič“ v Teplicích, zajištěný pro potřeby Říšské pracovní služby (*Reichsarbeitsdienst*, RAD), nebyl dosud nijak využit. Kdyby byl dům k dispozici KLV, mohl podle Conrada tou dobou přijmout až 300 dětí.

²¹⁶ V němčině byl pro něj užíván název Buchtaberg.

diskutován transport zaměstnanců tábora z Olomouce a Bystřice pod Hostýnem do Poděbrad.²¹⁷

Jak je nicméně výše naznačeno, rozšiřování sítě táborů KLV v Protektorátu probíhalo ve směru z moravského prostoru, přes okolní regiony na západ. Preferenci získaly především rekreační objekty, u níž se předpokládalo, že jsou připraveny na ubytování většího počtu osob bez nutnosti případných stavebních či jiných nákladnějších úprav. Hlavní fáze prvního běhu programu KLV rozšířeného i do oblastí Protektorátu Čechy a Morava tak byla zahájena v plné síle na jaře 1941.

3.1. Tábory KLV v Protektorátu Čechy a Morava

Tábory tvořila rozptýlená dílčí zařízení KLV, které úřady umísťovaly zpravidla do hotelů, ubytoven, ozdravoven, lázní, starých šlechtických sídel, penzionů či klášterů zkonfiskovaných na základě říšského služebního zákona (*Reichsleistungsgesetz*).²¹⁸ Nebylo to ovšem podmínkou.²¹⁹ Pro potřeby KLV sloužily rovněž objekty, jež si ústředí pronajímalo od českých nebo též německých občanů v Protektorátu,²²⁰ popř. od právnických subjektů. Nájemní smlouvy tak neuzavírali pouze fyzické osoby – majitelé hotelů, penzionů či jiných objektů vhodných pro účely KLV, ale také Kuratorium pro výchovu mládeže,²²¹ které dalo KLV v pozdějších letech k dispozici další objekty v Bystřici pod Hostýnem (okr. Kroměříž) nebo lázeňské ozdravovny – např. Lázně Bohdaneč (okr. Pardubice), průmyslový podnik Škoda, který nabídl prostory v Mirošově nedaleko Plzně či firma Baťa, která dala k využívání

²¹⁷ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1189, karton 67: Hlášení z 26. března 1941. Jednalo se o tři zvláštní vlaky (*Sonderzüge*) Olomouc, Bystřice nad Hostýnem a Uherské Hradiště.

²¹⁸ Das Gesetz über Sachleistungen für Reichsaufgaben (*Reichsleistungsgesetz*) in der Fassung vom 1. September 1939. § 2: „Zur Inanspruchnahme der Leistungen sind hierfür bestimmte Bedarfstellen berechtigt. Bedarfstellen können Dienststellen der Wehrmacht und andere staatliche oder mit staatlichen Aufgaben betraute Stellen sein.“ C. Besondere Leistungen, § 5 Gewährung von Unterkunft: „Zur Unterbringung sind Räume und Plätze insoweit zur Verfügung zu stellen, als der Unterkunftsgeber in der Benutzung der für seine Wohn-, Wirtschafts-, Berufs- und Gewerbebetriebs-Bedürfnisse unentbehrlichen Räume und Plätze nicht gehindert wird.“ (Reichsgesetzblatt, S. 1645n; dostupné na URL: http://alex.onb.ac.at/gesetze_drab_fs.htm)

²¹⁹ Oběžník č. 4/1940 *Landverschickung der Jugend aus Großstädten*, ze 4. listopadu 1940. OStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. II.: Pověřenec vůdce pro inspekci HJ a říšský vedoucí pro výchovu mládeže při NSDAP (*Der Beauftragte des Führers für die Inspektion der HJ und Reichsleiter für die Jugenderziehung der NSDAP*). Srov. NA, fond HJ, karton 144 a 146.

²²⁰ Z výčtu jmen, popř. vlastních nájemních smluv zaujme jako pronajímatel např. Prinz Thurn-Taxis. Srov. NA, fond HJ, karton 144.

²²¹ Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě vzniklo formálně 28. května 1942, ale svou faktickou činnost zahájilo až o rok později 13. března 1943. Podobně jako HJ v Německu se mělo stát jediným mimoškolním orgánem pro děti a mládež ve věku od 10 do 18 let, které by prosazovalo nacionálně socialistický koncept výchovy, vzdělávání aj. Kuratorium se rovněž stalo zosobněním požadavku na germanizaci české mládeže. K tématu náplni práce, jeho funkci a případnému naplnění prosazované idey: JAN ŠPRINGL, *Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě*, diplomová práce, FF UK, Praha 2003

zámek v Březolupech (okr. Uherské Hradiště).²²² Objevují se ovšem i případy, kdy sám majitel dobrovolně nabídl objekt k užívání HJ, jak učinil například hrabě Kinský²²³ na jaře 1943, když poskytl zámek v Chocni pro účely KLV.²²⁴ Jaká ovšem byla výhodnost pronájmu? Třebaže RJF v zásadě platilo stanovenou částku za pronájem, která odpovídala kvótě násobené počtem ubytovaných dětí a délkou pobytu, nemůžeme tyto smlouvy – byť mohly majitelům objektů přilepšit – označit za výhodné. Nejenže kvóta byla pohyblivá, denní nájem za dítě/den nebyl stanoven plošně stejně, ale také smlouvy byly uzavírány na dobu neurčitou s možností výpovědi pouze ze strany RJF. Ustanovení, jimiž byl smluvní vztah vázán, tak představovaly velice omezenou právní platformu, ačkoli po formální stránce mohla naznačovat průhledný obchodní vztah.

Lokace objektů musela splňovat podmínku, aby se budova nacházela v blízkosti železnice. Souviselo to především s usnadněním rozmístování dětí do táborů. Postupem času se stávala jedním z hlavních požadavků i existence protiletdeckého krytu v blízkosti tábora. Vybavení táborů bylo úsporné. Ve většině případů docházelo k přísnému rozdělení na dívčí a chlapecké tábory, které byly izolovány od okolí. Kontakt s protektorátním obyvatelstvem nebyl povolen a nejspíš právě tímto faktem lze vysvětlit, proč existence táborů KLV nebyla veřejnosti všeobecně známa. Tábory KLV nicméně utajovány nebyly. Každé zařízení KLV označovala u vstupu viditelná úřední deska s názvem tábora, přiřazeným číslem a původem dětí.²²⁵

Povinnost zajistit péči německým dětem připadla vedle řady jiných menších či větších měst také Praze. Na jejím území ovšem nevznikaly pouze klasické ubytovací tábory. Vedení zde zavádělo učňovské dílny (*Wehrwerkunterricht*), jejichž úkolem bylo vzdělávání táborových učitelů a vedoucích HJ ve stavbě modelů lodí, letadel a hraček. Učiliště (*Werkschule Prag*) se sídlem ve vile Maria v Koperníkově ulici 12 navštěvovali za účelem nabytí praktických dovedností pro zhotovování hraček nejen vedoucí z Protektorátu, ale také z okolních oblastí Německa i Rakouska.²²⁶ Učební charakter měly i další prostory v Praze,

---

²²² NA, fond HJ, karton 144: Přehled úhrad nájemného k 30. červnu 1944; NA, fond HJ, karton 92: Aktenvermerk für Gefolgschaftsführer Hans Berlau, z 29. dubna 1941.

²²³ Představitelem choceňské větve Kinských byl Ulrich Kinský, známý s který zemřel již v roce 1938. Po té zřejmě zámek spravoval jeho otec, který jej měl následně předat vnukovi Františkovi Oldřichovi. (Za konzultaci děkuji Mgr. Zdeňku Hazdrovi).

²²⁴ NA, fond HJ, karton 144: KLV Böhmen-Mähren, Bezirks-Kommandatur für die Oberlandratbezirke Pardubitz und Königgrätz an den Leiter der Dienststelle f. d. Erw. KLV Oberbannführer Brocke, z 3. dubna 1943.

²²⁵ **Viz. PŘÍLOHA č. 3: Jednotné označení tábora či jiného zařízení v rámci akce KLV.**

²²⁶ NA, fond HJ, karton 91: Rundschreiben 2/42, Der Beauftragte des Führers für die Inspektion der Hitler-Jugend und Reichsleiter für die Jugenderziehung der NSDAP – Dienststelle Kinderlandverschickung, z 15. dubna 1942.

když úřadovna vybudovala říšské učiliště (*Reichswerkschule*) v Gröbeho vile na Vinohradech.²²⁷

Postup při zřizování táborů KLV předpokládal nejprve nalezení vhodných domů a domovů, jež by vyhovovaly podmínkám pro ubytování většího počtu dětí. Po schválení těchto objektů RJF oslovili organizátoři příslušný Oberlandrat ohledně zajištění služeb nezbytných pro provoz tábora – tedy elektrického proudu, vody a plynu. Další nutností se rovněž stala volba případných kandidátů a kandidátek z řad HJ a BDM, kteří měli nastoupit do funkcí vedoucího/vedoucí HJ v táboře. V praxi ovšem dostávali přednost učitelé a učitelky z oblastí postižených nálety a tamních škol. Do prvotních úkolů při zřizování tábora KLV patřilo rovněž zaopatření čistírny pro dětské ošacení, firem, které by dodávaly potraviny, popř. řemeslníků, kteří by provedli případné opravy či zhotovili chybějící nábytek. V neposlední řadě bylo třeba zajistit lékaře v okrese, jenž by převzal lékařskou péči o evakuované děti. Za důkladnost a přesnost příprav odpovídal vedoucí příslušného Bannu (*Bannführer*).²²⁸

V průběhu výběru vhodných lokalit a objektů nesehrávala velikost budoucích „dětských domovů“ žádnou roli. Preference prostornějších objektů by byla logická, ale v zásadě neexistoval žádný prototyp tábora KLV. Podle velikosti se tábory dělily na několik typů, přičemž tato typologie sloužila především k přesné definici správní struktury. Základní jednotku představoval tábor KLV (*Das KLV-Lager*). Za druhou instanci lze označit tzv. hlavní tábor KLV (*Das KLV-Hauptlager*), který byl vytvořen na témže místě z více táborů jedné školy se sto a více dětmi. Třetí typ *Der KLV-Standort* vzniklo ve zvláštním případě, pokud na jednom místě došlo ke sdružení osmi základních, popř. pěti hlavních táborů. Tento táborový komplex vedl pověřenec pracoviště KLV (*KLV-Standortbeauftragte*).²²⁹

Tábory ovšem nesloužily pouze k ubytovacím účelům, ačkoli tento typ převažoval. V rámci KLV byly zřízeny i domy pro hosty (*Gästehaus*). Ty plnily především účel tzv. průchozího tábora (*Durchgangslager*). Děti zde nocovaly, pokud je při příjezdu do Protektorátu čekala ještě další cesta autobusem do jim přiděleného tábora. V Praze zřídila úřadovna tři domy pro hosty: tzv. *KLV-Gästehaus I* umístěný v bývalém sídle sdružení YMCA,²³⁰ druhý na Střeleckém ostrově jako *KLV-Gästehaus II* a konečně v pořadí třetí (*KLV-Gästehaus III*) v hotelu Zlatá husa na Václavském náměstí. Domy pro hosty využívala

²²⁷ NA, fond Německé státní ministerstvo (dále jen NSM), sign. 110-4/361, karton 34: Zpráva vedoucího služebny KLV adresovaná ministerskému radovi R. Giesovi, z 24. srpna 1944.

²²⁸ NA, fond HJ, karton 90: Oběžník RJF pověřence říšského vůdce při NSDAP Paula Conrada, z 2. listopadu 1940.

²²⁹ NA, fond HJ, karton 89: Dienstvorschrift KLV/Ia, Die Führung der KLV-Lager, 1. Ausgabe-1944.

²³⁰ *Young Men's Christian Association*, jejímž cílem bylo šíření vzdělání a cílené využívání volného času především neorganizované mládeže s důrazem na hry, sport a kulturu. Původní sídlo YMCA bylo v ulici Na Poříčí 12 na Praze 1.

správa KLV rovněž jako ubytovací kapacity pro výpravy jednotlivých táborů při exkurzích do Prahy.²³¹ Další prostory sloužily jako kliniky, vzdělávací zařízení pro personál (*Führerschulen*) či ozdravovny.²³²

Rozptýlenost táborů způsobovala nejen poměrně vysoké nároky na správní organizaci, ale vyžadovala také velký počet táborového personálu. Na podzim 1941 se tuto situaci pokusil vyřešit tehdejší pověřenec pro KLV v Čechách a na Moravě sloučením táborů do větších celků. Požadavek na reorganizaci vycházel ze zvýšené poptávky po pedagogickém personálu. Tímto správně organizačním tahem vytvořil Balduin Geissler dvě táborová centra – jedno v Poděbradech, druhé v moravských Teplících nad Bečvou.

Tyto dva komplexy, tvořené několika tábory byly nazvány jako *Hauptlager*.²³³ Poděbrady táborovým komplexům tohoto typu plně dominovaly, což dokládá i označení „*Hauptstadt der Kinderlandverschickung*“, které Poděbrady získaly.²³⁴ Jedním z důvodů bylo působení školy pro táborové vedoucí (*Lagermannschaftsführer-Schule*), jejíž činnost ukončil říšský ministr pro vědu výchovu a lidovou osvětu až 13. února 1945.²³⁵ Ke specifickému tématu KLV v Poděbradech budu věnovat samostatnou kapitolu *Táborový komplex KLV v Poděbradech*.

Druhý tzv. *Hauptlager* nechal Geissler zřídit v Teplících nad Bečvou. V táboře, který byl zřízen jako jeden z prvních, již v listopadu 1940 obývalo 150 osob dětí a personálu²³⁶ a v prosinci téhož roku dokonce již 900.²³⁷ Odhady kapacity ovšem hovořily o možnosti ubytovat 1200 až 1400 dětí. Možná právě proto se uvažovalo o rozšíření teplického tábora. Táborová komandatura měla dohlížet na přípravu nových budov pro rozšíření kapacity KLV. Plán počítal s navýšením až o dalších 1 400 míst za využití tamních hotelů a penzionů. V Teplících ovšem aktivněji vystupovala Říšská pracovní služba (*Reichsarbeitsdienst*, RAD), která zde chtěla otevřít školu pro vedoucí (*Führerinnenschule*). V tomto, ne prvním ani posledním případě, došlo ke zkřížení zájmů stranických organizací. Z dobových pramenů ovšem víme, že tábor se jinak vyznačoval příkladnou organizací. Bezproblémově byla také zajištěna strava a lékařská péče.²³⁸ Zcela opačný obraz nabízel tábor KLV v Bystřici pod

²³¹ NA, fond HJ, karton 91: Anordnung für den Besuch der Hauptstadt Prag, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren – HJ-Inspektion, z 1. ledna 1943.

²³² NA, fond NSM, sign. 110-4/361, karton 34: Zpráva vedoucího služebny KLV adresovaná ministerskému radovi R. Giesovi, z 24. srpna 1944.

²³³ *Hauptlager* tvořil jeden nebo více táborů, umístěných na jednom místě, popř. v jedné budově. Počet umístěných svěřenců musel přesahovat 100 dětí.

²³⁴ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 101.

²³⁵ Tamtéž, s. 226.

²³⁶ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1189, karton 67: *Bericht über Bad Teplitz* jako příloha dopisu RJF pro KLV v Protektorátu Čechy a Morava určená vládnímu radovi R. Giesovi, z 18. listopadu 1940.

²³⁷ NA, fond HJ, karton 92: *Kinderlandverschickung Böhmen und Mähren*, z 14. prosince 1942.

²³⁸ NA, fond HJ, karton 92: *Bericht über Bad Teplitz*, nedatováno.

Hostýnem. Po provedení kontroly v Bytřici 17. listopadu 1940, bylo třeba konstatovat, že jeho zařízení jsou absolutně nevyhovující, jelikož nebylo dostatečně zajištěno stravování, chyběla lékařská péče a i děti byly nepatřičně oblečené a obuté. Tyto zásadní nedostatky tábora KLV v Bystřici podnítily státního sekretáře K. H. Franka k úvahám o jeho zrušení.²³⁹

Zajištění tábora příslušnými pracovníky odpovídalo dané struktuře. Vedoucí tábora (*Lagerleiter*), povoláním učitel, přijížděl obvykle spolu s dětmi z Německa. Pouze v době zintenzivněných náletů na německé oblasti (např. v září 1942), byly tábory zajišťovány z personálních kapacit správy KLV v Protektorátu. Ze strany táborových vedoucích se nejednalo vždy o dobrovolníky, někteří byli přímo delegováni na tuto pozici. Jejich výběr, jak lze poměrně logicky předpokládat, se odvíjel od toho, zda byl daný pedagog členem NSLB. Ztráta vlivu NSLB na úkor HJ na obsazování pozice táborového vedoucí měla spíše postupnou tendenci, avšak definitivním předělem se stalo pozastavení činnosti NSLB v roce 1943. V souvislosti se změnou strategie evakuace v témže roce, kdy začaly být evakuovány celé třídy, táborový vedoucí nebyl již více „pověřen“ vedením, nýbrž do tábora přijížděl jako školní pověřenec KLV (*Der Schulbeauftragte KLV*) ze svého domovského města. Jeho činnost ovšem byla současně vázaná na direktivy oblastního pověřence cílové oblasti.²⁴⁰

Služba vedoucího v táboře byla brána za válkou podmíněnou služební povinností. Náročná služba, na niž nebyli učitelé povětšinou vůbec předem připraveni, si vyžádala přípravu v zaškolovacím programu. Od přetíženosti mělo učitelé pomoci absolvování dvoutýdenního kurzu v Poděbradech, kde se učili jak vůbec vést tábor nebo jak spravovat táborovou pokladnu.²⁴¹ Podle původních pokynů Baldura von Schiracha nicméně ve vedení tábora stál školní vedoucí (*Schulleiter*), kterého jmenoval NSLB spolu s vedoucím z řad HJ (*HJ-Führer*). Druhý jmenovaný dohlížel na dodržování předpisů RJF, věnoval se táborovým chovancům a dohlížel na řádné provedení služby HJ (*HJ-Dienst*). Pozici velitele táborového osazenctva (*Lagermannschaftsführer*, LMF) zastávali obvykle příslušníci HJ a BDM starší 16 let, k jejichž zaškolení sloužila říšská škola KLV pro LMF (*Reichsschule für KLV-Lagermannschaftsführer*).²⁴² Neméně často se stávalo, že bývalý účastník KLV stihl do konce války nastoupit do tábora ještě jako *HJ-Führer* nebo *BDM-Führerin*. Tato praxe pomáhala zapojit německé děti a mládež do výchovných a politicky orientovaných aktivit.

²³⁹ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1189, karton 67: Bericht über das Kinderlandverschickungs-Erholungslager Schloß Biestritz/Hostein jako příloha dopisu RJF pro KLV v Protektorátu Čechy a Morava určená vládnímu radovi R. Giesovi, z 18. listopadu 1940.

²⁴⁰ Eva Gehrken uvádí, že v roce 1936 bylo členem NLSB na 97 % učitelů. EVA GEHRKEN, *Nationalsozialistische Erziehung in den Lagern...*, s. 165n.

²⁴¹ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 149–152.

²⁴² OStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. I: Oběžník č. 7/1940 vydaný pověřencem vůdce pro inspekci HJ a říšským vedoucím pro výchovu mládeže při NSDAP, ze 4. listopadu 1940.

Podmínkou pro tuto službu byla vůdčí schopnost jedince, které byla ostatně u dětí sledována již od útlého věku. Zájem byl rovněž o vlastní politické angažmá, kterým inspekce mínila vstup vedoucích BDM starších 18 let do NSDAP.²⁴³ Roli rodiny tak suplovaly vychovatelky, jakýsi pedagogický dozor, působící v tábore vedle učitelů a učitelek. Není bez zajímavosti, že funkci vychovatelek zastávali jen o pár let starší děvčata a chlapci ve věku 17 a 18 let z BDM/HJ.²⁴⁴ Odborný personál v táborech tak obecně tvořili výhradně Němci,²⁴⁵ pouze do zajištění bezpečnosti tábora byli zapojeni čeští četníci a protektorátní policie. Pomocné práce zastávaly např. české kuchařky.

Kontakt s vyššími celky ve struktuře správy měly tábory, resp. její vedoucí orgány udržovat prostřednictvím pravidelných měsíčních hlášení (*Monatsbericht*), které odevzdával vedoucí tábora. Jednalo-li se o tábor, který tvořilo více objektů, každá tato „budova“ podávala zvlášť vlastní shrnutí činnosti za daný měsíc. Měsíční hlášení se skládalo z devíti částí, kdy tábor obeznamoval pověřence pro KLV v Čechách a na Moravě s počty a původem nově přijatých dětí, jmenným seznamem personálu tábora, zprávami o organizaci a ubytování v táboře, stravování a zdravotním stavu dětí. Zvláštní oddíl se věnoval školní výuce a službě HJ. Důležitou otázku představovala rovněž sekce tisku a propagandy s případnými poznámkami o nedostatcích distribuce požadovaných tiskovin.²⁴⁶

3.2. Organizace a správa projektu KLV v Protektorátu

Pro potřeby správy zařízení KLV v Protektorátu Čechy a Morava byla vybudována v Praze centrální komora, která obesílala jednotlivé tábory nařízeními. Její zřízení bylo výsledkem diskuze vedené od ledna 1941 mezi vedením nacionálně socialistického svazu učitelů a K. H. Frankem nad vhodným personálním zabezpečením projektu.²⁴⁷

Nejvyšší pozici nicméně zastával pověřenec říšského vůdce Baldura von Schiracha (*Beauftragter des Reichsleiters Baldur v. Schirach*) Karl Hermann Frank, na nějž přenesl

---

²⁴³ NA, fond HJ, karton 91: Sonderrundschreiben Nr. 47/42, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren – Abt. Inspektion BDM, ze 14. prosince 1942.

²⁴⁴ EVA GEHRKEN, *Nationalsozialistische Erziehung in den Lagern der Erweiterten Kinderlandverschickung 1940-1945*, s. 215.

²⁴⁵ Zajímavé je rovněž pozorovat, že přednost byla dávana říšským Němcům, tedy pedagogům, kteří děti doprovázeli přímo z evakované oblasti. Až ke konci války bylo nezbytné, vzhledem k nedostatku personálu, doplňovat pedagogy i z řad sudetských Němců.

²⁴⁶ NA, fond HJ, karton 91: Merkblatt zum Monatsbericht, Pověřenec pro Erweiterte Kinderlandverschickung v Čechách a na Moravě (*Der Beauftragte für Erweiterte Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren*), nedatováno.

²⁴⁷ Tamtéž.

říšský protektor odpovědnost za KLV.²⁴⁸ Frankova pozice v kontextu struktury KLV odpovídala funkci župního pověřence pro příslušnou oblast (*Der Gaubeauftragte*). Frank měl v kompetenci jmenovat, zřejmě na neoficiální Schirachovo doporučení, pověřence pro *Erweiterte Kinderlandverschickung* v Čechách a na Moravě (*Der Beauftragte für die Erweiterte Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren*), který sídlil Toskánském paláci v Praze na Hradčanech a působil v podstatě jako nejvyšší správce KLV na území Čech a Moravy. Jeho funkce bývá také v pramenech nazývána jako „oblastní pověřenec KLV“ (*Der Gebietsbeauftragte KLV*), což explicitně odkazuje na strukturu KLV a jeho postavení v ní. Jeho služebna (*KLV-Dienststelle in Böhmen und Mähren*)²⁴⁹ podléhala hlavní berlínské centrální služebně KLV, jenž byla součástí RJF a její úředníci se podíleli na prosazování a plnění úkolů v rámci příslušné sekce.²⁵⁰ Úřadovnu KLV tvořilo sedm oddělení (řízení, organizace, oblastní táborové vedení, ubytování a transport zdravotnický dohled, hospodaření a správa), které se dále členily. RJF a služebna *Kinderlandverschickung* tvořily zázemí pro vyřizování správních záležitostí KLV.²⁵¹

	Oblast (<i>Sachgebiet</i>)	Funkce
1.	<i>Führung und Ausrichtung</i> Vedení a organizace	Der Leiter des Sachgebietes Die Mädelbeauftragte KLV im Gebiet
2.	<i>Unterbringung und Transport U</i> Ubytování a transport	Der Leiter des Sachgebietes
3.	<i>Lagererziehung und Lehrerbetreuung</i> Výchova v tábore a učitelská péče	Der Leiter des Sachgebietes
4.	<i>KLV-Gesundheitsdienst</i> Zdravotní péče	Der Inspektionsarzt KLV
5.	<i>KLV-Verwaltung und Ernährung</i> Správa a stravování	Sachbearbeiter des Verwaltungsleiter des Gebietes
6.	<i>Geschäftsführung</i> Vedení	Der Geschäftsführer
7.	<i>Elternbetreuung</i> Rodičovská péče	

Frankovo slovo při ve volbě pověřence pro KLV ovšem nebylo natolik silné, aby prosadil svého vlastního kandidáta, jak se ostatně ukázalo na jaře 1941. Na základě této zkušenosti se Frank při vzniku Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (*Deutsches Staatsministerium für Böhmen und Mähren*, NSM) v roce 1943 rozhodl založit rovněž v rámci III. sekce školství odbor zabývající se KLV na protektorátním území. Tímto také vznikla nová

²⁴⁸ ÖStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. II: NSDAP – Der Leiter der Parteiverbindungstelle beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren an Herrn Reichsleiter Baldur v. Schirach, z 20. prosince 1940.

²⁴⁹ NA, 110 - fond Německé státní ministerstvo (NSM), sign. 110-10/65, karton 86: Geschäftsverteilungsplan der KLV-Dienststelle in Böhmen und Mähren, z 2. září 1944.

²⁵⁰ NA, fond HJ, karton 89: Dienstvorschrift KLV/1a. Die Führung der KLV-Lager, 1. Ausgabe-1944.

²⁵¹ NA, fond HJ, karton 90: Sonderrundschreiben RJF č. 4, datace nečitelná.

funkce pověřence německého státního ministra pro KLV v Čechách a na Moravě (*Der Beauftragte des Deutschen Staatsministers für Erweiterte Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren*), čímž Frank jmenoval v podstatě svého zmocněnce pro KLV na protektorátním území. Tuto funkci také pravděpodobně po celou dobu trvání úřadu, tzn. v letech 1943 až 1945, zastával Fritz Knoop, jehož služebna se nacházela v ulici Yorckstrasse (dnes Na Zátorce, Praha-Bubeneč).²⁵² Knoop ve své funkci hrál poněkud nestandardní roli ve strukturách KLV a ve srovnání s jinými přijímacími oblastmi tvořil pravděpodobně výjimku. Charakteristický pro něj byl především blízký vztah ke K. H. Frankovi, což v jistém smyslu redefinovalo správní aparát KLV v Protektorátu. Ve vertikální struktuře správy KLV nicméně Knoopova pozice v podstatě nebyla a ani nemohl být zanesena, a proto se nabízí otázka na jeho vlastní zakotvení v systému KLV. S ohledem na pozici K. H. Franka, bychom proto Knoopův úřad měli chápat jako rovnocenný orgán správy se standardním úřadem pověřence pro KLV.

Původně při znovuzakládání projektu KLV v září 1940 pověřil Schirach tři subjekty – HJ, NSV a NSLB – řízením vlastní procedury evakuace a zřízení a správou táborů KLV. Role NSLB nicméně nebyla na území Protektorátu výrazná. Především od září 1943 funkci určitého státního dohledu nad vzdělávací praxí v táborech, který zajišťoval konkrétně úřad Fritze Knoopa, převzalo NSM a protektorátní Ministerstvo školství a lidové osvěty. Přesná definice dvoukolejnosti správy KLV v Čechách a na Moravě je nicméně s ohledem na prameny velmi obtížná.²⁵³

Za účelem co nejužší spolupráce mezi berlínskou a oblastní služebnou v daném teritoriu, byl říšským ministrem pro vědu, výchovu a vzdělání jmenován státní školní pověřenec KLV, který také zodpovídal za výchovu a výuku ve školách. Tuto funkci je možné ztožnit s úřadem inspektora KLV Nacionálně socialistického svazu učitelů (*KLV-Inspekteur des NS-Lehrerbundes*), kterou zastávali zkušení pedagogové, popř. rektori. Ze strany HJ, resp. BDM zajišťoval kontrolu pověřenec inspektora HJ (*Inspektionsbeauftragten der Hitler-Jugend*).²⁵⁴ Tábory pro děti do 14 let se také nemohly obejít bez osob, které působily jako pomocné síly za účelem zajištění „mateřské péče“ (*Die Kräfte zur mütterlichen Betreuung*). Primárně se měly starat o prohloubení táborové výchovy a zachování pomyslného spojení dítěte s rodinou.

---

²⁵² MAREK LAŠTOVIČKA, VÁCLAV LEDVINKA a kol., *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství*, díl I, s. 541.

²⁵³ BArch Berlin, R 30/4: NSM – K. H. Frank an den Leiter der Abteilung III (Schulwesen) Herrn Ministerialrat Dr. Heckel, z 8. prosince 1943.

²⁵⁴ EVA GEHRKEN, *Nationalsozialistische Erziehung in den Lagern...*, s. 175.

K praktické náplni práce pak patřila i údržba dětských šatů. Jestli tato funkce byla v praxi zavedena v každém táboře, není ovšem jisté.²⁵⁵

3.2.1. Pověřenec pro KLV v Protektorátu Čechy a Morava

Správní struktura KLV v Protektorátu Čechy a Morava odpovídala říšskému modelu.²⁵⁶ Nejvyšší pozice v Protektorátu byla funkce pověřence pro KLV v Čechách a na Moravě (*Der Beauftragte für die Erweiterte Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren*), kterou zřejmě již od zimy 1940 zastával Paul Conrad. Ačkoli není k dispozici pověřovací nařízení, můžeme konstatovat, že Conradovo působení v Protektorátu nemělo dlouhého trvání. Již 3. června 1941 hlásil K. H. Frank Schirachovi do Vídně, že po vleklých diskuzích nově obsadil do pozice oblastního vedoucího (*Gebietsführera*) Balduina Geisslera, kandidáta, kterého do funkce prosadil právě Schirach. Conrad převelení do Hannoveru, kde se měl ujmout vedení oblasti Niedersachsen. Ostatně on sám chápal své přeložení jako návrat do spořádanějších poměrů úředního aparátu. Conradův rychlý odchod z Protektorátu, který nejspíš i sám inicioval, K. H. Frank neuvítal s nadšením, zvláště proto, že jej Helmut Möckel předem detailně neseznámil s úmyslem Conrada převelet. Frank tak přišel o pověřence pro KLV, aniž by měl nástupce. Balduin Geissler měl proto původně Conrada v úřadu zastupovat pouze dočasně.²⁵⁷ Dne 21. května 1941 došlo k oficiálnímu rozloučení za účasti Conrada, Geisslera a K. H. Franka. Setkání se neobešlo bez hodnotících frází o zavádění KLV do Protektorátu. Conrad se loučil s pochvalnými slovy, které oceňovaly úspěšné prosazení projektu na území Čech a Moravy. Stejně pozitivně posuzoval spolupráci NSLB, HJ a jednotlivých úřadů. K. H. Frank, jak bylo pro něj ostatně typické, dával KLV do souvislosti s poměry v Protektorátu, když v projektu spatřoval úkol a prostředek „*boje Němectví*“ se situací v Čechách a na Moravě. O pět dní později Conrad definitivně opustil Protektorát. Čechy znovu navštívil v létě 1941 při vykonávání inspekční cesty po táborech KLV.²⁵⁸

Kdo natrvalo nahradí Paula Conrada ve funkci pověřence ovšem nebylo zpočátku tak jednoznačné. Zatímco K. H. Frank prosazoval zkušeného funkcionáře HJ a sudetského Němce Siegfrieda Zoglmanna, podle Franka osobu seznámenou s prostředím i místními pracovníky, Schirach rezolutně trval na Geisslerově jmenování nejen z hlediska jeho několikaleté praxe v řadách HJ, ale též s ohledem na služební hodnost a pracovní náplň. Schirach tímto mohl mít

²⁵⁵ NA, fond HJ, karton 89: Dientsvorschrift KLV/1a. Die Führung der KLV-Lager, 1.Ausgabe-1944.

²⁵⁶ Viz. Organizační stránka *Erweiterte KLV*.

²⁵⁷ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1171, karton 66: K. H. Frank an B. von Schirach, z 3. června 1941.

²⁵⁸ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1171: Der Beauftragte für die Erw. Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren B. Geissler an Herrn Oberregierungsrat R. Gies, z 27. května 1941: „*Kampf des Deuschtumess*“.

na myslí Zoglmannovo vedení úřadovny RJF v Praze, které v organizační struktuře podléhalo A. Axmannovi jakožto jeho nástupci. Akcí KLV byl ovšem pověřen Schirach sám. V případě Zoglmannova jmenování tak mohlo dojít ke zkřížení mocenských zájmů Axmanna, který stál v čele RJF a Schiracha, jenž řídil KLV.²⁵⁹ Podobně ovšem Schirach nesouhlasil ani s Frankovým návrhem, aby Conrad v Protektorátu zůstal do doby, dokud nebude Geissler plně zapracován. Z dostupných pramenů je zřejmá jistá Frankova obava z nového a jemu „*doposud neznámého*“ funkcionáře, dosazeného do funkce Berlínem. Na druhé straně je evidentní Schirachova snaha řídit a kontrolovat KLV svými vlastními lidmi.²⁶⁰

Geissler se po uvedení do funkce 15. května 1941²⁶¹ začal věnovat správě táborů s jistě větší systematickostí, než jeho předchůdce. Ve zprávě o prvním běhu uvedl, že jím provedená opatření by měla zlepšit organizaci KLV na území Čech a Moravy. Soustředění zařízení KLV do Poděbrad a Teplic nad Bečvou mělo usnadnit správu táborů z hlediska personálních nároků.²⁶² V nařízení ze září 1941 dal Geissler důrazně ve známost, že tábory jsou pod ostrým dozorem a kontrolou, což minimálně formálně zvyšovalo důležitost projektu.²⁶³ Ačkoli se při obsazování postu pověřence v květnu 1941 Frank neprosadil, jeho spolupráce s Geisslerem byla podle jeho vlastních slov úspěšná. Frank jej také za to navrhl u říšského kancléře na medaili za péči o národ (*Volkspflegemedaille*).²⁶⁴

Balduin Geissler setrval ve své funkci do 5. července 1942, kdy byl z úřadu pověřence pro KLV na základě závažného přestupku odvolán.²⁶⁵ Na jeho místo byl povolán Frankův předchozí kandidát Siegfried Zoglmann, přestože nadále vedl úřadovnu RJF.²⁶⁶ Zoglmann

---

²⁵⁹ K. H. Frank navrhoval, aby do funkce pověřence byl jmenován Zoglmann, kdežto Geissler by získal jinou, spíše řadovou funkci. Schirach argumentoval hodností, kterou Geissler zastával a nemohl by proto podléhat úředníkovi se služebně nižší hodností.

²⁶⁰ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1171, karton 66: Dopis Baldura von Schirach adresovaný K. H. Frankovi, z 27. května 1941; K. H. Frank an Baldur von Schirach, z 23. května 1941: „*der bisher mir unbekannt war*“.

²⁶¹ NA, fond NSM, sign. 110-6/24, karton 62: Zeugnis, z 11. srpna 1942.

²⁶² NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1172, karton 66: *An allen KLV-Lager in Böhmen und Mähren*, z 22. září 1941.

²⁶³ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1171, karton 66: Dopis K. H. Franka adresovaný Balduru von Schirachovi, z 23. května 1941.

²⁶⁴ NA, fond HJ, karton 91: Rundschreiben 2/42, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 10. dubna 1942.

²⁶⁵ K odvolání Balduina Geisslera došlo na základě incidentu, kdy Geissler v uniformě HJ navštívil noční podnik s českým personálem, kde využíval služeb dvou „*pochybných žen*“. Navzdory tomu, že Geissler byl nositelem zlatého čestného řádu HJ, byl záhy poté z úřadu odvolán a poslán k Wehrmachtu. Geissler byl rovněž na základě rozhodnutí vrchního soudu z 25. srpna 1942 vyloučen z Hitlerjugend. (NA, fond NSM, sign. 110-6/24, karton 62: an das Büro Herrn Staatssekretärs z. Hd. von Herrn Dr. R. Gies, z 26. září 1942; K. H. Frank an Herrn Reichsleiter Bouhler, z 23. května 1943).

²⁶⁶ Sigfried Zoglmann (1913–2007) se narodil ve Všerubech (okr. Domažlice). Od 1. května 1928 byl členem DNSAP (*Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei*), v listopadu téhož roku rovněž vstoupil do HJ. Od 1. června rovněž členem NSDAP. Patřil k nejstarší garnituře sudetoněmeckých nacionálních socialistů. V letech 1935–1939 cestoval po Evropě. Od 15. března 1939 zastával pozici pověřence vůdce mládeže Německé říše při Úřadu říšského protektora (*Beauftragter des Jugendführers des Deutschen Reichs beim Reichsprotektor*) a

coby sudetský Němec a oblastní vedoucí *Hitlerjugend* byl vybrán účelově. Jako vysoký představitel nacistické mládežnické organizace měl za úkol v projektu KLV důrazněji prosadit roli HJ, čemuž rovněž odpovídala pozice ve struktuře RJF.²⁶⁷ Nakolik se mu tento úkol dařil, je otázkou. Vzrůstající roli HJ ovšem můžeme označit za obecný trend, s nímž měla Zoglmannova činnost v zásadě korespondovat a rozhodně mu nebránit. Ve prospěch Zoglmanna navíc hovořil přátelský vztah s vládním radou Robertem Giesem²⁶⁸ i podpora K. H. Franka.

Na jaře 1943 vystřídal Zoglmanna ve funkci pověřence KLV v Protektorátu Paul Kessler, který nastoupil do úřadu v květnu.²⁶⁹ Kessler setrval v úřadu ze všech pověřenců nejdéle, ačkoli se během zastávání tohoto úřadu objevila řada problémů. Veškeré výtky vůči své osobě se pokoušel Kessler vyvrátit dopisem státnímu radovi Giesovi, který bezprostředně následoval po telefonátu z 27. července 1944. Hlavní důvodem sporu bylo obvinění státního rady, že Paul Kessler provádí vlastní politiku. Kessler se obhajoval úspěšným znovunastavením jednoty mezi *Hitlerjugend* a KLV, což se podle autora dopisu jeho předchůdci Zoglmannovi nepodařilo. Kessler ovšem získal důvěru Fritze Knoopa, a proto K. H. Franka zpravoval o diskutabilních otázkách v době Knoopovy nepřítomnosti. Pověřenec také Giesovi připomínal skutečnost, že na rozdíl od svých předchůdců zastává dvě funkce – vedoucího služebny (*Dienststellenleiter*) a vedoucího štábu (*Stabsleiter*).²⁷⁰

Podle jakého kritéria byly schopnosti pověřence hodnoceny? Zcela jednoznačně jím byla obratnost, jíž se musel vyznačovat každý, kdo se pokoušel o soustavné navyšování

---

minimálně od roku 1940 vedl úřadovnu RJF v Praze (*Chef der Befehlstelle der RJF in Prag*). Za války, v rámci branné služby od 19. června do 16. září 1940 působil u Wehrmachtu; na podzim 1942 se přihlásil jako dobrovolník k Waffen-SS. K 20. červnu 1943 byl povýšen na SS-Unterscharführera. Od 4. března 1943 působil u Waffen-SS (Abt. Leibstandarte SS Adolf Hitler) v Berlíně-Lichterfelde. K 21. červnu 1944 byl povýšen na SS-Standartenoberjunkera. Hovořil německy, česky, slovensky, částečně srbo-chorvatsky a polsky. Zogmann byl rovněž držitelem zlatého čestného vyznamenní HJ a medaile za péči o národ. Po válce utekl do Německa, kde dále působil jako šéfredaktor týdeníku *Der Fortschritt*. V roce 1954 se stal členem *Freie demokratische Partei* (FDP); od roku 1957 působil jako poslanec spolkového sněmu a člen zemského sněmu pro Nordrhein-Westfalen za FDP. V roce 1974 vstoupil do *Christlich-Soziale Union in Bayern*. Byl také členem Sudetoněmeckého Landmannschafu a Witikobundu. Zemřel v Bonnu. (BArch Berlin, ABS).

²⁶⁷ NA, fond ÚRP-ST, sign. 109-4-1197: Dopis z kanceláře Pověřence pro inspekci HJ a říšských vedoucích pro výchovu mládeže NSDAP (*Der Beauftragte des Führers für die Inspektion der HJ und Reichsleiter für die Jugenderziehung der NSDAP*) adresovaný K. H. Frankovi, z 5. června 1942.

²⁶⁸ Robert Gies se narodil 17. dubna 1902 v Kolíně nad Rýnem. Po studiu práv nastoupil k 1. květnu 1935 do Hlavního úřadu SD/RFSS, kde se po krátké době povýšil na vedoucího oddělení. K 1. dubnu 1937 se stal na krátký čas vedoucím úseku (*Abschnittsführer*) v Trevíru. Od 1. listopadu 1937 působil coby vedoucí štábu tehdejšího SD-OA Rhein. Dne 5. května 1939 nastoupil jako osobní referent a státní rada do úřadu státního sekretáře K. H. Franka v Protektorátu Čechy a Morava. Nejvyšší hodnosti dosáhl v roce 1943 při povýšení na SS-Standartenführera. V roce 1943 obdržel válečné vyznamenání za zásluhy první třídy. (BArch Berlin)

²⁶⁹ NA, fond NSM, sign. 110-4/337, karton 32: Jmenování Paula Kesslera do funkce pověřence pro KLV byl K. H. Frankovi oznámen dopisem z 10. května 1943.

²⁷⁰ NA, fond NSM, sign. 110-4/337, karton 32: Osobní dopis Paula Kesslera adresovaný státnímu radovi R. Giesovi, z 28. července 1944.

kapacitních možností Protektorátu. Kesslerovi se tato politika dařila. Ze srovnání let 1943 a 1944 mělo vyplynout nakolik je v pořadí čtvrtý pověřenec v tomto záměru úspěšný. V době, kdy Kessler přebíral úřadovnu KLV, byl nejvyšší stav obsazenosti táborů v Protektorátu 24 000 dětí, avšak v následujícím roce stoupl tento počet na 28 000, a to i za stejného početního stavu personálu. Z hlediska personální náročnosti to jistě byla dobrá zpráva, pro vlastní vedení táborů a zajištění kvalitní výuky a bezpečnosti bohužel nikoli. Zájem vedení soustavně navyšovat kapacity s ohledem na zintenzivnění letecké války souzněl s Kesslerovými výsledky. Ačkoli má dopis z července 1944 lehce vyčítavý tón, autor jej končí slovy, že nadále zůstává státnímu radovi Giesovi k dispozici. Oddaný vztah k vedení zajistil Kesslerovi místo pověřence až do ledna 1945.²⁷¹

Dne 2. února 1945, tedy v době, kdy se zřejmě již zvažovalo postupné ukončování programu KLV, se Kessler musel úřadu *Gebietsführera* vzdát a byl převelen do oblasti Dolního Rýna, kde působil již před převzetím funkce pověřence v Protektorátu. V březnu se měl v Berlíně hlásit do služby.²⁷² Ve funkci pověřence jej vystřídal 10. března 1945 Hans Becker jakožto nový *KLV-Gebietsbeauftragte*, přičemž nyní byla pozice vedoucího štábu (*Stabsleiter*) a pověřence rozdělena. Beckerovým *Stabsleiterem* se stal Lux.²⁷³ Ani jeden z nich nepřicházel do zcela nového prostředí. Druhý jmenovaný byl nositelem vyznamenání HJ z Protektorátu Čechy a Morava a v té době si „*velmi schopně*“ počínal jako hlavní vedoucí III. (vzdělávání, kultura) a IV. oddělení (ubytovny, sociální práce, právo, zemská služba) při úřadu náčelníka řídicí úřadovny říšského vedení mládeže v Čechách a na Moravě (*Der Chef der Befehlstelle Böhmen und Mähren der Reichsjugendführung*). Becker, který působil již jako zástupce Paula Kesslera, měl navíc zkušenosti z Belgie, kde již zaujímal pozici oblastního pověřence.²⁷⁴

Pro řádné fungování KLV se stala nezbytností i kontrolní inspekční složka, jež by korigovala správné vedení táborů. Do této činnosti byli v každém okrese zapojeni inspektoři KLV z řad HJ a NSLB. Přestože rozdělení kompetencí mezi obě skupiny bylo dané, každý okres musel disponovat minimálně jedním inspektorem, zřejmě bez nutné preference pracovníka jedné či druhé instituce. Úkolem inspektora byla kontrola služby HJ v táboře. Pod touto formulací se skrývalo nejen přezkoumání pedagogické činnosti, kdy měl inspektor

---

²⁷¹ Tamtéž.

²⁷² NA, fond NSM, sign. 110-4/337, karton 32: Dopis z úřadu náčelníka řídicí úřadovny říšského vedení mládeže v Čechách a na Moravě (*Der Chef der Befehlstelle Böhmen und Mähren der Reichsjugendführung*) adresovaný K. H. Frankovi; o přeložení P. Kesslera do říše, z 9. února 1945.

²⁷³ Křestní jméno se mi bohužel nepodařilo zjistit.

²⁷⁴ NA, fond NSM, sign. 110-4/337, karton 32: Dopis z úřadu náčelníka řídicí úřadovny říšského vedení mládeže v Čechách a na Moravě (*Der Chef der Befehlstelle Böhmen und Mähren der Reichsjugendführung*) adresovaný K. H. Frankovi; o přeložení P. Kesslera do říše, z 9. února 1945.

získat určitý přehled o znalostech chlapců nebo dívek podle učebních plánů HJ příslušného tábora, ale též kontrola stavu, čistoty táborů a pořádku dětských pokojů. Inspektor zpravidla navrhoval způsoby nápravy a zlepšení, jakož i případnou výzdobu. Řešil rovněž případné spory mezi vedoucím a podřízenými zaměstnanci.²⁷⁵

Pověřenec pro KLV stejně jako později kompetentní osoba v rámci NSM představovali dva hlavní nositele odpovědnosti za KLV na území Protektorátu. Nedošlo tudíž k propojení správy KLV s protektorátními strukturami podobně jako na Slovensku, kde akci koordinoval pověřenec pro KLV spolu s poradcem pro Hlinkovu mládež.²⁷⁶ Částečně to jistě způsobil fakt, že Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě vzniklo až v květnu 1942 a nefigurovalo v Protektorátu paralelně s KLV, resp. HJ. O spolupráci mezi Kuratoriem a HJ/KLV se proto začalo hovořit až koncem dubna 1942, kdy Reinhard Heydrich navrhl, aby starší protektorátní mládež ve věku 17 a 18 let povinně absolvovala službu pod dohledem zkušených mládežnických vůdců (*Jugendführer*) v táborech, které bude možné propojit s tábory HJ.²⁷⁷ Zřejmě právě z tohoto důvodu podnikal Emanuel Moravec inspekční cesty po táborech KLV.²⁷⁸ Pozdější zapojení Moravcova ministerstva do záležitostí KLV mělo ovšem podobu dohledu na vzdělávací funkci táborů.²⁷⁹

3.2.2. Karl Hermann Frank a KLV

Jak jsem výše zmínila, organizací a správou táborů KLV v Protektorátu Čechy a Morava byly pověřeny příslušné orgány a osoby, zejména služebna KLV a pověřenec pro KLV v Čechách a na Moravě. Přesto je třeba říci, že i v případě projektu KLV – ostatně jako i u řady jiných projektů a orgánů Třetí říše – se faktické řízení, kontrola a zodpovědnost řídilo vůdcovským principem. V praktické politice tuto tezi mimo jiné dokládá role státního sekretáře a od roku

²⁷⁵ NA, fond HJ, karton 90: Sonderrundschreiben inspekce HJ, z 9. května 1941.

²⁷⁶ MICHAL SCHVARZ, Na želanie „führera“. Slovensko a projekt Erweiterte Kinderlandverschickung, in: *Od Salzburgu po vypuknutie Povstania. Slovenska republika 1939–1945 očami mladých historikov VIII.*, Bratislava 2009, s. 235–251.

²⁷⁷ LIBUŠE OTÁHALOVÁ, MARIE ČERVINKOVÁ (eds.), *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943*, díl II, Praha 1966, s. 673–674: Dokument č. 486: SS-Obergruppenführer und General der Polizei Heydrich an den Herrn Minister für Schulwesen und Volkskultur und Leiter des Amtes Volksaufklärung Emanuel Moravec, z 30. dubna 1942.

²⁷⁸ NA, fond NSM, sign. 110-4/341, karton 33: Vermerk für SS-Sturmbannführer Wolf, z 27. května 1943

²⁷⁹ BArch Berlin, R 30/4: NSM – K. H. Frank an den Leiter der Abteilung III (Schulwesen) Herrn Ministerialrat Dr. Heckel, z 8. prosince 1943; Der Abteilungsleiter III an K. H. Frank u. Gebietsführer F. Knoop, z 21. prosince 1943.

1943 německého státního ministra pro Čechy a Moravu SS-Obergruppenführera a generála Waffen-SS a policie Karla Hermanna Franka při přípravě a organizaci projektu KLV v Protektorátu Čechy a Morava. O to více pak vystupuje jeho role do popředí při zakládání prvních táborů KLV na protektorátním území, kdy byl Frank pověřen kompletní realizací projektu. Zplnomocnění z Berlína, resp. z vídeňské kanceláře Baldura von Schiracha přišlo s ohledem na „složitě“ teritoriální členění Protektorátu.²⁸⁰ Toto rozhodnutí lze vysvětlit na jedné straně snahou pověřit prvotní organizací člověka znalého prostředí (Frank měl v tomto ohledu coby sudetský Němec bezesporu výhodu), na straně druhé pak garantovat bezpečný a plynulý chod projektu osobou, jejíž pozice v mocenských strukturách Protektorátu byla výsadní.²⁸¹ Jak jsem ostatně výše popsala, Frank velice sebevědomě řídil i personální politiku v rámci KLV. Vedle jmenování pověřenců, kde nejintenzivněji hájil Siegfrieda Zoglmana, rozhodoval rovněž o jmenování jednotlivých inspektorů a personálním složení komandatur. Ačkoli o nich měly prioritně rozhodovat NSLB a HJ, zdá se, že tak činil sám K. H. Frank, a to buď na jejich návrh, nebo zcela podle vlastní vůle.²⁸²

Frankův vztah k táborům a jeho osobní zájem o ně byl rozhodně nemalý. Vysvětlení lze nalézt ve skutečnosti, že Frankovi jako přednímu představiteli okupačního režimu byla dána důvěra, že péče o německé děti v Čechách a na Moravě bude zajištěna nanejvýše zodpovědně. Frank byl proto v přímém kontaktu jak s Baldurem von Schirachem, kterému příslušela zodpovědnost za projekt i po přesídlení do Vídně, tak příslušnými říšskými ministerstvy a angažoval se i osobně. Svědčí o tom ostatně jeho časté návštěvy táborů KLV, nejednou ve společnosti exponovaných osob Třetí říše – Baldura von Schiracha, Kurta Daluegeho a dalších.²⁸³ Podnikal rovněž několikadenní inspekční cesty po táborech.²⁸⁴ V těchto Frankových oficiálních návštěvách táborů KLV můžeme rozeznat dvě roviny. Na jedné se straně tady byl osobní zájem přesvědčit se o fungování a stavu táborů, který vyplýval z Frankovy funkce Schirachova zmocněnce. Na druhé straně tu jistě existovala rovina propagandistická. Frankovy proslovy přenášel rozhlas a v tištěné podobě bylo jejich plné

---

²⁸⁰ ÖStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. I: Oberbannführera Schulze, HJ - Reichsjugendführung za Dienststelle Schirach an Obergerbietsführerovi Müllerovi, z 15. listopadu 1940: Landverschickung der Jugend aus Großstädten.

²⁸¹ Srov. RENÉ KÜPPER, *Karl Hermann Frank (1898–1946). Politische Biographie eines sudetendeutschen Nationalsozialisten*, München 2010.

²⁸² NA, fond HJ, karton 91: Rundschreiben 1/42, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 15. února 1942.

²⁸³ **PŘÍLOHA č. 4: K. H. Frank na návštěvě dívčího tábora KLV v Jílovišti.**

²⁸⁴ V zimě 1940/1941 podnikl K. H. Frank tří denní inspekční cestu po táborech KLV v Luhačovicích, Bystřici pod Hostýnem a Teplíc nad Bečvou. NA, fond NSM, sign. 109-4/1189, karton 67.

znění dodáváno i do ostatních táborů KLV.²⁸⁵ Jeho příjezd se vždy stal příležitostí k velkým oslavám a demonstraci výjimečnosti projektu KLV ve srovnání probíhajícími evakuacemi ve Velké Británii. Nebylo tomu ani jinak, když přijel Frank v létě 1943 do Poděbrad, aby německým dívkám i chlapcům připomněl, že „*budoucnost [Německa] bude stát na vás*“. Zato se mu naskytl obraz „*působivého slavnostního pochodu zpívajících dívek a dobře disciplinovaných chlapců*“, jež měly symbolizovat sílu a perfektní ukázněnost německé mládeže, tedy základní prvky služby v HJ a BDM.²⁸⁶

Frankovy cesty po táborech KLV ovšem chápeme také jako příležitosti pro formulování určitých výzev a ujištění, jež mohly mít o to působivější efekt, když je děti slyšavaly přímo od státního sekretáře. Návštěvu Lázní Bohdaneč (okr. Pardubice) v prosinci 1942 využil K. H. Frank k tomu, aby s ohledem na sílící „*teror našich nepřátel*“ děti ujistil, že „*svým ubytováním v táborech KLV svým rodičům odňaly velké obavy. Když ve svém táborovém společenství slavíte Vánoce,*“ pokračoval Frank „*potom myslte také na naše vojáky, naše otce a bratry, kteří s největší samozřejmostí tam venku na frontě za nás bojují, aby zajistili naši budoucnost*“. Ve své řeči tak Frank naražel nejen na problematickou komunikaci dětí s rodinami, tedy velice aktuální problém právě roku 1942, když děti ujišťoval, že za jejich odjezd do táborů jim mohou být rodiče vděční. Apeloval ale také na rodinnou zkušenost dětí ve chvíli, kdy připomínal, že to „*jejich otcové*“ bojují za „*jejich budoucnost*“. Závěrečnou výzvu: „*Mysli v těchto hodinách na vůdce, na starosti, které na něm spočívají...*“ pak nezapomněl odkázat na osobu Adolfa Hitlera, ke kterému měly děti vzhlížet.²⁸⁷

Frankovy veřejné proslovy nicméně perfektně odráží politickou situaci, byť je formuloval pro tak mladé posluchače, jakými byly děti z táborů KLV. Proměna Frankových slov o dva roky později je oproti roku 1942 docela zřejmá. V předvánočním čase roku 1944 zavítal Frank do tábora v Bechyni (okr. Tábor). Jeho návštěvu již ovlivnila kritická vojenská situace, v níž se Německo toho času nacházelo. Frank sice vyzýval své mladé posluchače, aby si uvědomili, že „*bezpečnost tábora a nerušené noci jsou dárkem, jak můžete stále a opakovaně zjišťovat při srovnání s dopisy svých blízkých*“, ale hlavní důraz dal na podpoření odhodlání

---

²⁸⁵ NA, fond NSM, sign. 110-4/342, karton 33: Aktenvermerk für den Chef des Ministeramtes SS-Standardartenführer Herrn Ministerialrat R. Gies, z 16. prosince 1944.

²⁸⁶ NA, fond HJ, karton 160: Heimatbrief, Folge 8, August 1943, s. 2–3: „...*die Zukunft an Euch stellen wird*“; „*eines wirkungsvollen Vorbeimarches singender Mädel und wohldiszipliniertes Jungen*“.

²⁸⁷ NA, fond ÚPŘ-ST, sign. 109-4/1201, karton 67: Návrh Frankovy řeči, kterou měl proslavit v prosinci 1942 v táboře KLV Lázně Bohdaneč: „*der Terror unserer Feinde*“; „*Ihr wisst, dass Ihr mit Eurer Unterbringung in den KLV-Lagern Eurer Eltern grosse Sorgen abgenommen habt...*“; „*Wenn Ihr in Euren Lagermannschaften nun das Weihnachtsfest begeht, dann denkt auch an unsere Soldaten, an Eure Väter und Brüder, die mit der grössten Selbstverständlichkeit da draussen an der Front für uns kämpfen und damit unsere Zukunft sichern.*“; „*Denkt in dieser Stunde an den Führer, an die Sorgen die auf ihm lasten...*“

příslušníků HJ na zapojení se do obrany vlasti. Měli pomoci „*postavit hradbu kolem pevnosti ,Německo‘*“ a rádi tak přijmout výzvu k vojenskému nasazení.²⁸⁸ V řadě případů k nasazení mladých chlapců z HJ na frontě opravdu došlo, jak bude zmíněno v části o KLV v závěru války. Z Frankových slov však vyplývá, že o něj byl velký zájem i z jeho strany, když v jistém smyslu upřednostňoval válečnou výrobu a podporu průmyslu před organizačními změnami v KLV a „zbytečnými“ přesuny. Vypovídají o tom i drobné Frankovy neshody s Schirachem ohledně využití některých objektů v Poděbradech. Schirach, který zastával dlouhá léta funkci vedoucího říšské mládeže (*Reichsjugendführer*) tak zcela zřetelně dával přednost opatření týkající se KLV, potažmo HJ.²⁸⁹

Vztah Franka k německým dětem byl ale budován oboustranně. V rámci školní výuky se děti učily o novém správním statusu Čech a Moravy, jež mělo především sloužit k pochopení vztahu Čechů a Němců na tomto území. Frank v tomto vyprávění hrál poměrně důležitou roli a samy děti jej zřejmě považovaly za hlavní politickou osobnost v Protektorátu, bez ohledu na postavení státního protektora či protektorátního prezidenta. Vytvářena měla být jakási osobnější vazba, kdy se děti například vlastnoručně podílely na vytvoření blahopřání k Frankovým narozeninám: „*S přáním všeho nejlepšího v novém roce gratulují chlapci a dívky z Hitler-Jugend německému státnímu ministrovi pro Čechy a Moravu, SS-Obergruppenführerovi a generálovi Waffen-SS a policie, K. H. Frankovi, srdečně k narozeninám*“, a to formou, kdy „*chlapci a dívky vypráví o společenství Hitler-Jugend v Čechách a na Moravě*“.²⁹⁰ Frank naopak přispíval na dárky pro ty děti, které trávily vánoční svátky v protektorátních táborech.²⁹¹

Frankovou agendou ke KLV se velmi často zabýval rovněž jeho osobní referent Robert Gies, avšak vyřizování soustrastných dopisů rodičům zemřelých dětí se zabýval podle výnosu Baldura von Schiracha č. 3/41 z 15. dubna 1941 Frank sám coby pověřenec bývalého *Reichsjugendführera*. Komunikace s rodiči evakuovaných dětí se nicméně neomezovala pouze na psaní kondolencí. Frank rovněž zval rodiče k návštěvě táborů KLV v Protektorátu.

²⁸⁸ NA, fond NSM, sign. 110-4/342, karton 33: Z Frankova proslovu v táboře v Bechyni dne 16. prosince 1944: „*Die Sicherheit des Lagers und die ungestörten Nächte sind Geschenk genug, wie Ihr immer wieder bei Vergleichen aus Briefen Eurer Angehörigen feststellen könnt.*“; „*Sie haben mitgeholfen den Wall um die Festung ,Deutschland‘ zu bauen*“.

²⁸⁹ NA, fond ÚRP-ST, sign. 109-4/1201, karton 67: Der Beauftragte des Führers für die Inspektion der HJ und Reichsleiter für die Jugenderziehung der NSDAP Baldur von Schirach an Staatsminister K. H. Frank, z 8. března 1944.

²⁹⁰ NA, fond HJ, karton 96: „*Mit besten Wünschen für das neue Lebensjahr gratulieren die Jungen und Mädchen der Hitler-Jugend dem deutschen Staatsminister für Böhmen und Mähren, SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS und Polizei, K. H. Frank recht herzlich zum Geburtstag.*“; „*Jungen und Mädchen erzählen aus der Gemeinschaft der Hitler-Jugend in Böhmen und Mähren.*“

²⁹¹ NA, fond ÚRP-ST, sign. 109-4/1185, karton 66.

On sám se pak s nimi, po zahájení organizovaných návštěv rodičů v táborech i příležitostně setkával, když se například spolu s Baldurem von Schirachem v červenci 1943 s rodiči loučil v pražském Rudolfinu.²⁹²

Frankův postoj ke KLV nelze podceňovat. Na základě Schirachova pověření se stal zodpovědným za bezpečné ubytování tisíců říšských dětí, což bylo současně vyjádřením jednoznačné důvěry v jeho osobu. V tomto bych proto také viděla Frankovu snahu poměrně důsledně dbát na kontrolu táborů a udržovat i osobnější kontakt s dětmi, o čemž svědčí nejen jeho osobní návštěvy v táborech, ale také účast na vítání prvních dětí, které do Prahy přicestovaly poprvé lodní dopravou. Frank rovněž mohl v programu KLV spatřovat jeden z referenčních bodů plánované germanizace česko-moravského prostoru, třebaže děti z táborů KLV neměly být v Protektorátu usazeny natrvalo. HJ z Říše se měly stát vzorem pro českou mládež a protektorátní občané si museli zvykat na jejich přítomnost i na maloměstech. Právě proto, že Čechy a Morava byly i za druhé světové války z velké části vnímány především jako český prostor, lze realizaci projektu KLV v Protektorátu považovat za jeden z projevů domnělé převahy Němců na tomto území.

3.2.3. Propaganda a tábory KLV v Protektorátu

Vzhledem k parametrům projektu a jeho ambicím existovala těsná vazba mezi KLV a úřadem propagandy na říšské i regionální úrovni. Propagandistické kampaně byly vedeny obousměrně, jak za účelem nabytí důvěry u rodičů, kteří měli své děti do KLV poslat, tak u dětí, u nichž hrálo významnou roli především při povzbuzení a získání motivace s ohledem na ideologickou orientaci Německa. V obou případech byl využíván především tisk, dokumenty, filmové projekce, fotografie a již dříve zmíněné expozice. Zvláštní význam spatřovali pracovníci oddělení propagandy především v rozsáhlé dokumentační práci, která by rodinám vyslaných dětí přiblížila prostředí dané lokality i tábora a podobně také denní náplň činností jejich dětí. Rodiče neměli pociťovat, že by odloučením ztráceli se svým dítětem a jeho novým domovem kontakt. Tento úkol splňovala mimo jiné expozice o táborech KLV, která putovala po městech, jež se vysláním dětí nejvíce do projektu zapojily a na níž se jistým dílem podílely všechny lokality, které děti v rámci KLV přijímaly. S přípravou výstavy *Berliner Kinder in der KLV*, kterou pořádala NSDAP v Národní galerii v Berlíně na počátku října 1941, měly pomáhat rovněž děti z tábora v Teplicích nad Bečvou zasíláním svých fotografií, básní,

---

²⁹² NA, fond HJ, karton 142: an Oberstarbeitsführer Deppe, z 23. července 1943.

obrázků, výrobků z ruční dílny, ale též kroniky „*k narozeninám vůdce*“, čímž všim měla expozice vzbuzovat pocit bezprostřednosti a aktuálnosti.²⁹³

KLV se rovněž stalo součástí každodenního zpravodajství německých deníků, které prostřednictvím svých zpravodajů na daných územích připravovaly reportáže o táborech a životě dětí v nich. Své poznatky získávali pracovníci *Essener Allgemeine Zeitung*, *National Zeitung*, *Niedersächsische Landeszeitung*, *Berliner Lokal-Anzeiger* či jiných německých novin po dohodě se správními orgány KLV, které jim umožnily seznámit se nejen s prostředím táborů, ale rovněž s umístěnými dětmi. Zprostředkování dojmů dětí pak tvořilo jednu z nejzásadnějších otázek, jíž se deníky věnovaly. Nezabývaly se KLV obecně, ale zpravovali čtenáře o konkrétních transportech a táborech, kde momentálně žily děti z dané oblasti. Dokumentovaly rovněž i průběh nového obsazení táborů, které úřady plánovaly již na zimu 1941/1942. O pravidelné zpravodajství usilovaly zvláště státní úřady, především oddělení tisku a propagandy. Záměrem bylo zajištění pravidelné dostupnosti informací, která by byla rodičům v této formě předávána. V praxi ovšem nebývala tato pravidelnost dodržována a z důvodu nedostupnosti zpráv se obraceli na úřadovnu KLV v Protektorátu i sami rodiče.²⁹⁴

Protektorátní správa KLV ovšem distribuovala vlastní časopis určený zdarma rodičům i dětem v táboře, který měl představit prostředí Čech a Moravy tak, aby se staly „*také tyto země pro Vás děti ze západní a severní [části] německé vlasti, ochrannou vlastí, ve které se můžete během nám vnucovaného boje cítit v bezpečí a najdete přátele a odpočinek.*“²⁹⁵ *Prager Burg. Elternbrief der Erweiterten Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren*, jak zněl jeho oficiální název, přinášel zprávy, zážitky a reportáže z návštěv státníků doprovázené řadou idylických fotografií z táborů. Tento způsob dokumentace také vycházel z požadavku vzniku „*pokud možno nenuceného dojmu života a řádění dětí buď z jejich vlastního líčení nebo vyprávění doprovodného personálu nebo dozoru.*“²⁹⁶ *Elternbrief* nebyl pouze protektorátní záležitostí, jelikož jej vydávaly všechny přijímací oblasti. O jeho založení v českém prostředí

²⁹³ NA, fond HJ, karton 95: Dopis táborové komandatury tábora KLV Teplice nad Bečvou (*Kinderlandverschickungslager Bad Teplitz a. d. Betschwa bei Mähr. Weißkirchen, Protektorat*) adresovaný redakci *Prager Burg*, oddělení tisku a propagandy, z 29. září 1941.

²⁹⁴ NA, fond HJ, karton 95: Dopis vedoucí oddělení tisku a propagandy adresovaný *Essener Allgemeine Zeitung*, z 5. listopadu 1941.

²⁹⁵ BArch Berlín, ZSg. 140/86: Die Prager Burg. Elternbrief der Erweiterten Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren, 1941–1943: z úvodníku K. H. Franka: „*Damit sind diese Länder auch für Euch Kinder aus dem Westen und Norden deutsche Heimat geworden, schützende Heimat, in der Ihr Euch während des uns aufgezwungenen Kampfes wohl geborgen fühlen könnt und Freunde und Erholung finden werdet.*“

²⁹⁶ NA, fond HJ, karton 95: Dopis vrchního vládního rady adresovaný vedoucímu informační kanceláře v Praze při říšském tiskovém úřadu NSDAP (*Reichspressstelle der NSDAP*): „*...ein möglichst ungezwungener Eindruck vom Leben und Treiben der Kinder entweder aus deren eigener Schilderung oder aus Schilderung Begleit- und Aufsichtspersonal entstehe.*“

se jednalo již za úřadování Paula Conrada. Na přípravách k vydání se podílela i Hitlerjugend, Úřad pro dobročinnost (*Amt für Volkswohlfahrt*), Úřad pro zdraví obyvatelstva (*Amt für Volksgesundheit*) a Úřad pro vychovatele (*Amt für Erzieher*).²⁹⁷

První číslo *Elternbriefu* vyšlo v březnu 1941 v nákladu přibližně 20 000 výtisků, na něž bylo vynaloženo 3 600 RM, které měly podle pokynů RJF plynout z pokladny KLV.²⁹⁸ Tyto sumarizované náklady ovšem dále navyšovaly honoráře za články, poskytnuté fotografie či stálé redaktory.²⁹⁹ O výtisky měly zájem i německé státní knihovny, např. Preussische Staatsbibliothek. Formátem 21 na 30 cm a rozsahem osmi stran *Die Prager Burg* připomínal spíše brožuru nebo sešit. Ve srovnání s jinými župami patřil také k nejstručnějším, proto se na doporučení oddělení tisku a propagandy uvažovalo o jeho rozšíření. Měsíčník *Die Prager Burg* nicméně nevyhovoval ani svou periodicitou, jenž měla být záhy upravena na čtrnáctidenní. Snaha o úsporu papíru vedla ovšem vedení k rozhodnutí o změně přerozdělení výtisků tak, kdy jeden výtisk připadl místo pěti až na deset dětí. Vedení KLV/RJF se sice domnívalo, že „*obsah Elternbriefu je uspořádán velmi pečlivě a živě*“, avšak jeho autentičnost byla velmi pochybná.³⁰⁰

Distribuovány byly rovněž i jiné informační a vzdělávací brožury a časopisy jako např. *Unsere Wehrmacht im Protektorat*, *Heimat Brief der Hitler-Jugend in Böhmen und Mähren*, *Völkischer Beobachter*, *Illustrierter Beobachter*, *Junges Deutschland*, *Junge Welt* a již dříve zmíněné *Der Pimpf* a *Wille und Macht*.³⁰¹ Pro pedagogický personál v táborech pak *Wehrgeistige Erziehung*. Na základě nařízení státního sekretáře K. H. Franka, měl být do táborů distribuován i časopis *Böhmen und Mähren*.³⁰²

Důležitou součástí vzdělávání se staly rovněž filmové projekce (*Filmbetreuung*). I v tomto případě na přípravách spolupracovalo s protektorátní úřadovnou KLV vedení říšského úřadu propagandy – hlavní úřad filmu, filmová služba při NSDAP Čechy/Morava (*Reichspropagandaleitung – Hauptamt Film, Filmstelle NSDAP Böhmen/Mähren*), které dodávalo do jednotlivých táborů vybrané filmy a dokumenty. Sama projekce probíhala

---

²⁹⁷ NA, fond HJ, karton 95: Änderung des Impressums der Elternbriefe, z 22. dubna 1941.

²⁹⁸ NA, fond HJ, karton 95: vyúčtování Elternbriefu vedoucím říšského tiskového úřadu v Praze při NSDAP Oskarem Ullrichem, ze 7. března 1941.

²⁹⁹ NA, fond HJ, karton 95: Dopis oddělení tisku a propagandy adresovaný centrální redakce Elternbriefu do Berlína, z 30. dubna 1941.

³⁰⁰ NA, fond HJ, karton 95: Dopis NSDAP HJ/RJF – Dienststelle Kinderlandverschickung adresovaný redakci Elternbrief „Prager Burg“, z 8. září 1941: „*Der Inhalt des Elternbriefes ist sehr sauber und lebendig gestaltet.*“

³⁰¹ NA, fond HJ, karton 95: Aktenvermerk für Hauptbannführer Conrad, z oddělení tisku a propagandy adresováno Paulu Conradovi, nedatováno.

³⁰² NA, fond HJ, karton 95: Dopis pověřence státního sekretáře pro KLV v protektorátu adresovaný nakladatelství „Volk und Reich“, z 10. března 1941.

v místních kinosálech nebo divadlech, tedy nikoli nutně v tábore KLV jako takovém.³⁰³ Pokud daná lokalita nedisponovala těmito zařízeními, filmový úřad zapůjčoval vozy zvukového filmu (*Tonfilmwagen*). K večerním projekcím v domovech pak byly určeny úzké filmy.³⁰⁴ Do táborů KLV měly být dopraveny válečné dokumenty nebo filmy jako např. *Bismarck, U-Boote westwärts* (Ponorky na západ) či *Kampfgeschwader Lützow* (Bojová eskadra Lützow) aj.³⁰⁵ Jen v září 1942 bylo pořádáno 95 filmových představení.³⁰⁶

Projekt KLV se velmi silně opíral o propagandu a vytváření dojmu „dobře zamýšlené“ sociální akce. Propaganda ovšem využívala i KLV pro další cíle a účely. Stalo se tak na výzvu Adolfa Hitlera, u příležitosti jeho narozenin, k uskutečnění veřejné sbírky pro Německý červený kříž, kdy měla každá osoba činná v tábore KLV v Protektorátu odevzdat jednodenní příjem pro účely DRK jako „malý dar pro naše vojáky“. Vybrané děti z táborů KLV měly tento finanční příspěvek slavnostně předat během koncertu Wehrmachtu (*Wehrmachtswunschkonzert*). Z tohoto skutku mohl také plynout jistý pocit potřeby, a to jak pro činovníky HJ, resp. KLV, tak pro děti samotné. V každém případě se tímto obě skupiny zapojovaly do vytváření obrazu o veřejné spolupráci a kooperaci na válečném úsilí Německa.³⁰⁷

3.2.4. Přípravy, první běh KLV a *Neuverschickung*

Které děti a kdy mají být do Protektorátu evakuovány? Tyto dvě otázky představovaly ty nejzákladnější problémy zimních měsíců roku 1940. Jak jsem již ostatně zmínila, umístění prvních dětí do táborů zdržely nejspíše práce na přípravě ubytovacích kapacit a jejich zařízení. První otázka, kdo má nebo být může do Protektorátu umístěn, se řešila již na konci roku 1940. Protektorát jistě z mnoha ohledů představoval vhodné prostředí pro německé děti. Pro hovořila zejména blízká vzdálenost od hranic s Německem, silná německá menšina a stabilní okupační správa na jeho území. Zřejmá byla ale též pochybná lojalita většiny protektorátního obyvatelstva, z čehož rovněž plynulo potenciální riziko ohrožení bezpečnosti evakuovaných dětí. Z těchto důvodů již v lednu 1941 úřady rozhodly, aby do Protektorátu

---

³⁰³ NA, fond HJ, karton 95: Dopis Říšské úřadovny propagandy – hlavní úřad Film, úřadovna Filmu při NSDAP v Čechách a na Moravě (Reichspropagandaleitung – Hauptamt Film, Filmstelle NSDAP Böhmen/Mähren) adresovaný pověřenci pro KLV v Protektorátu Čechy a Morava, z 3. července 1941.

³⁰⁴ NA, fond HJ, karton 95: Zápis oddělení tisku a propagandy, nedatováno.

³⁰⁵ NA, fond HJ, karton 95: Filmbetreuung der KLV-Lager, Dopis oddělení tisku a propagandy adresovaný filmovému úřadu NSDAP, ze 4. července 1941.

³⁰⁶ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1198: *Monatsbericht September 1942* jako příloha dopisu Siegfrieda Zoglmana adresovaná státnímu radovi R. Giesovi, z 5. listopadu 1942.

³⁰⁷ NA, fond HJ, karton 92: Aktenvermerk für Geschäftsführer Spohn, z 21. dubna 1941: „ein kleines Opfer für unsere Soldaten“.

byly umístěny jen starší děti ve věku od 10 do 14 let, které podle stanovených kritérií spadaly do kompetence HJ. Mladší děti (od 6 do 10 let), jež měly být do projektu zapojeny skrze NSV a v přijímacích oblastech umístěny do rodin, neměly být do Protektorátu vůbec evakuovány. Počet dětí by si totiž nejspíše vyžádal, aby byly přidělovány i do českých rodin, v čemž vedení spatřovalo reálné komplikace. V případě Protektorátu Čechy a Morava bylo jednoznačně preferováno ubytování starších dětí v uzavřených táborech pod správou HJ.³⁰⁸

Transporty v rámci první vlny KLV přijížděly do Protektorátu listopadu 1940 a naplňování táborů probíhalo pozvolna.³⁰⁹ Děti nacházely nové domovy především v táborech KLV na Moravě, jejichž zřízení se stihlo ještě v roce 1940. O průběhu a výsledcích prvního běhu nás informuje zpráva oblastního pověřence pro KLV *Erfahrungs- und Tätigkeitsbericht über die erste KLV im Protektorat Böhmen und Mähren* z 27. února 1942. Do zdejších zařízení úřady umístily 20 800 chlapců a dívek, z nichž necelých 15 000 pocházelo z Porúří a od Dolního Rýna. Celkový stav doplňovaly děti z Dolního Saska a Berlína. Na jejich péči bylo z Říše povoláno 760 učitelů a učitelek. Kromě nich se o děti staralo 592 vychovatelek z BDM. V praxi se však počet pedagogů jevil nadále jako nedostačující. Pro potřeby prvního běhu KLV v Protektorátu bylo připraveno 98 školních zařízení, zřízených však navíc mimo původně zamýšlený rámec táborů.³¹⁰

Objekty KLV byly rozmístěny po celém území Protektorátu, což ztěžovalo zajištění vyučování. K řešení tohoto problému dal podnět pověřenec pro KLV, který posléze rozhodl o postupné koncentraci všech středních a vyšších středních škol v Poděbradech a Teplicích. Změna systému měla usměrnit nároky na počet vyučujících. Stejný model měl být aplikován i na druhý běh KLV. Ani výuka nesplňovala předem vytčená kritéria, a tudíž se objevovaly výtky k dosavadnímu nastavení a požadavky na progresivnější prosazení odborného vyučování, zvláště matematiky a cizích jazyků.

Dielsova zpráva *KLV-Lager im Protektorat* přišla s pozitivním hodnocením stavu a činnosti tábora v Poděbradech v červenci 1941, ale i tak doporučovala jistá opatření pro další vylepšení. Jako bezpodmínečně nutné se jevily kontroly veškeré příchozí i odchozí pošty, a to na základě rozhodnutí vedoucího služebny KLV v Praze Paula Conrada. Rozhodnutí o jejich provádění padlo v důsledku nabývání stížností dětí na poměry v táborech, s nimiž současně narůstaly výtky v dopisech rodičů.

³⁰⁸ OStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. II: Dopis pověřence vůdce pro inspekci HJ a říšského velitele pro výchovu mládeže při NSDAP adresovaná Baldurovi von Schirachovi, z 20. ledna 1941.

³⁰⁹ Viz. PŘÍLOHA č. 5: Statistika transportů podle oběžníků NSDAP o organizaci *Kinderlandverschickung* č. 20., z 30. června 1941.

³¹⁰ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1167: *Erfahrungs- und Tätigkeitsbericht über die erste KLV im Protektorat Böhmen und Mähren*, z 27. února 1942.

Jak vyplývá z grafu, který reflektuje kapacitu míst a aktuální naplnění zařízení KLV podle oblastí k 15. červenci 1941, docházelo během roku 1941 k velice intenzivnímu využívání tamních objektů vhodných k ubytování.³¹¹ Na první pohled je zřejmý význam Čech a Moravy, jakožto oblasti s nejvyšší kapacitou lůžek. V počtu dosud přijatých dětí se k Protektorátu blížily pouze Pomořany, které byly velmi často a významně využívány již před rokem 1933. Vhodnou oblastí pro ubytování se jevil i Slovenský štát či oblast Sudet. Jejich možnosti ovšem zahrnovaly i poskytování ubytování v rodinách pro mladší děti.

V září 1941 bylo již jisté, že děti pobývající v táborech déle než šest měsíců budou během září a října téhož roku poslány domů. Před definitivním odjezdem z Protektorátu se jim ovšem dostalo pocty, když je přijal zástupce primátora Prahy Josef Pfitzner ve velkém sále Staroměstské radnice. V tomto aktu můžeme spatřovat určitou formu projevu úcty směřovaného k říšským dětem (doslova „Gästekinder“). Ta jim byla ovšem projevována během pobytu poměrně často, a to nejen při těchto oficialitách, ale také nejrůznějšími – z jejich pohledu jistě váženými – návštěvami politických představitelů Německa i Protektorátu v táborech KLV.³¹² Dne 20. listopadu 1941 pak odjel poslední vlak s německými dětmi z Protektorátu, které na jeho území pobývaly v rámci první vlny KLV.³¹³

Doba pobytu dětí z první vlny tak rozhodně nesplňovala jednotně horizont šesti až devíti měsíců. Některé pobývaly v táborech od zimy 1940/1941, jiné přicestovaly až začátkem léta 1941. Společně ovšem opouštěly tábory KLV v průběhu září 1941. To však nesnižuje význam první fáze projektu KLV, který přibližuje dopis z úřadu NSLB adresovaný K. H. Frankovi z listopadu 1941 s hodnocením, že „*Protektorát má v rámci akce KLV ve srovnání s dalšími říšskými oblastmi zvláštní postavení*“. Citovaný výrok mohl rovněž poukazovat na jeden z charakteristických znaků KLV v Protektorátu, a to, že v Čechách a na Moravě nebyly stanoveny početní limity evakuovaných. Protektorát tak mohl i v pozdějších letech působit jako prostředí, jehož kapacitní možnosti byly velice pružné a reagovaly na aktuální potřeby úřadovny KLV v Berlíně.³¹⁴

Veškerá opatření, jak je ostatně z předcházejícího textu patrné, probíhala v těsné součinnosti s oddělením propagandy. Zájem byl především na co nejvyšší účasti v programu,

---

³¹¹ Viz. PŘÍLOHA č. 6: Graf kapacity míst a aktuálního naplnění KLV-zařízení podle oblastí k 15. červenci 1941.

³¹² NA, fond HJ, karta 92: Empfang des Gästekinder durch den Primator-Stellvertreter der Hauptstadt Prag, z 2. září 1941.

³¹³ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1189, karta 67: Zpráva pověřence pro KLV v protektorátu určená K. H. Frankovi, z 20. listopadu 1941.

³¹⁴ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1189, karta 67: Zpráva pověřence pro KLV v protektorátu určená K. H. Frankovi, z 20. listopadu 1941: „...das Protektorat im Rahmen der K.L.V. - Aktion eine Sonderstellung im Vergleich zum Reichsgebieten ernimmt“.

stejně tak jako na co nejdelším pobytu dětí v táborech. Přestože většina dětí odcestovala nejpozději v průběhu listopadu domů, jistý počet dětí v Čechách zůstal. Jednalo se o děti, jejichž rodiče přijaly kladně výzvu prodloužit pobyt svého dítěte v táboře o dalších šest měsíců. Počet dětí, jimž byl na žádost rodičů pobyt prodloužen, bohužel není dostupný, avšak pravděpodobně se nejednalo o příliš velké číslo, maximálně v řádu několika stovek. Ty pak byly v listopadu shromážděny v Praze, kde byly pro ně nalezeny nové ubytovací prostory a zajištěna školní výuka.³¹⁵ Odhodlání rodičů nebo samotných dětí setrvat v táboře celý rok nebo déle chápaly úřady jako vzorový příklad oddané služby, který je nezbytné zdůraznit, ba dokonce vyznamenat.³¹⁶

Na první běh měl plynule navázat běh druhý. Důvodem bylo především rychlé naplnění táborů v první vlně evakuace. Úřední zprávy z února 1942 hovořily o připravenosti přijmout další děti v rámci *Neuverschickung*, přičemž během následujících čtrnácti dní byl vytyčen cíl nově zřídit až 9 000 ubytovacích míst.³¹⁷ Ačkoli ubytovací kapacity byly převzaty z prvního běhu a jejich počet se kontinuálně zvyšoval, byla nezbytná též kontrola využívaných objektů. Již v srpnu 1941 bylo proto rozhodnuto o změně statusu některých budov nebo jejich revizi. Zatímco do některých neměly být plánovaně děti vůbec umístěny (např. Radošovice – okr. České Budějovice, Budislav – okr. Svitavy či Žinkovy – okr. Plzeň-jih), jelikož patrně nesplňovaly kritéria pro pobyt v zimě, jiné tábory změnilo své označení a staly se z nich rekreační tábory (např. Ahornberg/Javorník). Tábor KLV v Bystřici pod Hostýnem si vyžádal nezbytnou renovaci; rozhodnuto mělo být též o zateplení tábora v Březolupech.

Rozšíření dosavadních ubytovacích prostor v rámci akce KLV ovšem představovalo jednoznačnou prioritu. Jednalo se nejen o nezbytnost vzhledem k počtu evakuovaných dětí, ale rovněž o prestiž pověřence pro KLV v Protektorátu, protože výsledek této akce vypovídal zejména o jeho schopnostech.³¹⁸ Nové obsazování táborů dětmi z Říše bylo zahájeno již ve druhé polovině listopadu 1941. Začátkem listopadu sice ještě nebylo jasné, které tábory budou dívčí a které chlapecké, jelikož status táborů nebyl trvalý, avšak konkrétní termíny příjezdu dětí již úřady oznámily.³¹⁹ Děti ovšem přijížděly ještě v lednu a únoru 1942. Zdržení

---

³¹⁵ NA, fond HJ, karton 91: An allen Lagern: Kinder, die weiter in einem KLV-Lager verbleiben, nedatováno (přibližně před 15. říjnem 1941).

³¹⁶ U příležitosti setkání v Poděbradech, měli být dívky a chlapci pobývající v táborech jeden rok vyznamenáni (*KLV-Abzeichen*) za tuto službu. NA, fond HJ, karton 91: Rundschreiben 63/43 – KLV-Ausstellung bei der Kundgebung in Bad Podiebrad, z 18. června 1943.

³¹⁷ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1167, karton 66: Zpráva Balduina Geißlera *Erfahrungs- und Tätigkeitsbericht über die erste KLV im Protektorat Böhmen und Mähren*, z 27. února 1942.

³¹⁸ NA, fond HJ, karton 135: Zpráva oddělení inspektora KLV, z 28. srpna 1941.

³¹⁹ NA, fond HJ, karton 92: Aktennotiz für den Gebietsführer Geißler, z 1. listopadu 1941.

zapříčinily nejspíše stále probíhající úpravy obytných objektů, především jejich zateplování a pravděpodobně též dopravní obtíže. Z tohoto důvodu se předpokládalo, že od listopadu 1941 do února 1942 děti naplní 76 objektů KLV, jejichž obyvatelnost byla možná i v zimních měsících. O využití dalších 74 staveb nebylo v únoru 1942 zatím rozhodnuto. Pražské ústředí rovněž určilo více než 70 objektů KLV ke zrušení. Tento platil k únoru 1942, avšak opětovné využití vyřazených budov nebylo vyloučeno.³²⁰ Z pramenů je zřejmé, že děti v některých objektech se zcela nevyhovujícími podmínky zůstávaly a jejich přemístění bylo diskutováno až ve chvíli, kdy jim například při teplotách pod bodem mrazu netekla voda.³²¹ Úřady se bezesporu snažily tyto případy rychle řešit, ale vzhledem k oboustrannému tlaku – úbytku využívaných budov a příjezdu dalších dětí do Protektorátu – byla situace poměrně obtížná. V lednu a únoru 1942 pak mělo do Protektorátu přicestovat sedmi transporty dalších 3 454 dětí z Duisburgu, Oberhausenu a Essenu.³²²

Již Geisslerova zpráva z inspekce NSLB o stavu KLV z listopadu 1941, po odjezdu posledních dětí z Protektorátu, ubezpečovala ve svém závěru Schirachova zmocněnce K. H. Franka, že druhý běh vykáže zcela jistě příznivější výsledky. Tyto „příznivější výsledky“ je třeba chápat především z hlediska navýšení kapacity, jež bylo ostatně otázkou manažerských schopností pověřence. Geissler tímto reagoval na šetření inspektora NSLB, který byl ovšem k 1. říjnu 1941 odvolán z Protektorátu.³²³

Další vlna dětí, které vedení KLV umístilo do Protektorátu Čechy a Morava přišla v roce 1942. Měsíční souhrnná zpráva ze září téhož roku hovoří o transportu 4 200 dětí do táborů KLV v Čechách a na Moravě především z Essenu.³²⁴ Tentokrát byl přesun dětí uspíšen. Logický důvod bychom měli hledat ve změně taktiky letecké války, se kterou přišel nový hlavní velitel bombardovacího letectva Arthur Harris. Harris se zaměřil na plošné bombardování, které mělo postihnout především obytné čtvrti a zastavěná centra obytných měst. Letecká válka nad Německem se od této chvíle začala orientovat na civilní

---

³²⁰ NA, fond HJ, karton 91: KLV-Stand 1942: belegte KLV-Lager; Zur Belegung offenstehende KLV-Lager; Aufgelöste Lager z 22. ledna 1942.

³²¹ NA, fond HJ, karton 92: Aktenvermerk für Gebietsführer Geissler und Gefolgschaftsführer Berlau – Umlegung KLV-Lager Ladwi, nedatováno.

³²² NA, fond HJ, karton 91: Sonderrundschreiben der Abteilung Einsatz-Transporte (Der Beauftragte für die Erweiterte Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren): Belegung Januar und Februar 1942, z 12. ledna 1942.

³²³ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1199: Balduin Geißler: *Das Schreiben des Reichsschulungswalters des NSLB*, z 19. listopadu 1941.

³²⁴ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1198: *Monatsbericht September 1942* jako příloha dopisu Sigfrieda Zoglmana adresovaná státnímu radovi R. Giesovi, z 6. listopadu 1942.

obyvatelstvo.³²⁵ To byl také důvod, proč doba setrvání několika tisíců německých dětí v Protektorátu nebyla ani nijak časově ohraničena. Zpráva hovoří o tom, že až po té, co ustanou nálety na západní část Říše, budou započata jednání o návratu dětí zpět.

Spěch, se kterým se organizace KLV musela potýkat, způsobil řadu obtíží. Sigfried Zoglmann referoval v příložené zprávě státnímu radovi Giesovi, že všechny transporty dorazily do Protektorátu bez jakéhokoli pedagogického doprovodu z řad *Hitlerjugend*, což samozřejmě ztížilo veškerou organizaci v cílové oblasti. Početní stav pedagogického dozoru tak ani v nejmenším neodpovídal skutečným nárokům, jak dokumentuje situace v srpnu 1942, kdy bylo na počet 14 000 dětí povoláno 542 vychovatelů a vychovatelek a při stavu 18 000 v září pouze 541. V přepočtu tak na jednoho vychovatele připadlo v srpnu přibližně 26 dětí, v září ovšem již 33 dětí.³²⁶ Nedostatek personálu ovšem nelze považovat za signifikantní znak pouze druhé poloviny války. Tento problém se objevil již na jaře 1941 v souvislosti s příjezdem dětí v rámci prvního běhu.³²⁷

Na tuto situaci reagoval také Baldur von Schirach na služebním jednání pověřenců KLV v Berlíně, sjednané na 2. října 1942. Porada vedená Schirachem a Helmutem Möckelem měla za úkol shrnout dvouletou existenci projektu *Erweiterte Kinderlandverschickung*. Objevily se ale také reakce na nepříznivou situaci v západní části Německa. Schirachovo nařízení o provádění aktuální a přesné evidence neobsazených míst v táborech KLV, mělo zajistit rychlé přerodění dětí do zařízení a zamezit ochromení celé organizační struktury. V případě Protektorátu Čechy a Morava se počítalo s navýšením počtu z 21 000 na 24 000 dětí.³²⁸ V průběhu října 1942 dosáhl stav obsazenosti hodnoty 18 361.³²⁹ Jednalo se o děti z žup Essen, Hamburg, Vestfálsko a Berlín. Současně se počítalo s tím, že děti, které pobývají v táborech déle než osm měsíců budou v průběhu listopadu a prosince poslány zpátky domů. V předběžných plánech se počítalo s příjezdem dalších 7 500 dětí.³³⁰

Zcela volnou ruku při výběru objektů a pokračování v jejich užívání i v následujících letech ovšem minimálně od roku 1942 limitovaly požadavky ze strany Wehrmachtu. Nejpozději v lednu 1942 se tak objevují první žádosti o předání některých budov za účelem

---

³²⁵ Martin VESELÝ, *Český severozápad jako protiletický kryt říše? (1939–1945)*, dizertační práce, UJEP 2004, s. 191.

³²⁶ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1198: *Monatsbericht September 1942* jako příloha dopisu Sigfrieda Zoglmana adresovaná státnímu radovi R. Giesovi, z 5. listopadu 1942. Početní stav uváděný ze září 1942 čítající 18 000 je však v rozporu s údaji ve zprávě z 10. října 1942, která vyčíslila stav k 30. září 1942 na 16 507 dětí.

³²⁷ NA, fond HJ, karta 92: Aktennotiz für den Hauptbannführer Conrad, z 22. března 1941.

³²⁸ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1195: Zpráva S. Zoglmana o jednání pověřenců v Berlíně dne 2. října 1942, z 10. října 1942.

³²⁹ NA, fond NSM, sign. 109-4/1198: *Monatsbericht Oktober 1942*, z 28. listopadu 1942.

³³⁰ NA, fond NSM, sign. 109-4/1198: *Monatsbericht Oktober 1942*, z 28. listopadu 1942.

zřízení rekreačních center pro zraněné vojáky z východní fronty.³³¹ Závěr roku 1942 tak přinesl první požadavky na změny i v KLV, když byl v listopadu 1942 K. H. Frank osloven zmocněncem Wehrmachtu při říšském protektorovi a velitelem branného okruhu Čechy a Morava (*Wehrmachtbevollmächtigter beim Reichsprotektor und Befehlshaber im Wehrkreis Böhmen und Mähren*) o zřízení přibližně 2 500 lazaretních lůžek a jednoho nového lazaretu. V budoucích měsících tak mělo docházet i k přebírání zařízení KLV právě brannou mocí.³³²

3.2.5. Tábory KLV v roce 1943

Od roku 1943 nabyla akce KLV pozměněné podoby. Pokud ještě v rámci druhého běhu podnikaly úřady výraznou propagandistickou činnost, která měla přesvědčit rodiče o smysluplnosti akce KLV a podnítit jejich vlastní rozhodnutí o zapojení svého dítěte do projektu, v druhé polovině války býval tento fakt prakticky zcela upozaděn. Od roku 1943 až do konce války preferovaly úřady evakuaci celých škol, resp. tříd, což souviselo se zahájením rozsáhlé ofenzívy ze strany britského letectva, zvláště bitvy o Porúří.³³³ Přípravy na evakuaci tak již více neřešily nezbytné naplnění vlaků dostatečným počtem dětí, ale reálné naplnění jednotlivých táborů celými třídami. Tato praxe pak měla (paradoxně až od roku 1943) rovněž udržet kontinuitu výuky i po opuštění původních učebních prostorů. Během srpna a září pak do Protektorátu přijížděly už i vlaky s lidovými a vyššími středními školami z Berlína.³³⁴

Rok 1943 chápali organizátoři v souvislosti s třetím výročím tohoto „jedinečného sociální počínu“, jak se vyjádřil Schirach v dopise Adolfu Hitlerovi, za přelomový.³³⁵ Bylo jej opravdu možné chápat v jistém smyslu jako zásadní mezník, jelikož se jednalo o poslední více méně poklidný rok, kdy ještě existovala jistá nezávislost táborů na vývoji frontových bojů a postupu spojeneckých armád. Protektorát Čechy a Morava se ovšem mezitím stal jednou z rozhodujících přijímacích oblastí, jejíž kapacita v roce 1943 se odhadovala na 30 000 lůžek.

Očekáváno bylo ovšem další stupňování tlaku na zvýšení ubytovacích možností, jelikož „situace v mnohých městech postižených teroristickými útoky nevyhnutelně způsobuje silné zvýšení počtu přijaté mládeže v táborech KLV v Čechách a na Moravě.“ Jak se K. H. Frank

³³¹ NA, fond HJ, karton 92: Aktenvermerk für Gebietsführer Geißler – Abgabe von KLV-Objekten für die Unterbringung kranker Frontsoldaten vom Osteinsatz, z 19. ledna 1942.

³³² NA, fond ÚRP-ST, sign. 109-4/1201, karton 67: Wehrmachtbevollmächtigter beim Reichsprotektor und Befehlshaber im Wehrkreis in Böhmen und Mähren an Staatssekretär K. H. Frank, z 2. listopadu 1942.

³³³ MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung für den totalen Krieg*, s. 893.

³³⁴ NA, fond HJ, karton 91: Hausrundschriften 119/43 (3. září 1943), 120/43 (3. září 1943), 122/43 (6. září 1943).

³³⁵ NA, fond NSM, sign. 110-4/338, karton 32: Baldur von Schirach an den Führer des Großdeutschen Reiches Adolf Hitler, z roku 1943.

domníval, měl být nalezen nebyrokratický a pružný prostředek a cesta, jak a kde tyto děti ubytovat. Takto komentoval podmínky v srpnu 1943.³³⁶ Avšak předpoklad, že dojde k navýšení počtu dětí v Protektorátu, se objevovaly již na jaře tohoto roku, především v důsledku zahájení kombinovaného nočního a denního bombardování, které souviselo zvláště s útoky na Porúří a další německá města. Frank proto předpokládal zvýšení zájmu o prostor Čech a Moravy k dalšímu a intenzivnějšímu využívání pro vytváření „druhého domova“ pro děti z bombardovaného Německa. Jen v polovině dubna 1943 se proto počítalo s navýšením počtu dětí v Čechách a na Moravě na hodnotu 24 000 s výhledem, že se brzy tento počet dokonce zdvojnásobí.³³⁷

V roce 1943 byly již v Praze k dispozici tři velké domy pro hosty, využívané nejen pro ubytování dětí, jež přijely do Prahy na výlet, ale také jako průchozí tábory. Předně ale, jak se vyjádřil K. H. Frank na jednání župních pověřenců KLV v Praze v říjnu 1943, „*KLV přispělo velkou měrou k tomu, že se Čechy a Morava jako staré německé říšské země zřetelněji posouvají do zájmu německého obyvatelstva.*“ Po tříletém a poměrně výrazném využívání českého prostoru k ubytování německých dětí ze západoněmeckých měst, toto zjištění jistě nepřekvapí.³³⁸ Během roku 1943 pak do Protektorátu přicestovalo v rámci akce KLV dalších 26 000 dětí.³³⁹

3.2.6. Transporty a přijímání dětí do táborů

Nejběžnějším dopravním prostředkem dopravujícím děti do táborů byly zvláštní vlaky (*Sonderzüge*). Říšsko-německá akce tak navázala na způsob transferu (resp. vysílání – *Verschickung*), který preferovala i *Kinderlandverschickung* před rokem 1933. Jedna vlaková souprava mohla pojmout až tisíc dětí. Na průběh přepravy dohlíželi pracovníci NSV, kteří tuto fázi měli na starost u obou skupin, tedy během přepravy mladších i starších dětí. Stravu

---

³³⁶ SOKA Nymburk, RAV Nymburk, sign. KULT 106, karton 44: Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, ze 4. srpna 1943: „*Die Lage in verschiedenen von Terrorangriffen getroffenen Städten macht eine starke Erhöhung der Aufnahmeziffer von Jugendlichen in den KLV-Lagern in Böhmen und Mähren notwendig.*“

³³⁷ NA, fond NSM, sign. 110-4/340, karton 30: Pg. F. Knoop, z 14. dubna 1943.

³³⁸ NA, fond NSM, sign. 110-4/338, karton 32: Stichworte für eine kurze Begrüssung des Herrn Staatsministers zur Dienstbesprechung der KLV-Gaubeauftragten: „*KLV trägt in grossem Masse auch dazu bei, Böhmen und Mähren als altes deutsches Reichsland deutlicher in den Blickpunkt der deutschen Bevölkerung zu rücken.*“

³³⁹ NA, fond NSM, sign. 110-4/342, karton 33: Der Beauftragte des Staatsministers für die Erw. Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren an den Staatsminister K. H. Frank, z 10. prosince 1943.

během cesty i občerstvení po příjezdu dětí³⁴⁰ do cílové stanice zajišťovala železniční služba NSV.³⁴¹

Před cestou z Německa již byly známy jak přijímací tábory, tak počty umístěných dětí. Trasa vlaku byla zvolena podle táborů s volnou kapacitou. Cílovou stanicí tak nemusela být jen Praha, ale též do Hradce Králové či Olomouc. Vlakové soupravy projížděly městy, kam měla být část transportovaných dětí umístěna. Ostatní pak byly dále dopraveny do vzdálenějších táborů, které neležely na trase vlaku. Tuto další fázi přepravy zajišťovaly autobusy, v některých případech i dopravní firma. V případě delší cesty děti nocovaly v domě pro hosty v Praze (*KLV-Gästehaus Prag*), resp. průchozím táboře (*Durchgangslager*) odkud druhý den odjížděly do přiděleného tábora.³⁴²

Vlakovou přepravu nahrazovala později z důvodu přetíženosti dráhy i lodní doprava. Dne 14. září 1942 vyjela z Hamburku loď směřující do Protektorátu, která převážela 183 dívek (*Jungmädel*)³⁴³ a dalších 258 dětí s šedesátičlenným doprovodem.³⁴⁴ Po šestidenní cestě přivítal výpravu v Praze K. H. Frank. Jednalo se o vůbec první využití lodní dopravy po potřeby KLV. Do konce roku 1942 vyslali z Německa celkem 78 lodních transportů, které převezly 35 817 dětí. Doprava lodí trvala několik dní, a tak děti nocovaly ve školách, tělocvičnách, popř. rodinách. Oficiální líčení idylické cesty dětí na prázdniny měla ke skutečnosti daleko. Počet transportovaných dětí převyšoval kapacitu lodí, a tak děti mnohdy nebyly během cesty uchráněny před zimou a deštěm.³⁴⁵

Ztížené podmínky ovšem panovaly také v samotných táborech. V ložnicích bylo až 36 dvoupatrových lůžek s téměř žádným dalším prostorem pro stoly a židle.³⁴⁶ Ačkoli pro projekt KLV úřady využívaly mnohé kvalitativně i kapacitou odlišné prostory, všechny objekty se vyznačovaly jednoduchostí vybavení. Finanční zátěž, která v případě projektu KLV obecně

---

³⁴⁰ NA, fond HJ, karton 90: Oběžník RJF, z 2. listopadu 1940: NSV měla mít připravenou horkou polévku, kávu, čaj a mléko k osvěžení dětí po několikahodinové cestě vlakem.

³⁴¹ ÖStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. I: Nařízení ministra pro výživu a zemědělství (*Der Reichsminister für Ernährung und Landwirtschaft*) *Besondere Erholungsfürsorge für Kinder während des Krieges*, z 5. října 1940 jako příloha oběžníku č. 7/40 pověřence vůdce pro inspekci HJ a říšského vedoucího pro výchovu mládeže při NSDP (*Der Beauftragte des Führers für die Inspektion der HJ und Reichsleiter für die Jugenderziehung der NSDAP*), ze 4. listopadu 1940.

³⁴² NA, fond HJ, karton 135: např. Anordnung Nr. 18/43 – Instrukce o zajištění vlakové soupravy Ki 1807, směřující ve dnech 27. a 28. května 1943 z Duisburgu do Hradce Králové.

³⁴³ Viz organizační členění HJ- blíže kapitola Výchova ve Třetí říši a koncept *Kinderlandverschickung*.

³⁴⁴ NA, fond ÚRP-ST, sign. 109-4/1197: Zpráva pověřence pro KLV v Čechách a na Moravě vypracovaná pro vrchního vládního radu R. Giese, ze 14. září 1942.

³⁴⁵ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 95.

³⁴⁶ Vzpomínka Hanse Ulleho na pobyt v zařízení KLV, in: *KLV. Erweiterte KINDER-LAND-VERSCHICKUNG. KLV-LAGER 1940-1945. Dokumentation über den „Größten Soziologischen Versuch aller Zeiten“*, Hrsg. von Gerhard Dabel, Freiburg 1981, s. 255.

byla nemalá, jistě hrála roli při zařizování objektů. Na druhou stranu tyto skromné podmínky odpovídaly paramilitárnímu charakteru táborů.

O bezpečnost tábora se starala ve dne i v noci orgány protektorátní vlády, resp. okupační správy – Protektorátní policie a četnictvo. Zajištění bezpečnosti objektů, ležící v neohraničeném prostoru (např. hotely v centru města), měly české orgány obstarávat i v mezidobí, tzn. v době mezi vyklizením tábora a jeho novým obsazením. Nebylo tomu ovšem automaticky a sám velitele pořádkové policie Dahm³⁴⁷ (*Befehlshaber der Ordnungspolizei*) považoval „policejní ochranu“ v této době za zbytečnou.³⁴⁸ Vstup do táborů byl nicméně civilním osobám za každých okolností zakázán. Výjimka se vztahovala pouze na návštěvy, které se osobně znaly s vedoucím tábora nebo úředníky přicházející na základě služebního rozkazu. Ve shodě s odpovědnými pracovníky Bezpečnostní SD byl po předchozím přezkoušení spolehlivosti v táborech zaměstnáván český personál, např. na pozici kuchařek.³⁴⁹

3.2.7. Návraty dětí z táborů KLV domů

Délka pobytu stanovená Schirachem na minimálně šest měsíců byla v praxi obvykle dodržována. Cesta dětí zpět domů byla ovšem odvislá od aktuálních dopravně technických podmínek, které zhodnocovalo RJF. Přípravy tak mohla zdržet například větší zátěž železnice vagóny Wehrmachtu a zřejmě i finanční možnosti německých drah, které se na zpětném transferu dětí domů finančně podílely 75 % nákladů.³⁵⁰ Stanovené termíny odjezdů pak jednotlivým táborům v Protektorátu sdělovala úřadovna KLV v Praze. Konkrétnější informace k odjezdům oznamovaly úřady táborům minimálně, aby „nedocházelo k neklidu“. Za dodržení hladkého průběhu zodpovídal vedoucí tábora.

Pokud jsem již dříve zmínila obtíže při žádosti o dřívější návrat dítěte domů, prodloužení pobytu v táboře KLV nepředstavovalo oproti tomu žádný problém. Další setrvání v táboře bylo chápáno jako automatické, pokud rodiče výzvu k návratu svého dítěte jasně neformulovali.³⁵¹ Možnost tak měli jedině prostřednictvím prohlášení, které rozesílaly tábory rodičům. Lhůta, během níž se museli rozhodnout byla stanovena na 14 dní. Pokud úřady do

³⁴⁷ Jednalo se pravděpodobně o dočasněho zástupce na pozici velitele BdO po odchodu Otto von Oelhafena a před příchodem Paula Riegeho do Prahy.

³⁴⁸ NA, fond HJ, karton 92: Aktenvermerk für den Gebietsführer Geißler, z 10. října 1941.

³⁴⁹ NA, fond ÚRP-ST, sign. 109-4/1172, karton 66: Zplnomocněnec pro KLV v protektorátu – Balduin Geißler: *An alle KLV-Lager in Böhmen und Mähren*, z 22. září 1941.

³⁵⁰ NA, fond HJ, karton 92: Aktenvermerk für Gebietsgeldverwalter Stammführer Strietz – Transportkosten, nedatováno.

³⁵¹ Výjimku představovaly pouze děti, které v táboře pobývaly 12 měsíců nebo déle. Jejich pobyt po té automaticky ukončen a děti poslány domů.

jejího uplynutí neobdržely žádost rodičů o návrat dítěte, jeho pobyt v táboře se automaticky prodloužil o dalších šest měsíců. Ovšem pokud nesouhlas vyjádřili, museli rovněž podepsat své srozumění s tím, že „z hlediska NSDAP není návrat vyslaných dětí do oblastí ohrožených leteckou válkou žádoucí“. Podpisem tak rodiče museli stvrdit, že zastávají odlišný názor, než jaký prosazuje stranické vedení NSDAP a v podstatě Německo jako celek. V této formulaci lze proto spatřovat jistou formu nátlaku na rodiče a jejich postoj k projektu.³⁵²

Před samotným návratem do vlasti děti rovněž odevzdávaly vyfasované uniformy HJ, další oblečení, prádlo i boty. Děti totiž do táborů přijížděly velmi špatně vybaveny, mnohdy bez vhodného zimního oblečení. Podobně odevzdávaly i legitimace účastníka KLV (*KLV-Ausweis*), které táborová komandatura předala úřadovně KLV v Praze. Hromadné návraty do vlasti se pak v podstatě rovnaly vyklizení tábora, jelikož spolu s dětmi opouštěl tábor většinou i jeho vedoucí a další personál. Vybavení mělo být shromážděno a zajištěno a klíč předán úřadovně KLV v Praze. Nové obsazení tábora mělo být pronajímateli jen oznámeno. Můžeme tak usuzovat, že pokud objekty svými podmínkami vyhovovaly, jejich další využití pro potřeby KLV bylo automatické.³⁵³

Před ukončením pobytu v táboře musel *Lagermannschaftsführer* po konzultaci s vedoucím tábora postoupit služebně KLV v Praze posudek na každé dítě. Do Prahy tak odcházely zprávy o jeho pořádku a disciplíně či zvláštních schopnostech v oblasti sportu a umění. Zvláště pečlivě vyžadovala úřadovna podrobné zhodnocení vůdčích dispozic každé dívky nebo chlapce, který tábor KLV opouštěl.³⁵⁴ Zvláště poslední aspekt spolu se schopností socializace pak měli jedinci nadále rozvíjet nebo je mít minimálně neustále na paměti. Vypovídá o tom i zvláštní dokument, který obdrželo každé dítě, když protektorátní tábor KLV opouštělo. Upomínkové listy, za Adolfa Hitlera podepsané protektorátním pověřencem formulovaly následující výzvu: „*Musíte si uchránit ve svém mládí, co máte, velký pocit kamarádství a sounáležitosti. Když je nedáte v šanc, nikdo vám je nevezme a stanete se jednou národem, přesně tak pevně spojeným, jako jste nyní, jako německá mládež, jako naše naděje, jako naše národní důvěra a naše víra.*“³⁵⁵ Jeho znění mělo dětem vsugerovat pocit

---

³⁵² NA, fond HJ, karton 91: Sonderrundschreiben für die Rückführung (Nachrichtenblatt KLV), Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 15. října 1942: „...damit keine Unruhe in die Lager kommt“; „Ich weiß, daß es vom Standpunkt der NSDAP aus gesehen, nicht erwünscht ist, landverschickte Kinder in luftgefährdete Gebiete zurückzuführen.“

³⁵³ NA, fond HJ, karton 91: Sonderrundschreiben für die Rückführung (Nachrichtenblatt KLV), Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 15. října 1942.

³⁵⁴ NA, fond HJ, karton 91: Sonderrundschreiben für die Rückführung (Nachrichtenblatt KLV), Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 15. října 1942

³⁵⁵ NA, fond HJ, karton 160: „Ihr müsst euch vielmehr in eurer Jugend bewahren, was ihr besitzt, das große Gefühl, der Kameradschaft und der Zusammengehörigkeit. Wenn ihr das nicht preisgeben werdet, wird keine Welt es euch zu nehmen vermögen, und ihr werdet dann einmal sein ein Volk, genau so fest gefügt, wie ihr es

výjimečnosti a důležitosti pro budoucnost Německa. Text upomínkové listiny pak rovněž odkazuje na vlastní specifika strategie nacionálně socialistické výchovy a výcviku, především na kategorii kolektivní spolupráce a bratrského přátelství. Německý chlapec nebo dívka, jež se měli brzy stát oporou poválečného Německa, obdrželi potvrzení o své spolehlivosti a důvěře, že zastávají nacionálně socialistická stanoviska a tyto postoje budou prosazovat i nadále. Pobyt v táboře KLV nebyl pouhým prázdninovým dobrodružstvím, ale v podstatě tvrdou přípravou na dospělost v nacionálně socialistickém Německu.

Přesný den a čas návratu dětí měly rodinám sdělit až místní úřady. Orientovat se mohli také podle seznamů, které byly též zveřejněny v denním tisku. Rodiče si děti měli vyzvednout na vlakovém nádraží, přičemž předání dětí rodičům se řídilo stanovenými pravidly. Dříve než společně opustili nádražní halu, vyslechli si fanfáry a oficiální pozdravení vedoucího Bannu. Ten měl nejen zdůraznit sociální rozměr a rekreační charakter táborů KLV, ale též vyzvat děti aby se do programu opětovně přihlásily. Dále poděkoval rodičům za důvěru a ostatní vybídl, aby děti do programu zapojili, pokud tak ještě neučinili. Závěrem všichni společně zazpívali národní píseň. Teprve potom byly děti oficiálně předány rodičům.³⁵⁶

3.3. Táborová každodennost

Tábor představoval podle Baldura von Schiracha nejideálnější formu života mládeže. Plně totiž umožňoval aplikaci nastavených kritérií nacionálně socialistické výchovy. Především ovšem podporoval proces odindividualizování, jež nejlépe vystihuje dobové heslo „*Du bist nichts, dein Volk ist alles*“ (Ty jsi nic, tvůj národ je vše).³⁵⁷ Na jedné straně se tak do praxe zaváděla výchova k národní pospolitosti (*Volksgemeinschaft*), na straně druhé docházelo k eliminaci vlivu tradičních výchovných činitelů – rodiny, školy a církve.³⁵⁸ Jejich roli nyní přejímala *Hitlerjugend*, což již dopředu předznamenávalo vlastní charakter táborů KLV.³⁵⁹ Jakou úlohu tedy tábory KLV ve strukturách nacionálně socialistického Německa vlastně

---

jetzt seid, als deutsche Jugend als unsere Hoffnung, als unseres Volkes Zuversicht und unser Glaube.“ Originál dokumentu viz **PŘÍLOHA č. 7 – Upomínkový list na pobyt v táboře KLV.**

³⁵⁶ NA, fond HJ, karton 135: KLV-Rückführungstransporte, Hg. NSDAP-HJ Gebiet Ruhr-Niederrhein – pověřenec pro KLV, určeno župním pověřencům pro KLV, místním úřadům NSV, domovským (přijímacím) oblastem, z 10. září 1941.

³⁵⁷ JOST HERMAND, *Als Pimpf in Polen. Erweiterte Kinderlandverschickung 1940-1945*, Frankfurt am Main 1993, s. 14

³⁵⁸ Ideově se nacionální socialismus vymezoval především vůči reformní pedagogice, jež prosazovala individualizaci a výchovu k vlastní autonomii (*Erziehung zur Autonomie*).

³⁵⁹ Tento trend dostal též zákonné úpravy, když byl 6. prosince 1936 vyhlášen zákon o Hitlerjugend (Gesetz über die Hitlerjugend): § 2: „*Veškerá německá mládež je mimo domov a školu vychovávána organizací HJ ke službě národu a národní pospolitosti v duchu nacionálního socialismu.*“ Dostupné na URL: http://www.documentarchiv.de/ns/1936/hj_ges.html [ověřeno 8. dubna 2010].

sehrávaly? Rudolf Diels, inspektor táborů KLV v Protektorátu, označil tábor v Poděbradech za „modelové výchovné zařízení“, když po návštěvě tábora v červenci 1941 napsal, že „v táborech KLV vzniká typ budoucího nacionálně socialistického vzorového výchovného zařízení“.³⁶⁰

Vedoucí (*Führer/Führerin*) řebírali opuštěním domoviny nad dětmi zodpovědnost, resp. děti jim „disciplinárně podléhaly“. V táborech jako prostředcích řešící hrozbu nebezpečí (alespoň jak znělo oficiální zdůvodnění projektu), které přinesla letecká válka, již od počátku silně převažoval ideologický rozměr, jejímž nositelem se stali právě starší příslušníci HJ a BDM. Ti v praxi naplňovali Schirachem stanovené pravidlo „*Jugend erzieht Jugend*“.³⁶¹

Táborový pořádek upravovala nařízení pověřence pro KLV v Čechách a na Moravě. Vztahovala se na všechny příslušníky táborového společenství a s ohledem na paramilitární charakter režimu určovala především kárné tresty. Ačkoli byly tělesné tresty a odpírání stravy oficiálně zakázány, nelze jejich praktikování v táborech vyloučit, především ve snaze vynutit si autoritu, pořádek a disciplínu. Jejich pramenné podchycení je ovšem velice problematické. Jedinec, který porušil nastavená pravidla, měl být trestán podle sedmistupňového kárného řádu od udělení důtky a pokárání před nastoupeným družstvem, přes zákazy vycházení a domácí vězení po přeložení nebo vyloučení z tábora. Veškeré přestupky měly být řádně evidovány a před ukončením pobytu táboře rovněž zaneseny do vlastního posudku, s nímž dítě tábor opouštělo. Děti tak nástupem do tábora přecházely plně pod vedení a kontrolu vedoucích z řad HJ.³⁶² Tuto příslušnost formálně naplňoval již zmíněný zákon z prosince 1936 o povinné službě v HJ. V praktické rovině demonstroval příslušnost k vybranému kolektivu jednotný vzhled, proto děti fasovaly uniformy a jiné, např. sportovní či méně formální oblečení HJ. Jednotný vzhled nastoupeného družstva rovněž vyžadoval úpravu účesu, pokud nebyl slučitelný s uniformou, protože „*Hitlerjugend je v zájmu své vážnosti* [zdůrazněno, R. Š.] *oprávněna a povinována starat se o slušný a vojenský* [zdůrazněno, R. Š.] *vzhled svých příslušníků v uniformě* [...]“.³⁶³ Svou vážnost měli příslušníci HJ získávat díky své příkladné disciplinovanosti, k níž dospívali zejména prostřednictvím paramilitárního režimu v táborech.

---

³⁶⁰ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-12/52, karton 153: Rudolf Diels: *Reisebericht: KLV-Lager im Protektorat*, z 21. července 1941: „[...] *es entstehe in den KLV-Lagern der Typus einer künftigen nationalsozialistischen Mustererziehungseinrichtung*“.

³⁶¹ NA, fond HJ, karton 91: Sonderrundschreiben Nr. 21/41 - Lagerordnung, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 29. července 1941.

³⁶² NA, fond HJ, karton 91: Tamtéž.

³⁶³ NA, fond HJ, karton 91: Sonderrundschreiben Nr. 21/41 – Lagerordnung, Der Beauftragte für KLV in Böhmen und Mähren, z 29. července 1941: „*Da die Hitler-Jugend im Interesse ihres Ansehens berechtigt und verpflichtet ist, für ein anständiges und soldatisches Aussehen ihrer Angehörigen in Uniform zu sorgen* [...]“.

3.3.1. Kulturní a světonázorová výchova

Tábory HJ měly specifický režim, jemuž odpovídaly uplatňované praktiky. Tábor byl založen na paramilitárním systému, který se vyznačoval ranními a večerními nástupy. Probíhaly rovněž denní zdravotní nástupy (*Gesundheitsappell*) nebo nástupy spojené s vyvěšováním vlajky (*Flaggenappell*). V táborech se též uplatňovaly denní pochody a dril. Důraz byl kladen z velké části na disciplínu. Stanovené motivační cíle a podpora soutěživosti v kolektivu vybízely děti ke zvýšení výkonů a snahy dosáhnout lepších výsledků, neboť soutěžení bylo považováno za způsob rozvíjení vlastní osobnosti.³⁶⁴

Určitou pomůckou pro přímé působení na členy tábora lze nicméně spatřovat také v kulturní práci (*Kulturarbeit*), do jejíhož programu patřil zpěv, hudba, hry, čtení či manuální práce. V rámci četby se pravidelně volila „knihy měsíce“ (*Monatsbuch der KLV*), což mělo děti motivovat, aby četly knihy. Čtenářský zážitek měly prohlubovat rovněž odpolední besedy. K dispozici byla také pečlivě vybraná literatura a speciální dětské a mládežnické časopisy³⁶⁵ (*Unser Lager, Junge Heimat, Wille und Macht, Der Pimpf* a jiné výše zmíněné).³⁶⁶

Světonázorová výchova odpovídala stanoveným měsíčním cílům, o nichž rozhodovalo oddělení inspekce při úřadu pověřence pro KLV v Protektorátu. Na jejich základě jednotlivé tábory vypracovávaly rámcové plány pro každý měsíc. Měsíční cíle v zásadě pouze vymezovaly tematické okruhy jednotlivých týdnů a dávaly náměty pro ranní oslavy (*Morgenfeiern*) a večery v domovech (*Heimabende*). Jejich společný rys spočíval v jejich silném ideologickém zabarvení, které povzbuzovalo pomyslné spojení mezi jednotlivcem a vůdcem, národem a vlastí. Jednotlivé náměty uvozovaly citáty či výzvy, od nichž se posléze odvíjel táborový program. Mezi návrhy mimo jiné patřily např. *Náš vůdce (Unser Führer)*, *My všichni jsme pracující (Werkleute sind wir alle)*, *Proč vůdce připojil německé Rakousko k Říši? (Warum hat der Führer Deutsch-Österreich ins Reich geholt?)* či *Boj o východní prostor – 1920 německé vítězné hlasování ve východním a západním Prusku (Kampf um den Ostraum – 1920 Deutscher Abstimmungssieg in Ost- und Westpreußen)*. Volena byla rovněž

---

³⁶⁴ JOST HERMAND, *Als Pimpf in Polen...*, s. 213–218. Lze uvést naprosto banální příklad, kdy děti ve snaze získat lepší pokoj (prostornější, s lepším výhledem apod.), soutěžily v preciznosti úklidu pokoje.

³⁶⁵ Viz. PŘÍLOHA č. 8: Propagační materiály distribuované do táborů KLV na území Protektorátu Čechy a Morava.

³⁶⁶ Mezi oblíbené autory patřili např.: Gerhard Dabel, bratři Grimmové, Konrad Schauer či Karel May. EVA GEHRKEN, *Nationalsozialistische Erziehung in den Lagern der Erweiterten Kinderlandverschickung 1940–1945*, Braunschweig 1997, s. 225 a 230–231.

píseň měsíce.³⁶⁷ Tematizovány byly také předvečerní setkání: Vůdče, tobě patříme! (*Führer, Dir gehören wir!*) či My dívky sloužíme společenství (*Wir Mädels dienen der Gemeinschaft*) aj.³⁶⁸

Nezastupitelný význam měly především dějepisné motivy, související s nacionálně socialistickým výkladem německých národních dějin. Český historický narativ také dostal proměny, když v dávných příbězích vynikaly osobnosti výjimečně spjaté s německým prostředím. O německém původu hlavního města Protektorátu se děti měly přesvědčit samy během vlastní návštěvy Prahy: „*Obyvatelstvo patří početně z větší části českému národu, z menší části německému, ale převažující část historické Prahy postavili Němci.*“ Tento jednoduchý a nejčastější aspekt historického vyprávění prostupoval vším, co bylo tehdy možné označit za „protektorátní“.³⁶⁹ Z německých dějin byla dětem neustále připomínána stará i nová vítězství Německa v časovém horizontu od stěhování národů po úspěchy Wehrmachtu v letech 1939 až 1941. Z toho vyplývající pocit výjimečnosti Němců a Německa v evropském prostoru byl dále podporován i rasovou politikou, která s tímto výkladem velice úzce souvisela. Jak bude dále rozvedeno v kapitole *Děti a táborová realita*, úspěšnost těchto pokusů o indoktrinaci německých dětí a mládeže nelze podceňovat.³⁷⁰

Děti i personál v tábore odločením od (pravé) vlasti ovšem neměly ztratit kontakt s Německem a jeho politikou a politickými reprezentanty. Zvláště, když se s přibývajícím věkem dětí mohl dobře zvolenými stimuly podnítit zájem o tato témata. Součástí této dobové občanské výchovy tak patřila i znalost vůdčích představitelů říše, k čemuž úřady dodávaly jmenný seznam všech říšských ministrů. Řada témat velmi často souvisela osobou Adolfa Hitlera, a to ať už se jednalo o jeho současnou pozici v systému, tak jeho činnost předválečnou, potažmo službu za první světové války. Každoroční oslavy jeho narozenin 20. dubna, trávily děti oblečeny do uniforem HJ a BDM v důstojném duchu s vyjádřením veškerých díků za jeho práci pro německý národ. Ozdobení Hitlerova portrétu jedlovou větvičkou doprovázel zpěv a tradiční nacistické pozdravy na jeho počest.³⁷¹ Nicméně celý Hitlerův život a jisté – řekněme v nacionálně socialistickém smyslu – *poslání* mělo vzbuzovat

³⁶⁷ NA, fond HJ, karton 91: Monatsziele für den Monat April, Pokyny inspekce KLV při úřadu pověřence pro KLV v Čechách a na Moravě určené všem Lagermannschaftsführerům, z 25. března 1942; Monatsziele für den Monat Juli, z 29. června 1942.

³⁶⁸ NA, fond HJ, karton 91: „Rundschreiben der Jugend“, Der Dienststellenleiter, ze 17. března 1943.

³⁶⁹ *Die KLV besucht das deutsche Prag*, Hrsg. Der Beauftragte des Staatssekretärs SS-Gruppenführer K. H. Frank für die Erw. Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren – Hauptbannführer [Paul] Conrad, Prag 1941: „*Die Bevölkerung gehört der Zahl nach zum größten Teil dem tschechischen Volke, zum kleineren Teile dem deutschen Volke an, doch ist das historische Prag zum überwiegenden Teile von Deutschen aufgebaut.*“

³⁷⁰ Srov. *Jahres-Dienstbuch 1945. Sonderausgabe „Unser Lager“ 1/45 [werden auf Befehl des Beauftragten des Führers für die Erweiterte Kinderlandverschickung herausgegeben]*, Prag 1945.

³⁷¹ BArch Berlin, ZSg. 140, karton 58: Tagebuch von Ingeborg Lorenz Kl. 5a.

u mládeže obdiv i údiv současně. Ten měl pak vykristalizovat v disciplinovanou službu v HJ, která dále přecházela do služby v dalších nacionálně socialistických organizacích, jimiž každý jedinec během svého dospívání postupně prošel. Často se také v rámci tematizovaných setkání objevovala i německou propagandou velice oblíbená jména Horsta Wessela a Herberta Norkuse.³⁷² Rovněž v rámci tzv. „německých večerů“ (*deutsche Abende*) se děti setkávaly s příslušníky Wehrmachtu a místním německým obyvatelstvem. Náplň těchto přednášek a obsah případných diskuzí ovšem mnohdy nemusely splňovat ideové představy inspektorů a inspektorek z řad HJ a BDM. Bylo tomu tak např. v Teplicích nad Bečvou, kde se inspektorka BDM Hanna Studier spolu s okresním komandantem vyjádřila o přednáškách jako o nesmyslech, při nichž jí „vstávají vlasy na hlavě“.³⁷³

Pro důslednou světonázorovou výchovu byla nezbytná dostatečná orientace jak ve všech německých státních orgánech, tak přidružených organizacích NSDAP. Znalost měly děti načerpat v rámci výuky právě v táborech KLV. Jelikož v táborech KLV lze spatřovat jakýsi předstupeň další stranicko-politické angažovanosti jedince, mohly děti v tomto kontextu získávat motivaci pro svou další kariéru. Tento aspekt se nabízí zvláště v souvislosti s SS a dětmi jakožto budoucími rekruty. A to snad právě proto, že „SS nyní během války nachází své osvědčení ve svazích Waffen-SS“ a „vedle jiných divizí se vyznamenala zvláště v poslední době divize Hitlerjugend Waffen-SS“. Význam těchto mladých adeptů do řad vojenských či jiných paramilitárních organizací se ukázal zvláště v roce 1945 v souvislosti s *Volksturm*.³⁷⁴

Organizátoři rovněž nacházeli mnohé příležitosti k nejrůznějším oslavám a výročím, které ovšem byly zpravidla politicky a ideologicky motivovány. Jednou z největších oslav, do níž se zapojily všechny tábory i mimo území Protektorátu tak představovalo 10. výročí převzetí moci nacisty v lednu 1943. Pod heslem *Wir werden siegen, weil uns Adolf Hitler führt*

---

³⁷² Horst Wessel (1907–1930) byl člen SA a autor textu k *Horst-Wessel-Lied* („Die Fahne hoch...“), která se později stala stranickou hymnou NSDAP. Wessel zemřel při potyčce s aktivním členem Komunistické strany Německa (KPD), byť politický motiv nebyl prokázán. Jeho smrt pak propagandisticky využila NSDAP, když byl Wessel zobrazován jako mučedník nacionálně socialistického hnutí; Herbert Norkus (1916–1932) byl členem *Hitlerjugend* a zemřel při jedné z propagandistických akcí KPD. Jeho život a smrt se staly předlohou pro román *Der Hitlerjunge Quex* (srov. KARL ALOYS SCHENZINGER, *Der Hitlerjunge Quex*, Berlin 1939). Rovněž i jeho smrt NSDAP využila při zásahu proti KPD.

³⁷³ NA, fond HJ, karton 91: Kulturelle Veranstaltungen der KLV-Lager, Landverschickungslager Teplitz a. n. Betschwa, Lagerkommandatur adresováno Beauftragte für Erweiterte Kinderlandverschickung Böhmen u. Mähren – Prag, z 15. prosince 1941.

³⁷⁴ Srov. *Unser Lager, Richtblätter der Führungskräfte in den Lagern der KLV. Heft 1/45-4/45* [Herausgeber: Der Beauftragte des Führers für die erweiterte Kinderlandverschickung (KLV)], Bad Podiebrad 1945, s. 425n: „Die SS findet ihre besondere Bewährung jetzt während des Krieges in den Verbänden der Waffen-SS. Neben den anderen Divisionen hat sich besonders in letzter Zeit die neue aufgestellte Division Hitler-Jugend der Waffen-SS ausgezeichnet.“

(Zvítězíme, protože nás vede Adolf Hitler) se tak připravovaly oslavy, „*abychom našim chlapcům a dívkám vytvořili v tento význačný den zážitek a vám dali na vědomí jedinečné historické dílo našeho vůdce, uskutečníme v našich táborech důstojnou oslavu.*“ Vlastní oslavy v táborech doprovázely fanfáry, poslech proslovu *Reichsjugendführera* Arthura Axmanna z amplionů určený německé mládeži a dalších příspěvků z Berlína, zpěv či čtení oslavných textů např. z pera Josepha Goebbelse. Tato a jiné podobné akce potom pomáhaly k prostoupení běžné táborové reality s politikou a ideologií, jejichž využití nebylo jiné, než účelové.³⁷⁵

3.3.2. Školní výuka a tělesné zocelování

Běžná školní výuka probíhala pět vyučovacích hodin denně (resp. čtyři hodiny denně v případě mladších dětí) v týdnu od pondělí do soboty.³⁷⁶ Nadále se pokračovalo podle stávajících učebních plánů.³⁷⁷ Stále palčivější se jevil problém dostatečně kvalitního zabezpečení táborů pedagogickým personálem. Učitelé přijížděli obvykle spolu s dětmi z Německa, avšak s ohledem na vývoj války se stávalo personální zabezpečení táborů čím dál obtížnější. Ačkoli vzrůstal počet evakuovaných dětí, počet pedagogického personálu stagnoval. V praxi měl tento trend další negativní stránku, nedbalý výběr pedagogického dozoru. Jako důsledek tohoto vývoje lze považovat kriminální delikty ze strany personálu, od drobných pohřešků až po případy sexuální zneužívání a jednání pod vlivem alkoholu.³⁷⁸ Inspektoři sami se pak dopátrali řady případů opakovaného fyzického trestání táborových členů vychovateli z HJ a BDM.³⁷⁹ Doloženy jsou i další případy homosexuality, která byla z pohledu nacionálně socialistické ideologie obecně nepřijatelná. Jako druhý problém se jevilo dramatické snižování profesní zkušenosti vyučujících. Jednalo se především o důsledek sílícího vlivu HJ, která si nárokovala odpovědnost za vzdělávání dětí.³⁸⁰

Klasifikace žáků odpovídala spíše ideové náplni pobytu v táborech, než tradičnímu školnímu hodnocení. Soudit tak můžeme podle obsahu a formy „potvrzení výkonu“

---

³⁷⁵ NA, fond HJ, karton 91: Sonderrundschreiben – 10. Jahrestag der Machtübernahme am 30. Januar 1933. Nedatováno. „*Um unseren Jungen und Mädels diesen bedeutungsvollen Tag zu einem Erlebnis zu gestalten und ihnen dadurch das einmalige geschichtliche Werk unseres Führers bewusst werden zu lassen, führen wir in unseren Lagern eine würdige Feier durch.*“

³⁷⁶ EVA GEHRKEN, *Nationalsozialistische Erziehung in den Lagern der Erweiterten Kinderlandverschickung*, s. 200.

³⁷⁷ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 166.

³⁷⁸ Vyšetřování F. Lauserga pro jeho chování pod vlivem alkoholu. NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/200, karton 67.

³⁷⁹ NA, fond HJ, karton 92: Aktenvermerk für Hauptgeff. Spon, z 21. dubna 1941.

³⁸⁰ DANIEL HORN, *The Hitler Youth and Educational Decline in the Third Reich*, *History of Education Quarterly* 4/1976, s. 425–447.

(*Leistungsbescheinigung*), které děti dostávaly na místo tradičního vysvědčení, když tábor opouštěly. Zhotovován byl ve dvojím provedení, kdy jeden exemplář obdržel chlapec nebo dívka opouštějící tábor, druhý byl zaslán táborem domovské škole v Německu.³⁸¹ Mezi známkové „předměty“ bylo zařazeno vedle hodnocení práce při výuce i „Vůdcovství a chování v kolektivu“. Součástí klasifikace byl také zdravotní stav. Pouze „Práce ve výuce“ zahrnovala běžné školní předměty jako němčinu, historii, zeměpis, přírodovědu, hudbu, ruční práce a především tělesnou výchovu. Ostatní kategorie sledovaly žáka po psychické stránce a charakterizovaly jeho vůdčí dispozice, rozhodnost a píli.³⁸² Vysvědčení také doporučovalo, popř. nedoporučovalo přeložení dítěte do vyšší třídy.

Ať byla snaha o vzdělávání jakákoli, školní výuku mohla narušovat i zvýšená fluktuace dětí v táborech. Vyučování tradičních školních předmětů rovněž vázla na nedostatku učebního materiálů, ať se jednalo o mapy, učebnice či nezbytnou četbu. Jejich distribuce se tak orientovala na aktuální potřeby každého tábora.³⁸³

Podle stanovených parametrů výchovy, jak jsem již zmínila v kapitole o politizaci výchovy a vzdělávání, šlo především o rozvíjení dítěte po stránce fyzické a duševní, a proto byl kladen zvláštní důraz na světonázorovou výchovu a fyzickou přípravu každého jedince. Kult těla měl být pěstován od raného mládí a měla být mu věnována dostatečná péče i během pobytu v táboře KLV, kde děti měly povinnost splnit zkoušky síly, vytrvalosti a vědomostí. Stanovené limity pro složení zkoušky se uváděly zvlášť pro mladší a starší děti. V obou případech se ovšem shodně jednalo o kombinaci určitých sportovních výkonů a znalostí z kulturně-politické oblasti. V první kategorii tak úspěšný kandidát musel splnit limity běhu na 60 m (pod 12 sekund), skoku do dálky (za 2,75 m) a hodu do dálky (přes 25 m). Toto tělesné prozkoušení doplňovala ústní část, kdy zkoušející zjišťoval, zda adept zná hlavní sliby HJ (*Schwertworte der Jungvolkjugen*) a texty písní *Horst Wessel Lied* a *HJ-Fahnen*. U starších dětí tato cvičení navíc doplňovalo rychlostní plavání na 100 m a 1000 m, kdy se adepti museli vtěsnat do dolního i horního limitu (např. u vzdálenosti na 1000 m 4.30 – 5.30 min.). Součástí tělesného zocelování byl pochod na 15 km, orientační hra v terénu a

---

³⁸¹ NA, fond HJ, karton 91: Rundschreiben 3/42, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 15. června 1942.

³⁸² GERHARD DABEL (Hrsg.), *KLV. Die erweiterte KINDER-LAND-VERSCHICKUNG. KLV-LAGER 1940–1945*, s. 200. Zmíněné čtyři hlavní kategorie obsahovaly subkategorie, jež byly slovně hodnoceny. Např. do první části „Vůdcovství a chování v kolektivu“ patřilo dále hodnocení pohotovosti, disciplíny, kamarádského chování či pořádku.

³⁸³ NA, fond HJ, karton 92: Aktenvermerk Oberstammführer Thürmann, z 3. května 1941.

střelba ze vzduchové pušky. Část vztahující se ke světonázorové orientaci vyžadovala, aby adept v rozsahu dvou stran vylíčil „životní cestu vůdce“ (*Lebensweg des Führers*).³⁸⁴

Podobný význam měla nicméně také každoroční říšská sportovní utkání (*Reichssportwettkampf*), při nichž byl „podle vůle vůdce každý německý chlapec a každá německá dívka povinován, aby jednou v roce podstoupil sportovní zkoušku výkonu“. Tyto soutěže se konaly v rámci jednotlivých táborových společenství vždy na jaře, aby „miliony mladších i starších chlapců a dívek složili před celým národem osvědčení o své síle a výkonu,“ protože „toto přiznání k tělesnému výkonu a zdravému postoji se stalo jednou z nejdůležitějších součástí v životě Hitlerjugend [...]“. V rámci jednotlivých táborů vznikaly týmy, které spolu vzájemně soutěžily. Po odevzdání výsledků každého tábora postoupila nejlepší družstva do celoprotektorátního kola. Vítěz dále postoupil do oblastního kola velitelství Čech a Moravy (*Befehlstelle Böhmen und Mähren*). Za průběh soutěží zodpovídali táboroví vedoucí.³⁸⁵ Při *Bannsportwettkämpfe*, které probíhaly v červnu a červenci, se proti sobě ve sportovních soutěžích postavily jedenáctičlenné týmy z nejlepších sportovců jednotlivých táborů.³⁸⁶ Týmové soutěžení, které doplňovalo závody jednotlivců, bylo ostatně pro tábory KLV typické a odpovídalo důrazu kladenému na kolektiv a konkurenceschopnost. Výběr nejlepších sportovců a jejich vzájemné utkávání se pak plně demonstrovalo nacionálně socialistický kult těla na nejzákladnější úrovni. Ten pak stavěl dítě do situace, kdy muselo prokázat nejen sportovního ducha, ale též fyzickou připravenost a odhodlání bojovat za tým jako vyšší společenskou složku než jakým byl jednatel sám. Tuto příslušnost prokazovalo rovněž speciální sportovní oblečení HJ a BDM, které byly děti povinovány nosit.³⁸⁷ Jednalo se o určitou zkoušku připravenosti ke kolektivní spolehlivosti, která měla v dalších letech dítě vychovat k podobně zodpovědné činnosti v řadách RAD a SS.

Sportovní klání se ovšem netýkala se pouze chlapeckých táborů. Rovněž dívky z táborů BDM musely pěstovat „vrcholový sport jako trénink na říšské sportovní utkání“, ačkoli kritéria nebyla samozřejmě tak přísná jako u chlapců. Vedle sportovní činnosti musely dívky i

³⁸⁴ NA, fond HJ, karton 91: An allen Lagern. Pověřenec pro KLV v Čechách a na Moravě, z 23. dubna 1942.

³⁸⁵ NA, fond HJ, karton 91: An allen Lagern. Pověřenec pro KLV v Čechách a na Moravě, z 23. dubna 1942: „...nach dem Willen des Führers ist jeder deutsche Junge und jedes deutschen Mädchel verpflichtet, sich einmal im Jahre einer sportlichen Leistungsprüfung zu unterziehen.“; „Millionen von Pimpfen und Hitlerjugend, Jungmädchel und Mädchel legen vor der ganzen Nation ein Zeugnis ihrer Kraft und Leistungsfähigkeit ab.“; „Dieses Bekenntnis zur körperlichen Leistung und Gesunderhaltung ist zu einem der wichtigsten Bestandteile im Leben der Hitlerjugend geworden...“.

³⁸⁶ Výjimku v počtu družstev tvořily větší tábory jako Luhačovice, Poděbrady, Teplice nad Bečvou Lázně Bělohrad, které do soutěží vysílali tři až osm týmů. NA, fond HJ, karton 91: Teilnahme an den Bannsportwettkämpfen. Der Beauftragte für die Erweiterte Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren všem táborům, z 6. června 1942.

³⁸⁷ NA, fond HJ, karton 91: Die Ausschreibung der Reichssportwettkampfes. Nedatováno.

dvakrát týdně sbírat léčivé byliny.³⁸⁸ Podobně jako chlapci ovšem byly přezkušovány v lehkootletických disciplínách, gymnastice, plavání a několikakilometrových pochodech.³⁸⁹ Kult těla, který se stal velmi signifikantním znakem nacionálně socialistické výchovy chlapců i dívek, vyjadřoval rovněž potřebu veřejně demonstrovat krásu a schopnosti německých dětí. Vhodnou příležitostí k tomu byly nejrůznější události, ať už zmíněné sportovní akce, ale také kulturní programy. Již v dubnu 1941 se proto v městském divadle v Kolíně uskutečnila nejspíše jedna z prvních veřejných společensko-kulturních akcí BDM s názvem *Glaube und Schönheit* (Víra a krása), kde dívky předváděly své gymnastické dovednosti, umění zpěvu starých písní, hraní na hudební nástroje aj.³⁹⁰

3.3.3. Tábory KLV jako předstupeň Adolf-Hitler-Schule

Tábory KLV nemůžeme označit za jediné zvláštní prostředí pro vzdělávání německých dětí a mládeže v průběhu válečných let. Z pohledu Gerharda Kocka se mnoho táborů KLV v podstatě vyvíjelo do podoby nacionálně socialistických výchovných zařízení *Adolf-Hitler-Schule* (AHS).³⁹¹ Internáty AHS, připomínající nacionálně socialistické výchovné ústavy NPEA, existovaly od roku 1937 až do konce války.³⁹² Představovaly úzké sepětí školy a HJ na institucionální rovině. Jak dokládá výzva pověřence KLV v Protektorátu, chlapecké tábory KLV v tomto směru působily jako místo, kde se prováděl jakýsi předvýběr výjimečných chlapců – „*unsere beste Pimpfe*“ – pro jejich předání do ústavů AHS. Z tohoto hlediska pak tábory KLV tvořily prvotní instanci výběru, kde vedoucí doporučovali chlapce na základě chování a prospěchu ke studiu na elitní AHS. Vycházelo to především ze skutečnosti, že do táborů KLV vstupovali jedinci, až na kritérium „rasy“ a „ohrožení života“ při bombardování Německa, bez důkladnější selekce. Tímto se AHS od KLV jednoznačně lišila. S tímto „nedbalým“ výběrem také souvisely mnohé problémy, jež tělesné zocelování fyzicky slabších či sociálně nepřizpůsobivých doprovázel. Výběr chlapců, který prováděl vedoucí tábora KLV ve spolupráci s *Lagermannschaftsführerem*, probíhal s vědomím, že se „*musí u chlapců jednat o čerstvé a slušné kluky, kteří nejsou předčasně vyspělí*“. „Předčasná vyspělost“ souvisela s obavou, že by úsilí adeptů mohlo po krátkém čase ochabnout. Podstatný byl ovšem fyzický stav chlapců, který posuzoval táborový lékař. V úvahu tak připadali pouze

³⁸⁸ NA, fond HJ, karton 91: Monatsziel für die Monat Juli 1942. Vydává oddělení inspekce BDM při úřadu pověřence pro KLV v Čechách a na Moravě, z 29. června 1942.

³⁸⁹ NA, fond HJ, karton 91: Rundschreiben 38/43, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, datum nečitelné.

³⁹⁰ NA, fond HJ, karton 92: Aktennotiz für Hauptbahnnführer Conrad, z 1. dubna 1941.

³⁹¹ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 309.

³⁹² MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung...*, s. 874.

jedinci v perfektní kondici ve věku dvanácti a třinácti let, kteří již měli za sebou plných šest let školní výuky. Seznamy vhodných adeptů z jednotlivých táborů KLV přijímalo oddělení inspekce služebny KLV v Praze, jejíž pracovníci pak sami přezkušovali způsobilost vybraných jedinců.³⁹³

Ještě v roce 1940, před rozšířením táborů KLV na území Protektorátu, tento prvotní výběr na území Čech a Moravy provádělo krajské vedení HJ mezi případnými adepty z řad německé mládeže v příslušných okresech v Protektorátu. Chlapci, kteří prošli první sítí výběru (*Vorauslese der AHS*), se podle okresu hlásili na personálním oddělení oblastních velitelství HJ v Sudetech, Bayerische Ostmark, Oberdonau a Niederdonau, kde teprve nastoupili do čtyřtýdenních kurzů, jejichž výsledky měly teprve určit pouze pět budoucích žáků AHS.³⁹⁴ Podobná praxe pak probíhala i v jednotlivých říšských župách. S vyhlášením akce KLV v září 1940 a přesunem tisíců německých dětí do táborových center, vyvstal rovněž zájem přehodnotit náborový systém do AHS, resp. propojit tyto dvě instituce – KLV a AHS – těsnou spoluprací. Jelikož „*mnoho našich nejlepších chlapců, kteří přicházejí v úvahu jako žáci Adolf-Hitler-Schule se nachází v táborech Erweiterte Kinderlandverschickung*“, musí být zamezeno tomu, aby „*chlapci vysláni do KLV nepřišli o možnost stát se žákem AHS.*“³⁹⁵ V důsledku toho došlo rovněž ke zvýšení počtu míst na AHS, vyhrazených pro chlapce přicházející z Čech a Moravy, na hodnotu patnáct.³⁹⁶ S nábořem adeptů pro rok 1942 tak již vypomáhaly tábory KLV. Hledány byly ročníky 1930, chlapci fyzicky zdraví s bezproblémovým charakterem, schopností rychle a dobře se socializovat a s nadprůměrným školním nadáním a schopnostmi.³⁹⁷

V Praze rovněž probíhaly i několikadenní zaškolovací kurzy pro žáky AHS, s noclehem v domech pro hosty KLV (*KLV-Gästehaus*). Scházeli se zde vybraní chlapci z nejrůznějších táborů KLV v Protektorátu, aby během několika dní absolvovali sportovní a zaškolovací kurz.

---

³⁹³ NA, fond HJ, karton 91: Sonderrundschreiben 3/43 – Pimpfe für die Adolf-Hitler-Schule, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 12. ledna 1943: „*Es muß um sich bei den Jungen um frische und ordentliche Pimpfe handeln, die nicht frühreif [...] sind.*“

³⁹⁴ NA, fond HJ, karton 28: Inspekteur Adolf-Hitler-Schule an den Chef der Befehlstelle Prag S. Zoglmann, z 18. listopadu 1940.

³⁹⁵ NA, fond HJ, karton 28: Sonderrundschreiben Nr. 3/43 - Der Beauftragte für die Erweiterte Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren – Inspektion KLV, z 12. ledna 1943.

³⁹⁶ Patnáct míst pro chlapce z Čech a Moravy můžeme považovat ve srovnání s ostatními oblastmi za poměrně vysoké číslo. Z každé z oblasti Bayreuthu, Bádenska a Tirol-Vorarlbergu úřady přijímaly pouze pět adeptů. NA, fond HJ, karton 28: NSDAP-HJ – Gebiet Ruhr-Niederrhein an Dienststelle des Beauftragten der Kinderlandverschickung, z 30. prosince 1942.

³⁹⁷ NA, fond HJ, karton 28: Der Beauftragte für die Erw. Kinderlandverschickung an das KLV-Lager Jawornik, z 27. srpna 1941: „*Viele unserer besten Pimpfe, die gerade für die Auslese als Adolf-Hitler-Schüler in Frage kommen, befinden sich in den Lagern der Erweiterten Kinderlandverschickung. [...] Durch die Verschickung in die Kinderlandverschickung darf einem ordentlichen Pimpfen nicht die Möglichkeit verschlossen sein, Adolf-Hitler-Schüler zu werden.*“

Adepti byli přezkušováni ve třech oblastech: jazykových a početních dovednostech (v pravopisu, slohovém cvičení, matematice), dále v tělesné zdatnosti (v cvičení, plavání, lyžování aj.) a konečně každý chlapec podstupoval též charakterovou zkoušku (způsob myšlení, inteligence, čistota aj.). Zkoušející měli rovněž za úkol sledovat reakce chlapců v nestandardních situacích, např. při skoku do hluboké vody.³⁹⁸

Vlastní internáty AHS pak ležely na území Německa. Vybraní adepti proto bývali uvolněni ze služby v táboře KLV a po řádné lékařské prohlídce odjížděli do Německa, kde se měli hlásit na oblastním vedení HJ v Ruhr-Niederrhein. Tam nastupovali do závěrečného výběrového kurzu a popř. dále do středisek AHS. Výběr chlapců v táborech ovšem mnohdy nebyl jednoduchý, jelikož řada chovanců vůbec nemusela splňovat věkovou hranici nebo též nároky na fyzickou a mentální připravenost.³⁹⁹

Provázanost vzdělávacích a výcvikových center jakými byly tábory KLV, internáty AHS či později výchovně-branné tábory HJ svědčí o jejich militantním charakteru a snahách „sjednotit“ výchovu každého zdravého německého chlapce pod vedením HJ, jelikož každý z nich se měl v budoucích válečných i neválečných letech stát oporou nacionálně socialistického Německa, jako branci nebo politici. Absolventi AHS tak měli být ideálně připraveni na kariéru budoucích politických autorit NSDAP. Těsná součinnost jednotlivých stranických orgánů a organizací s HJ vypovídá o její velice silné pozici a dlouhotrvající snaze představitelů HJ převzít odpovědnost nad celým výchovně vzdělávacím sektorem.

3.3.4. Knihovny a tisk v táborech KLV

Vybavení táborů učebnicemi a knihami se podle všeho postupně zlepšovalo. Zřizovány byly i speciální studijní a pedagogické knihovny s vybranou literaturou. Stejně tak měl být učební materiál rozšířen i o kartografické pomůcky. Tábory se však ještě před tímto dodatečným vylepšováním prostředí potýkaly se sníženou kvalitativní výukou ve škole, resp. výkonem vzdělávacího systému v KLV.⁴⁰⁰ Důvodem byly již zmíněný nedostatek učebních pomůcek, nenaplněné nároky na vhodné prostory, mnohdy také chybějící schopný *Lagermannschaftsführer* a konečně časté stěhování do nových objektů nejen v rámci centralizačního procesu.

---

³⁹⁸ NA, fond HJ, karton 28: Lehrgang für Adolf-Hitler-Schüler, nedatováno.

³⁹⁹ NA, fond HJ, karton 28: NSDAP-HJ – Gebiet Ruhr-Niederrhein an Dienststelle des Beauftragten der Kinderlanverschickung, z 30. prosince 1942.

⁴⁰⁰ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 168.

Příslušné knihovny ovšem netvořily automatickou součást táborového vybavení, byť existoval velký zájem, aby vedení dětem zprostředkovalo zvláště vybranou literaturu. Bylo tomu nejspíše z důvodu postupného dozařizování táborů, kdy správa KLV v Protektorátu nedokázala zajistit veškeré pomůcky ihned. Větší problém měly především tábory umístěné v odlehlejších prostředí dál od měst. Podobné obtíže tak nastaly například v táboře KLV v hotelu Pustevna nedaleko Frenštátu pod Radhoštěm: „V zájmu naší mládeže bychom uvítali, aby měly ve svém volném čase k dispozici více materiálu ke čtení. Bylo by adekvátní tábor vybavit větší knihovnou, zejména proto, že jsme horami izolováni od okolního světa.“⁴⁰¹ Literatura a ostatně i další obrazový materiál byl do táborů dodáván v průběhu celého prvního běhu. Tábory hlásily každý měsíc nedostatky v dodávkách těchto materiálů, neboť příslušných knih využívali pedagogové k prohloubení probíraných témat. Zájem byl například o příslušné texty o Praze, prostředí Čech a Moravy, ale též zdejšímu „Němectví“.⁴⁰² Pro tábory KLV na území Protektorátu byla proto typická literatura zabývající se sudetoněmeckou otázkou, určená především učitelům, táborovým vedoucím a vychovatelům z HJ. Z tohoto hlediska se jistě jednalo o specifikum táborů na území Protektorátu. Sudetoněmeckou otázku tak probírala například práce Hanse Krebse a Siegfrieda Zoglmana *Sudetendeutschland maschiert...*, která byla objednána pro tábory KLV v Protektorátu v 750 exemplářích a se stala jednou z nejoblíbenějších.⁴⁰³ Přirozeně v kontextu dobového výkladu dané problematiky, líčila velice působivě tvrdý boj sudetských Němců o svou původní vlast, a rovněž krásy Čech a Moravy, které se nyní staly na čas domovem i tisícům říšských dětí. Tato formulace jistě nabádala, aby Protektorát nebyl vnímán primárně jako český a tedy pro německé děti cizí prostor. Souviselo to částečně s potřebnou adaptací dětí v táborech KLV na území Protektorátu.⁴⁰⁴

Určité spojení mezi táborem a domovem mělo zajistit vydávání již zmíněného časopisu KLV *Prager Burg*, minimálně ve formě novinové přílohy. Časopis měl německým domácnostem přiblížit život a poměry v táboře a především zklidnit emoce po odjezdu dětí. Časopis ovšem plnil především propagandistickou funkci. Distribuován byl v nákladu až 21 000 výtisků. Pro potřeby tzv. kulturní péče (*Kulturellebetreuung*) využívala správa KLV také další tištěná periodika. Každý mladistvý měl k dispozici časopis *Junge Heimat*, vedoucí

---

⁴⁰¹ NA, fond HJ, karta 92: Stimmungsbericht vom Monat Juli vom KLV-Lager Pustevna: „Im Interesse unseren Jungen ist es erwünscht, dass sie in ihren freien Stunden über mehr Lesematerial verfügen. Es wäre angebracht, das Lager mit einer grösseren Jugendbücherei auszustatten, zumal wir von der Aussenwelt durch die Gebirgslage beinahe isoliert sind.“

⁴⁰² NA, fond HJ, karta 92: Aktenvermerk für NSLB, z 12. dubna 1941.

⁴⁰³ NA, fond HJ, karta 92: Aktennotiz für Oberstammführer Thürmann, z 25. dubna 1941.

⁴⁰⁴ Srov. HANS KREBS, SIEGFRIED ZOGLMANN, *Sudetendeutschland maschiert...*, Berlin 1939.

personál vedoucí služebny měl číst *Unser Lager*, pro ryze školní účely se využívala periodika *Wille und Macht* a *Der Pimpf*.⁴⁰⁵ Propagandistickou funkci splňoval i časopis Říšského vedení mládeže *Landdienstbrief* zobrazující „idylu“ zařízení KLV. Sérii tištěných materiálů, především propagandistického charakteru, doplňovaly letáky. Výše uvedené tiskoviny ovšem nelze hodnotit pouze po stránce propagandistické. Časopisy a jiná periodika měly „vzdělávat“, resp. indoktrinovat mládež. Ukázkovým příkladem je již zmíněný časopis *Wille und Macht*, připravovaný pro cílovou skupinu dětí a mládeže v řadách HJ.⁴⁰⁶

3.3.5. Zásobování a stravování v táborech KLV

Důraz na lepší zásobování představoval jeden z ústředních argumentů při obnovování projektu KLV. Děti tak měly být plně materiálně zabezpečeny v prostředí mimo linii předpokládaných leteckých útoků. Argument zásobování ovšem postupem času ztrácel na svém významu, ačkoli v prvních letech války byl minimálně v určitých oblastech opodstatněný. Pokud to bylo možné, materiál nebo ošacení bylo zasíláno z Německa, ale minimálně od roku 1942 se již objevují potíže se zásobováním. Nezbytné dodávky uhlí musely tábory objednávat s dostatečným předstihem šesti týdnů. Existovaly ovšem i komunikační problémy, kdy se k dodavatelům nedostávaly zprávy o druhu objednaného uhlí či přesná adresa tábora, kam mělo být doručeno.⁴⁰⁷ Vázly také dodávky méně důležitých surovin, které chlapci a dívky využívaly k výrobě hraček jako vánočních dárků pro menší děti. Tato činnost měla být výrazem toho, že „*také o 4. válečných Vánocích myslí strana na děti frontových vojáků a pracujících*“.⁴⁰⁸ Na pokyn pověřence KLV v Protektorátu, který musel již v srpnu 1942 konstatovat „velké obtíže“ při centrálním zajišťování těchto nezbytností, musely jednotlivé tábory vlastní iniciativou nakupovat materiál v okolí tábora.⁴⁰⁹ Postupem času se stávalo čím dál obtížnější i zajištění vhodného oblečení pro děti v táborech. Tento problém vyvstával zvláště v zimních měsících. V roce 1943 ovšem úřadovna KLV

⁴⁰⁵ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1198: *Monatsbericht September 1942* jako příloha dopisu Siegfrieda Zoglmana adresovaná státnímu radovi R. Giesovi, z 5. listopadu 1942.

⁴⁰⁶ Srov. JOACHIM RADT, *Indoktrination der Jugend im NS-Regime*, Frankfurt am Main 1998.

⁴⁰⁷ NA, fond HJ, karton 91: An allen Lagern, oběžník oddělení ubytování a stravování při úřadu pověřence pro KLV v Čechách a na Moravě, z 16. ledna 1942.

⁴⁰⁸ NA, fond HJ, karton 91: Sonderrundschreiben pověřence pro KLV v Čechách a na Moravě adresované všem táborům, z 2. října 1942: „...*auch am 4. Kriegswihnachten von der Partei an die Kinder der Frontsoldaten und Werkätigen gedacht wird.*“

⁴⁰⁹ Jakkoli se může zdát výroba hraček a materiál na její využití (např. dřevo, barvy, laky, pilky nebo brusný papír) jako druhořadá záležitost, nejednalo se pouze o volnočasovou aktivitu, ale jejich výroba byla povinná a děti během tří měsíců musely vyrobit a odevzdat tři hračky. I tato činnost byla doprovázena soutěží o nejlepší výrobek, kterou vyhlásil pověřenec pro KLV v Protektorátu. NA, fond HJ, karton 91: Rundschreiben 22/42 – Spielzeugwerk der KLV – Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, an allen Lagern, z 18. srpna 1942.

přiznala, že zimní oblečení není schopná zjistit ani pro pobyt natož na cestu dětí domů. Jednotliví vedoucí táborů proto měli tento požadavek směřovat přímo na rodiče dětí, což nicméně mohlo způsobovat poměrně velké obtíže při transportu a další distribuci.⁴¹⁰

Stravování a opatření s tím spojená se řídilo pokyny ministra pro výživu a zemědělství (*Der Reichsminister für Ernährung und Landwirtschaft*, RMEL). Děti v obou skupinách, tedy ve věku od 6 do 10 i od 10 do 14 let, měly obdržet příděl odpovídající jejich věku. Zatímco pro stravování dětí v rodinách byly nadále nezbytné potravinové lístky, starší děti v táborech KLV tyto lístky nepotřebovaly, neboť se stravovaly hromadně v jídelnách. Dočasný pobyt a stravování se hostů v *Gästehaus* Ymca ovšem již potravinové lístky vyžadoval.⁴¹¹

Jednotlivým táborům měla pražská úřadovna přerozdělovat základní potraviny podle jednotlivých zásobovacích period odpovídající přibližně jednomu měsíci.

	Běžný příděl na osobu v Protektorátu Č. a M. ⁴¹²		Příděl na jedno dítě (6–14 let) v tábore KLV	
	43. zásobovací perioda	49. zásobovací perioda	43. zásobovací perioda ⁴¹³	49. zásobovací perioda ⁴¹⁴
Maso	1600 g	1600 g	1760 g	1600 g
Máslo	400 g	400 g	400 g (+ 250 g margarínu)	440 g (+ 250 g margarínu)
Vejce	4 ks	4 ks	4 ks	4 ks
Mléko	7 l	7 l	7 l	7 l (+ 5,6 l čerstvého mléka)
Cukr	1200 g	1200 g	1200 g	1200 g

Z výše uvedeného srovnání nelze vypozařovat, až na příděl masa, másla a mléka, zvláštní rozdíly. Domnívám se ovšem, že právě ve větší stabilitě podávaného množství a pestrosti stravy, která minimálně měla být podle nařízení dětem v táborech distribuována, lze spatřovat hlavní rozdíl mezi stravou protektorátního občana a dítěte v tábore KLV na území Čech a Moravy. Z dalších potravinových dávek můžeme ovšem vypozařovat snahu o zachování přídělu nejvýživnějších potravin. Každý táborový chovanec měl rovněž denně obdržet 500 ml

⁴¹⁰ NA, fond HJ, karta 91: Sonderrundschreiben 8/43 – Bekleidung der rückzuführenden Pimpfe und Jungmädel in die Heimat, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 2. února 1943.

⁴¹¹ NA, fond HJ, karta 91: Rundschreiben 2/42, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 10. dubna 1942.

⁴¹² Údaje ke skupině protektorátních obytel ve 43. a 44./45. periody vztahovány k mládeži ve věku 6–14 (máslo, mléko), potažmo 6–18 let (maso). V případě vajec a cukru se jedná o hodnoty vztažené obecně na jednoho spotřebitele. *Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren*, Prag 1943, s. 192–195.

⁴¹³ NA, fond HJ, karta 91: Sonderrundschreiben Nr. 45/42 – Lebensmittelzuteilung für die 43.

Versorgungsperiode, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren – Abt. Unterbringung und Ernährung, z 11. prosince 1942. V rámci 43. periody se jednalo o období od 21. 12. 1942 do 17. 1. 1943 (28 dní).

⁴¹⁴ NA, fond HJ, karta 91: Rundschreiben Nr. 37/43 – Rationen für KLV-Lager für die 49. Zuteilungsperiode vom 3. 5. – 30. 5. 1943, z 23. dubna 1943.

čerstvého mléka,⁴¹⁵ a na uvedenou 28denní periodu dále také 250 g sýra, 200 g cukrovinek, 21 kg brambor atd., které navíc doplňovaly potravinové vitamínové preparáty, v lepším případě i ovoce a zelenina. Oproti roku 1942 poklesly hodnoty pouze minimálně. Ve srovnání hodnotami 42. periody se proměnily pouze hodnoty u másla (původně 715 g včetně margarínu) a vajec (původně 8 ks). V roce 1943 se dávky podle požadavků vedení nijak výrazně neproměnily.⁴¹⁶ Jak skutečně probíhala distribuce v jednotlivých táborech, je ovšem dnes zjistitelné pouze s obtížemi, byť můžeme předpokládat, že snaha o zajištění stanoveného množství existovala. Oproti tomu stravování v nemocnicích se potýkalo s evidentními potížemi. V rozumné podobě bylo zajištěno pravděpodobně pouze v Praze. Takto třeba docházelo k transportu déle se zotavujících se dětí z Kolína do Prahy, jelikož stravování zde bylo zcela nedostatečné.⁴¹⁷

Z obecného hlediska můžeme ovšem konstatovat, že tento ideální stav, odpovídající rozhodnutí RMEL, nebýval v praxi vždy naplňován a některé tábory hlásily nedostatky v zásobování. I přes stanovení, na danou dobu standardních potravinových dávek (vzhledem k pestrosti spíše velkorysých), zjišťovali inspektoři nedostatečnou sytost pokrmů, popř. obecně problémy se zajištěním stravy.⁴¹⁸ V některých regionech narůstaly problémy i do takových rozměrů, že se táborový vedoucí ve snaze dovolat se nápravy, se obracel na říšského protektora.⁴¹⁹ Nedostatky, které se postupem času stále hůře dařilo odstraňovat, měla kompenzovat určitá zvýhodnění. Táborům KLV tak byl například odpuštěno jinak obligátní odevzdání čtyř až šesti kilogramů sádla z každé porážky prasete.⁴²⁰ Zvláštní péči se dětem dostávalo během Vánoc, kdy byly, ostatně jako německému obyvatelstvu v Protektorátu vůbec, poskytnuty zvláštní přiděly masa, pšeničné mouky, másla a cukru.⁴²¹

---

⁴¹⁵ NA, fond HJ, karton 91: Sonderrundschreiben 5/42, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 28. září 1942.

⁴¹⁶ NA, fond HJ, karton 91: Rundschreiben 37/43, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 24. dubna 1943.

⁴¹⁷ NA, fond HJ, karton 92: Aktenvermerk für Gebietsführer Geissler, z 30. května 1941.

⁴¹⁸ NA, fond HJ, karton 97: Inspektionsbericht über Bad Mscheno bei Budin, z 10. června 1941; NA, fond NSM, sign. 110-11/64, karton 93.

⁴¹⁹ NA, fond NSM, sign. 110-11/64, karton 93: Stížnost Riy Götzmannové z tábora KLV v zámku v Napajedlech adresovaná říšskému protektorovi Wilhelmu Frickovi, z 18. prosince 1943. Dopis Götzmannové sice přerůstá do komplexní stížnosti na celkové poměry v Napajedlech (zvláště argument nepřátelského prostředí pro Němce), avšak důraz dává autorka především na problematické zásobování, především nedostatek ovoce a zeleniny a malé přiděly masa.

⁴²⁰ NA, fond HJ, karton 91: Schweinehaltung, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, zugleich im Auftrage der Befehlstelle in Böhmen und Mähren der RJF - Abt. Unterbringung und Ernährung, z 10. března 1942; JOSEF PETRÁŇ, *Dvacáté století v Ouběnicích. Soumrak tradičního venkova*, Praha 2009, s. 312.

⁴²¹ Pro tábory KLV bylo ve dvou věkových kategoriích (mladší/starší 18 let) určeno rozdělení: 200g masa, 500g pšeničné mouky, 125g másla a 500/400g cukru. NA, fond HJ, karton 91: Sonderrundschreiben Nr. 41/42, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren – Abt. Unterbringung und Ernährung, z 2. prosince 1942.

Děti v táborech KLV ovšem vedle tradičních potravin dostávaly i nejrůznější pochutiny jako např. „mimořádně chutný“ ovocný chlebiček od firmy Meyer & Schuhmann z Mnichova, které tábory mohly objednávat výměnou za potravinové lístky na tuk. Podobně na akci KLV profitovala i firma Heinrich Mattoni AG z Karlových Varů, která se stala na základě rozhodnutí RJF výhradním dovozcem kyselky a citrónových minerálních vod do táborů KLV. Objednávky u firmy Mattoni byly v tomto případě hrazeny standardně říšskými markami. Firma garantovala bezplatné doručení na kterékoli nádraží v Protektorátu. Projekt KLV tak nebyl úplně separován od běžného života, jak se původně mohlo zdát a co víc, stal se pravděpodobně velmi atraktivním místem obchodního styku mezi jednotlivými oblastmi příslušejícími k Německu.⁴²² V případě jiných distribučních artiklů využívala správa KLV i dodávky bot od firmy Baťa. Patrně za nejzajímavější ovšem můžeme považovat poskytování služeb českými řemeslníky.⁴²³

Třebaže od roku 1943 docházelo k obecnému zhoršování zásobování na území Protektorátu, tábory KLV si držely relativně stejnou úroveň. Zajištění kvalitní stravy bylo nejen ve vlastním zájmu organizátorů, ale souviselo také s obavou, že dojde k šíření snadno přenositelných nemocí. Nicméně sytost pokrmů ovšem nebyla vždy zaručena, jak nicméně dokládají některé stížnosti. V řadě případů to ale souviselo se zažitými stravovacími zvyklostmi, byť nelze ani zcela vyloučit lokální problémy se zajištěním potravin nebo neplnění zadaných přidělů.

3.4. Problémy v táborech KLV

Tábory se také potýkaly s řadou problémů interního rázu. Z pohledu nacistické správy se jednalo zhruba pět základních oblastí: nevhodné chování dětí v táboře, negativní vliv návštěv rodičů, náboženské problémy, mocenské soupeření mezi *Hitlerjugend* a zástupci RMWEV a v neposlední řadě zdravotní stav dětí.

Termín „*schlechtes Menschenmaterial*“⁴²⁴ byl užíván v souvislosti s nevhodným chováním dětí. Míněny tak byly například případy kleptomanie, jenž se objevily např. ve Vídni v srpnu 1944. Ačkoli se objevily zprávy, že děti si na poměry rychle zvykly, z disciplinárních řízení a

---

⁴²² NA, fond HJ, karton 91: Rundschreiben 2/42, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 10. dubna 1942.

⁴²³ NA, fond HJ, karton 91: Rundschreiben 3/42, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 15. června 1942.

⁴²⁴ NA, fond NSM, sign. 110-4/335, karton 32: Zpráva *Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren*, ze 4. srpna 1944.

korespondence K. H. Franka je patrný opak. Úřady vyzorovaly, že „část mládeže umístěná [do táborů] v průběhu prvních měsíců představuje kvalitativně méně dobrý lidský materiál“. Situaci měly vyřešit dřívější návraty těchto dětí domů, když o nich začaly vyjednávat samy úřady.⁴²⁵ Avšak již v dubnu 1941 rozhodlo oddělení inspekce při úřadu pověřence pro KLV v Protektorátu o okamžitém zastavení vlakových souprav s těmito dětmi. „Asociální“ a „nepřizpůsobivé“ děti měly úřady shromáždit v jediném táboře nejpozději do 5. května 1941. V případě potřeby existovala též varianta zřízení speciální tábora pro děti s tělesným postižením.⁴²⁶ Určité problémy nevytvářely pouze zlozvyky či nejrůznější nemoci. Vzhledem k fyzicky náročnému programu, které měly děti v táborech KLV absolvovat, se rovněž nabízela otázka, je-li režim zvládnutelný i fyzicky slabšími jedinci.⁴²⁷

Projevila se také nespokojenost s pedagogickým personálem. Učitelé navíc bývali „nedostatečně ideologicky vybaveni“ a mnohdy nevykazovali ani správné politické nadšení, jak zmiňují některé dobové materiály. Již během prvního běhu se ovšem začal objevovat i problém s vlastním chováním německého personálu k umístěným dětem. Balduin Geissler jej sice velmi opatrně označil za „neuctivé“, avšak současně velice tvrdě vystoupil proti jakémukoli nevhodnému chování táborových vedoucích a učitelů. Stížnosti, které nejčastěji pocházely s dívčích táborů, chápal Geissler jako opodstatněné. Proto se již v říjnu 1941 vyjádřil tak, že tyto přestupky nebude tolerovat a vybídl všechny účastníky k odpovědnosti za své chování.⁴²⁸ Toto „neuctivé“ zacházení, použijeme-li vyjádření pověřence pro KLV, chápal Geissler zřejmě velmi široce. V rámci akce KLV na území Čech a Moravy nelze totiž opomenout také kriminální delikty spáchané personálem – od drobných prohřešků až po případy sexuálního zneužívání. Vyšetřování byla vedena také proti osobám, které projevily opačnou sexuální orientaci. Jeden z nešťastných případů pohlavního zneužívání se odehrál v táboře v Sedlici u Blatné (okr. Strakonice). Tamní *Lagermannschaftsführer* Karl Heinz Frank byl v roce 1942 přistižen s dvěma chlapci v kompromitující situaci. O částečné odpovědnosti inspektorů za tento konkrétní případ, hovoří skutečnost, že Frank začal být vyšetřován až po opakování téhož incidentu. Zároveň byly zjištěny Frankovy styky s dětmi i

---

⁴²⁵ Takto například odjelo přibližně 20 dětí z tábora KLV v Horních Černošicích zpět do Duisburgu a Essenu, jelikož byly shledány jako „neschopné táborového života“. NA, fond HJ, karton 92: Eiliger Aktenvermerk für die Inspektion HJ a BDM, der Gesundheitsaufsicht zur Kenntnisnahme, z 23. duben 1941.

⁴²⁶ NA, fond HJ, karton 90: Sonderrundschreiben č. 11/41 oddělení inspekce HJ při úřadu pověřence pro KLV v protektorátu (*Der Beauftragte für die Erweiterte Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren*), z 21. dubna 1941.

⁴²⁷ NA, fond NSM, sign. 110-4/335, karton 32: Zpráva *Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren*, ze 4. srpna 1944: „[...] ein Teil der erst im Laufe der letzten Monate eingetroffenen Jugendlichen qualitativ weniger gutes Menschenmaterial darstellt“.

⁴²⁸ NA, fond HJ, karton 92: An alle Abteilungsleiter. Das Rundschreiben ist den Angestellten der einzelnen Abteilungen vorzulegen, z 10. října 1941.

mimo tábor.⁴²⁹ Tyto a jiné případy podobného charakteru přebírala k vyšetřování kriminální policie (*Kriminalpolizei*, KRIPO). Za nevhodné se považovaly i milostné poměry mezi personálem, jak dokládá vyšetřování vztahu vedoucího HJ a zdravotní sestry v táboře v Žichovicích (okr. Klatovy). Zvýšený zájem o události na Klatovsku dokládá i fakt, že přímo v táboře případ vyšetřoval vedoucí úřadovny KLV Brocke.⁴³⁰

Objevovaly se ovšem i obtíže s alkoholickými excesy, kterých se dopouštěl personál táborů nebo dokonce táborové návštěvy. Podobně přišla K. H. Frankovi například anonymní stížnost na vládního radu G. Terweye, který se po táboře KLV na Malé skále pohyboval doslova „ožralý“ (*besoffen*). Terweyův případ nebyl ojedinělý, perfektně ovšem demonstruje postoj úřadům k těmto případům. Nikoli bezpečnost chovanců jako spíše obava, že by Terweyovo jednání mohlo učinit nepříjemný dojem na děti v táboře, představoval hlavní starost příslušných orgánů zabývajících se vyšetřováním případu.⁴³¹

3.4.1. Kontakt dítěte s rodinou

Děti v táborech trávily dlouhé měsíce, během nichž byly v kontaktu s rodinou pouze minimálně – zpočátku jen prostřednictvím dopisů, později připadala v úvahu i návštěva rodičů v táboře, byť byla původně striktně zakázaná. Z pohledu K. H. Franka za to mohla právě „špatná zkušenost“ s rodičovskými návštěvami v táborech, která si vyžádala jejich zákaz, jelikož rodiče narušovali „táborovou jednotu“ a chovali se „nedisciplinovaně“.⁴³² Obecně proto byly návštěvy rodičů z hlediska říšského vedení KLV vnímány negativně.⁴³³ O tomto faktu svědčí rovněž vydání jejich zákazu v táborech KLV až do roku 1943, kdy bylo v důsledku stupňování požadavků ze strany rodičů rozhodnuto o povolení návštěv v táborech, byť přísně organizovaných. Za tímto účelem byly vypravovány speciální vlakové soupravy (*Elternbesuchzüge*) s kapacitou 500 míst.⁴³⁴ Přestože v přijímací oblasti tyto návštěvy navíc vyžadovaly schválení táborového vedoucího, ze strany rodičů byl nicméně o účast velký zájem.⁴³⁵ Náklady na pobyt rodičů v Protektorátu neměly KLV nijak finančně zatížit. Kromě

⁴²⁹ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1195, karton 67: Deutsche Kriminalpolizei – Tagesbericht, z 29. ledna 1943.

⁴³⁰ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1195, karton 67: Bericht über das KLV-Lager Schichowitz, z 9. prosince 1942.

⁴³¹ NA, fond NSM, sign. 110-4/127, karton 20: Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD an den Staatsminister für Böhmen und Mähren K. H. Frank, z 8. listopadu 1943.

⁴³² NA, fond NSM, sign. 110-4/338, karton 32: Stichworte für eine kurze Begrüßung des Herrn Staatsministers zur Dienstbesprechung der KLV-Gaubeauftragten.

⁴³³ NA, fond NSM, sign. 110-4/335, karton 32: Zpráva Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren, ze 4. srpna 1944.

⁴³⁴ NA, fond HJ, karton 142: an Herrn Stellvertretenden Gauleiter Schlessmann – Essen, ze 7. července 1943.

⁴³⁵ GERHARD KOCK, „Der Führer sorgt für unsere Kinder...“, s. 189.

dopravy a v některých případech i noclehu, si náklady hradili sami rodiče. Cestovali do Čech a na Moravu buď s vlastními úsporami, ačkoli je samozřejmě třeba brát v potaz, že výměnný kurz říšské marky k protektorátní koruně 1:10 jim náklady na pobyt spíše snižoval. Někdy úřady zajistily finanční podporu v regionu, pravděpodobně výměnou za potvrzení, že toho času neodebírají potraviny v Německu (*Lebensmittelabmelde-bescheinigung*).⁴³⁶

Příležitost přesvědčit se o zdraví svého dítěte a posoudit tamní podmínky měli také rodiče, jejichž děti úřady evakuovaly právě do Protektorátu Čechy a Morava. Přijetí v táboře bylo podmíněno předložením zvací karty od říšského protektora nebo státního sekretáře K. H. Franka, které rodičům zasílaly děti prostřednictvím běžné pošty. Transport rodičů do táborů usnadňovala nová praxe platná od roku 1943, kdy docházelo k evakuaci celých tříd, což nepochybně usnadňovalo logistické nároky návštěvních vlaků s rodiči. Po slavnostním uvítání na nádraží následovaly projevy místních funkcionářů KLV a úředníků z Oberlandratu. Průběh slavnostního dne byl souběžně filmován pro *Wochenschau* tak, aby mohl být následně propagandisticky využit.⁴³⁷ Rodiče pobývali v táboře přibližně dva až tři dny, během nichž střežily jejich bezpečnost pořádkové oddíly.⁴³⁸ Společný program naplňovaly vycházky, výlety, koncerty či jiné kulturní nebo odpočinkové aktivity.⁴³⁹ Ústřední motiv organizovaných návštěv rodičů tak představoval kolektivní prožitek každé činnosti, která byla daný den na programu. Nelze pochybovat, že v řadě případů jistě tyto návštěvy na obou stranách zklidnily emoce, které dříve narušovaly spořádaný průběh evakuace a pobyt dětí v táboře, o něž usilovaly především úřady. Mohly tak splnit onen účel, který jistě měly mít. Dokládá to ostatně reakce jedné z účastnic po návratu do Německa: „*Chtěla bych stále opakovat, rodiče, jestli Vaše děti opravdu milujete, potom je pošlete do KLV...*“.⁴⁴⁰ Jistě k tomu přispělo poklidné prostředí tábora bez výrazné hrozby leteckých náletů, s nímž byli rodiče nejčastěji konfrontováni. Jejich návštěvy tak sekundárně plnily i určitou propagandistickou funkci. Šíření pozitivního obrazu o protektorátních táborech KLV v domovině, k nimž se někteří rodiče mohli stavět jistou měrou skepticky, bylo ve druhé polovině války nezbytné zvláště

---

⁴³⁶ NA, fond HJ, karton 142: Umtausch von Lebensmittelmarken der Elternbesuchzüge, nedatováno; Tamtéž: NSDAP-HJ, Bann Königgrätz an die NSDAP-HJ, RJF, Befehlstelle Böhmen und Mähren, Kosten für die Elternbesuche, z 2. srpna 1943.

⁴³⁷ NA, fond HJ, karton 142: Der Oberlandrat in Mähr.-Ostrau an den Generalinspekteur der Verwaltung, SS-Brigadeführer und Generalmajor der Polizei Reinefarth – Besuch von Eltern aus dem bombengefährdeten Gebiet in KLV-Lagern in Mähr.-Weisskirchen und Frankstadt, z 29. července 1943.

⁴³⁸ NA, fond KLV, karton 142: Unterbringung und Transporte an den Befehlshaber der Ordnungspolizei, z 8. července 1943.

⁴³⁹ NA, fond HJ, karton 142: An den Beauftragten f. d. erw. Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren Abt. Einsatz und Transport – Zweiter Elternbesuch – Zug 1899/8013, ze 17. července 1943

⁴⁴⁰ NA, fond HJ, karton 142: Osobní dopis Frau Pleimes adresovaný na KLV-Dienststelle Prag, z 1. srpna 1943: *Ich möchte immer wieder sagen ,Eltern, wenn Ihr Eure Kinder wirklich liebt, dann schickt sie in K.L.V.[...]“*

s ohledem na strategii, kterou zastávalo oddělení propagandy.⁴⁴¹ Na druhé straně se tyto záběry neměly stát prostředkem sdělení, že britské bombardování západního Německa je úspěšné a tím tak narušovat obecnou víru nebo dokonce přesvědčení ve vítězný konec války.⁴⁴² Výrazného efektu návštěv rodičů si rovněž povšiml gauleiter z Essenu, když v dopise K. H. Frankovi poznamenal, že „*vlaky s rodiči z župy Essen za účelem návštěvy dětí v Čechách a na Moravě nevyvolaly jen intenzivní nadšení, ale znamenaly pro práci KLV v Čechách a na Moravě také zcela jedinečnou propagandu.*“⁴⁴³

Každoročním kritickým obdobím se staly vánoční svátky, kdy rodiny vnímaly odloučení od dítěte jako narušení dnů, kdy bývá rodina tradičně spolu. Od roku 1943 pak představoval tento aspekt ještě větší problém, jelikož v důsledku velice intenzivního bombardování se pobyt dětí v táborech mohl prodloužit zcela nezávisle na vůli rodiny. Především z důvodu, aby se předešlo obecnému neklidu, organizovaly úřady vánoční návštěvy dětí. V prosinci 1943 tak vyhlásil Martin Bormann s podporou Říšských drah, NSV a služebny KLV přípravu 120 zvláštních vlaků, které by rodičům umožnily návštěvu dítěte.⁴⁴⁴

K uklidnění zjitřených emocí však nedocházelo vždy, přestože zavedení těchto zvláštních vlakových souprav se v Německu setkalo s kladným přijetím. Jak dokládá svou zkušenost hamburský gauleiter, když v září 1943 psal K. H. Frankovi, „*velmi mnoho rodičů žádá návrat svých dětí z KLV*“, avšak on sám je v této záležitosti momentálně zcela bezmocný, protože „*za žádných okolností není možné přáním rodičů vyhovět, protože nejsem zodpovědný za přítomnost dětí tady [za návrat dětí domů].*“⁴⁴⁵ Prostředí vysílacích a přijímacích oblastí nepředstavovaly pro organizátory akce KLV dva zcela rozdílné světy. I přes uskutečňování návštěv rodičů v Protektorátu přetrvávala nedůvěra vůči KLV.

Praxe navštěvování dětí v táborech pokračovala i v následujícím roce, byť v podstatě souběžně začínaly do protektorátních táborů KLV přijíždět i děti z území, jež byla vyklížena před blížící se východní frontou. V roce 1944 proto především byla vyhrazena místa pro

---

⁴⁴¹ HEINZ WILHELM AUBERG, Kinderlandverschickung vor 50 Jahren. Mülheimer Jungen finden Zuflucht in Böhmen und Mähren, in: *900 Jahre Mülheim an der Ruhr 1093–1993. Zeitschrift des Geschichtsvereins Mülheim a. d. Ruhr* 66/2003, s. 590.

⁴⁴² NA, fond HJ, karton 142: Abt. Unterbringung und Transporte an den Gebietsbeauftragten für die Erweiterte Kinderlandverschickung im Gebiet Ruhr-Niederrhein, z 28. června 1943.

⁴⁴³ NA, fond NSM, sign. 110-4/355, karton 33: NSDAP – Gau Essen an den Staatsminister K. H. Frank, ze 4. září 1943: „*Die Sonderzugaktion der Eltern zum Besuch der Kinder aus dem Gau Essen in Böhmen/Mähren nicht nur eine besondere Begeisterung hervorgerufen hat, sondern auch für die Arbeit der KLV in Böhmen/Mähren eine ganz besondere Propaganda bedeutet.*“

⁴⁴⁴ BArch Berlin, NS 6/343: Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei – Partei-Kanzlei, Rundschreiben Nr. 169/43, z 13. prosince 1943.

⁴⁴⁵ NA, fond HJ, karton 142: NSDAP Gau Hamburg an den Herrn deutschen Staatsminister für Böhmen und Mähren Pg. Karl Hermann Frank, z 23. září 1943: „*Sehr viele Eltern fordern die Rückführung ihrer Kinder aus der KLV.*“; „*Mir ist es unter keinen Umständen möglich, diesen Wünschen der Elternschaft zu entsprechen, da ich die Anwesenheit der Kinder hier nicht antwortlich kann.*“

rodiče dětí, které v táborech pobývaly déle než dvanáct měsíců nebo s více než šesti měsíční délkou pobytu, pokud za nimi rodiče dosud nepřijeli.⁴⁴⁶ V období od 15. července 1943 do konce února 1944 tak do Protektorátu přicestovalo 21 vlaků téměř 10 000 rodičů, kteří navštívili 161 táborů KLV v Čechách a na Moravě. K uskutečnění plánovaných podzimních návštěv pravděpodobně již nedošlo.⁴⁴⁷

3.4.2. Hitlerjugend a školní výuka

Dlouhé odloučení dětí od rodičů vyvolalo potřebu nalezení jiného subjektu, jenž by dohlížel na sociální formování dítěte. Tímto činitelem se stala organizace Hitlerjugend, která převzala odpovědnost za mimoškolní výchovu v nacionálně socialistickém duchu. HJ měla primárně zajišťovat tzv. *Charakterbildung*, tedy jinými slovy měla působit na formování charakteru dítěte. Sama si však nárokovala mnohem větší vliv. Její téměř „totalitní“ požadavky a sebevědomé kumulování moci v případě KLV hovoří o velmi silném vlivu HJ nejen v oblasti výchovy, ale také vzdělávání, které bylo v kompetenci NSLB, resp příslušného ministerstva. Do 15. října 1943 měl sice na starosti nasazení učitelů v táborech školní pověřenec při služebně KLV (resp. úředníci v rámci školní inspekce KLV), avšak tímto datem se veškeré změny či nové obsazení řídilo pravidly, jež vymezil Baldur von Schirach nařízením z 30. srpna 1943. Kompetenci dohlížet na vzdělávací činnost pedagogů v táborech KLV (*Schulaufsicht*), jehož agendu ke KLV vedl Frankův pověřenec pro KLV Fritz Knoop, získalo III. oddělení při Německém státním ministerstvu pro Čechy a Moravu. Explicitně na území Čech a Moravy pak RMWEV zastupovalo NSM spolu s protektorátním Ministerstvem školství a lidové osvěty,⁴⁴⁸ čímž mělo být nastaveno „čisté oddělení“ pedagogického dohledu a práce HJ.⁴⁴⁹

V roce 1944 nicméně vypukly rozepře mezi Řídící úřadovnou RJF (*Befehlstelle Böhmen und Mähren der Reichsjugendführung*) a RMWEV.⁴⁵⁰ Příčinou konfliktu byla role HJ v rámci školního vzdělávání. Požadavek ze strany ministerstva byl jasný, když říkal, že „škola sama

⁴⁴⁶ NA, fond HJ, karton 142: NSDAP-HJ, RJF, Befehlstelle Böhmen und Mähren, Der Beauftragte für die Erw. Kinderlandverschickung: Rundschreiben 32/44, z 5. dubna 1944.

⁴⁴⁷ Ve stanoveném období dorazilo do protektorátu 9 858 rodičů z Essenu, Hamburku, Berlína, Nordmark, Westfalen-Nord. NA, fond NSM, sign. 110-4/355, karton 33: Der Beauftragte für die Erweiterte Kinderlandverschickung an Staatsminister K. H. Frank, z 3. března 1944.

⁴⁴⁸ BArch Berlin, R 30/4: NSM – K. H. Frank an den Leiter der Abteilung III (Schulwesen) Herrn Ministerialrat Dr. Heckel, z 8. prosince 1943; Der Abteilungsleiter III an K. H. Frank u. Gebietsführer F. Knoop, z 21. prosince 1943.

⁴⁴⁹ BArch Berlin, R 30/4: Ministerialrat Dr. Heckel an den Chef des Ministeramtes, z 8. září 1944.

⁴⁵⁰ Dokument zmiňuje ministerstvo školství (*Ministerium für Schulwesen*), avšak takové ministerstvo v této době neexistovalo a záležitosti školní výuky mělo na starosti RMWEV.

má za úkol poskytovat vzdělání a HJ je oprávněna působit na formování charakteru“.⁴⁵¹ Řešení této záležitosti bylo velice akutní, jelikož si HJ v roce 1944 nárokovala rozhodující slovo hned v několika oblastech – ve vedení, správě, ubytování, kontrole a školním dozoru), byť existovalo jasné rozdělení kompetencí. K tomuto sporu došlo i přes to, že příslušné úřady definovaly ve svém oběžníku již v říjnu 1940, že „*ubytování dětí skupiny II* [tzn. dětí ve věku 10–14 let, R. Š.] *bude provedeno ve společných táborech [...] ustanovením vedoucího školy pod odpovědným vedením NSLB, k němuž bude přidělen vedoucí HJ*“ a ještě na podzim 1943 došlo k revizi příslušného řádu.⁴⁵² Závažný problém ovšem představovaly následky konfliktu především pro správu táborů KLV. Do té doby, než došlo k nové dohodě mezi RMWEV a RJF, příslušela HJ správa jak táborů KLV, tak školních zařízení. HJ na základě této situace pozastavila platby učitelům. Vzniklé problémy mělo vyřešit odejmutí sekce školního dozoru, kterým do té doby disponovala HJ. I přesto docházely další stížnosti z řad učitelů, kteří dále upozorňovali na to, že HJ si začíná uzurpovat rozhodovací pravomoci ve věci finančních výdajů na pedagogický personál.⁴⁵³

V konečném důsledku se mohl konfliktní vztah učitelů s představiteli HJ přenést i na vlastní táborové chovance jako se tomu stalo například v táboře Sykovec u Nového Města na Moravě, kdy měl učitel poštvávat děti proti vedoucímu HJ, z čehož plynuly spory a především nezvladatelné chování dětí, na něž příslušník HJ nestačil.⁴⁵⁴

3.4.3. Zdravotní stav dětí v táborech KLV

Zvláštní pozornost si zaslouží problém zdravotního stavu dětí v táborech a zajištění lékařské péče. Poskytování lékařské péče organizovaly úřady z pražského ústředí. Ačkoli bylo k dispozici 56 lékařů, podmínky nelze označit za zcela ideální, neboť pouze 16 z nich představovali lékaři z povolání. Tým doplňovalo 129 pomocnic, 65 dívek ze zdravotní služby (*Gesundheitsdienst*), 10 vojenských lékařů a 32 studentů medicíny. I přes tento poměrně

⁴⁵¹ NA, fond NSM, sign. 110-4/335: *Kinderlandverschikung in Böhmen und Mähren*, ze 4. srpna 1944: „*dass die Schule allein die Aufgabe habe, Wissen zu vermitteln und HJ für die Charakterbildung zuständig sei*“.

⁴⁵² ÖStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. I: *Besondere Erholungsfürsorge für Kinder während des Krieges* ministra pro výživu a zemědělství (*Der Reichsminister für Ernährung und Landwirtschaft*), z 5. října 1940 jako příloha II oběžníku č. 7/40 pověřence vůdce pro inspekci HJ a říšského vedoucího pro výchovu mládeže při NSDAP (*Der Beauftragte des Führers für die Inspektion der HJ und Reichsleiter für die Jugenderziehung der NSDAP*): „*Die Unterbringung der Kinder der Gruppe II erfolgt in Gemeinschaftslagern [...] unter verantwortlicher Führung eines vom NSLB zu bestimmenden Schulleiters, dem ein HJ-Führer beigegeben wird*“.

⁴⁵³ NA, fond NSM, sign. 110-4/402, karton 37: Dopis pověřence pro KLV v Čechách a na Moravě Paula Kesslera adresovaný radovi R. Giesovi, z 10. ledna 1944; ke struktuře Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu: BArch Berlín, R 2/2218, *Verordnungsblatt des Deutschen Staatsministers für Böhmen und Mähren*, ze 4. listopadu 1943.

⁴⁵⁴ NA, fond HJ, karton 92: Aktennotiz für Gebietsführer Geissler, z 11. června 1941.

rozsáhlý zdravotnický tý, bylo evidováno 17 případů úmrtí už během prvního běhu, z toho devět případů na následky infekce, oficiálně zdůvodněné přetížeností táborů. Jedno dítě utonulo a příčina úmrtí zbylých sedmi nebyla specifikována. Problém nedostatku lékařů vyvstal po uzavření ordinací a praxí lékařů židovského původu. Již v únoru 1941 proto přišla od velitele bezpečností policie a SD žádost o přímluvu, aby byl v Brně pro potřeby KLV zajištěn dostatečný počet obecných lékařů a stomatologů.⁴⁵⁵ Tato mnohdy omezená péče, mohla být postupem času, vzhledem k vysokému počtu německých dětí v Protektorátu, vnímána jako závažný problém.

Zpočátku ústředí využívalo české nemocnice a kliniky, avšak již v létě 1942 byla zřízena speciální klinika KLV. Důvody tohoto zvláštního opatření nevyplývaly pouze z podezření, že čeští lékaři a personál poskytují německým dětem méně kvalitní péči (především co se stravování a zacházení týká), ale také na základě požadavku rodičů, kteří se obávali přímého kontaktu svých dětí s protektorátními Čechy.⁴⁵⁶ Dne 15. července 1942 proto zahájila v Praze činnost zvláštní klinika KLV (*KLV-Klinik*) v budově Sanatoria MUDr. Vladimíra Borůvky v Havlíčkově ulici 61–63 na Praze 2 (dnešní Legerova).⁴⁵⁷ Původně soukromou kliniku převzalo KLV do užívání na základě *Reichsleistungsgesetz* za měsíční náhradu 4 500 RM⁴⁵⁸ ve prospěch Věry Borůvkové, a to minimálně po dobu války. Smluvní ujednání ovšem bylo ze strany pronajímatele do konce války nevypověditelné.⁴⁵⁹ Nové léčebné zařízení disponovalo všemi odděleními, péči obstarávaly německé zdravotní sestry (*NS-Schwestern*, resp. *braune Schwestern*). Infekční případy přejímala Univerzitní dětská klinika v Resslově ulici na Praze 2, popř. infekční oddělení obecných nemocnic.⁴⁶⁰ Nemocnici speciálně zřízenou pro hospitalizování dětí s podezřením na rychle šířitelné nemoci, zřídily úřady na jaře 1941 v prostorách bývalé československé Techniky na Karlově náměstí, kterou od 17. listopadu 1939 využívalo SS. Provizorně zde bylo zřízeno 100 lůžek s tím, že se počítalo s dalším

---

⁴⁵⁵ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1167, karton 66: *Erfahrungs- und Tätigkeitsbericht über die erste KLV im Protektorat Böhmen und Mähren*, z 27. února 1942

⁴⁵⁶ Zobecnění faktu, že český personál se choval k českým dětem chladně a omezoval svou péči na nejnižší možnou míru, není možné. Na nemocniční zařízení Bulovka naopak byly velmi dobré reference, ačkoli právě zde zcela převládala především český personál. NA, fond HJ, karton 92: Vermerk für Gebietsführer Geissler, z 13. června 1941.

⁴⁵⁷ Dnešní Legerova ulice byla v letech 1940–1945 přejmenována na Hlavlíčkovu ulici (Hlavliceckstrasse, popř. Hlavliceckgasse). MAREK LAŠTOVIČKA, VÁCLAV LEDVINKA a kol., *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství*, díl I, Praha 1997, s. 397.

⁴⁵⁸ Stanovený měsíční nájem byl pravděpodobně odvozen od odhadní hodnoty celého areálu, který činil necelých 5 milionů protektorátních Korun. NA, fond HJ, karton 146: Wertgutachten, z 14. června 1942.

⁴⁵⁹ NA, fond HJ, karton 146: Vereinbarung, z 22. prosince 1942; Deutsche Gesundheitskammer in Böhmen und Mähren. Körperschaft des öffentlichen Rechts an die NSDAP-HJ-RJF-Der Beauftragte des Reichskassenverwaltes für KLV, z 25. února 1943.

⁴⁶⁰ NA, fond HJ, karton 91: Sonderrundschreiben 15/42 – an allen KLV-Lagern, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren-Abt. Gesundheitsaufsicht, z 13. července 1942.

rozšířením.⁴⁶¹ Některé tábory rovněž disponovaly vlastní klinikou, avšak zcela výhradně se jednalo o lokality, kde pro to byly podmínky již před válkou. Jednalo se o Poděbrady, Teplice nad Bečvou a Luhačovice, kde v rámci lázeňských komplexu existovaly příslušné prostory i vybavení. Například v Teplicích, kde měli dokonce k dispozici rentgen a EKG, šlo o hlavní zdravotní středisko s lůžkovou částí v regionu (*Hauptkrankenrevier*).⁴⁶²

Zdravotní stav dětí se tak postupem času stal jedním z nejdiskutovanějších problémů. Velké obavy vzbuzovaly především infekčních nemoci, proto bylo pro potřeby dalších běhů zřízeno specializované infekční oddělení, vybavené mimo jiné i rentgenem. Rozšíření epidemií měly zamezit pravidelná vyšetření všech členů pomocného personálu, zda v jejich případech neexistuje minimálně podezření na tuberkulózu nebo tyfus. Podobně také jednoznačně stanovené opatření, že nemocné děti nesmí navštívit Prahu, se stalo výrazem velkých obav z řady rychlé šířených onemocnění.⁴⁶³ Velice rozšířenou se ovšem v táborech KLV stala žloutenka, se kterou ovšem děti nejspíše mnohdy do táborů samy přijížděly. Stále častěji se objevovaly i případy spály (např. Nové Město na Moravě 1941),⁴⁶⁴ jelikož jen v období od února do března 1941 vzrostl počet těchto případů v táborech KLV o sto procent. Vedle menších úrazů (zlomenin a pohmožděnin) úřady registrovaly i případy záškrtu (např. Bystřice pod Hostýnem listopad 1940),⁴⁶⁵ spalniček, příušnic, zarděnek, úplavice, planých neštovic a rovněž TBC. V Protektorátu samotném se pak během pětileté existence projektu objevily jak případy dětské obrny (Sušice 1943/1944), svrabu a také epidemie tyfu (Luhačovice 1941, Lázně Bohdaneč 1944, Všenory 1944).⁴⁶⁶ Karanténa celého tábora pak vylučovala, aby děti cestovaly zpět do Německa uzavřenými vlaky a hledala se proto alternativní řešení. Epidemická onemocnění a následné dodržování izolace dětí s ohledem na jejich zdravotní stav tak rovněž narušovaly plánovaný transfer dětí domů a též příjezd budoucích chovanců do táborů. Konkrétní případ nastal při ukončování prvního běhu KLV v Protektorátu a vyklízení tábora v Radošovicích, jenž se toho času nacházel v karanténě. K další rekonvalescenci, po propuštění z nemocnice, nastupovali dívky a chlapci do jedné z tří

---

⁴⁶¹ NA, fond HJ, karton 92: Aktennotiz für Gebietsführer Conrad, z 7. května 1941.

⁴⁶² NA, fond HJ, karton 92: Reisebericht über ärztliche Besichtigung der KLV Lager am 28./30. 11. 1940.

⁴⁶³ NA, fond HJ, karton 91: Anordnungen für den Besuch der Hauptstadt Prag, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren – HJ-Inspektion, z 1. ledna 1943.

⁴⁶⁴ NA, fond HJ, karton 92: Vermerk für Hbf. Conrad, ze 4. března 1941.

⁴⁶⁵ NA, fond HJ, karton 92: Reisebericht über die ärztliche Besichtigung der KLV Lager am 28./30. 11. 1940.

⁴⁶⁶ NA, fond NSM, sign. 110-4/347, karton 33; NA, fond HJ, karton 92: Vermerk (Typhusfälle im Lager Luhatschowitz), z 30. července 1941.

ozdravoven, které se nacházely v Černošicích, Lužné u Rakovníka a na Javorovém vrchu (oblast Těšínských Beskyd).⁴⁶⁷

Vysoká nemocnost dětí, ať už běžnými či rychle šířitelnými chorobami měla za následek vytváření plánů, které by tento stav zlepšil. Jedním z nich tak byla tzv. „akce vitamín C“ (*Vitamin C Aktion*), která spočívala v podávání vitamínového doplňku z produkce firmy Merck, jejíž preparáty měly nahrazovat poměrně obtížnou a pravděpodobně ne zcela pravidelnou distribuci ovoce a zeleniny v běžné stravě. Všechny přijímací oblasti odebíraly objednané produkty od firmy Merck za podmínek, kdy na každé dítě v táboře KLV bylo vyexpedováno asi dvacet denních dávek tohoto doplňku.⁴⁶⁸

Do 31. března 1941 evidovala *Reichsdienststelle* 34 případů úmrtí ve všech existujících táborech KLV.⁴⁶⁹ Protektorátní úřadovna KLV se potýkala po celou dobu války i s obecně poměrně vysokou úmrtností dětí v táborech. Ačkoli není k dispozici žádná dobová souhrnná statistika, řadila bych tento problém k jednomu z nejzávažnějších.⁴⁷⁰ Některá úmrtí způsobilo např. utonutí, pád z vysoké výšky, úraz lebky, otrava krve aj., přičemž některé z nich byly hodnoceny jako nehody, jiné jako zavinění z nedbalosti. Nezdá se ovšem, že by u každé smrtelné nehody úřady pátraly po vlastních příčinách těchto úmrtí, např. příliš vysoké zátěži, nedostatečném výchovném dozoru apod., jako tomu bylo třeba v případě Wilfrida Ogurka. Chlapec z tábora KLV v Poděbradech utonul v Labi v červnu 1942. Po incidentu se naopak vedlo poměrně dlouhé kriminální vyšetřování za přítomnosti rodičů v Protektorátu.⁴⁷¹ Dohledatelné jsou ale rovněž případy, které odkazují např. na vrozené poruchy srdce nebo jiné dysfunkce, které pravděpodobně nebyly zjišťovány před nástupem do tábora.⁴⁷²

Kromě řady těchto nehod a zranění, z nichž jistě můžeme velkou část označit jako důsledek běžné dětské neopatrnosti, se ale objevují vážnější případy, kdy lze zranění či dokonce úmrtí připisovat na vrub nedostatečného pedagogického dozoru. Zmínit mohu z tohoto hlediska například případ, kdy z vlaku, jenž vezl děti do táborů KLV, vypadl z okna

---

⁴⁶⁷ NA, fond HJ, karton 92: Aktennotiz für Gebietsführer Geissler und Abteilungsleiter zur Kenntnisnahme, z 18. září 1941.

⁴⁶⁸ BArch Berlín, NS 28/129: RJF Berlin Gesundheitsamt an die Gesundheitsabteilung der Gebiete Brandenburg, Schlesien, Pommern, Sachsen, Thüringen, Franken, Hochland, Bayr. Ostmark, Niederdonau, Oberdonau, Salzburg, Sudetenland, Danzig, Wartheland, Befehlstelle der RJF Böhmen/Mähren, leden 1941.

⁴⁶⁹ ÖStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. II: Erkrankungen in den KLV-Lagern: Od 3. 2. 1941 do 31. 3. 1941 vzrostl počet případů z 887 na 1634 (vztaženo na všechny tábory KLV vč. Protektorátu).

⁴⁷⁰ Vycházím proto z dochovaných soustrastných dopisů, které zaslal K. H. Frank rodinám zemřelých dětí. Pro období let 1944-1945 „Todesfälle“ souhrnně srov. NA, fond HJ, karton 143.

⁴⁷¹ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-5/120, karton 106.

⁴⁷² Např. úmrtí Heinze Wernera Grotha v klinice KLV v Praze na následky chronické srdeční endokarditidy. NA, fond HJ, inv. č. 2/143, karton 143

chlapec a s těžkým otřesem mozku byl hospitalizován v nemocnici v Litomyšli.⁴⁷³ Zpětné kvalifikované posouzení těchto nehod je v podstatě vyloučené. Z jejich četnosti ovšem vyplývá závažná otázka, jakou roli hrál pedagogický dozor a vychovatelé. Jednalo se o jejich nedůslednost, neschopnost nebo vyplývají z nedostatečného zastoupení, resp. přetížení personálu? Všechny tyto případy, které shodně končily úmrtím, ať už v důsledku jakékoli výše zmíněné příčiny, mohly spoluutvářet dojem a vzpomínky dítěte na pobyt v táboře KLV.

3.4.4. Výuka náboženství

Zvláště diskutabilní otázkou zůstávala výuka náboženství, která se týkala pouze preferovaných církví, především katolické a evangelické. Ačkoli byl dán slib, že bude zajištěna řádná výuka podle přání rodičů, církevní kruhy se poměrně realisticky obávaly jeho nedodržení.⁴⁷⁴ První úprava zajištění výuky náboženství byla formulována velice obecně – tedy v případě „*když je učitel náboženství k dispozici*“. Postupem času si ovšem situace vynutila modifikaci tohoto ustanovení a jeho jasnější definici.⁴⁷⁵ V pořadí třetí oběžník Baldura von Schiracha z roku 1941 tak stanovil čtyři pravidla, která se týkala zajištění bohoslužeb v táborech KLV v Protektorátu Čechy a Morava. Bohoslužba a příprava k biřmování (*Konfirmationunterricht*) se nesměly konat v areálu zařízení KLV, směly se odhrávat pouze ve „volném čase“ mládeže a dále se striktně zakazovalo využívání kostelů, jež byly doposud navštěvovány pouze českým obyvatelstvem.⁴⁷⁶ Kostel se mohl nacházet nejdále 4 km od tábora a samotná bohoslužba se směla konat nanejvýše dvakrát do měsíce. Účast na ní pak byla dobrovolná.⁴⁷⁷

Ze strany organizátorů akce KLV existovala vědomá snaha výuku náboženství v táborech omezit, popř. ji zcela eliminovat. Církev sama ovšem v projektu spatřovala nebezpečí, že spolu s odjezdem dětí do vzdálených oblastí, bude rovněž docházet k jejich vymanění z náboženského vlivu rodiny a školy a omezení či dokonce zcela vyloučení řádných návštěv kostela. Náboženství do učebních plánů táborů KLV pronikalo pouze za předpokladu, že také v domovské škole v Německu bylo součástí řádné výuky. Šíření Písma svatého bylo ovšem

⁴⁷³ NA, fond HJ, karton 92: Aktenvermerk für Gebietsführer Geißler und Inspektion, z 6. června 1941.

⁴⁷⁴ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 277.

⁴⁷⁵ Tamtéž, s. 289.

⁴⁷⁶ NA, fond HJ, karton 91: Rundschreiben 2/42, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 10. dubna 1942.

⁴⁷⁷ NA, fond NSM, sign. 110-10/65, karton 83: Bericht über die Regelung konfessioneller Fragen in den KLV-Lagern in Böhmen und Mähren, z 2. září 1944.

principiálně zakázáno a otázka, zda bude výuka opravdu probíhat, patrně spočívala pouze na vůli vedoucího tábora.⁴⁷⁸

Zajištění náboženské výchovy přímo duchovními německé katolické a evangelické církve představovalo z hlediska organizace nejobtížnější úkol právě na mimoříšských územích, třebaže Protektorát a další oblasti byly do Říše začleněny. Problematickým se stalo zejména získávání potřebného povolení, bez nějž nešlo do těchto oblastí vycestovat.⁴⁷⁹ Obtíže činilo také nedostatečné personální zastoupení pro případné vykonávání výuky náboženství, jelikož řada farářů a kněží již tou dobou působila u Wehrmachtu.

Teprve výnos říšského ministra pro výchovu z 25. srpna 1943 stanovil, že součástí výuky v táborech má být rovněž náboženství stejně jako tomu bylo na domovské škole, pokud budou k dispozici příslušní učitelé. Vyučování zajišťovali učitelé z Německa, avšak jejich faktické prosazení do řádné výuky záviselo na vůli vedoucího tábora. Pro její pravidelné zajištění ovšem neexistovaly v Protektorátu možnosti, jak zmiňuje analýza ze září 1944. Problém byl už jen s personálním zajištěním, jelikož chyběli duchovní, kteří by tuto činnost vykonávali. Vzhledem k nedostatku kompetentních vyučujících, byli do projektu zapojeni i evangeličtí páteři, původně přiřazení k oddílům Wehrmachtu.⁴⁸⁰

Do roku 1944 ovšem probíhající vyjednávání nenaplnila očekávání, která měla zejména německá evangelická církev (*Deutsche Evangelische Kirchen*, DEK). Pověřenec DEK farář Erich Schult si proto předsevzal zorganizovat zřízení duchovní péče v Sudetech a v Protektorátu prostřednictvím potulných kazatelů (*Wanderprediger*). I přes počátečný nedostatek personálu, se po dohodě se služebnou KLV v Praze a relativní úspěch konceptu na místní úrovni, Schult pokoušel stvrdit tuto praxi také oficiálně. K. H. Frank ovšem po dohodě s mnichovskou kanceláří NSDAP na počátku března 1945 potulné učitele náboženství zakázal.⁴⁸¹

Výuka náboženství tak představovala velice limitovanou službu, o níž v podstatě nebyl ze strany organizátorů nijak velký zájem. V této své minimální podobě vyplývala nejspíše pouze z nároků rodičů, kteří tímto podmiňovali účast svých dětí v programu. Existující obtíže se zajištěním výuky souvisely nejen s tímto laxním až odmítavým přístupem organizátorů KLV k faktickému praktikování náboženských zvyklostí, ale na druhé straně také s problémem, jak personálně výuku zabezpečit. V neposlední řadě, prostředí Protektorátu Čechy a Morava je

---

⁴⁷⁸ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 278–306.

⁴⁷⁹ Tamtéž, s. 303.

⁴⁸⁰ NA, fond NSM, sign. 110-10/65, karton 83: Bericht über die Regelung konfessioneller Fragen in den KLV-Lagern in Böhmen und Mähren, z 2. září 1944.

⁴⁸¹ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 305–306.

toho důkazem, se objevovaly těžkosti regionálního charakteru, které mnohdy z procedurálního hlediska výuku zcela vylučovaly.

Zavedení programu KLV byly děti vytrženy z běžného prostředí a umístěny do táborů, vzdálených daleko od místa svého bydliště. Jednalo se o děti z různých rodin, co se sociálního zázemí i náboženství týká. Církevní představitelé se sice pokusili zamezit uskutečnění programu KLV, ale nakonec museli tento plán akceptovat. Nakolik byla jejich obava z eliminace náboženského vzdělávání nebo vůbec praktikování náboženství oprávněná, ukázala až samotná praxe. Ačkoli rodiče obdrželi potvrzení, že dětem bude umožněno pravidelně chodit do kostela, ve skutečnosti se náboženská stránka života v táborech potýkala s čím dál většími potížemi.⁴⁸²

3.5. Táborový komplex KLV v Poděbradech

Lázeňská střediska se stala obecně velmi žádanou lokalitou pro účely KLV.⁴⁸³ V tomto výběru můžeme spatřovat velmi pragmatický krok organizační složky služebny KLV, jelikož tato místa nejčastěji splňovala potřebné ubytovací podmínky s odpovídajícím léčebným a lékařským zázemím. Pozornosti tak neunikly ani Poděbrady (okr. Nymburk) nacházející se na železniční trati, tedy s vynikající logistikou a navíc nedaleko od Prahy. Všechny tyto aspekty zřejmě pak také vedly pověřence pro KLV v Čechách a na Moravě Balduina Geisslera k jeho využití jako jednoho z předních center KLV nejen pro české prostředí.

Jak jsem se již zmínila, první tábory vznikaly na Moravě a přijímaly děti již v prosinci 1940. Poděbrady takto rychle připraveny nebyly. Prvních 501 dětí sem přicestovalo až v lednu 1941 zvláštním vlakem pravděpodobně z Porúří za doprovodu učitelů i výchovných pracovníků z HJ.⁴⁸⁴ Zvyšující se počet německých dětí ve městě jistě nemohl být utajen před místními obyvateli, ba naopak, existovala obava z případných konfliktů nebo potyček. Městský úřad v Poděbrach proto zahájil informační akci, kdy předseda správní komise Jan Rada žádal *„nejen veškeré vrstvy místního obyvatelstva, ale i P. T. lázeňské hosty a příchozí do našeho města, aby v každém směru hleděli vyjítí vstříc slovem i činnem našim nynějším spoluobčanům německého národa, zavítavším touto dobou ve větším počtu do našeho*

⁴⁸² GERHARD KOCK, „Der Führer sorgt für unsere Kinder...“, s. 287–293.

⁴⁸³ V případě Slovenska využívala správa KLV nejvíce Piešťany, Trenčianske Teplice, lázně Sliač, Brusno, ve východním Slovensku (Bardejov, Gelnica) a na Záhorí v Smrdákoch. MICHAL SCHVARZ, Na želanie „führera“. Slovensko a projekt Erweiterte Kinderlandverschickung, in: *Od Salzburgu po vypuknutie Povstania. Slovenska republika 1939–1945 očami mladých historikov VIII.*, Bratislava 2009, s. 235–251.

⁴⁸⁴ 501 dětí bylo rozmístěno do jednotlivých objektů v rámci lázní Poděbrady: Humanita: 250, Tatra: 61, Luxor: 80, Post: 16, Dalibor: 62, Reichelt: 32. NA, fond HJ, karton 92: Telefonbericht, z 23. ledna 1941.

lázeňského města.“ Ačkoli výzva městského úřadu měla mít především informační charakter, upozorňovala rovněž „na nejtěžší následky pro jednotlivce, rodiny a celé složky obyvatelstva, kdyby někdo, byť i jen z nerozumy, se provinil jakýmkoliv způsobem proti předpisům a novému řádu.“⁴⁸⁵ Německé děti byly na základě této vyhlášky chráněny sankcemi a tresty, které by hrozily každému, kdo by se o něco pokusil. Naopak z jakéhokoli hlediska nevhodné chování německých dětí záviselo pouze na důslednosti vedoucího tábora. Když policejní oddělení v Kolíně v dubnu 1941 registrovalo množství se stížností na „nepřístojné chování příslušníků dětského domova“, pod nímž úředníci rozuměli obtěžování místních obyvatel či pohazování odpadků, střepů apod. „*Toto nepřístojné chování těchto dětí jest již široké veřejnosti známo a způsobuje výraz nespokojenosti v obyvatelstvu,*“ avšak náprava tohoto chování byla obtížná. Jak ostatně městský strážník uvedl, táborový vedoucí v této věci nic nepodnikl.⁴⁸⁶ Problémy s chováním německých dětí, které ovšem podle výchovných pravidel HJ měly být naopak vzorem disciplíny, se objevovaly poměrně často. Nejčastěji se jednalo o různé podoby výtržnictví nebo drobných krádeží, přičemž škody byly připisovány na vrub táborů KLV, které mělo zajistit případnou finanční kompenzaci.⁴⁸⁷

Táborovému způsobu života, v podstatě polovojenského charakteru, odpovídalo jednoduché vybavení táborů, ačkoli k ubytovacím účelům patřily i lázeňské a zámecké objekty. Děti spaly na několikapatrových postelích a objevují se i zmínky, že mnohdy nebyl ani prostor pro další vybavení, jako stoly, židle nebo skříně. Stísněné podmínky panovaly především v letech 1943 a 1944, kdy kulminoval počet evakuovaných dětí. Během svého pobytu se chovanci směli pohybovat, až na výjimečné případy, téměř výhradně v areálu tábora. Opustit tábor děti samy nesměly a kontakt s místním obyvatelstvem byl striktně zakázán. Uvedený zákaz platil na celém území Protektorátu Čechy a Morava. Z tohoto důvodu byla také pro sportovní aktivity členů HJ vyhrazena příslušná sportoviště a místní plovárna. Odborný personál v táborech tvořili výhradně Němci.⁴⁸⁸

---

⁴⁸⁵ Okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem (dále jen SOkA Nymburk), Archiv města Poděbrady (dále jen AM Poděbrady), sign. 7-5-10, karton 541: Vyhláška č. 2442/41, z 1. března 1941.

⁴⁸⁶ SOkA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541: Policejní oddělení – informační zpráva č. 3918/41, z 16. dubna 1941.

⁴⁸⁷ SOkA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541: Srov. případ chlapců z tábora KLV z hotelu Sport v Poděbradech, kteří poničili okenní tabule u bagrů Jaroslava Novotného a Jana Kozáka dne 24. února 1942; Jaroslav Plachý nahlásil 5. srpna 1943 hned dvě události, kdy příslušníci tábora KLV pošlapali a ve druhém případě otrhali pole s mákem. Vzniklou újmu vyčíslil na 1 500 makovic; množily se i stížnosti na ocesávání místních třešní.

⁴⁸⁸ Zajímavé je rovněž pozorovat, že přednost byla dávana říšským Němcům, tedy pedagogům, kteří děti doprovázeli přímo z evakuované oblasti. Až ke konci války bylo nezbytné, vzhledem k nedostatku personálu, doplňovat pedagogy i z řad sudetských Němců.

V rámci regionální sondy nelze jistě přehlédnout poměrně zajímavé sepětí mezi projektem KLV a participanty na jeho existenci na území Čech a Moravy. Tuto spoluúčasť ovšem nelze nekriticky vztáhnout pouze na tamní německé obyvatelstvo a jejich případnou podporu při jeho zakládání, byť je nejspíš pravděpodobná. Projekt KLV se sice orientoval pouze na etnicky homogenní skupinu říšských Němců, popř. *Volksdeutschen*, avšak z hlediska zřizování a provozu se na něm podíleli i protektorátní občané českého původu. Zmíněni sice již byli pracovníci, kteří zastávali pomocné práce v táborech, popř. protektorátní bezpečnostní orgány, avšak můžeme říci, že zvláště čeští řemeslníci a jiní pracovníci ve stavebním odvětví z KLV profitovali. Tento aspekt je patrný především na regionální úrovni, kdy v menších městech využívaly německé úřady českých živnostníků pro renovace, větší přestavby zařízení KLV či jiné práce, za něž byli také řádně zaplacení.⁴⁸⁹ V případě Poděbrad tomu nebylo jinak a je zřejmé, že o tyto zakázky byl poměrně velký zájem. Vypovídá o tom reakce místního truhláře po té, co táborová komandatura podala po příjezdu do Poděbrad požadavek na městský úřad, aby oslovil místní truhláře s vypracováním nabídek na úpravy vybraných objektů. Jak svědčí případ truhláře B. Čáslavského, lukrativnost těchto nabídek nebyla zřejmě malá. *„Mám dojem že zde bylo jednáno přímo proti německému ubytovacímu velitelství (přání, obeslání truhlářů) což považuji za sabotáž. Žádám aby bylo zjištěno, kým bylo nařízeno a kdo byl pověřen sestavením seznamů a aby bylo zavedeno proti oněm osobám trestní řízení. Byly zadány určité práce a poněvadž moje nabídka byla nejvýhodnější a nejlacinější práce jsem obdržel, což vzbudilo podiv na obecním úřadě. Táži se kdo měl zájem na tom, abych práce pro německé ubytovací velitelství nedostal.“* Stížnost truhláře – odhlédneme-li od udavačského charakteru dopisu – svědčí minimálně o velkém zájmu o nabídky ze strany RJF, které mohly být motivovány třeba i jen sníženou poptávkou po těchto úkonech v dané době.⁴⁹⁰ Podobně projevovali Češi zájem i o účast na dalších přípravných či údržbářských činnostech. Všech osmnáct dělníků pracujících na jaře 1941 na plnění slavníků, které měly být využity pro tábory KLV v Poděbradech, byli všichni zaměstnáni u firem B. Šindýlka nebo J. Kneře.⁴⁹¹ Rovněž v souvislosti se zajišťováním zásobování táborů, je evidentní spolupráce mezi tábory a místními zemědělci, avšak téměř výhradně skrze příslušný

---

⁴⁸⁹ Srov. NA, fond HJ, karton 144: Srov. např. přestavba zařízení KLV v Poličce (Architekt Vladimír Horák, mistr zednický - Polička) v říjnu 1944 a úpravy objektů v Hořovicích (Baumeister Miroslav Hrdlička – Hořovice) v březnu 1945.

⁴⁹⁰ SOkA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541: Verwaltungskommission in Podiebrad, z 25. února 1941.

⁴⁹¹ SOkA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541, Stadamt in Podiebrad Nr. 3455, an die Kinderlandverschickung in Podiebrad, ze 4. dubna 1941.

městský úřad nebo posléze vládního komisaře. Od srpna 1943 docházelo ke „konfiskacím“ majetku pro KLV výhradně prostřednictvím okresních úřadů.⁴⁹²

Nelze sice předpokládat, že tábory od místních podnikatelů odebíraly veškeré zboží, avšak v případě méně dostupných výrobků (např. sýrů) tomu tak nejspíše v některých případech bylo.⁴⁹³ Po zřízení školy pro *Lagermannschaftsführer*y bylo v hojně míře využíváno i služeb místních holičů, jelikož všichni účastníci kurzu měli být přibližně jednou za čtrnáct dní ostříhání. Překvapivá tak není skutečnost, že tábory využívaly služeb protektorátních živnostníků, jako spíše poměrně velká otevřenost a spolupráce, která jinak zcela kontrastuje s přísnou izolací dětí od místních obyvatel.⁴⁹⁴

Tábor KLV v Poděbradech, který byl původně omezen pouze na lázeňský areál, se postupem času rozrůstal. Výhod tohoto města si povšiml rovněž pověřenec pro KLV Balduin Geissler. Na podzim 1941 proto Geissler navrhl plán redislokace na zjednodušení logistiky i personální náročnosti, aby v Poděbradech došlo ke koncentraci táborů ve speciálním zařízení s označením jako *KLV-Standort*. V táborech zřízených v místních objektech ozdravoven bylo umístěno několik tisíc dětí, přičemž Gerhard Kock hovoří až o 15 000 dětech. Vzhledem ke kapacitě lázeňského areálu se zdá být uvedená hodnota téměř nemožná a zpětně prakticky neověřitelná. K dispozici KLV ovšem byly i místní hotely a penziony. Hovořit proto můžeme o tzv. „*Hauptstadt der Kinderlandverschickung*“, což dokládá jistou výjimečnost poděbradské lokality.⁴⁹⁵

Specifičnost Poděbrad vyplývá rovněž ze zájmu říšských úředníků o poměry a situaci v Poděbradech. Rozšíření prostor KLV o poděbradský zámek K. H. Frankovi navrhoval německý inspektor na žádost vedoucího berlínské služebny KLV Helmuta Möckela. V Poděbradech tak docházelo k vytváření silného centra v rámci KLV, pro jehož účely úřady poskytly jak lázeňský areál, tak posléze i od něj nedaleko vzdálený zámek.⁴⁹⁶ Tábor také dále využíval nemocniční zařízení zřízené v budově bývalého léčebného ústavu.⁴⁹⁷ Za využívání objektů staré i nové školy a přilehlých penzionů hradila služebna KLV měsíční nájemné,

⁴⁹² SOkA Nymburk, RAV Nymburk, sign. KULT 106, karton 44: NSDAP HJ/RJF an den Bezirkshauptmann RAV Neuenburg, z 24. srpna 1943.

⁴⁹³ SOkA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541: Ernährung und Landwirtschaft – Der Oberlandrat für die Bezirke Kolin, Böhmisches-Brod, Gumpolds, Kuttentberg, Ledetsch, Neubidschow, Neuenburg, Podiebrad u. Tschaslav an das Stadtamt in Podiebrad, ze 14. května 1941.

⁴⁹⁴ SOkA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541: Seznam dělníků zaměstnaných při plnění slamníků, ze 14. února 1941; Stadtamt Podiebrad – Haarschneiden in der KLV Schule für Lagermannschaftsführer, z 23. listopadu 1943.

⁴⁹⁵ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 101.

⁴⁹⁶ NA, fond NSM, sign. 110-4/355, karton 33: Der Inspekteur der deutschen Heimschule an Staatsminister K. H. Frank, z 25. září 1943.

⁴⁹⁷ NA, fond HJ, karton 91: Sonderrundschreiben 15/42 – an allen KLV-Lagern, Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren-Abt. Gesundheitsaufsicht, z 13. července 1942.

avšak nájemní smlouvy byly stanoveny na dobu neurčitou.⁴⁹⁸ I přesto však kapacity táborů nebyly zcela dostatečné, a proto vládní komisař města Poděbrady Wilhelm Messner využíval svého výnosu č. 177/41 z 26. února 1941 a vyhlášky obce č. 5851/41 ze 4. června 1941, které umožňovaly „zajištění“ bytů. Této pravomoce se tak vládní komisař domáhal právě v souvislosti se získáváním dalších ubytovacích prostor pro KLV ve druhé polovině války.⁴⁹⁹ Messner tímto také reagoval na výzvu K. H. Franka, že „*již existující tábory nepostažují*“, a proto žádá „*nařídít všem okresním hejtmanům – říšskému pověřovacímu úřadu – jmenovat objekty, které jsou vhodné pro ubytování mládeže*.“⁵⁰⁰

Neméně zajímavá je rovněž role obce při získávání nových objektů nebo při jejich renovaci. Objekty obvykle od majitelů přebíralo město, které na své náklady provádělo nezbytné stavební či jiné úpravy, které měla RJF v dalších letech splácet. K úplnému splacení ale nedocházelo vždy. Nepříjemná situace pak nastávala na konci války, kdy se obci vynaložené náklady nevrátily, ale jejich původní majitelé, pokud byl objekt dokonce odkoupen, žádali jeho navrácení.⁵⁰¹

O zvláštním významu Poděbrad nicméně vypovídá také řada oficiálních či inspekčních návštěv, které do tohoto lázeňského města v průběhu války zavítaly. Zkušenost Rudolfa Dielse, pověřeného inspekci táborů KLV na protektorátním území hovoří o tom, že „*to celé nabízí obraz výjimečně dobře zaběhlého výchovného zařízení*“. Dielsovi se tak po organizační stránce jevily tábory v Poděbradech jako bezvadně zajištěné výchovné ústavy. Jestli tomu tak mělo být i dále, měl teprve ukázat čas. Výše uvedenými slovy zhodnotil Diels stav tábora KLV v Poděbradech ve druhé polovině července 1941.⁵⁰² První běh byl toho času v plném proudu. Jak referuje bývalý Lagermannschaftsführer Hanns Schaefer, „*prostřednictvím soutěží se zkoušelo vyvinout [v Poděbradech] tábor jako vzorové místo německé výchovy*.“ A

---

⁴⁹⁸ SOkA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541: KLV Bezirkskommandatur Bad Podiebrad an Herrn Regierungskommissar der Stadt Podiebrad, z 29. dubna 1943.

⁴⁹⁹ SOkA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541, Der Regierungskommissar der Stadt Podiebrad an Wenzel Bašta, Viktoriaplatz 924, Podiebrad, ze 7. října 1943.

⁵⁰⁰ SOkA Nymburk, RAV Nymburk, sign. KULT 106, karton 44: K. H. Frank an die Herren Oberlandräte Inspekture des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren, z 20. srpna 1942: „*Die bereits bestehenden Lager reichen bei weitem nicht aus [...]. Ich bitte daher, alle Bezirkshauptmänner – Reichsauftragsverwaltung – anzuweisen [...] Objekte zu benennen, die sich für die Unterbringung von Jugendlichen eignen*.“

⁵⁰¹ SOkA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541, Adaptace a stavby pro účely bývalých německých žákovských domovů a internátů, z 12. července 1946.

⁵⁰² NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-12/52, karton 153: R. Diels: Reisebericht: KLV-Lager im Protektorat. Hannover, 21. červenec 1941: „*Das Ganze bietet das Bild einer seltenen, gut eingelaufenen Erziehungseinrichtung*.“

částečně se to možná i podařilo, protože Poděbrady obdržely titul „nejlepší říšský tábor“ (*reichsbestes Lager*).⁵⁰³

Poděbrady ostatně i podle K. H. Franka měly být právě tou ideální lokalitou, která se pro evakuované děti stala „druhým domovem“, jak se vyjádřil při návštěvě Poděbrad v červenci 1943. Podobně jako v jiných Frankových projevech, založených na zdůraznění zásadních protikladů, dále pokračoval: „*U nás to není jak u našich nepřátel, především Britů, kteří nyní své bomby vrhají na Vaše domovy. Britská vláda se zajímá jen o syny a dcery z bohatých a movitých rodin lordů a bankéřů a pečuje o ně, zatímco dětské dělníci a vojáci právě nyní ve válce pustnou nouzí. Pro to máme našeho milovaného vůdce, který se den co noc stará o celý náš německý národ.*“ Není bez zajímavosti, že to bylo nakonec právě Německo, které využívalo dětských vojáků v předních frontových liniích. Signifikační je ale především užitý kontrast „dětských dělníků a vojáků v nouzi“ v příměru k bezstarostnému životu německých dětí v Poděbradech.⁵⁰⁴

Stále významnější postavení Poděbrad dokládá také skutečnost, že sem v listopadu 1943 přesídlilo říšské školní zařízení KLV pro *Lagermannschaftsführer* a vedoucí táborů (*KLV-Schule für Lagermannschaftsführer, KLV-Schule für Lagerleiter/Lagerleiterinnen*).⁵⁰⁵ Pro účely prvního jmenovaného střediska si služebna KLV pronajala od obce budovu školy v tehdejší Chaloupeckého ulici, která sloužila nejen jako učební prostory, ale současně také k ubytování účastníků jednotlivých kurzů. Škola pro vedoucí táborů sídlila naopak v areálu lázní, v léčebném domě „Viktoria“.⁵⁰⁶ Její zřízení na počátku roku 1941 vyplynulo z potřeby zaškolení LMF před nástupem do tábora. První škola tohoto typu vznikla v Tiefensee nedaleko Berlína, v polovině roku 1941 byla přemístěna do polské Ścinawy a později právě do Poděbrad. Do konce války absolvovalo ve Ścinawe a Poděbradech kurz pro budoucí LMF 11 000 dívek a chlapců.⁵⁰⁷

---

⁵⁰³ Rozhovor G. Kocka s Hannsem Schaeferem uskutečněný 28. září 1994: „*Durch Wettbewerbe wurde versucht, die Lager zu Musterstätten deutscher Erziehung zu entwickeln.*“ Cit. dle GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 161.

⁵⁰⁴ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1211, karton 68: Řeč K. H. Franka, kterou přednesl v zámeckém dvoře v Poděbradech 9. července 1943: „*Bei uns ist es nicht so wie bei unseren Feinden, vor allen den Engländern, die jetzt ihre Bomben auf Eure Heimatstädte werfen. Die englische Staatsführung und Regierung nur um die Söhne und Töchter der reichen und besitzenden Familien, der Lords und Bankiers kümmert und sorgt für sie, während die Arbeiter- und viele Soldatenkinder gerade jetzt im Kriege im Elend verkommen. Dafür haben wir unseren lieben Führer, der sich Tag und Nacht um das ganze deutsche Volk kümmert.*“

⁵⁰⁵ **PŘÍLOHA č. 9: Orientační plán centra Poděbrad s vyznačením jednotlivých zaškolovacích zařízení KLV.**

⁵⁰⁶ SOkA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541: KLV in Bad Podiebrad an Bezirksbehörde in Neuenburg, z 3. listopadu 1943; Böhmisches-Mährischer Verband für Hopfen, Malz und Bier an den Regierungskommissar der Stadt Podiebrad, z 8. prosince 1943.

⁵⁰⁷ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 155.

Přeložení tohoto střediska odpovídalo tomu, že „s ohledem na velký význam Protektorátu Čechy a Morava v rámci *Erweiterte Kinderlandverschickung* je zájem, přemístit školu KLV pro LMF, stejně tak školu KLV pro vedoucí táborů do Poděbrad“.⁵⁰⁸ Korespondovalo to rovněž se Schirachovou představou systematického přemístění všech zaškolovacích středisek na území Protektorátu Čechy a Morava, o níž jednal na jaře 1944 s K. H. Frankem.⁵⁰⁹ Schirach rovněž spatřoval v plné koncentraci různých zařízení, školy KLV pro *Lagermannschaftsführer* (LMF) spolu s dílnou, hudební školy KLV, sportovní školy a školy pro ženy a dívky ve vedení táborů KLV, na jednom místě možnost vzájemného obohacování se o zkušenosti, jak mělo vyplývat z nastavené spolupráce všech těchto vzdělávacích center po přestěhování do Poděbrad. Pro umístění školy KLV pro mladé dívky z BDM navrhoval Schirach objekt „Humanita“ v rámci lázeňského areálu, čímž vědomě upozadil Frankův dlouhodobý záměr využít této budovy k rekreaci českých pracovníků ze zbrojního průmyslu za podpory Reinhard-Heydrich-Stiftung.⁵¹⁰ Ke zvýšení významu Poděbrad jistě přispělo i uskutečnění setkání župních a oblastních pověřenců KLV za účasti Baldura von Schiracha i ministra RMWEV Bernharda Rusta v Poděbradech ve dnech od 21. do 23. června 1944 právě u příležitosti opětovného otevření říšské školy KLV.⁵¹¹

Od roku 1943 začaly úřady organizovat zřizování prostorů letecké ochrany (*Luftschutzräume*) i pro potřeby KLV v Poděbradech.⁵¹² Částečně to patrně souviselo s poměrně vysokou koncentrací německých dětí a následně i účastníků jednotlivých kurzů v Poděbradech, avšak budování protileteckých krytů se stalo součástí běžné protiletecké ochrany (*Civilní protiletecká ochrana*, CPO). Německé děti soustředěné v Poděbradech jistě nepředstavovaly pro spojenecké síly cíl, třebaže bombardování Německa bylo od února 1942 orientováno i proti civilnímu obyvatelstvu v důsledku změny strategie. Počátky anglo-amerických náletů na Protektorát souvisely výhradně s hospodářskými cíly jako byly Škodovy závody v Plzni nebo rafinérie v Pardubicích a Kolíně, které byly využívány pro německý válečný průmysl nebo jiné strategicky významné lokality. Poděbrady jistě takto

---

⁵⁰⁸ NA, fond NSM, sign. 110-4/355, karton 33: Telegram místodržícího Vídně Baldura von Schiracha adresovaný K. H. Frankovi, z 15. září 1943: „*Im Hinblick auf die grosse Bedeutung des Protektorats Böhmen und Mähren im Rahmen der Erweiterten Kinderlandverschickung besteht die Absicht, die KLV-Schule für Lagermannschaftsführer sowie die KLV-Schule für Lagerleiter und Lagerleiterinnen nach Podiebrad zu verlegen.*“

⁵⁰⁹ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1201, karton 67: K. H. Frank an Reichsleiter von Schirach, z 24. dubna 1944.

⁵¹⁰ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1201, karton 67: Der Beauftragte des Führers für die Inspektion der HJ und Reichsleiter für die Jugenderziehung der NSDAP Baldur von Schirach an Staatsminister K. H. Frank, z 8. března 1944.

⁵¹¹ NA, ÚŘP-ST, sign. 110-4/349, karton 33: Der Beauftragte des Deutschen Staatsministers für die Erweiterte Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren an Staatsminister K. H. Frank, ze 14. července 1944.

⁵¹² SOkA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541: Stadtamt Podiebrad an Herrn Bezirkshauptmann-Reichauftragsverwaltung-Luftschutzoffizier, z 29. června 1943.

významný prostor nepředstavovaly. Případné obavy tak mohly vznikat v důsledku nepřesností při bombardování (např. v prosinci 1944 při snaze zničit železniční most v Nymburku). Třebaže se od srpna 1944 americké letouny objevovaly nad česko-moravským prostorem již poměrně často,⁵¹³ přesunutí zařízení KLV do jiné lokality nebo ukončení války v neprospěch Německa zřejmě úřady nebraly na počátku roku 1944 stále ještě v úvahu, protože nadále uzavíraly nájemní smlouvy platné až do konce roku 1948.⁵¹⁴ Dělo se tak i přesto, že od července 1944 v důsledku vyklízení táborů KLV v Generálním Gouvernementu, východním Prusku a ve Vartské župě (Warthegau) musely pro evakuované zajistit ubytování i tábory na Nymbursku. Rovněž příslušné úřady v Poděbradech se musely zabývat otázkou, ve kterých prostorách tyto děti ubytuje,⁵¹⁵ ačkoli okres Nymburk hlásil plné vytižení všech 36 objektů KLV v Poděbradech.⁵¹⁶

V lednu 1945 ovšem nařídila *Luftschutzpolizei* v případě některých objektů v Poděbradech úpravy střešních trámů a půdy tak, aby se minimalizovalo nebezpečí požáru, pokud by objekty zasáhly zápalné bomby.⁵¹⁷ V mnohém se ovšem jednalo o standardní opatření, které reagovalo na zúžení ochranného vzdušného prostoru nad Německem, Protektorátem i přilehlými župami, byť Kolínsko a Nymbursko se s reálným nebezpečím setkalo.⁵¹⁸

Vývoj na jaře 1945 ovšem měl vedle řady opatření související s leteckým nebezpečím i další důsledek, který je patrný zvláště na regionální úrovni. Výrazem velmi kritické situace bylo, že v Poděbradech docházelo ke stále častějším útokům na chlapce a dívky z táborů KLV ze strany protektorátní mládeže. „*V posledních dnech mně byly znovu hlášeny případy, že příslušníci Kinderlandverschickung byli nedospělými hochy české národnosti obtěžováni,*“ a proto se vládní komisař Wilhelm Messner rozhodl nařídit „*od 4. ledna 1945 do 8. ledna 1945 včetně pro všechny mužské protektorátní příslušníky až do ukončení 17. roku zákaz vycházek*

---

⁵¹³ STANISLAV KOKOŠKA, JAN NĚMEČEK, LUBOR VÁCLAVŮ, *Letecká válka nad Čechami 1944–1945*, Pardubice 1995, s. 17n.

⁵¹⁴ SOkA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541: Gedächtnisprotokoll – k pronájmu objektu nové školy, z 21. ledna 1944.

⁵¹⁵ SOkA Nymburk, RAV Nymburk, sign. KULT 106, karton 44: Vermerk, z 27. července 1944.

⁵¹⁶ SOkA Nymburk, RAV Nymburk, sign. KULT 106, karton 44: Der Landespräsident in Böhmen an die Herren Bezirkshauptleute – Reichsauftragsverwaltung im Lande Böhmen, z 30. června 1944; Verzeichnis der KLV-Lager im Bezirk Neuenburg.

⁵¹⁷ SOkA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541: NSDAP-HJ, RJF KLV-Schule für Lagermannschaftsführer an den Regierungskommissar der Stadt Podiebrad, z 19. ledna 1945.

⁵¹⁸ Kolín stál na šestém místě pomyslného žebříčku nejčastěji napadaných cílů v českých zemích (3 až 9 bombardovacích letů). Na Nymburk byl uskutečněn pouze jediný bombardovací nálet (42. místo). JIŘÍ RAJLICH, *Mustangy nad protektorátem. Operace britského a amerického letectva nad českými zeměmi a německá obrana*, Praha 1997, s. 160–161.

v době od 19. do 7. hodiny.“⁵¹⁹ Konkrétní případy tohoto „obtěžování“ ovšem nejsou prakticky vůbec pramenně podchyceny.

V důsledku rozhodnutí o vyklizení prostor, které měly v užívání tábory KLV, nejpozději k 30. dubnu 1945, docházelo k jejich postupnému předávání původním majitelům. Závěr války si tak nejspíše přinesl poněkud zhoršené podmínky, což mohl mít mimo jiné následek přeplněnost ubytovacích objektů. Na konci dubna 1945 tak žádal Svaz nemocenských pojišťoven (*Zentralverband der Krankenversicherungsanstalten*) u RJF o povolení, aby po odchodu dětí z poděbradského objektu „Humanita“ směli provést desinfikace všech pokojů, což považovali za zcela nezbytné pro další využívání objektu.⁵²⁰

Opouštění objektů a odjezd dětí zpět do Německa s využitím vlakové dopravy se ovšem mohl setkat s dopravními komplikacemi. Železniční trať jako nejčastěji využívaný způsob osobní i nákladové přepravy, se z jara 1945 dostal do zájmu amerických stíhačů, kteří operovali na trati Nymburk – Lysá nad Labem – Praha. Ačkoli se objevují zprávy o útocích na vlakové soupravy převážející německé děti,⁵²¹ Poděbrady v tomto směru neměly být nijak zasaženy. Přerušování, popř. omezení železniční dopravy mohlo ovšem způsobovat komplikace při závěrečných evakuačních opatřeních na území Protektorátu.⁵²²

3.6. Tábory KLV v Protektorátu na sklonku války

Pokračování války a její jednoznačné směřování k porážce nacistického Německa na konci roku 1944 způsobovalo u protektorátní správy napětí. Garance bezpečnosti dětí v táborech KLV na jaře 1944 již byla silně zpochybněna.⁵²³ Ve zprávě určené K. H. Frankovi z dubna 1944 shrnul pověřenec aktuální protektorátní statistiku: přes 20 000 německých dětí v Protektorátu a necelých 400 táborů s více než osmi tisíci místy ve výstavbě. Očekávan byl totiž příjezd dalších 7 800 dětí z oblasti Hamburku, Essenu, Westfalen-Nord, Westfalen-Süd, Brandenburku a Vídně. Vzrůstající trend korespondoval s blížícím se koncem války a sílícími

---

⁵¹⁹ SOkA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541: Vyhláška vládního komisaře Města Poděbrady, ze 4. ledna 1945.

⁵²⁰ NA, fond HJ, karton 146: Zentralverband der Krankenversicherungsanstalten an NSDAP-HJ, RJF, z 20. dubna 1945.

⁵²¹ Vzpomínka pamětnice Traute J., z 23. února 2010.

⁵²² LADISLAV JOUZA, MICHAL PLAVEC, *A země se chvěla... Bombardování Kolína za druhé světové války*, Cheb 2007, s. 177n.

⁵²³ RENÉ KÜPPER, *Karl Hermann Frank (1898–1946). Politische Biographie eines sudetendeutschen Nationalsozialisten*, München 2010, s. 382.

spojeneckými nálety na Německo.⁵²⁴ Jak ostatně bylo již zmíněno, od července 1944 se začínají objevovat americké letouny i nad Protektorátem. V listopadu byla poprvé bombardována také Praha.⁵²⁵

Tento stav se promítal do činnosti RJF a říšské služebny KLV. Ani před koncem války ovšem nedocházelo ke kolabování KLV z hlediska organizace, byť se zásobování se setkávalo se stále většími problémy. V roce 1943 byla v Poděbradech zřízena odnož berlínské *Reichsdienststelle*. V lednu 1945 došlo také ke změně v jejím vedení na pozici vedoucí říšské služebny KLV, v jejímž čele nově stanul Gerhard Dabel. Zásadní roli sehrál rozkaz *Reichsjugendführung der NSDAP* z 5. září 1944, který uvolnil síly potřebné k udržení pozic na frontách. S tímto opatřením ztrácela *Reichsdienststelle* pravomoc dále rozhodovat o programu *Erweiterte Kinderlandverschickung*. To ovšem neznamenovalo uzavření veškerých táborů KLV. Například obytné komplexy v Poděbradech si Wehrmacht pouze rezervoval pro případ, že by bylo nezbytné přemístit pražský lazaret do jiného města.⁵²⁶

Péče o děti na konci války ustoupila potřebám války. I se samotnými dětmi se nicméně počítalo ve vojenském plánu Říše, když se na schůzce pověřenců KLV na jaře 1944 v Praze jednalo o soustředění dětí osmých tříd do zvláštního tábora a o jejich aktivním nasazení na frontě. Úsilí vedení vyvrcholilo 20. prosince 1944 rozhodnutím o ustavení obranné jednotky patnáctiletých a šestnáctiletých mladíků (*Wehrhaftmachung der fünfzehn- und sechzehnjährigen Jugendlichen*). Vybraným se dostalo základního vojenského výcviku, kdy mladší absolvovali čtyřtýdenní a starší šestitýdenní kurz.⁵²⁷ Jednalo se rovněž o výraz trvalé spolupráce a úzké vazby mezi *Hitlerjugend* a SS. Nasazení mladíků v řadách *Waffen-SS* i bez souhlasu rodičů prosadil nicméně Heinrich Himmler již v únoru 1942. Nařízení platilo až do konce války a dobrovolníci se hlásili u zvláštní výcvikové jednotky SS v Praze (*SS-Ausbildungs-Regiment Prag*).⁵²⁸ Nebylo tak výjimkou, že příslušníci ročníků 1928 až 1930, kteří se ještě v prvních letech války zúčastnili evakuační akce KLV nejdříve jako děti a následně také coby LMF, stihli ještě v její druhé polovině absolvovat vojenský výcvik a narukovat na frontu.⁵²⁹

---

⁵²⁴ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1208, karton 68: Zpráva pověřence pro *Erweiterte KLV* v protektorátu, z 26. dubna 1944.

⁵²⁵ STANISLAV KOKOŠKA, JAN NĚMEČEK, LUBOR VÁCLAVŮ, *Letecká válka nad Čechami 1944–1945*, Pardubice 1995, s. 16.

⁵²⁶ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 225–226.

⁵²⁷ Tamtéž, s. 228.

⁵²⁸ PETR KAŇÁK, JAN VAJSKEBR, *SS-Ausbildungs-Regiment Prag*, Rukopis.

⁵²⁹ Ukázkovým případem tohoto rychlého dospívání je Günther Lucks (nar. 1928), kterého rodiče v roce 1941 vyslali v rámci akce KLV do tábora v Coburgu v Horních Frankách, jako šestnáctiletý podle výnosu Hitlera nastoupil do *Volkssturmu*, na jaře 1945 absolvoval přípravný výcvik v Lázních Luhačovice (*Lehrgang für*

Z německého pohledu byly nejohroženější tábory, které se nacházely v nejvýchodnějších částech Říše, popř. na území spřátelených států. První omezení při obsazování těchto vzdálenějších oblastí se projevilo už po prohrané bitvě u Stalingradu. Úplné vyklízení táborů na východě začalo v prvních měsících roku 1944 a pokračovalo opouštěním táborů v Bulharsku a Maďarsku. Už od podzimu téhož roku se plán odesílání dětí zpět do Německa ocitl v časové tísní. Velké množství dětí umístěných na obsazených území nebylo logisticky možné v tak rychlém čase transportovat zpět do Německa, protože východní fronta postupovala příliš rychle. V reálných číslech představoval problém evakuace v Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1944 plných 399 táborů z toho 366 obydlených objektů a 33 táborů zvláštního typu (domy pro hosty, školy pro táborové vedoucí, nemocnice atd.), přičemž ve výstavbě bylo dalších 99 táborů s předpokládanou kapacitou 8 220 lůžek. Stav, k němuž tento vývoj vedl, znamenal, že Protektorát Čechy a Morava vykazoval k 31. březnu 1944 téměř čtyři sta táborů.⁵³⁰ Tuto hranici pak překovala v prvním červencovém týdnu roku 1944, kdy bylo v evidenci dokonce 413 táborů KLV.⁵³¹

Úbytek dětí v táborech KLV od roku 1943,⁵³² o němž hovoří Michael Buddrus a vzrůstající preference programu počítající s jejich ubytováním u příbuzných (*Verwandtenverschickung*), podle mého soudu nelze implicitně vztahovat na území Čech a Moravy. Vysvětlení spatřuji v nezbytných evakuačních podmínkách, na jejichž základě sloužil Protektorát jako evakuační prostor pro děti z táborů, které byly v důsledku vývoje války vyklízeny. Dokumentovat tak můžeme zvyšující se kapacity v Protektorátu i po roce 1943. Nadále tak docházelo k evakuaci dětí z Německa, nově pak od dubna 1944 přijížděly do Protektorátu i děti z Vídně,⁵³³ která se od srpna 1943 také stávala terčem spojeneckého bombardování v důsledku obsazení severní Afriky a Itálie spojeneckými silami a otevření nového prostoru k letecké ofenzívě z jihu.⁵³⁴

Letecká válka nad Rakouskem si tak vyžádala rovněž využívání táborů KLV coby úkrytů pro rakouské děti. Tento zcela odlišný aspekt vyplýval nejen ze samotného faktu reálné

Wehrertüchtigung der Hitler-Jugend) a ještě v březnu byl vyslán na frontu k Vídni. GÜNTHER LUCKS, HARALD STUTTE, *Ich war Hitlers letztes Aufgebot. Meine Erlebnisse als SS-Kindersoldat*, Hamburg 2010.

⁵³⁰ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1208, karton 68: Der Beauftragte des Deutschen Staatsministers für die Erw. Kinderlandverschickung an den Herrn Deutschen Staatsminister SS-Obergruppenführer K. H. Frank, z 26. dubna 1944. Nejpozději v květnu 1944 mělo být do protektorátu evakuováno: 3 600 dětí z Hamburku, 1 200 Essenu, 1 200 severního Vestfálska, 600 z jižního Vestfálska, 600 z Brandenburku a 600 dětí z Vídně.

⁵³¹ NA, fond Německé státní ministerstvo (NSM), sign. 110-4/365, karton 34: Wochenbericht für die Zeit vom 1. – 7. Juli 1944.

⁵³² Michael Buddrus hovoří o dosaženém maximu evakuovaných dětí v roce 1943 (tj. přibližně 153 % počtu evakuovaných v roce 1941) a souběžné zvyšování oblíbenosti programu *Verwandtschaftsverschickung*, MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung für den totalen Krieg*, s. 894.

⁵³³ např. NA, fond HJ, karton 101: Monatsbericht Stand am 25. Mai 1944, KLV-Lager Pisek (Volkschule): 48 Jungmädels; Stand am 25. Mai 1944, KLV-Lager Pisek (Hauptschule): 61 Jungen.

⁵³⁴ Srov. JOHANN ULRICH, *Der Luftkrieg über Österreich 1939–1945*, Wien 1994.

letecké hrozby, ale také ze zcela rozdílného vnímání českého a rakouského prostoru, resp. českého a rakouského obyvatelstva. Předpokládám proto, že by ani v podobné situaci tábory nesloužily k ochraně českých dětí. Máme ovšem doklady o ubytování etnických Němců v táborech KLV. Sudetští či protektorátní Němci měli v Protektorátu jistě jiné postavení než osoby české (československé) národnosti. Jejich pobyt v táborech KLV také nesouvisel s bezprostředním ohrožením života. *Volksdeutschen* nastupovali službu v táboře – přestože na první pohled nabízí především ideologické hledisko – spíše z praktických důvodů, aby se naučili lépe německy. Tento problém mohl vyplývat z toho, že řada dětí mohla pocházet ze smíšených rodin. Tábory KLV v Protektorátu tak využíval i Svaz východních Němců (*Bund deutscher Osten*, BDO).⁵³⁵

Úřadovna KLV musela poměrně brzy začít reagovat na dvě skutečnosti – zintenzívnění náletů na Německo od podzimu 1942 a na ústup německé armády směrem na západ od roku 1943. Řešení obou tendencí bylo však v případě KLV docela protichůdné. Stále naléhavější proto stalo zajištění bezpečnosti dětí v táborech, ačkoli – poněkud paradoxně – právě tam byly z důvodu ochrany umístěny. Bezprostřední reakce na vývoj východní fronty, která se již v červnu 1944 pohybovala na území Běloruska, představovalo pro KLV zcela zásadní skutečnost. Přestože byl ze strategického hlediska nepochybně hlavním směrem postupu Rudé armády směr na sever od Visly přes Odru na Berlín, zdá se, že zpomalení jižního frontu, který postupoval přes Budapešť na Vídeň, překováním Karpat způsobilo později dojem většího ohrožení ze severu než z jihovýchodního směru.⁵³⁶

Postup Rudé armády nicméně dlouhou dobu nepředstavoval pro Protektorát přímé ohrožení. Jeho území však nabývalo při evakuaci na významu, jelikož se po dlouhou dobu nacházel v bezpečné vzdálenosti od východní fronty, stranou letecké války a současně v blízkosti německých hranic. Oblast Čech a Moravy se proto stávala týlovým prostorem – dětí, vojáků v armádních lazaretech i úředníků. Jednání o situaci vedly pověřené osoby v Berlíně 25. července 1944. Státní sekretář říšského ministerstva vnitra Wilhelm Stuckart sdělil, že zodpovědnost za ubytování přibližně 20 000 dětí z KLV táborů z východních oblastí má převzít právě protektorátní úřadovna. V jednání bylo až 50 000 míst v lazaretech a 30 000 ubytovacích míst. Diskuze nebyla vedena ani tak o projektu KLV, jako spíše o nezbytném

---

⁵³⁵ *Bund deutscher Osten* vznikl již v roce 1933 a záhy se stal jedním z pilířů nacistické *Volkstumspolitik*. Ve svých řadách sdružil *Deutsches Ostmarkverein*, *Jungpreußische Bewegung* a *Reichsbund der Schlesier*. NA, fond HJ, karton 92: Aktenvermerk für Stammführer Stritz, nedatováno.

⁵³⁶ JAROSLAV HRBEK, VÍT SMETANA a kol., *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945 I*, Praha 2009, s. 311–351.

zřizování lazaretů a míst k ubytování vojáků Wehrmachtu. Potřeby armády tak aktuálně převyšovaly významem nezbytnost ochrany dětí v táborech KLV.⁵³⁷

Požadované kapacity byly pro armádu získávány přejímáním objektů, v první řadě budov, které byly dosud v užívání KLV. Mohl být Protektorát Čechy a Morava označen z hlediska kapacity za neomezený? O tom, že rozhodně ne, ubezpečoval ostatní na jednání Sigfried Handloser, který po celou válku zastával nejdůležitější lékařskou pozici v německé armádě a Waffen-SS (*Heeresanitätsinspekteur a Generaloberstabsarzt*). Názory na kapacitní možnosti Protektorátu se různily. Například v plánech Helmuta Möckela se počítalo s umístěním dalších 20 000 dětí do Protektorátu, protože dosavadních 30 000 podle jeho mínění plnohodnotně nenaplnovalo reálné možnosti oblasti. Výstupy z jednání byly v tomto směru jednoznačné. Státní ministr K. H. Frank stanovil, aby příslušné osoby zjistily, které školní budovy a v kterých oblastech mohou být využity jako lazarety a zařízení KLV. RAD byla pověřena určit, které školy a tábory jsou v tuto chvíli nedostatečně naplněny, a které z nich mohou být uvolněny. V Protektorátu mělo být navíc ubytováno 3 000 říšsko-německých rodinných příslušníků.⁵³⁸

S ohledem na červnovou invazi a postup Spojenců na západě bylo v červenci 1944 do Protektorátu importováno 600 dětí z Nizozemí. Zajímavé je, že se nejednalo o německé děti, ale opravdu o děti původem z Nizozemí. Jejich umístění do táborů KLV bylo již předem časově ohraničeno třemi měsíci. Jednalo se tedy o dočasnou záležitost.⁵³⁹ Už 22. července 1944 však Paul Kessler v dopise ministerskému radovi Giesovi oznámil, že další přijímání dětí z Nizozemí do Protektorátu nebude nadále možné. Co nejrychleji mělo také dojít k navrácení všech dosud přijatých nizozemských dětí.⁵⁴⁰ Příčinou Kesslerova zákazu mohl být nedostatek ubytovacích kapacit v souvislosti s dalšími spojeneckými nálety. V programu KLV měly být nadále pouze německé děti, popř. „Volksdeutschen“.⁵⁴¹

---

⁵³⁷ NA, fond NSM, sign. 110-4/453, karton 40: Zápis z jednání u Generálního zplnomocněnce pro správu Říše (*Der Generalbevollmächtigte für Reichsverwaltung*) v Berlíně dne 25. července 1944, z 26. července 1944.

⁵³⁸ NA, fond NSM, sign. 110-4/453, karton 40: Zápis z jednání u Generálního zplnomocněnce pro správu Říše (*Der Generalbevollmächtigte für Reichsverwaltung*) v Berlíně dne 25. července 1944, z 26. července 1944.

⁵³⁹ NA, fond NSM, sign. 110-4/352, karton 33: Dopis z kanceláře Pověřence německého státního ministra pro KLV v Čechách a na Moravě (*Der Beauftragte des Deutschen Staatsministers für Erweiterte Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren*) adresovaný K. H. Frankovi: Beiliegende Meldung des Hbf. Kessler, z 28. července 1944.

⁵⁴⁰ NA, fond NSM, sign. 110-4/352, karton 33: Dopis z kanceláře Pověřence německého státního ministra pro KLV v Čechách a na Moravě adresovaný ministerskému radovi R. Giesovi, z 22. července 1944.

⁵⁴¹ V červenci 1944 došlo k další spojenecké ofenzívě, která mimo jiné znamenala začátek tzv. „bitvy o benzín“. Srov. MARTIN VESELÝ, *Český severozápad jako protiletický kryt říše? (1939–1945)*, dizertační práce UJEP, Ústí nad Labem 2004, s. 219.

Vývoj na frontách ve druhé polovině roku 1944 dal podnět k dalším přesunům. V červenci 1944 čítala kapacita protektorátních zařízení KLV kolem 33 000 lůžek⁵⁴² ve 413 táborech,⁵⁴³ neboť v srpnu směřovalo do Protektorátu dalších 8 000 dětí z Berlína a Horního Slezska.⁵⁴⁴ Zřejmě z důvodu problematického zajišťování kapacit pro nově příchozí opouštěly na konci září 1944 Protektorát děti z vídeňských táborů, které byly přesunuty zpět na území Rakouska do župy Niederdonau.⁵⁴⁵ Druhá polovina roku 1944 si ovšem vyžádala i další neplánovaná nařízení, např. vyklizení kliniky KLV k 1. září 1944 podle instrukcí Frankova osobního referenta Roberta Giese.⁵⁴⁶

Postup Rudé armády si vyžádal na konci září 1944 stanovení prvních evakuačních opatření i na území Čech a Moravy. Prvotním problémem se tak stala otázka, jak naložit s tábory KLV na území Moravy.⁵⁴⁷ Dne 10. října 1944 rozhodl K. H. Frank po poradě s Helmutem Möckelem o dvouetapovém „evakuování“ táborů z území jihovýchodní Moravy.⁵⁴⁸ Je ovšem třeba poznamenat, že k faktické „evakuaci“ táborů KLV nebyl dán nikdy příkaz a veškeré změny, které na území Protektorátu v souvislosti s KLV probíhaly, se týkala pouze „přesunů“ táborů do bezpečnějších regionů. První zóna se tak vztahovala k linii Hranice na Moravě – Lipník nad Bečvou – Přerov – Kroměříž – Uherské Hradiště – Sudoměřice. Evakuace druhé zóny měla být zahájena ihned po dokončení první části a zahrnovala oblast Konice – Vyškov – Ždánice – Velké Pavlovice.⁵⁴⁹ Transporty z Moravy směřující do Čech napovídaly, že aktuální stav počtu dětí v Protektorátu se pohybuje kolem 30 000 a více. Opuštěné tábory, např. Teplice nad Bečvou, tak získaly nový status tzv. branně-výchovných táborů (*Wehrrtüchtigungslager*, WE-Lager), které vznikaly od roku 1942.⁵⁵⁰ Plán evakuace jistě částečně reflektoval momentální vojensko-strategickou situaci, jelikož Rudá armáda pokračovala dále na Budapešť a z jihu měla postupovat k jižní Moravě. Avšak vzhledem k dané lokalitě se mohlo jednat zejména o oblasti, kde operovaly partyzánské oddíly, které

---

⁵⁴² NA, fond NSM, sign. 110-4/337, karton 32: Osobní dopis Paula Kesslera ministerskému radovi R. Giesovi, z 28. července 1944.

⁵⁴³ NA, fond NSM, sign. 110-4/365, karton 34: Wochenbericht für die Zeit vom 1. – 7. Juli 1944.

⁵⁴⁴ NA, fond NSM, sign. 110-4/352, karton 33: Dopis Paula Kesslera ministerskému radovi R. Giesovi, z 5. srpna 1944.

⁵⁴⁵ NA, fond HJ, karton 94: Aktenvermerk für die Geschäftsführung, z 25. září 1944.

⁵⁴⁶ NA, fond HJ, karton 146: Paul Kessler an den Inspektionsarzt der KLV Herrn Stabsarzt Dr. Gertler, z 31. srpna 1944.

⁵⁴⁷ NA, fond NSM, sign. 110-4/353, karton 33: Dopis K. H. Franka adresovaný Balduru von Schirachovi, z 28. září 1944. Viz. Příloha č. 8: Informace o přesunech dětí z vybraných táborů KLV, z dopisu K. H. Frankovi z 22. listopadu 1944.

⁵⁴⁸ NA, fond NSM, sign. 110-4/353, karton 33: Dopis K. H. Franka adresovaný Wilhelmu Stuckartovi, z 10. října 1944. **Viz. PŘÍLOHA č. 10: Dvouetapová evakuace táborů na Moravě podle plánů z října 1944.**

⁵⁴⁹ NA, fond NSM, sign. 110-4/353, karton 33: Soupis témat, která měla být projednávána na poradě mezi Helmutem Möckelem a státním ministrem dne 8. října 1944.

⁵⁵⁰ MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung für den totalen Krieg*, s. XXIII.

začaly pronikat přes moravsko-slovenskou hranici již na konci září 1944 v okolí Malých Karlovic (okr. Vsetín). Sídla štábů oddílů ke zvláštnímu použití v období od září do listopadu 1944, které K. H. Frank využíval k vyhledávání a pronásledování partyzánů, působila v Šumperku, Rožnově pod Radhoštěm a ve Zlíně. Jejich opěrné body vytvářely protipartyzánskou síť podél hranice se Slovenskem až ke Strážnici (okr. Hodonín), která se během prvních měsíců roku 1945 ještě zdokonalovala.⁵⁵¹

Vzhledem k jednotlivým přesunům táborů a jejich obyvatel a hledání nových alternativ pro ubytování dětí z KLV musely úřady přistoupit k využívání prostor, které k těmto účelům nebyly původně zřízeny. Jednalo se o objekty, které nebyly dosud nevyužívány, nebo jejich stav byl natolik špatný, že ubytování dětí bylo podmíněno jejich rychlou renovací. Tyto stavební úpravy probíhaly ještě na konci roku 1944 a počátkem roku 1945 a více méně měly primárně zajistit základní hygienické podmínky pro pobyt dětí. Výjimku ze zákazu staveb si vyžádaly například úpravy v hodnotě asi 30 000 protektorátních korun prostoru tábora v Poličce (okr. Svitavy), kam mělo být přijato asi 300 až 400 dětí⁵⁵² či za více než 18 000 korun tábora KLV v Hořovicích (okr. Beroun) ještě koncem března 1945.⁵⁵³

Na začátku října 1944 se také poprvé objevila zmínka o redukci stavu v Praze. Postupná koncentrace dětí v Čechách současně způsobovala ubytovací potíže, a tak se již v září 1944 zvažovala možnost umístění dětí do českých rodin. Zajištění ubytování evakuovaných dětí se postupem času jevil jako čím dál větší problém. Řešením se staly tři varianty – ubytovny, již obsazené tábory KLV⁵⁵⁴ a nově zřízené tábory.⁵⁵⁵ Veškerá ochranná opatření měla být doprovázena rozsáhlou a intenzivní propagandistickou kampaní.⁵⁵⁶ Nicméně na konci roku 1944 kritická situace Německa předpovídala další nezbytná opatření, která si vyžádá vývoj války.

S tímto nepříznivým vývojem pravděpodobně částečně souvisel i návrh na zrušení služebny RJF v Protektorátu Čechy a Morava (*Befehlstelle Böhmen und Mähren der RJF*)

⁵⁵¹ OLDŘICH SLÁDEK, *Ve znamení smrtihlava. Nacistický protipartyzánský aparát v letech 1941–1945*, Praha 1991, s. 71, 79–85. K tématu partyzánský oddílů na území Protektorátu dále též: JAN GEBHART, JÁN ŠIMOVIČEK, *Partyzáni v Československu 1941–1945*, Praha – Bratislava 1984.

⁵⁵² NA, fond HJ, karton 144: Antrag auf Ausnahme vom Bauverbot, z 20. října 1944; Kostenvoranschlag – Dringende Adaptierungsarbeiten für das KLV Lager in Politschka – Hauptschule, z 20. října 1944.

⁵⁵³ NA, fond HJ, karton 144: Antrag auf Ausnahme vom Bauverbot, z 9. ledna 1945; Kostenvoranschlag – Reparaturarbeiten in der gewesenen Lehrerbildungsanstalt in Horschowitz für die KLV Pilsen, z 10. listopadu 1944.

⁵⁵⁴ Tábory sice hlásily plné kapacity, ale ve většině případů se nejednalo o absolutní naplnění.

⁵⁵⁵ Nově zřizované tábory vznikaly například na maloměstech, kde jim v tamní škole byly vyhrazeny potřebné prostory. Dětem měla být současně zajištěna řádná výuka. Opatření, která vešla v platnost v důsledku pohybu východní fronty dále do vnitrozemí, způsobovala obtíže. Nevýhodou bylo, že se lišily učební plány vyšší střední školy německého vzoru ve srovnání se školami v Čechách a na Moravě.

⁵⁵⁶ NA, fond NSM, sign. 110-4/351, karton 33: Gauinterne Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren, z 26. listopadu 1944.

v prosinci 1944, s nímž Reichsjugendführera Arthura Axmanna oslovili župní velitelé Sudetenland a Niederdonau Konrad Henlein a Hugo Jury. Jejím zrušením by ovšem došlo k poměrně nepřehledné správní reorganizaci, kdy by (sudeto)německá mládež a tzv. Volksdeutschen podléhali velitelům čtyř přílehlých žup, avšak příslušníci táborů KLV a WE-Lager, tedy pouze dočasně umístění v Protektorátu, by byli nadále podřízeni centrální služebně v Praze. Došlo by tak k rozdělení kompetencí mezi dvě zcela oddělené úřadovny HJ. Naprosto nejasné by tak bylo i zařazení české mládeže v těchto nových strukturách, jelikož RJF původně plnilo funkci jakéhosi poradního a dozorčího orgánu Kuratoria pro výchovu mládeže. Zdůvodnění, proč by bylo na sklonku války třeba rušit úřadovnu RJF i přes tyto negativní důsledky, nabízí hypotéza, že by v takovémto případě gauleiterům okolních žup, pod které spadaly jednotky Volkssturmu, nově podléhalo dalších přibližně 20 000 chlapců z HJ, na něž by se podle tzv. třetí ohlášky vztahovala služba ve Volkssturmu. Župní velitelé, kteří měli na základě odstavce 2 Hitlerova výnosu z 25. září 1944 převzít velení nad nově ustavenými jednotkami Volkssturmu, by zrušením RJF v Protektorátu získali poměrně slibné personální posílení vlastních obranných jednotek.⁵⁵⁷

Sám K. H. Frank zastával ke zrušení úřadovny RJF jednoznačně negativní stanovisko, které vyplývalo ze tří základních argumentů. Služebna RJF, jenž vznikla v Praze po 15. březnu 1939, zaručovala pro HJ z hlediska zajištění jednotného vedení naprostou nezbytnost, kterou navíc ovlivňoval faktor specifických poměrů česko-moravského prostoru. Protektorát jakožto uzavřené teritorium vyžadovalo vlastní výhradně centrální správu. Pozice služebny RJF ovšem podle Franka ještě zesílila, zvláště pak se zavedením KLV v Protektorátu Čechy a Morava. Frankova obava ze zrušení služebny RJF jakožto „*nosného elementu německé mládežnické organizace*“ v tomto etnicky nehomogenním prostředí se ovšem nenaplnila. Arthur Axmann se u Martina Bormanna přimlouval rovněž za ponechání služebny RJF v Protektorátu alespoň po dobu trvání války a nebo do té doby, dokud budou v Čechách a na Moravě existovat tábory KLV. Navzdory snahám Henleina a Juryho, tak převážila stanoviska a pragmatičtější přístup K. H. Franka a A. Axmanna, pravděpodobně též s ohledem na momentálních 30 000 dětí v táborech KLV a dalších 10 000 v táborech

---

⁵⁵⁷ *Volkssturm* vznikl na základě výnosu A. Hitlera z 25. září 1944 (*Erlaß des Führers über die Bildung des Deutschen Volkssturms*) o vytvoření zvláštního vojska, domobrany, všemi chlapci a muži ve věku od 16 do 60 let, kteří byli doposud osvobozeni od branné povinnosti. Tzv. III. ohláška tak zahrnovala i ročníky 1925–1928, přičemž v případě šestnáctiletých chlapců se počítalo s absolvováním vojenského výcviku do 31. března 1945. (Reichsgesetzblatt S. 253, dostupné na URL: http://alex.onb.ac.at/gesetze_drab_fs.htm)

Wehrertüchtigungslager na území Protektorátu.⁵⁵⁸ V návrzích na zrušení úřadovny RJF v Praze lze spatřovat s ohledem na danou situaci trvalé znaky mocenského soupeření, kterým se vyznačoval trvalý spor o kompetence mezi župními a protektorátními úřady, resp. mezi K. H. Frankem a Henleinem.⁵⁵⁹

K. H. Frankovo stanovisko ve sporu o existenci služebny RJF v Protektorátu je možné nahlížet i skrze jeho plány germanizace českého prostoru.⁵⁶⁰ Požadavek Henleina a Juryho tak šel zcela proti Frankově politice řešící „českou otázku“. Fritz Knoop v této situaci zdůrazňoval, že funkce RJF jako dohlížitele nad Kuratoriem se prokáže až časem při generační obměně, a proto i on její zrušení zcela vylučoval. René Küpper v tomto sporném bodě spatřuje zejména ohrožení Frankových plánů na germanizaci a snahu Henleina a Juryho získat další moc spíše než problém nejednotného vedení německých dětí a mládeži na protektorátním území.⁵⁶¹ Děti v rámci KLV se nicméně staly Axmannovým hlavním argumentem při jednání s Bormannem.

3.6.1. Tábory KLV v Protektorátu v zimě a na jaře 1945

Tábory KLV ovšem zůstávaly nadále v provozu i na jaře 1945, byť se situace stávala stále více nepřehlednou, jak ostatně dokládá zpráva z Maďarska z ledna 1945, kde z původních 49 000 dětí ubytovaných v tamních táborech, bylo tou dobou 3 200 pohřešováno. Oblast Čech a Moravy se zatím v takto kritické situaci nenacházela, ačkoli se již nyní musela vyrovnávat s příjezdem dalších stovek dětí z okolních regionů a zajištěním dostatečných ubytovacích kapacit.⁵⁶²

Na počátku roku dospělo vedení rovněž k rozhodnutí, že vzhledem k bezpečnosti dětí v Protektorátu jsou nezbytné i přesuny na území Protektorátu Čechy a Morava. Teprve v březnu 1945 došlo k omezení míst v táborech a k jejich postupnému stahování z východních okresů na západ, blíže k hranici Německa. Stalo se tak na základě výnosu, který ovšem nebyl zveřejněn v ministerském listu, proto v některých částech Říše tábory existovaly dále až do

---

⁵⁵⁸ NA, fond NSM, sign. 110-6/24, karton 62: [Arthur Axmann] an Martin Bormann, nedatováno; K. H. Frank an Reichsjugendführer Arthur Axmann, ze 14. prosince 1944: „*ein tragendes Element der deutschen Jugendorganisation*“.

⁵⁵⁹ VOLKER ZIMMERMANN, *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*, Praha 2001, s. 234–235.

⁵⁶⁰ K otázce germanizace českých dětí a mládeže srov. TARA ZAHRA, *KIDNAPPED SOULS. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands 1900–1948*, New York 2008, zejména s. 169–202 (Borderland Children and Volksturmsarbeit under Nazi Rule).

⁵⁶¹ RENÉ KÜPPER, *Karl Hermann Frank...*, s. 257–258.

⁵⁶² Srov. Frontový časopis *Nachrichten für die Truppe* Nr. 261, z 2. února 1945. GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 230.

dubna 1945. Postup úřadovny KLV byl v zásadě dvojího druhu. V úvahu připadalo přemístění do jiného tábora nebo navrácení dítěte zpátky k rodině, tedy návrat do Německa. V lednu 1945, kdy již vojska maršála Koněva dobyla Krakov a 8. gardová armáda obsadila Lodž, byly vydány rozkazy k transferu z táborů v oblasti Hradce Králové, Brna, Olomouce a Moravské Ostravy. Reakce na poměrně rychlý postup Rudé armády si vyžádala přípravu nových evakuačních plánů, které by odpovídaly průniku 2. a 3. běloruského frontu ke stále ještě okupovanému území a k území samotného Německa.⁵⁶³ Snahou úřadovny KLV tak bylo vyklidit příslušné ubytovací prostory, jež byly záhy poskytnuty k využití ustupující německé armádě. Opatření z ledna 1945 proto rozdělilo evakuované oblasti do dvou zón.⁵⁶⁴ První pásmo označovalo oblast severně od linie Sychrov – Sobotka – Jičín – Smiřice – Bogatynia a týkala se evakuace Hradce Králové. Vyklizení Olomouce směřovaly německé úřady do oblasti severně od linie Nezamyslice – Kroměříž – Teplice nad Bečvou až po hranici Protektorátu. Obě pásma reagovala na blížící se nebezpečí ze severu, přičemž jeho první část navíc zasahovala i do oblasti Sudet. Druhá zóna protínala severovýchodní část Hradce Králové a Brna. Linie kopírovala trasu Ostroměř⁵⁶⁵ – Lázně Bohdaneč – Ždírec nad Doubravou – Žďár nad Sázavou⁵⁶⁶ – Blansko – Ivanovice – Olomouc a byla již zcela vnitroprotektorátním opatřením, když směřovala z východočeského kraje přes Českomoravskou vrchovinu k Brnu a stahovala tábory jihozápadním směrem.⁵⁶⁷ Nedostatečné ubytovací kapacity v přijímacích městech způsobily, že děti byly ubytovány i ve školách menších měst. Další postup Rudé armády v únoru 1945 si vymohl evakuaci 8 až 10 000 dětí německých dětí ze sudetské župy do Protektorátu.⁵⁶⁸ K 13. únoru 1945 rovněž ukončil ministr Bernhard Rust činnost školy pro táborové vedoucí (*LMF-Schule*) v Poděbradech.⁵⁶⁹

Postupné stahování obyvatel z příhraničních táborů KLV do vnitrozemí, s plánem jejich koncentrace ve středních Čechách a následné evakuaci měl rovněž význam z hlediska evakuačních opatření ve středoevropském prostoru. Do uvolněných táborů KLV přicházeli například utečenci (*Flüchtlinge*) z Dolního Slezska, kteří ustupovali před blížícím se frontem

---

⁵⁶³ JAROSLAV HRBEK, VÍT SMETANA A KOL., *Draze zaplacená svoboda II*, s. 141–143.

⁵⁶⁴ **Viz. PŘÍLOHA č. 8: Přesuny dětí z KLV táborů na počátku roku 1945 z Moravy směrem na Západ.**

⁵⁶⁵ V dokumentu je zřejmě mylně uvedeno Wostromisch. Autor měl pravděpodobně na mysli Wostromiersch, česky Ostroměř, která rovněž koresponduje s udávanou evakuační linií.

⁵⁶⁶ V originále Stadt Saar. Zřejmě se jedná o přepis, jelikož ani *Amtliches Deutsches Ortsbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren* „Stadt Saar“ nezná. V úvahu připadá pouze Žďár nad Sázavou, kterou souhlasí s uváděným evakuačním pásmem.

⁵⁶⁷ NA, fond NSM, sign. 110-4/351, karton 33: Dopis z kanceláře Pověřence německého státního ministra pro KLV v Čechách a na Moravě adresovaný K. H. Frankovi, z 25. ledna 1945.

⁵⁶⁸ NA, fond NSM, sign. 110-4/363, karton 34: Sdělení z 23. února 1945.

⁵⁶⁹ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 226.

na severu.⁵⁷⁰ Otázka německých utečenců, ať už říšskoněmeckých nebo etnických Němců z Východu, se postupem času stávala velmi vážnou. Jejich počet narůstal v desítkách tisíc. V lednu 1945 se jednalo 100 000, v dubnu o více než 300 000 uprchlíků, k jejichž ubytování sloužily jak české, tak už i německé školy. K. H. Frank se ovšem obával obsazení posledních objektů, a proto tyto prostory zajišťoval pro zřízení lazaretů, které „z politických důvodů“ měly přednost.⁵⁷¹

Bezpečnost táborů se postupem času stávala velice vážným problémem. V březnu 1945 obývalo tábory KLV v Čechách a na Moravě ještě kolem 20 000 dětí a dalších 20 000 naplňovalo ubytovací zařízení spadající do správy HJ ve více než 320 táborech.⁵⁷² Především z logistického hlediska mohl tento vysoký počet působit obtíže. Situace v táborech a blížící se frontová linie ze severu, jihu i západu vyvolávala znepokojení i v pražské úřadovně KLV. Jak má být situace řešena nebyla jasná ani Hansi Beckerovi, od března 1945 novému pověřenci pro KLV v Čechách a na Moravě. V akutním případě proto K. H. Frankovi navrhoval evakuaci dětí do oblasti Bayerische Ostmark a Oberdonau, avšak i tento návrh měl svá úskalí, jelikož tamní ubytovací prostory byly podle dostupných informací v katastrofálním stavu.⁵⁷³

Záhy po definitivním přesunu táborů z Brněnska do oblastí Bayreuthu, si tato komplikovaná situace vyžádala jednoznačný rozkaz pozastavení veškerých transportů dětí směřující zpátky do Německa, jelikož byl hlášen akutní nedostatek ubytovacích kapacit.⁵⁷⁴

Ani na počátku dubna nebyly protektorátní tábory stále ještě evakuovány. Teprve 2. dubna 1945 obdržely táborové komandatury na Jihlavsku, Královehradecku a ve Středočeském kraji povel k opuštění táborů a převozu téměř 1 200 dětí do Bayreuthu.⁵⁷⁵ To již 7. gardová armáda 2. ukrajinského frontu osvobozovala Bratislavu a připravovala plán dalšího postupu na Vídeň.⁵⁷⁶

O dalším průběhu evakuace jednali protektorátní představitelé KLV s K. H. Frankem. Dne 12. dubna 1945 rozhodlo říšské vedení o vyklizení protektorátních táborů v pořadí od akutních případů – táborů ohrožených nepřítelem, přes samostatně ležící (*Einzelliegende*

---

⁵⁷⁰ SOkA Nymburk, RAV Nymburk, sign. KULT 106, karton 44: NSDAP-HJ, Bann Königgrätz an den Herrn Bezirkshauptmann, Neuenburg, z 20. února 1945.

⁵⁷¹ RENÉ KÜPPER, *Karl Hermann Frank...*, s. 382–387.

⁵⁷² NA, fond NSM, sign. 110-4/365, karton 34: Wochenbericht für die Zeit vom 31. März 1945 – 6. April 1945, ze 7. dubna 1945.

⁵⁷³ NA, fond NSM, sign. 110-4/351, karton 33: Zpráva Hanse Beckera Sicherheitslage der KLV-Lager in Böhmen und Mähren adresovaná K. H. Frankovi, z 28. března 1945.

⁵⁷⁴ NA, fond NSM, sign. 110-4/351, karton 33: Telegram Wilhelma Stuckarta o pozastavení transportů zpět do Německa, z 3. dubna 1945.

⁵⁷⁵ NA, fond HJ, karton 94: HJ, Verlegungsbefehl - Dienststelle Böhmen und Mähren, RJF, Beauftragte für die Erw. KLV, z 3. dubna 1945.

⁵⁷⁶ JAROSLAV HRBEK, VÍT SMENTANA A KOL., *Draze zaplacená svoboda II.*, s. 210.

Lager) až po zbylá zařízení KLV. V předběžném odhadu mělo třináct až čtrnáct vlakových souprav odvést děti do Švábska, Tirol, Hochlandu a Bayreuthu nejpozději 30. dubna 1945.⁵⁷⁷

Břežnové a dubnové události roku 1945 ukázaly, že porážka Německa je již velice blízko. Vyvstávala tak závažná otázka, jaký bude další osud dětí v táborech po příchodu spojeneckých armád. Problém byl velice naléhavý, protože většina táborů se stále ještě nacházela na pomezích územích. Ještě před podepsáním kapitulace tak v mnohých táborech docházelo k neorganizovaným útěkům. Situaci nezklidnily ani ustupující německé jednotky, které objekty KLV zabavovaly a dočasně je využívaly pro vlastní potřebu. Nově zřízené branně-výchovné tábory (WE-Lager) a lazarety přebíraly objekty někdy poměrně autoritativně.

Po kapitulaci Německa nebylo možné ze dne na den tábory KLV zcela rozpustit. Zařízení existovala dál, ale jejich správa přešla na místní úřady. V zájmu všech však bylo, aby k jejich vyklizení došlo do konce roku 1945, jelikož děti nebyly připravené na další zimu. Pro co nejčasnější zrušení táborů hovořily také výchovné argumenty, avšak ne všude se podařilo toto předsevzetí naplnit. V některých částech Německa, například v Bavorsku nebo Horní Falci, úřady oficiálně ukončily činnost táborů KLV až k 9. červenci 1946.⁵⁷⁸ Nad dětmi, které nemohly být vráceny k rodinám, převzal zodpovědnost Úřad péče o mládež. Snaha vrátit děti do oblastí, odkud pocházely, ovšem nemusela být vždy úspěšná. V roce 1947 tak došlo ještě k výměně dětí mezi americkou a sovětskou zónou v Berlíně. Z přibližně 250 000 dětí, které se nacházely v Generálním gouvernementu, Sedmihradsku, Maďarsku, Bulharsku, na Slovensku a v dalších východních oblastech nebylo po přesunech v únoru 1945 vypátráno přesně 19 456.⁵⁷⁹

3.6.2. Německé děti po květnu 1945

Úkolem této práce jistě není, abych se pouštěla do zbytečných spekulací týkající se osudu německých dětí po květnu 1945. Jistě by k tomu byl třeba rozsáhlý výzkum vedený jiným směrem, než jaký jsem si v rámci této práce předsevzala. Přinejmenším by to vyžadovalo detailní bádání v regionech, jehož výsledky by bylo třeba konfrontovat s příslušnými fondy Německého červeného kříže uloženými v Bundesarchivu v Koblenzi.

---

⁵⁷⁷ Do Bayreuthu mělo být převezeno 17 000 dětí na základně domluvy K. H. Franka s Bayreutským gauleiterem Fritezm Wächtlerem, dalších 18 000 dětí cestovalo do Bayerische Ostmark, z nichž 5 000 mělo být dále transportováno do Mnichova a Oberbayern. NA, fond NSM, sign. 110-4/365, karton 86; rovněž RÉNÉ KÜPPER, *Karl Hermann Frank...*, s. 386.

⁵⁷⁸ GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 234.

⁵⁷⁹ Frontový časopis *Nachrichten für die Truppe* č. 261, z 2. února 1945, GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 230.

Nicméně se domnívám, že je třeba zmínit určité pochyby, které ukončování projektu na území Čech a Moravy doprovázely. Nabízí se zejména otázka, zda z Protektorátu během dubna 1945 skutečně odjely všechny děti, které do Čech a na Moravu přicestovaly v rámci KLV. V zásadě jsou tu dvě možné alternativy, pokud děti na území – tou dobou již bývalého – Protektorátu zůstaly. Jednou je ubytování dětí v rodinách, které je poměrně těžko dohledatelné a ověřitelné. Druhá možnost zahrnuje přijetí dítěte do československého internačního tábora nebo jiného výchovného zařízení pro děti a mládež. Faktický problém výzkumu pak souvisí především s nedostatkem informací o původu ztracených německých dětí, jichž se nedostávalo ani československým úřadům. Pokud dítě samo neuvedlo věk, národnost a město, ze kterého pochází a současně se o dítě nikdo nehlásil, bylo v podstatě nemožné vypátrat jeho rodinu a předat jej do péče příbuzných.

Přestože odjezd dětí z Protektorátu může na první pohled budit dojem poměrně organizované akce, konec roku 1944 a jaro 1945 byly vzhledem k řadě přesunů spíše hektickou dobou. Do Protektorátu přijížděly na podzim 1944 i děti ze Slovenska v reakci na vypuknutí Slovenského národního povstání. Evakuace táborů ze Slovenska do Protektorátu ovšem vždy neznamenal obvyklou praxi, tedy hromadné ubytování dětí v místní škole nebo jinde, o čemž vypovídá případ 91 chlapců ze slovenských táborů KLV přemístěných do Libiny (okr. Šumperk) v listopadu 1944. Z výše uvedeného počtu předalo táborové vedení 19 chlapců do opatrovnictví místním rodinám a ostatní měli údajně odjet do Broumova (okr. Náchod). Vzhledem k evakuačním liniím poněkud nezvykle do východních Čech. Je nutné poznamenat, že Libina byla tehdy německá, tudíž táborové vedení svěřilo děti německým rodinám, přesto podle zpráv SNB ještě v prosinci 1945 se tři němečtí chlapci nacházeli v tamní soukromé péči.⁵⁸⁰ Sledování těchto jedinečných příběhů je ale velmi obtížné a nejspíš pouze některé z nich se objevují v roce 1945 a 1946 v souvislosti s hledáním dětí z Lidic.

Za dobově podmíněné, standardní opatření je třeba považovat případné umístění německých dětí do internačních táborů. Třebaže rozhodnutí Ministerstva vnitra z 10. července 1945 o realizaci usnesení vlády z 15. června téhož roku o odsunu všech občanů německé národnosti mladších 15 a starších 55 let, explicitně vylučovalo zajištění těhotných žen, rodiček, žen v šestinedělí a dětí mladších 14 let, situace po osvobození jeho přesné plnění velice problematizovala.⁵⁸¹ V srpnu ovšem Ministerstvo vnitra po dohodě s Ministerstvem ochrany práce a sociální péče (MPSP) již nařídilo předání všech dětí do 14 let rodičům, popř.

---

⁵⁸⁰ NA, fond Ministerstvo vnitra – referát „L“ (dále jen MV – L), sign. C 6174, karton 15: SNB – velitelství stanice v Německé Libině, okr. Šumperk, z 19. prosince 1945.

⁵⁸¹ TOMÁŠ STANĚK, *Internierung und Zwangsarbeit. Das Lagersystem in den böhmischen Ländern 1945–1948*, München 2007, s. 159.

Mezinárodnímu červenému kříži (MČK). Jestliže by je MČK nepřijal, měly se jich ujmout československé úřady, především Národní péče o mládež, kde měli být chovanci německé a maďarské národnosti vychovávaní odděleně od ostatních dětí. Děti ve věku 14 až 15 let měly v internačních táborech nadále zůstat a oddělené od dospělých a být „*podrobeny zvláštní převýchově*“.⁵⁸²

Ovšem již 16. listopadu 1945 uložilo MPSP zemským ústředím péče o mládež zřízení a vedení evidence opuštěných německých dětí mladší 14 let s tím, že v létě 1946 měl následovat jejich odsun. Zvláštní důraz ministerstva, aby „*byly odsunuty skutečně všechny u nás se vyskytující opuštěné německé děti*“, může napovídat, že existence těchto dětí byla na území ČSR zjištěna, a že jejich počet byl takový, že přimněl MPSP k vydání tohoto celorepublikové nařízení.⁵⁸³ Jednotlivé místní správní komise v rámci pátrání po nezvěstných dětech hlásily tyto zvláštní případy na ONV. Z dostupných hlášení se zdá, že se objevovaly případy německých dětí původem z Westfálska, narozené přibližně v letech 1933 až 1937.⁵⁸⁴ Rovněž na seznamu opuštěných německých dětí, které byly československými úřady odsunuty 12. prosince 1946 do britského pásma, se nacházejí chlapeci i dívky z Berlína, Bochumi, Dortmundu, Essenu či Kolína nad Rýnem. Ve všech těchto případech se poměrně s velkou pravděpodobností nabízí, že se mohlo jednat o děti původně z táborů KLV, byť zpětné ověření je v podstatě nemožné.⁵⁸⁵

Evidence a následný odsun německých dětí nebyl ovšem v roce 1946 ukončen, jelikož MPSP ještě počátkem června 1947 vydalo směrnici k jednotnému postupu při odsunu německých dětí. Pokud děti figurovaly na seznamech hledaných dětí některé z německých okupačních zón, měly přes sběrná střediska Brno-Jundrov a Dvory u Karlových Varů odjíždět do Německa.⁵⁸⁶ V případě nezjištění původu přicházela v úvahu také pěstounská péče nebo adopce, o níž někteří občané československé národnosti projevíli zájem.⁵⁸⁷ Dne 1. září 1947 pak měly úřady provést odsun opuštěných německých dětí do amerického pásma v Německu prostřednictvím oblastního sběrného střediska v Maloměřicích u Brna. Odsun se měl týkat

---

⁵⁸² NA, fond Ministerstvo práce a sociální péče, karton 634: Oběžník „Převod dětí ze sběrných táborů – směrnice“ Ministerstva vnitra adresovaný MPSP, z 9. srpna 1945.

⁵⁸³ SOKA Louny, fond Městský národní výbor Postoloprty, karton 7: Okresní národní výbor v Žatci všem místním národním výborům a místním správním komisím, z 26. července 1946.

⁵⁸⁴ Srov. NA, fond MV – L, sign. C 6174, karton 15: Místní správní komise Křinice (okr. Broumov) ONV – referátu pro národní bezpečnost, z 30. listopadu 1945; Místní správní komise Teplice nad Metují ONV – referát národní bezpečnosti Broumov, z 19. listopadu 1945.

⁵⁸⁵ NA, fond Zemské ústředí péče o mládež (dále jen ZÚPM), karton 193: Seznam opuštěných německých dětí odsunutých dne 12. 12. 1946 do britského pásma.

⁵⁸⁶ NA, fond ZÚPM, karton 192: ZÚPM všem okresním péčím o mládež v Čechách, z 13. června 1947.

⁵⁸⁷ NA, fond ZÚPM, karton 192: ZÚPM všem okresním péčím o mládež v Čechách, z 2. srpna 1947. Seznam dětí nezjištěného původu umístěných v obvodu země České, z 12. března 1947.

dětí mladších i starších 14 let, u nichž byl prokazatelně zjištěn německý původ.⁵⁸⁸ Nový soupis vypracovaný k 15. dubnu 1948, jehož zhotovení uložilo Zemské ústředí péče o mládež (ZÚPM), souvisel s tím, že ještě na počátku tohoto roku byl zjištěn dosud nenahlášený pobyt neznámých dětí, které předchozí evidence nezachytila.⁵⁸⁹ V květnu 1948 nadále probíhala spolupráce mezi ZÚPM a pátracími službami v Německu, které vyhledávaly ztracené německé děti na žádost rodičů nebo jiných příbuzných. Do pátrání byla zapojena také Společnost československého červeného kříže.

V kontaktu se zahraničními orgány byl rovněž Přemysl Pitter,⁵⁹⁰ který v několika zámcích v okolí Prahy (Kamenice, Olešovice, Štířín, Lojovice) a v hotelu Ládví organizoval pomoc pro židovské děti z koncentračních táborů a německé děti z internačních táborů, popř. potomky kolaborantů.⁵⁹¹ Pitter do konce července 1945 přijal 214 dětí německé národnosti z pražských internačních táborů a Malé pevnosti Terezín. Po bližším šetření se ukázalo, že 63 z nich pochází z „evakuovaných německých měst“. Z jaké části Německa a jak děti přesně do Protektorátu přicestovaly, se ovšem nepodařilo zjistit.⁵⁹²

Pátrání po ztracených německých dětech nepředstavovalo pro československé úřady prioritu. Po květnu 1945 ve veřejném diskurzu dominoval především případ Lidic a lidických dětí, které byly během války zavlčeny do Německa a předány náhradním rodinám k poněmčení. Československá společnost se stavěla k problému nezvěstných německých dětí spíše odtažitě a spolupráce s německými pátracími službami probíhala na rovině státní, popř. mezi jednotlivými charitativními organizacemi.

---

⁵⁸⁸ NA, fond ZÚPM, karton 192: ZÚPM všem okresním pečím o mládež v Čechách, z 25. srpna 1947.

⁵⁸⁹ NA, fond ZÚPM, karton 192: Zemský národní výbor – zemská péče o mládež – Oběžník č. 27, ze 14. dubna 1947.

⁵⁹⁰ Přemysl Pitter (1895–1976) byl pedagog a humanista. Po zkušenosti z první světové války se stal pacifistou a širitelém evangelické teologie. Již za První republiky postavil dětský domov – Milíčův dům na Žižkově. V sociální práci pokračoval i po druhé světové válce. Srov. PAVEL KOSATÍK, *Sám proti zlu. Život Přemysla Pittera (1895–1976)*, Praha – Litomyšl 2009, zvl. s. 204–218; dále též TOMÁŠ PASÁK, *Přemysl Pitter – život pro druhé. Česko-německé soužití v díle Přemysla Pittera*, Praha – Litomyšl 1997.

⁵⁹¹ TOMÁŠ STANĚK, *Internierung und Zwangsarbeit...*, s. 160.

⁵⁹² Židovské muzeum v Praze, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sbírka Dokumenty perzekuce, inv. č. 80, složka Přemysl Pitter.: PŘEMYSL PITTEK, *Dokončená dvouletka pro záchranu dětí z koncentračních a internačních táborů*, s. 5; srov. též OLGA FIERZ, *Kinderschicksale in den Wirren der Nachkriegszeit. Eine Rettungsaktion für jüdische und deutsche Kinder 1945–1947 in der Tschechoslowakei*, Prag 2000.

4. DĚTI A TÁBOROVÁ REALITA⁵⁹³

„Sie stellt es sich wie einen Urlaub vor [...] Doch dann folgt die große Enttäuschung. Das Mädchen fühlt sich wie in einer Massenhaltung auf dem Hühnerhof. Bei jedem Wetter, selbst bei Schnee oder Sturm, müssen die Kinder am früher Morgen draußen antreten, um die Fahne zu hissen, und mit durchnässter Kleidung ein fröhlich-tapferes Lied über Deutschland singen. Erst dann kann der Unterricht beginnen.“

Vzpomínka Rosemarie Heinze na pobyt v táboře KLV⁵⁹⁴

Projekt *Erweiterte Kinderlandverschickung* byl prioritně – bez ohledu na ideové zabarvení a jeho cíle – programem pro děti a mládež a jako takový nemůže být vydělován z tohoto spojení. Doposud jsem se věnovala KLV ze správního či organizačního hlediska, popř. skrze vzájemnou interakci projektu a českého prostředí. Nabízí se ovšem poměrně zásadní otázka, jak samy děti vnímaly a prožívaly pobyt v táboře KLV. Mám na mysli pohled na německé děti jakožto hlavní aktéry projektu KLV a nikoli jako na pasivní oběti války. Ačkoli tento interpretační model stále ještě stojí mimo standardní postupy zpracování tematiky dětí ve válce, pokusím se o jeho využití právě na příkladu KLV.⁵⁹⁵

Podchycení tohoto fenoménu je ovšem v řadě případů obtížné. I když se nabízí práce s výpověďmi pamětníků, využívám vzpomínek pouze sporadicky. Jak zdůvodním v následující kapitole, očití svědci mohou usilovat o to, aby svým vlastním výkladem směřovali badatele k takovým interpretacím minulosti, které vyhovují právě pamětníkovi. Vzpomínky reprezentují spíše vyprávění, v nichž se odráží věkový odstup pamětníka, zjednodušování a někdy dokonce schematičnost, a proto z nich čerpám především fakticitu a nepřebírám jejich interpretační vzorce. Pracuji zejména s osobní korespondencí, resp. nedešlanými dopisy, které táborová komandatura zajistila, jelikož jejich obsah nepovažovala za vhodný k dalšímu šíření. Jedná se tedy o soubor kritických dopisů dětí a rodičů, které

---

⁵⁹³ Tato kapitola bude ve zkrácené formě publikována v časopise FF UK *Historie-otázky-problémy* 1/2010.

⁵⁹⁴ Cit. podle YURI WINTENBERG, SONYA WINTENBERG, *Kriegskinder. Erinnerungen einer Generation*, Berlin 2009, s. 127–128: „*Představuje si to jako prázdniny [...] Přece potom následuje velké zklamání. Dívka se cítí jako v hromadném chovu na dvorku pro drůbež. Při dešti, dokonce i sněhu nebo vichřici musí děti časně ráno venku nastoupit, aby vztýčily vlajku a v promočeném oblečení zazpívaly smělou píseň o Německu. Teprve potom může začít vyučování.*“

⁵⁹⁵ Aplikace tohoto přístupu uplatnil ve své práci např. N. Stargardta: NICHOLAS STARGARDT, *Witnesses of War. Children's Lives under the Nazis*, London 2005.

nešly svého adresáta, ale také právě proto se zachovaly. Poněkud specifický charakter má kolekce dopisů Ingeborg Lorenz. Díky ní bude možné sledovat, byť pouze na jediném příkladu, jak a jestli vůbec měly děti tendenci přebírat nacistickým režimem prosazovaná výkladová schémata.

Dětské zážitky a dojmy je ale rovněž třeba dát do souvislostí s nastavenými podmínkami a okolními vlivy, které utvářely prostředí tábora, v němž se každodenně děti pohybovaly. Spolu s táborovou komandaturou představovaly určující aspekty, které spoluutvářely táborové prostředí a determinovaly vlastní prožitek dítěte. Zmínila jsem, že tábory představovaly poměrně různorodé jednotky, ať už co do velikosti, tak zajištění podmínek. Nepokusím se proto o úplný obraz konfrontace dítěte s táborem KLV, ale o analýzu tohoto vzájemného potýkání, jejímž prostřednictvím nastíním, jakými cestami se děti snažily vypořádat s daným prostředím.

Od dětí v táborech KLV ovšem nelze očekávat nějaké projevy nonkonformního chování. Přestože existovaly problémy s jejich adaptací, nesouvisely s odlišným vůči nacismu kritickým postojem k životu.⁵⁹⁶ V souvislosti s tábory KLV hovoříme totiž o dětech ve věku od 10 do 14 let, jejichž případná nespokojenost se odvíjela mnohem spíše od obecnějšího hodnocení *dobrého* či *špatného* života, které odráželo konzumní návyky, socializační schopnost jedince či míru emocionálnosti vazby na rodinu. Všechny tyto tři faktory pak v důsledku vytvářely konkrétní subjektivní obraz, podle něhož dítě volilo mezi zcela protichůdnými hodnoceními pozitivního či negativního dojmu z života v táboře. Z tohoto důvodu se v následujícím rozboru nepokusím zachytit pouze projevy určité nespokojenosti, ačkoli právě ty vzhledem k povaze pramene převažovaly, ale obecně postihnout náladu dětí a jejich vnímání táborové reality.

4.1. Představy o životě v táboře

Rekonstruovat představy dětí, s nimiž do tábora KLV odjížděly, je poměrně obtížné. Děti evakuované v první běhu, tedy někdy v zimě 1940 nebo na jaře 1941, nemusely ještě bezprostředně pociťovat nebezpečí a cestu do tábora mohly chápat spíše jako prázdninový výlet než záchrannou akci nebo minimálně tento jeho charakter nevnímaly. Čtrnáctidenních prázdnin se děti nicméně opravdu dočkaly, ovšem – jak bývalo zvykem – trávily je v táborovém kolektivu a vzhledem k poměrně krátkému trvání, při srovnání s tradiční náplní

---

⁵⁹⁶ Srov. DAVID WELCH, Nazi Propaganda and the Volksgemeinschaft: Constructing a People's Community, in: *Journal of Contemporary History* 2/2004, s. 232.

denních táborových rituálů, jim těžko můžeme přisuzovat větší váhu z hlediska uvolnění táborového režimu. Letní tábory (*Sommerlager*) měly vyvažovat dojem stereotypu každodenních aktivit. Letní prázdniny úřady časově vymezily dvěma týdny, které měly být dopřány každému dítěti během jeho pobytu v táboře, tzn. za šest měsíců. Forma rekreace připadala v zásadě dvojí, buď došlo k výměně prostředí mezi dvěma tábory, nebo vedoucí zvolil kratší formu a uskutečnil jednodenní nebo dvoudenní výlety mimo tábor.⁵⁹⁷

V konfrontaci s místním prostředím a polovojenskými podmínkami v táboře, pak děti postupně zjišťovaly, že realita je poněkud odlišná, podobně jako naznačuje úvodní citát. Prosby dětí o návrat domů tak odkazují na skutečnost, že se některé nedokázaly sžít s nastaveným táborovým režimem a podmínkami, které pro ně byly příliš náročné. Problémy se v tomto případě objevují především u dětí z majetnějších rodin, které si nezvykly na skromné podmínky.⁵⁹⁸ Nespokojenost se v širším měřítku týkala především ubytování, když si děti stěžovaly na „polní podmínky“ – tvrdost postelí, špínu a blechy.⁵⁹⁹ Téměř po celou dobu války spočíval rovněž velký problém v podávané stravě. Stávalo se, že děti odmítaly jíst nebo si ještě častěji stěžovaly, že je jídla nedostatek. Opakované jsou rovněž prosby o zaslání potravin adresované rodičům.⁶⁰⁰ Z těchto dětských proseb však nemůžeme vyvozovat jednoznačné závěry. Zachované záznamy o vstupních a výstupních zdravotních prohlídkách nehovoří o výrazných výkyvech ve váze dětí před nástup do tábora a po jeho opuštění. Vzhledem ke specifičnosti tohoto pramene se ovšem také nabízí otázka jeho hodnověrnosti.⁶⁰¹

Další okruh dětských stížností se týkal školního vyučování. Nepříjemné překvapení mohlo představovat zjištění, že výuka pokračovala kontinuálně i přes letní prázdniny, jak platilo minimálně v případě prvního běhu. Z tohoto aspektu tak zřetelněji vyplývá kontrast mezi původním dojmem, že se bude jednat o prázdninový pobyt s uvolněnou atmosférou a táborovou realitou. Poněkud paradoxně je ale možné evidovat i stížnost na nekvalitní výuku ze strany dětí, ovšem motivovanou přáním být přeložen do jiného tábora, kde se nacházejí jeho kamarádi.⁶⁰² Děti tak po pochopení základních podmínek táborového života přecházejí na

---

⁵⁹⁷ BArch Berlin, NS 12/942a: Sommerlager- und Fahrtenaktionen in den KLV-Lagern, nedatováno.

⁵⁹⁸ Dopis Elisabeth F. autorce, z 11. března 2010.

⁵⁹⁹ Blíže nespecifikovaný dopis chlapce nebo dívky adresovaný rodině z 1. dubna 1944. NA, fond NSM, sign. 110-4/358, karton 358.

⁶⁰⁰ Dopis Rudolfa Zimmermanna z tábora v Bystřici pod Hostýnem adresovaný rodičům ze 17. listopadu 1940. Rudolf nejspíše patřil mezi děti, které se do táborů dostaly za poněkud specifických podmínek a nikoli v rámci tzv. prvního běhu. NA, fond ÚRP-ST, sign. 109-6/1189, karton 67: dále blíže nespecifikovaný dopis z dubna 1944. NA, fond NSM, sign. 110-4/358, karton 34.

⁶⁰¹ Srov. NA, fond HJ, karton 118–134.

⁶⁰² Devět žáků 5. třídy umístěných v táboře KLV v Černovicích se obrátilo na úřadovnu KLV se stížností: „Protože jsme během našeho šestiměsíčního pobytu v táboře v Sasku neměli plnohodnotnou výuku, přijde nám

argumentační strategii organizátorů KLV, když svůj odjezd odůvodňují nenaplněním jedné ze základních podmínek KLV. V obecném trendu ale skutečně postupem času docházelo ke zhoršování úrovně vzdělávání. Příčiny je třeba hledat nejen ve ztíženějších podmínkách druhé poloviny války, zvýšené fluktuaci žáků, ale rovněž v monopolizaci výchovy a vzdělávání organizací HJ či v nedostatku kvalifikovaném pedagogickém personálu. Důsledkem tohoto boje o moc byly především poměrně chabé vědomosti dětí.⁶⁰³

Představy, které zcela míjely faktické nastavení tábora, děti konstruovaly na základě dosavadní zkušenosti, jimiž mohly být například několikátýdenní nejčastěji letní pobyty. Do táborů KLV nicméně přijížděly jako do naprosto neznámého prostředí, vzdáleného stovky kilometrů od domova. Mnohdy se dostávaly i do zcela cizího kolektivu, což platilo především do roku 1943, kdy se děti do programu přihlašovaly v podstatě individuálně a neexistovala možnost udržení třídních nebo alespoň školních kontaktů. Nová situace proto vyžadovala vytváření nových sociálních vazeb, které již nemohly být založeny na příbuzenském vztahu. Vzhledem k délce pobytu byla adaptace dítěte v kolektivu (i z pohledu jeho samotného) nezbytná. V praxi měl totiž platit model, na jehož základě nacionálně socialističtí pedagogové věřili, že z prožitku přátelství vyrůstá národní pospolitost.⁶⁰⁴ Táborová forma života, která tyto kamarádské vztahy plně podporovala a vyžadovala, měla být rovněž metodou, jak k tomuto cíli dospět.

Tábor KLV byl vnímán i jako jakési „nápravné“ zařízení v tom smyslu, že děti poprvé pronikaly do prostředí, kde je od nich vyžadován důsledný pořádek, preciznost a disciplína. Co ovšem od tak dlouhého pobytu v táboře opravdu očekávat? *„Mnoho dětí přicházelo poprvé do spořádaných poměrů. Pěkné bylo, že rády a radostně vynakládaly svou sílu, aby byl tábor navenek a uvnitř utvářen německy [podtrženo v originálu]. Samy od sebe vystávaly úkoly a požadavek, dokonce nutnost, vychovat dívky jako charakterní, cílevědomě jednající, samostatné osoby, které se přesto ale cítí jako články společenství; v kamarádské spolupráci s jednotlivými skupinami HJ ukazovaly prostřednictvím slavností a oslav těsnou jednotu s německými kamarády a venkovany tento prostor, aby tak byla vyjádřena semknutost a společenství všech Němců.“*⁶⁰⁵ Tehdy již bývalá vedoucí Wilhelmine Burgardt z tábora

---

těžké udržet krok s dalšími žáky. “ Žáci proto žádají přemístění do tábora Krynica v Generalním Gouverenementu, kde se nachází jejich třída. NA, fond HJ, inv. č. 2/117, karton 117.

⁶⁰³ JOST HERMAND, *Als Pimpf in Polen. Erweiterte Kinderlandverschickung 1940–1945*, Frankfurt am Main 1993, s. 65. Jedním z nejmarkantnějších příkladů je vzpomínka Josta Hermanda, který se doznal, že ve svých 14 letech nevěděl kdo byl Goethe nebo Beethoven.

⁶⁰⁴ GERHARD KOCK, „Der Führer sorgt für unsere Kinder...“, s. 134

⁶⁰⁵ NA, fond HJ, karton 101: Schlussbericht - Urteil des Lagerleiters über die Bedeutung des K. L.V. Lagers als nationalsozialistische Gemeinschaftserziehungsstätte (KLV-Lager Nr. Pro/35 Prachow b/Jitschin), květen – listopad 1942: „Viele Kinder kamen zum ersten Male in geordneten Verhältnisse. Das Schöne war, dass sie gern

Prachov nedaleko Jičína vyjádřila – vedle již zmíněného aspektu tábora jakožto nového sociálního prostředí – další dvě důležité kategorie: vlastní výchovu (precizaci) jedince a jeho podrobení společenství jako vyššímu celku, jež bylo obvykle vnímáno v národním kontextu. Veškerá náplň pobytu v táboře, ale i subjektivní zkušenost dítěte měly být pouze prostředkem dosažení těchto cílů.

O zapojení dětí do projektu KLV rozhodovaly především úřady. Pokud rodiče vytrvali, bylo pravděpodobně reálné vynutit si setrvání dětí v Německu. Alespoň v prvních letech války je tato možnost patrná. Uspíšení návratu dítěte domů blokovaly především úřady. Limitovaný vliv rodičů na tuto záležitost odráží rovněž přesvědčení, že jde v podstatě o „nejnicotnější důvody“, kterými rodiče brzký návrat dítěte odůvodňovali.⁶⁰⁶ Docházelo k tomu také v řadě paradoxních případů, např. u dítěte, které po dlouhé léčbě akutní tuberkulózy a operaci nemohlo automaticky odcestovat domů, ale jeho matka musela o povolení zvláště žádat, navíc s řádným odůvodněním.⁶⁰⁷ Nemocnost dětí a podezření na jejich chronické choroby tvořily hlavní okruh argumentů, který rodiče ve svých žádostech o návrat dítěte domů využívali. Existují i doklady, že rodiče argumentovali obavou z epidemie v daném táboře, kam měly děti odjíždět, byť se možná i s vědomím rodičů jednalo pouze o fámou. Pramenně jsou podchyceny případy, kdy otec žádal o nutný návrat syna, jelikož matka na práci doma již nestačila.⁶⁰⁸ Cesta dítěte domů, ačkoli pouze na dočasnou dobu, mohla být uskutečněna dříve, než rozhodly úřady o definitivním navrácení dítěte zpět do rodiny. Tato možnost ovšem připadala pouze ve třech případech. Jestliže otec získal frontovou dovolenku, mohla takto kompletní rodina strávit několik dní spolu, dále pokud došlo k úmrtí jednoho z rodičů nebo sourozence nebo v případě rodinných slavností, např. svateb. Děti ovšem mohly v Německu setrvat maximálně 14 dní, po jejichž uplynutí se musely opět vrátit zpět do tábora.⁶⁰⁹

---

und freudig ihre Kraft einsetzen, um das Lager äusserlich und inwendig deutsch zu gestalten. [...] Daergab sich von selbst die Aufgabe und Forderung, ja Notwendigkeit, die Mädchen charaktervollen, zielbewusst handelnden, selbständigen Menschen zu erziehen, die sich trotzdem aber als Glieder der Gemeinschaft fühlen; die in kameradschaftlicher Zusammenarbeit mit den einzelnen Standorten der HJ, durch Feste und Feiern ihre enge Verbundenheit mit den deutschen Kameraden und Landsleuten dieses Raume zeigen, umso die Geschlossenheit und Gemeinschaft aller Deutschen zum Ausdruck zu bringen.“

⁶⁰⁶ NA, fond HJ, karton 92: Aktenvermerk für Gebietsführer Geißler, z 9. července 1941.

⁶⁰⁷ NA, fond HJ, inv. č. 5/104, karton 104: Dopis matky Dietera Schulze z tábora KLV v Husinci u Prachatic, s žádostí o předčasné propuštění syna do domácí péče zpět do Německa, z 26. července 1941.

⁶⁰⁸ NA, fond HJ, karton 92: Eiliger Aktenvermerk für die Gesundheitsabteilung, z 6. května 1941; NA, fond HJ, karton 117: Dopis otce Petera Belinkeho žádající návrat syna do Berlína, jelikož jejich byt byl v důsledku bombardování zcela zničen a jeho žena potřebuje naléhavou pomoc syna, protože otec působí toho času jako voják na frontě, z 27. srpna 1943.

⁶⁰⁹ BArch Berlin, ZSg. 140/108: NSDAP-HJ Befehlstelle Böhmen und Mähren der RJF der Beauftragte für die Erw. KLV, Prag IV, Toscana Palais, 1943.

Jeden z hlavních požadavků, který rodiče nicméně trvale vznášeli, bylo zajištění výuky náboženství. Tento nárok ovšem nekorespondoval se snahou úřadů vliv církve co nejvíce omezit. Naopak děti v pobytu v táboře mohly spatřovat, vzhledem k přirozenému dětskému vzdoru, jistou formu úniku.⁶¹⁰ Na tábory KLV je možné nahlížet i z dětského pohledu jako na zařízení, jež v zásadě omezovaly svobodu jedince. Děti se během svého pobytu pohybovaly, až na výjimečné případy téměř výhradně v areálu tábora. Opustit tábor děti samy nesměly a kontakt s místním obyvatelstvem byl zakázán.⁶¹¹ Příčiny nespojenosti pravděpodobně plynuly i z požadavku tvrdé disciplíny, kdy „v každém táboře panuje krajní pořádek a čistota“. Perfektní stlaní postelí, včasné nástupy a preciznost jakékoli vykonané činnosti stavěly každého člena táborového společenství do situace, kdy podáním kvalitního výkonu jedinec získával další šance a příležitosti se prosadit. Přinejmenším jeho dobrý výkon v nastaveném systému, stejně jako prokázání schopnosti vést kolektiv byly v podstatě ve vlastním zájmu každého dítěte, jelikož kvalitní služba v HJ předznamenávala další postup a kariérní úspěch v řadách SS, RAD či Wehrmachtu.⁶¹²

Zkreslená byla často také představa rodičů o táborovém režimu. Poměrně běžně zasílali buď oni, nebo další příbuzní dětem peníze, aby zakoupily v Německu již nedostatkové zboží a zakoupené výrobky poslaly domů. Tento trend konstatoval Rudolf Diels ve své zprávě z cest po táborech KLV. Pozoruhodná je proto statistika, jak často rodiče zasílaly v dopisech peníze. V případě tábora v Poděbradech činila podle Dielse v průměru 1 RM/dítě/den. Rodiče žádali zakoupení například mýdlového prášku, vosku na parkety nebo přízí na šití. Ve skutečnosti se ovšem děti dostávaly mimo areál tábora jen mimořádně, ale v žádném případě samy nebo ve skupinách bez doprovodu vychovatele. V úvahu tudíž vůbec neměla připadat možnost, že by se děti dostaly do města a nakoupily požadované výrobky.⁶¹³ Sami inspektoři rovněž tuto praxi neviděli rádi, a proto peníze zaslané dětem měla mít v držení komandatura.⁶¹⁴ Tento postup se ovšem také časem stal důvodem určité nedůvěry mezi dětmi a táborovým vedením, ale zřejmě také rodiči a komandaturou, jelikož děti tyto peníze, o jejichž zaslání byly dopisem

---

⁶¹⁰ ALEXANDER VON PLATO, The Hitler's Youth generation and its role in the two post-war German states, in: *Generations in conflict. Youth revolt and generation formation in Germany 1770–1968*, ed. Mark Roseman, Cambridge 1995, s. 214.

⁶¹¹ Toto pravidlo platilo bez výjimky pro tábory KLV a jejich účastníky v Protektorátu Čechy a Morava. Nebylo ovšem zcela obecné.

⁶¹² NA, fond HJ, karton 89: Nachrichtenblatt KLV, Gebiet Niederdonau, z 15. července 1942: „In jedem Lager hat äußerste Ordnung und Sauberkeit zu herrschen“. Rovněž podle A. Klönneho služba v HJ „predestinovala“ pozdější vysoké funkce v NSDAP a v dalších organizacích: ARNO KLÖNNE, *Jugend im Dritten Reich. Die Hitler-Jugend und ihre Gegner*, München 1990, s. 129.

⁶¹³ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-12/52, karton 153: Reisebericht: KLV-Lager im Protektorat, z 21. července 1941. Srov. NA, fond HJ, karton 90.

⁶¹⁴ NA, fond HJ, karton 91: Der Beauftragte für die KLV in Böhmen und Mähren, z 15. června 1942.

informovány, neobdržely.⁶¹⁵ Toto pravidlo ovšem nemůžeme zcela zobecnit, protože existují doklady, že děti přece domů některé výrobky zasílaly. Rozhodující tak byla pravděpodobně vůle vedoucího tábora a vychovatelů, kteří disponovali poměrně výsadním právem stanovit náročnost táborového režimu.⁶¹⁶

4.2. Nová „rodina“

Roli rodiny mělo nyní nově suplovat táborové společenství, které tvořili nejen další děti, ale rovněž táboroví vedoucí, učitelé, ale také doprovodné učitelské síly. Výběr všech aktérů podmiňovala rasová kritéria, a proto společenství z tohoto hlediska představuje jedinečnou skupinu osob. Specifičnost táborového prostředí definoval rovněž požadavek na jeho uzavřenost vůči okolí (*geschlossene Lagergemeinschaft*), který byl platný minimálně na území Protektorátu Čechy a Morava.⁶¹⁷ Příslušnost každého jedince k ní demonstroval průkaz příslušníka tábora KLV a uniforma HJ.⁶¹⁸ V tomto ohledu je ovšem poměrně rozdílně interpretováno působení mladých děvčat z BDM (*junge BDM-Führerinnen*) v roli vychovatelek, popř. mladých chlapců.⁶¹⁹ Podle původních pokynů RMWEV z října 1940 měli dívky a chlapci z osmých tříd vyšších škol pocházet z oblasti evakuovaných dětí a působit v táboře v roli pomocnice, popř. pomocníka. Podle určených pravidel měli mít na starost okolo 60 dětí. Přestože tuto pozici zastávali školáci a školačky, mohla být jejich činnost chápána jako válečná pomocná služba (*Kriegshilfsdienst*) pokud v táboře působili až do konce školního roku. V rámci služby jim bylo rovněž umožněno čerpat dovolenou.⁶²⁰ Činnost těchto mladých dívek nebyla omezena pouze na areál tábora. Překvapující může být jejich zapojení do koordinace příjezdu a odjezdu, kdy tyto dívky starší 16 let zastávaly funkci tzv. doprovodu při transportu (*Transportbegleiter*). Jejich úkolem bylo doprovázet dítě mladší 14 let na cestě do tábora KLV nebo z tábora domů.⁶²¹ Dívky, jež se účastnily této pomocné činnosti, ovšem v praxi mnohdy zodpovídaly i za více než 100 dětí, se prý uchylovaly i k šikaně svých

⁶¹⁵ NA, fond HJ, karton 104: Stížnost dítěte adresovaná rodičům, že neobdrželo balíček ani 2 RM s podezřením, že jej má v držení jeden z vedoucích HJ.

⁶¹⁶ BArch Berlin, ZSg. 140/59: Dopis Ingeborg Lorenz, z 20. července 1944.

⁶¹⁷ ÖStA/AdR, Bürckel/Mat 4651, Bd. II: Der Beauftragte des Führers für die Inspektion der HJ und Reichsleiter für die Jugenderziehung der NSDAP an den Reichsleiter Baldur von Schirach zu Hd. Obergerbietsführer H. Müller, z 27. ledna 1941.

⁶¹⁸ PŘÍLOHA č. 12: Průkaz člena tábora KLV.

⁶¹⁹ PŘÍLOHA č. 13: Průkaz LMF z tábora KLV.

⁶²⁰ NA, fond HJ, karton 90: Der Reichsminister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung nižším úředním instancím: Landverschickung der Jugend luftgefährdeter Gebiete zu meinem Erlaß vom 2. Oktober 1940, z 11. října 1940.

⁶²¹ Přepis dokumentu: Transportbegleiter in die KLV, in: *KLV-Rundbrief* 111/2009, s. 33–34. Funkci Transportbegleiterin zastávala také Elisabeth Fresenius, již bylo v té době právě 16 let. E. Fresenius takto působila při doprovodu dětí z/do tábora v Humpolci (okr. Pelhřimov).

svěřenců. Na straně druhé existují na mladé vychovatelky velice pozitivní vzpomínky. Malý věkový rozdíl tak mohl být důvodem, proč děti měly ke své vychovatelce někdy velice blízko. V praxi se tímto naplňovalo Schirachem prosazované pravidlo vzájemné interakce německé mládeže.⁶²² Tělesné tresty či bití dovoleny nebyly, avšak případy z praxe, kdy zaměstnanci tábora toto nařízení striktně nedodržovali, vedly úřady k jejich disciplinárnímu potrestání. Děti tak mohly tábor opouštět bez vážného emocionálního traumatu nebo si naopak odnášet zkušenost z přísně hierarchicky nastaveného společenství, kde se někdy disciplína vymáhala i tělesnými tresty.⁶²³

Zdrojem konfliktů nicméně mohla být také sama organizace života v táboře. Nastavení táborového režimu mohlo být tvrdé a nekompromisní, avšak těžko hodnotit nakolik se skutečně jednalo o příliš vysoké nároky a nakolik o dětské zatvrzelé odmítání táborových povinností. Na základě archivních dokumentů je bližší charakteristika nesnadná. Děti mnohdy dávaly najevo nejen nedostatek respektu a chovaly se neukázněně, např. když se odmítaly zúčastnit tradičních nástupů, utíkaly do města či se nedostavovaly k transportům.⁶²⁴ Problém nepřizpůsobivosti dětí nebylo možné přehlížet. Pokud se dítě neadaptovalo, bylo zařazeno mezi tzv. „problémové děti“. Počet těchto dětí byl údajně poměrně vysoký.⁶²⁵ V ojedinělých případech, proto docházelo z iniciativy úřadů rovněž k vyjednávání o jejich návratu domů. Postupem času, vyvstávala také otázka tzv. asociálních dětí, které měly například sklony ke kleptomanií.⁶²⁶

Komunita tábora představovala pro děti nejvyšší společenskou jednotku, s níž každodenně přicházely do kontaktu a měly se jí podrobovat. V táborech KLV tak můžeme pozorovat praktické uplatňování nacionálně socialistické výchovy vykazující se zejména upřednostňováním společenství před jednotlivcem, výchovou skrze německou mládež a směřováním k tezi o jedinci jakožto „úplném Němci“ prostřednictvím striktního požadavku na zachování pořádku a disciplíny.

---

⁶²² EVA GEHRKEN, *Nationalsozialistische Erziehung in den Lagern...*, s. 215.

⁶²³ NA, fond HJ, karton 90: Sonderrundschreiben č. 11/41 oddělení inspekce HJ při úřadu pověřence pro KLV v protektorátu (*Der Beauftragte für die Erweiterte Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren*), z 21. dubna 1941.

⁶²⁴ Hlášení o nedisciplinovaném chování svěřenců v domě pro hosty I v Praze. Autor zprávy si stěžuje, že děti (i ve větším počtu) běžně chybí na nástupech, neúplný počet dětí se rovněž dostavuje k transportům. Podobný problém se objevil i v táboře v Bystřici pod Hostýnem. NA, fond HJ, karton 135: Appell im KLV-Gästehaus I (součástí sdělení pro pověřence Paula Kesslera), z 5. srpna 1944.

⁶²⁵ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1196, karton 67: Hlášení pověřence pro KLV adresované K. H. Frankovi, z 18. září 1942.

⁶²⁶ NA, fond NSM, sign. 110-4/335, karton 32: Zpráva Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren, ze 4. srpna 1944.

4.3. Německé vs. české děti

Vztah k českému obyvatelstvu a především k české mládeži se na první pohled nemusel jevit jako problémový.⁶²⁷ Ke vzájemnému kontaktu docházelo jen sporadicky při nejrůznějších oslavách, např. při výročí vzniku Protektorátu nebo na jarních oslavách české mládeže. Na české straně účast německé mládeže povětšinou vyvolala nepříjemné překvapení. Dospělí Češi demonstrovali své mínění ignorováním oslav, české děti pak pošklebky a vtipy na úkor svých německých vrstevníků.⁶²⁸ Bezprostřední reakce německých dětí nejsou zaznamenány.⁶²⁹ avšak ojedinělé zmínky evidují případy, kdy se německé děti Čechům posmívaly nebo plivaly po kolemjdoucích či pohazovaly odpadky.⁶³⁰ Hodnotit tyto projevy jako národnostní nesnášenlivost by bylo pravděpodobně ukvapené, ačkoli z české strany takto chápány klidně být mohly. Děti sice byly vychovávány k představě o výjimečnosti své rasy a národnosti, ale mnohém především šlo o projevy dětského zlobení a z hlediska táborového režimu rovněž o nedodržení disciplíny. Že ani tento aspekt nelze generalizovat, dokládá případ, byť ojedinělý, kdy chlapec z tábora KLV v Husinci (okr. Prachatice) zachránil před utonutím osmiletou českou dívku.⁶³¹

Ze vzpomínek lze rámcově rekonstruovat vztah německého dítěte k českému obyvatelstvu v Protektorátu. Evidentní je především respekt, někdy až strach z Čechů, jenž mohl vycházet z přesvědčení, že „*lidé žijící v Protektorátu nás [Němce] musí nenávidět*“.⁶³² Že se s tímto bezprostředním pocitem nemuselo dítě ubytované v táboře KLV běžně setkat, vyplývá z velmi omezeného kontaktu s okolím. Jinak tomu ovšem bylo u již zmíněných náctiletých dívek působící jako doprovod dítěte na cestě do tábora. Tato projekce ovšem podle mého soudu představuje spíše poválečnou interpretaci, jelikož z velké části odráží vztah české veřejnosti k okupantům, což děti tehdy nemusely nutně vnímat, resp. k tomu nemusely mít tolik příležitostí. Děti samy pak spíše reflektovaly podřízenou pozici Čechů, jelikož „*Češi*

⁶²⁷ Dochované zprávy hovoří o velmi negativním mínění místního obyvatelstva o ubytování německých dětí v jejich městě. Např. v Bystřici pod Hostýnem obdrželo vedení tábora KLV dopisy psané česky, které vyhrožovaly smrtí. Zřejmě se jednalo o reakci na ubytování německých dětí v českém prostředí. NA, fond Úřad říšského protektora (dále jen ÚŘP), sign. 114-302/5, karton 300: SD-Tagesbericht č. 201/1941 z 5. září 1941.

⁶²⁸ Při oslavách HJ v Sušici (okr. Klatovy) připochovaly německé děti z tábora KLV na náměstí. Češi prostor demonstrativně opustili. Když se oslavy blížily ke konci, česká mládež se před německými dětmi provokativně procházela, měla opovrhlivé poznámky a vtipy na probíhající oslavu. NA, fond ÚŘP, sign. 114-306/6, karton 305: SD-Tagesbericht č. 131/41 z 16. června 1941.

⁶²⁹ NA, fond NSM, sign. 110-10/65, karton 86: Bericht über die Regelung konfessioneller Fragen in den KLV-Lagern in Böhmen und Mähren, z 2. září 1944.

⁶³⁰ Například z Poděbrad se dochovala zpráva o chování skupinky německých dětí z tábora KLV, které posměšně pohazovaly slupky a střepiny skla po kolemjdoucích. Zpráva z května 1941. SOKA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7/5/10, karton 541.

⁶³¹ NA, fond HJ, karton 95: Presse und Propaganda an die Gruppe Presse z. Hd. d. Herrn von Wolfram, z 26. dubna 1941.

⁶³² Jedná se o citát z dopisu Elisabeth Fresenius autorce z 13. března 2010.

nejsou žádný panský národ, musí být někým vedeni a dá se lehce říci, [že] k vedení Čechů jsou Němci narozeni a my na to také máme právo“.⁶³³ Ta totiž vyplývala z dobové interpretace tohoto problematického vztahu. Domnívám se proto, že existuje oprávnění v tomto smyslu hovořit o indoktrinaci německých dětí nacionálním socialismem. Mám tím na mysli přebírání určitých výkladových vzorců a motivů, které dítě považovalo za natolik běžné a společností konsensuálně sdílené, že je samo převzalo a pokládalo za správné. Tento trend dokládá i jednoduchý příklad jazyka v písemné i ústní podobě, který děti každodenně užívaly – naprosto běžnou se stala fráze „*unser Führer*“ či pouhý pozdrav „*Heil Hitler*“ na místo neutrálního „*Guten Tag*“. Vypovídající je rovněž aktivní užívání některých slovních spojení či pro nacionální socialismus specifických výrazových prostředků jako „*Blut*“ (krev), „*Volk*“ (národ), popř. „*Herrenvolk*“ (panský národ), „*Führer*“ (vůdce, velitel) a dalších, jež se v dětských textech běžně objevují, a to i při líčení všedních činností.⁶³⁴ Mou domněnku podporují i aktivity, jež se staly součástí každodenního táborového života – např. pochody (*maschieren*), kterým děti rozuměly jako obvyklé tělesné činnosti a zastupovaly v témže významu slovesa „*jít*“ či „*odcházet*“. Vyjádření Eriky Mann, která na základě těchto denních impulsů hovoří o „*nacistickém dítěti*“ (*Nazi-Kind*) ovšem nepřebírám, jelikož v něm spatřuji příliš expresivní výraz.⁶³⁵ Souhlasím ovšem s faktickým účinkem těchto drobných zvyků a povinností, jež na dítě mohly mít vliv a pozvolna a zcela nenásilně jej sblížovat s ideologií strany a režimu.

Postupem času se ovšem navenek začínal projevovat zhoršující se vztah k českému obyvatelstvu, především pak české mládeži a Kuratoriu pro výchovu mládeže. Děti byly v táborech sice z velké části od protektorátního obyvatelstva izolovány, přesto ke kontaktu sporadicky docházelo. V některých menších městech dokonce české a německé děti navštěvovaly tutéž školu, byť výuka probíhala separátně. Šlo ovšem o zcela výjimečné případy, kdy lokální podmínky nenabízely jinou alternativu.⁶³⁶ K táborům měli blízko příslušníci sborů protektorátní policie a četnictva a český provozní personál. Chování českého personálu nelze nijak výrazně zobecnit, jelikož se objevují vzpomínky německých dětí jak na

---

⁶³³ BArch Berlin, ZSg. 140/108: Dopis Ingeborg Lorenz adresovaný rodičům, z 2. října 1944: „*Die Tschechen sind kein Herrenvolk, sie müssen von jemand anders geführt werden und sie lassen sich auch leicht was sagen, zu der Führung der Tschechen sind vor Deutsche geboren und wir haben auch ein Recht darauf...*“.

⁶³⁴ Srov. VICTOR KLEMPERER, Tři první výrazy nacisticky, in: *Jazyk Třetí říše – LTI, poznámky filologovy*, Vimperk 2003, s. 48n.

⁶³⁵ ERIKA MANN, *Zehn Millionen Kinder. Die Erziehung der Jugend im Dritten Reich*, Berlin 1988, s. 24.

⁶³⁶ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1172, karton 66: Sicherheitsdienst RF SS – Leitabschnitt Prag an den Staatssekretär beim Reichsprotektor Böhmen und Mähren SS-Obergruppenführer K. H. Frank, z 21. června 1941.

velice chladné chování či dokonce na šikanu ze strany Čechů, ale také na přátelské jednání.⁶³⁷ V některých vzpomínkách je proto možné spatřovat určité „hledání“ ženy jakožto náhradní matky nebo dokonce první erotické představy: „Ženskými pomocnicemi v kuchyni byla Myla, poněkud mateřský typ, a Jijina, nebojácná mladá Češka s plným poprsím pod vzdouvající se blůzkou“.⁶³⁸ Může se ovšem také jednat o určitou selekci paměti, z níž pamětník vybírá již pouze sekundární obrazy spíše emocionálního charakteru. Mateřský vztah hledali jak chlapci, tak dívky u svých vedoucích a občas je i jako „matky“ označovaly (*Lagermutteri*).⁶³⁹

Zvláštní momenty ovšem většinou nastaly při „střetu“ české a německé mládeže, k nimž docházelo při vycházkách německých dětí mimo tábor nebo u příležitosti nejrůznějších oslav. Jednou z nich byla například účast příslušníků HJ z tábora KLV v Napajedlích na oslavách pátého výročí vzniku Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1944. Podobný případ nastal ve Vysokém Mýtě, kde účast delegace HJ a zástupců tábora KLV na jarních oslavách české mládeže rovněž vyvolala na české straně nepříjemné překvapení.⁶⁴⁰ Podobnou zkušenost získal dokonce i protektorátní ministr Emanuel Moravec, který si během návštěvy tábora KLV v Sušici všiml ostentativního chování Čechů, kteří při příjezdu vlaku ihned opouštěli nádraží.⁶⁴¹

Až na případ, kdy v táboře v Letovicích (okr. Blansko) došlo k dvojí explozi, kterou měla podle SD iniciovat místní skupina napojená na komunistické odbojové hnutí,⁶⁴² nejsou doklady o fyzických atacích a konflikt se tak více méně odehrával pouze na verbální rovině. Jedná se ovšem pouze hypotézu vyplývající z dostupných pramenů. Podobně jak ukázal případ Poděbrad, v roce 1945 se již objevovala příležitostná napadení z české strany, třebaže jejich konkrétní podobu neznáme.⁶⁴³ Tyto „střety“ nicméně symbolizují velice problematický vztah Čechů k německým dětem. Vzájemná, z velké části především česká nevráživost ovšem

---

⁶³⁷ Vzpomínky Hanse Ulleho a Gerharda Lantsche na pobyt v KLV zařízení. Viz GERHARD DABEL (Hrsg.), *KLV. Erweiterte KINDER-LAND-VERSCHICKUNG. KLV-LAGER 1940–1945. Dokumentation über den „Größten Soziologischen Versuch aller Zeiten“*, Freiburg 1981, s. 254–256.

⁶³⁸ HORST BOHNE, Chata Valdek v Čechách. Můj první pobyt v táboře od května do září 1941, in: *Podbrdsko* 11/2004, s. 173.

⁶³⁹ BArch Berlin, ZSg. 140/59: Dopis Ingeborg Lorenz rodině, z 22. června 1944.

⁶⁴⁰ NA, fond NSM, sign. 110-10/65, karton 86: Bericht über die Regelung konfessioneller Fragen in den KLV-Lagern in Böhmen und Mähren, z 2. září 1944.

⁶⁴¹ NA, fond NSM, sign. 110-4/341, karton 33: Vermerk für SS-Sturmbannführer Wolf – Betrifft: Minister Moravec, z 25. května 1943.

⁶⁴² Dne 20. září 1941 došlo k útoku trhavinou na tábor KLV v Letovicích, který byl umístěn v tamním hotelu Lamplota s využitím dynamonu a dynamitu. Žádné z 61 dětí z Essenu nebylo zraněno, vzniklá škoda činila 10 000 RM. NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/394, karton 32: Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD an den Höheren SS- und Polizeiführer SS-Obergruppenführer Staatsminister K. H. Frank, ze 4. listopadu 1943.

⁶⁴³ SOkA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541: Vyhláška vládního komisaře Města Poděbrady, ze 4. ledna 1945.

pravděpodobně neplynula z faktu, že byl Protektorát využíván jako přechodné bydliště pro německé děti, ale *a priori* ze skutečnosti, že se jednalo o Němce jako takové.

Projekt KLV, jehož celou existenci provázela rozsáhlá propagandistická akce, nebyl před veřejností nijak tajen. V případě české mládeže, od 28. května 1942 formálně sdružené do Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, zpravovali o akci KLV, zvláště její funkci a činnosti, příslušní pedagogové nebo vychovatelé. Pomoci jim měly příručky *Unser Weg – Náš směr*, jež poskytly zcela jednoznačný výklad KLV, jak mu měly české děti a mládež, potažmo protektorátní občané obecně rozumět. Projekt KLV byl tak oficiálně řazen k „*k řadě sociálních opatření v Říši*“, jehož význam bylo třeba spatřovat především za války. Hlavní úkolem KLV byla záchrana „*mnoha životů před nebezpečím náletu*“, ale i tak se „*mládeži dostává v době nejvyššího válečného vypětí dobré výchovy, vzdělání a stravy i ošetření*“. Vychovatel ovšem měl také svého svěřence připravit na případné setkání s německými dětmi, které se v doprovodu pedagogického dozoru občas objevovaly v ulicích měst: „*Trojstupy hochů v krojích Hitlerovy mládeže pochodují obcí. Zavítali k nám až odněkud z druhého konce Říše. Nejdříve jsme s udivením pozorovali tyto chlapce, jejich kázeň a sebevědomí, ale zakrátko se stali již samozřejmou součástí naší obce, jejíž ulice ožívují svým zpěvem. Hned ze začátku jsme se dověděli, že je to tábor KLV a že tato tři záhadná písmena jsou zkratkou německého názvu ‚Kinderlandverschickung‘, což v naší řeči znamená posílání dětí na venkov. Pomyslíte si: to je krásné, odejeti na tak dlouho ven, to jsou prázdniny, o jakých jsme často toužebně snili. Ale to je omyl. Tito chlapci nejsou na prázdninách, jejich celodenní program je vyplněn poctivou a cílevědomou prací a učením. Dětem je umožněn radostný život venku, v družné pospolitosti svých kamarádů poznávají nové kraje a žijí životem, o jakém se mnohému z nich ani nezdálo.*“⁶⁴⁴

Zřízení Kuratoria pro výchovu mládeže, které mělo být v podstatě českou obdobou Hitlerjugend a podílet se tak na výchově českých dětí a mládeže ve věku od 10 do 18 let, ovšem v řadách protektorátního obyvatelstva nenašlo dostatečnou odezvu a organizaci členové využívali v podstatě pouze k tomu, aby mohli i nadále pokračovat v účasti v klubových soutěžích a participaci na jiných mimoškolních aktivitách. Stalo se tak spíše součástí dobové každodennosti. Již jen z dokumentovaných konfliktů české a německé mládeže, nelze příliš vyvozovat, že by mezi oběma skupinami existoval vzájemný respekt, byť minimálně na české straně měl být zcela jistě budován. Podobně jako faktický neúspěch

---

⁶⁴⁴ *Unser Weg. Náš směr* 8/1944, s. 16–17 a 23–24.

projektu Kuratoria, nezískal příliš kladnou odezvu ani pobyt německé mládeže v rámci KLV na protektorátním území.⁶⁴⁵

4.4. Děti jako samostatně jednající subjekty

Autonomní jednání dětí reprezentují především útky z táborů. Tyto ne zcela ojedinělé případy tak mohou vypovídat nejen o nedostatečném zabezpečení tábora, ale také o určité vůli dětí jednat odbojně na základě svého vlastního uvážení. Příčiny jednání dětí byly mnohdy velmi odlišné. Obecně lze hovořit o určitém projevu nespokojenosti s životem v táboře, ubytováním nebo stravou,⁶⁴⁶ ale rovněž jako o výrazu nesouhlasu s prosazovanou disciplínou a táborových řádem.⁶⁴⁷ Jindy je důvodem prostá touha uniknout ze sevřeného prostředí tábora a zažít dobrodružství.⁶⁴⁸

Určité specifikum naopak představuje případ útěku 19 mladistvých z tábora v Dolní Rovni (okr. Pardubice) v noci z 20. na 21. září 1944. Vysvětlení svého jednání podali ostatně sami v dopise, který v táboře zanechali: „*Cítíme se být stranou od domácí fronty a nechceme nečinně sedět, mezitím co se nepřítel blíží k Německu a tisíce našich kamarádů pokládá za vůdce a naši vlast život.*“⁶⁴⁹ Bezpochyby se jednalo o porušení táborových pravidel, ale je třeba poznamenat, že jejich chování zcela odpovídalo dobové představě hrdého mladého nacionálně socialistického vlastence a bojovníka. Útěk ovšem mohly děti považovat za jediný možný způsob, jak se vrátit domů dříve, než tak rozhodnou úřady. Ani rodiče totiž nedisponovali

---

⁶⁴⁵ Skepticky k pobytu svých dětí v Protektorátu Čechy a Morava se údajně stavěly i rodiny v Německu. Prameny tuto tezi nijak neodráží, ale zmiňuje ji pamětník KLV, který pobýval za války v Čechách: HEINZ WILHELM AUBERG, *Kinderlandverschickung vor 50 Jahren. Mülheimer Jungen finden Zuflucht in Böhmen und Mähren*, in: *900 Jahre Mülheim an der Ruhr 1093–1993. Zeitschrift des Geschichtsvereins Mülheim a. d. Ruhr* 66/2003, s. 590.

⁶⁴⁶ NA, fond NSM, sign. 110-5/50, karton 54: zápis z 24. srpna 1943. V srpnu 1943 opustila tábor v okrese Jičín skupina dětí tábor na protest proti špatnému ubytování a stravování. Kolem případu se rozšířili i zvěsti, že se o děti v táboře nikdo nestaral.

⁶⁴⁷ NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1196, karton 67: Hlášení pověřence pro KLV adresované K. H. Frankovi, z 18. září 1942. Útěk tří chlapců ve věku od 10 do 12 let z tábora KLV nedaleko obce Německé u Nového Města na Moravě.

⁶⁴⁸ Vzpomínka E. Maylahna: ERICH MAYLAHN, *Meine KLV-Zeit. Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren*, in: *KLV-Rundbrief* 70/1996, s. 6–13.

⁶⁴⁹ NA, fond NSM, sign. 110-4/357, karton 34: Devatenáct chlapců bylo žáky páté třídy. V dopise, který zanechali, se mj. vyjádřili, že se jim jinak v táboře líbilo, a že za jejich útěk nemají být ostatní trestáni. Sami svůj odchod z tábora nepovažovali za útěk. Děti se skutečně v pořádku vrátily do Německa. Potrestány nebyly. „*Wir fühlen uns hier abseitsgestellt von der Heimatfront und sitzen hier untätig, während dessen der Feind die Grenzen unseres Vaterlandes bedroht und tausende unserer Kameraden ihr Leben für Führer und Volk hingeben.*“

reálnou mocí, jak pobyt v táboře zkrátit. Odjezd dítěte domů na vlastní náklady rodiny byl zakázán.⁶⁵⁰

Skutečností je, že děti byly nepochybně velmi dobře informovány o situaci doma. I když je zřejmé, že mnohé dopisy od příbuzných líčící zničené domy, nedostatek materiálu na jejich opravu nebo nedostupnost elektrického proudu, byly komandaturou zajišťovány.⁶⁵¹ Ve srovnání se zprávami z domova, především pak u dětí, které samy nálety zažily, mohl relativně klidný život Protektorátu představovat určitý ideál. Jedná se především o zážitky dětí ubytovaných ve starých šlechtických sídlech nebo bývalých hotelech. Pokud děti přijížděly ve druhé polovině války za mnohem kritičtějších podmínek, byl jejich dojem ve srovnání se situací doma o to propastnější.

Kontakt s rodinou představoval pro děti velmi silnou a nepostradatelnou vazbu na domov. Toto dlouhé odloučení ovšem nemuselo být mnohdy vůbec překonáno. Jak dokládá dopis Helmuta Heiermanna z tábora v Horních Černošicích (Praha-Západ): „*já a několik dalších kamarádů bychom chtěli zase do vlasti, kde přece budeme potřební při žních*“ a také proto, že „*čas, který jsme tady strávili, je pro nás a naše rodiče dost dlouhý*“, a proto žádají urychlený návrat domů. Hledání vhodných argumentů v tomto případě upozorňuje na to, že kolektivní službu národu mohou chlapci a dívky zastávat i ve vlasti, např. při sklizni úrody. Byť je ideologická povaha argumentu vyjádřena implicitně, je rozpoznatelná. Chlapcovo odůvodnění pak spolu s akutní výzvou: „*postarejte se přece o to, abychom byli zase ve vlasti co nejrychleji, jak je to možné*“, drammatizuje celkové vyznění dopisu. Nevyslyšení těchto výzev pak navíc umocňuje intenzitu a emocionalitu žádostí.⁶⁵²

Děti si byly nicméně vědomy, že jejich odjezd nestojí na rozhodnutí rodičů. Ojedinele se tak objevuje i vlastní podnět ze strany dítěte, kdy se – zřejmě v zoufalé situaci – uchyluje i k oslovení příbuzného, který má určitou hodnost a tudíž i moc jeho návrat domů uspíšit. Vypovídá to nejen o jejich představě nastavení společnosti, ale i o omezeném prostoru prosazení vlastního rozhodnutí, ať už rodičů nebo jeho samotného.⁶⁵³

---

⁶⁵⁰ NA, fond HJ, inv. č. 1/117, karton 117: Dopis Dory Radloff adresovaný úřadovně KLV v Praze, z 28. února 1944.

⁶⁵¹ NA, fond HJ, inv. č. 1/117, karton 117: Dopis matky adresovaný Charlotte Oldenburg, ze 4. dubna 1945.

⁶⁵² NA, fond HJ, inv. č. 5/104, karton 104: Dopis Helmuta Heiermanna adresovaný úřadovně KLV v Protektorátu Čechy a Morava: „[...] *möchte ich und einige andere Kamaraden wieder nach der Heimat, wo wir doch nötig in der Erntehilfe gebraucht werden*“; „*die Zeit, die wir hier verbracht haben, ist für uns und unserer Eltern lange genug*...“; „*Drum sorgt Ihr doch dafür, dass wir so schnell wie möglich wieder in der Heimat sind*“

⁶⁵³ Dopis Marthy Toelky z tábora KLV v Horních Černošicích adresovaný strýci Hermannovi, z 3. srpna 1944. NA, fond HJ, inv. č. 2/117, karton 117.

Velmi často je patrná tendence dovolávat se vyšších míst přesahujících úroveň vedoucího tábora. Děti poměrně často směřovaly dotazy nebo žádosti na úřadovnu KLV, popř. přímo na pověřence pro KLV na území Protektorátu. V tomto směru je zřejmá určitá rozhodnost a snaha zasadit se o změnu vlastním iniciativním jednáním. Projevem této iniciativy je pak například organizované jednání dětí z tábora Štěkeň (okr. Strakonice), když hromadně žádaly formou osobních dopisů nebo dokonce petic návrat *Lagermannschaftsführera* (v dětské terminologii *Lamafü* či *Lamäfü* v případě dívky) Hanse Scholteho zpět do tábora.⁶⁵⁴ Toto aktivní jednání se může zdát ve smyslu pozitivních referencí na vedoucího, jimiž děti v tomto případě v zásadě argumentovaly, jako spíše pochopitelné či dokonce reálné. Formulace hromadné stížnosti nicméně také nebyla nereálná. Takovou iniciativu podnikla skupina šesti chlapců z tábora KLV ve Frenštátu pod Radhoštěm v červenci 1941, když formulovala petici žádající prošetření chování *Lagermannschaftsführera* v táboře. Vlastní argumentace – „*die Führer essen hier immer doppelt*“ (vedoucí tady dostávají vždy dvojitou porci) a obecná nespokojenost s nedostatečným stravováním v táboře – pak odkazuje na ryze existenční důvody, které děti motivovaly svou stížností sepsat. Prameny vůbec nezachycují podobnou aktivitu, která by však byla motivována ideologicky. Důvody, proč tomu tak bylo, spatřuji v dobovém chápání nacionálně socialistické ideologie, která se stala každodenní součástí života, v níž děti nemusely nutně vidět něco neobvyklého nebo dokonce nemorálního. Souvisí to předně s věkovou kategorií aktérů, kteří svou osobní životní zkušenost mají především z období po roce 1933. Nemůžeme se samozřejmě domnívat, že nacionální socialismus byl všemi německými rodinami nekriticky přejímán, avšak vlastní proces socializace dítěte mimo vlastní rodinné vazby se odehrával především poté, co HJ zcela převzala odpovědnost za mimoškolní výchovu mládeže. Dítě samo pak mělo být k její ideologii vychovááno ve škole a v rámci volnočasových aktivit, kde se střetávalo s dalšími svými vrstevníky. I v tomto případě proto odkazuji na proces odindividualizování, který měl převést jedince do vybrané skupiny, kde měl vzbudit či rozvíjet své sympatie k režimu, byť zatím v poměrně jednodušší formě – prostřednictvím kamarádství, nadšení ke sportu atd.⁶⁵⁵

---

⁶⁵⁴ Jedná se o soubor 28 dochovaných dopisů adresovaných tehdejšímu pověřenci pro KLV v Protektorátu Čechy a Morava Balduinu Geißlerovi, vyslovující se pro návrat *Lagermannschaftsführera* Hanse Scholteho do funkce. Dopisy pochází z druhé poloviny února 1942. O osudu H. Scholteho není dále zmínka. Pravděpodobně byl povolán do Wehrmachtu. NA, fond HJ, karton 117.

⁶⁵⁵ NA, fond HJ, inv. č. 4/104 F, karton 104: Stížnost chlapců z tábora KLV ve Frenštátě pod Radhoštěm a výzva k prošetření od inspektora Thürmanna.

4.5. Děti v kontaktu s rodinou

Děti dlouhé odloučení od rodiny snášely v řadě případů velice špatně. Mnohem častěji můžeme tyto prosby nalézt u dětí na spodní věkové hranici, avšak tento trend nelze plně zobecnit. K pravidelnému kontaktu sloužila pouze korespondence. Vzhledem k délce pobytu v táboře si děti zvykaly na pravidelnou frekvenci dopisů od rodičů. Jednalo se také o jediný stálý kontakt s rodinou. Děti samy pak musely pravděpodobně poslat domů dopis alespoň jednou týdně.⁶⁵⁶ Avšak objevují se zmínky, že i z vlastní iniciativy vedoucích táborů docházelo v některých táborech dokonce k vyhlášení zákazu zasílání korespondence do Německa, což rezolutně odsoudil Paul Conrad již v květnu 1941.⁶⁵⁷ Dopisy ovšem podléhaly táborové cenzuře. Úřady totiž mnohokrát upozornili na to, že „*všechny odesílané dopisy chlapců a dívek musí být prohlíženy*“, jelikož v dopisech sdělují nepravdy a přehánějí. Úřady ovšem vzhledem ke zvýšené opatrnosti již v dubnu 1941 rozhodly, že „*s okamžitou platností musí být kontrolovány také všechny dopisy, které jdou od rodičů dětem, protože se různé živly pokoušely prostřednictvím nepravdivých a tím nebezpečných vyprávění v dopisech ovlivnit náladu dětí*“.⁶⁵⁸ Záhy ovšem byla tato nařízení upravena s tím, že dopisy od rodin musí děti obdržet v každém případě. Snad z obavy, že by korespondence mezi rodinou a dítětem v táboře nebyla plynulá. „Správnému“ pochopení obsahu měli dětem pomáhat zaměstnanci tábora – vedoucí, vychovatel či pomocník. Toto „nutné vysvětlení“ ovšem mohlo sloužit jako určitý prostředek ideologicky zabarveného sdělení, jelikož těžko můžeme předpokládat, že dopisy od rodičů by měly takovou formu, že by jim dítě neporozumělo.⁶⁵⁹

Děti musely korespondenci dobrovolně předávat ke kontrole a případně dopisy přepisovat, pokud obsahovaly z hlediska táborového vedení nevhodné informace. Jedinou možností jak rodinu zpravit o dění v táboře, bylo zajistit předání dopisů kamarádem, který se právě do Německa vracel.⁶⁶⁰ Evidentní je, že se některé kriticky se vyjadřující dopisy se do Německa

---

⁶⁵⁶ Tato informace se objevuje ve vzpomínkách některých pamětníků. Tuto povinnost se mi ovšem nepodařilo ověřit v úředních dokumentech. Mohlo tudíž jít o nařízení v rámci jednoho nebo více táborů.

⁶⁵⁷ NA, fond HJ, karton 92: Aktenvermerk für Geschäftsführer Spohn, z 6. května 1941.

⁶⁵⁸ NA, fond HJ, karton 90: Sonderrundschreiben č. 6/41 Pověření pro KLV v Čechách a na Moravě, z 1. dubna 1941: „[...] *sämtliche ausgehenden Briefe der Jungen und Mädels durchgesehen werden müssen. Die in den Briefen vorkommenden Unwahrheiten und Übertreibungen sind sofort zu berichtigen. Mit sofortiger Wirkung müssen auch sämtliche Briefe kontrolliert werden, die aus dem Elternhaus an die Kinder gehen, da verschiedene Elemente versucht haben, durch unwahre und damit gefährliche Schilderungen in den Briefen die Stimmung bei den Kindern zu beeinflussen*“.

⁶⁵⁹ NA, fond HJ, karton 90: NA, fond HJ, karton 90: Sonderrundschreiben č. 11/41 Pověření pro KLV v Čechách a na Moravě, z 21. dubna 1941.

⁶⁶⁰ Zabavený dopis dívky, nedatovaný. Dopis byl napsán s tím, že jej autorka předá své kamarádce, která se vrací do Berlína. Z dopisu vyplývá, že si je vědoma, že jinak by se dopis do Německa nedostal a ona by jej tudíž ani nepsala. NA, fond HJ, inv. č. 2/117, karton 117.

dostaly.⁶⁶¹ Důsledkem toho byly především revolty ze strany rodičů, kteří se domáhali návratu svých dětí domů z obavy o jejich zdraví a paradoxně i bezpečí. Ovšem již zpočátku (přelom jara a léta 1941) se objevují stížnosti na stravu – její malý nebo dokonce zcela omezený přísun. Snahou úřadů tak bylo jednoznačně předejít jakýmkoli prosbám dětí o návrat domů, proto měli táboroví vedoucí velmi dbát na to, aby dopisy se stížnostmi nebyly do Německa vůbec doručeny. Pokud se tak stalo, museli táboroví vedoucí toto nedopatření úřadům vysvětlovat.⁶⁶² Jsou doloženy případy, kdy na sepsání dopisu dohlížela táborová vedoucí, aby tak dopis získal na optimismu a současně popřel veškeré možné obavy rodiny o bezpečnost dítěte.⁶⁶³

Některé děti dávaly pravidelnému kontaktu s rodinou prostřednictvím korespondence signifikantní význam. Stesk po domově, který se stal nejčastější a nejobtížněji řešitelným problémem, měl být ovšem povýšen na „stesk po vlasti“. Podle dobového výkladu tak měla mezi jedincem a vlastí existovat hlubší vazba, než mezi jím a nižší jednotkou – rodinou.⁶⁶⁴

4.6. Děti v konfrontaci se závěrem války

Posledním výrazným momentem, který pravděpodobně představoval velmi silný a emotivní zážitek, byla evakuace dětí z Protektorátu v průběhu dubna 1945. Na sklonku války bylo nejdůležitější zajištění evakuace všech dětí z východních území zpátky do Německa. Protektorát tvořil v podstatě přestupní stanici. Kapacity táborů nestačily a úřady se proto uchylovaly k tomu, čemu se na počátku války bránily, tedy k umístění německých dětí do českých rodin. Nejednou se tato snaha setkala na české straně s nevolí.

Poslední důležitý moment, který je nezbytné zmínit, jelikož představoval pravděpodobně velmi výrazný zážitek, tvoří evakuace táborů. V konfrontaci s hektickým koncem války došlo k narušení mnohdy zaběhlého režimu táborů. Do Protektorátu byly evakuovány nejen jiné tábory z východnějších území, ale přicházeli také utečenci – „národní hosté“.⁶⁶⁵ Docházelo

---

⁶⁶¹ Srov. např. Dopis Rudolfa Zimmermanna z tábora v Bystřici pod Hostýnem adresovaný rodičům ze 17. listopadu 1940, dále pak přeposlaný otcem chlapce Říšskému protektorovi Konstantinu von Neurathovi, z 22. listopadu 1940. NA, fond ÚRP-ST, sign. 109-6/1189, karton 67.

⁶⁶² NA, fond HJ, karton 92: Aktenvermerk für Gebietsführer Conrad und die Inspektion, z 13. května 1941.

⁶⁶³ Dopis Gerdy Elekndorf adresovaný matce je psán na stroji. Jediným tématem dopisu je snaha matku přesvědčit, že předchozí dopis sepsala dívka unáhleně, že v táboře se jí vlastně moc líbí a přeje si v něm nadále zůstat. NA, fond HJ, inv. č. 2/117, karton 117.

⁶⁶⁴ BArch Berlin, ZSg. 140/59, Dopis Ingeborg Lorenz rodině, z 28. srpna 1944: Z dobové obálky dopisu „*Heimweh ist ein heilig Band, zwischen Herz und Vaterland*“ (Stesk po domově je posvátný svazek mezi srdcem a vlastí.)

⁶⁶⁵ Jako tzv. „národní hosté“ jsou označováni civilní uprchlíci z Východu – etničtí Němci, kteří utkali z území, které obsadila nebo ohrožovala Rudá armáda. Viz kapitola 3.6.1. *Tábory KLV v Protektorátu v zimě a na jaře 1945.*

tak ke zhoršení ubytovacích podmínek. Když ubytovací kapacity nestačily, děti byly umísťovány do škol, v akutnějších případech i do rodin. Jak ovšem dokládá záznam SD z června 1944, kdy česká strana odmítla přijmout německé děti symbolicky lístkem na dveřích s nápisem „*nicht erwünscht*“ (není vítáno), Češi se přijímání německých dětí bránili.⁶⁶⁶ Doručování pošty z Německa vázlo, školní výuka byla postupně omezována.⁶⁶⁷ Z jara 1945 docházelo ke stále větším omezením, na přelomu března a dubna pak již ani neprobíhala. Dětské tábory byly postupně opouštěny a prostory dány k dispozici Wehrmachtu. Děti seckávaly v areálech táborů na odjezd do Německa, mnohdy několik dní se zabalenými kufry. Je však velice pravděpodobné, že se ještě před svým odjezdem střetly s faktickými důsledky války. Nejenže byly konfrontovány s utečenci z východu, jímž někdy dokonce poskytovaly omezenou péči, jindy ale rovněž navštěvovaly lazarety, kde zraněným zpívaly.⁶⁶⁸ Úřady využívaly německé děti i v krizových situacích: „*existuje ze strany Wehrmachtu také povinnost přijmout tyto mladé [chlapce] do lazaretů armády a Waffen-SS, jakož i do transportů armádními sanitkami. Takový stav nouze je v Čechách a na Moravě stále platný...*“.⁶⁶⁹

Pokud děti byly evakuovány do konce dubna, nezaručovalo to ještě rychlou cestu domů. Transporty bývaly na cestě kontrolovány americkými vojáky. Děti se rovněž stávaly očitými svědky příjezdu spojeneckých pozemních sil. Repatriace se mnohdy protáhla. Například v případě dětí z Berlína nebylo nijak jisté, že se navrátí do „správné“ okupační zóny. Cesta domů tak mohla trvat i dlouhé měsíce.⁶⁷⁰ Tento obraz z konce války je ovšem třeba chápat v kontextu výchovně-edukační činnosti, která byla na německou mládež aplikována nejen v táborech KLV. Faktická prohra Německa a tvrdé důsledky válečného střetnutí tak stály absolutně v protikladu k opakovanému přesvědčení o vítězství Německa a mýtu neporazitelnosti německé armády. Nemuselo tomu být samozřejmě vždy. Při tomto srozumění se zahraničně politickou koncepcí Německa asistovali především učitelé a další personál v tábore. Ovšem pouze ojediněle můžeme nalézt odkazy na přejímání kritičtějších názorů

⁶⁶⁶ NA, fond NSM, sign. 110-4/335, karton 32: Zpráva *Kinderlandverschikung in Böhmen und Mähren*, ze 4. srpna 1944.

⁶⁶⁷ Vzpomínky a citace z dobových dopisů Traute J., evakuované 17. dubna 1945 z Poděbrad (dopis autorce z 8. března 2010).

⁶⁶⁸ „*Každý den přicházejí utečenci, skoro všichni ze Slezska...*“. Citace pochází z dopisu Traute J. adresovaný matce, z 13. března 1945. Dopis Traute J. autorce z 6. března 2010

⁶⁶⁹ NA, fond NSM, sign. 110-4/340, karton 33: Der Beauftragte der Staatssekretärs für die Erw. KLV in Böhmen und Mähren an R. Gies, z 1943: „*In derartigem Notfälle besteht von Seiten der Wehrmacht auch die Pflicht zur Aufnahme dieser Jugendlichen in die Lazarette des Heeres und der Waffen-SS, sowie des Transportes mit heeres-eigenen Krakenfahrzeugen. Ein derartigen Notstand ist in Böhmen und Mähren stets gegeben...*“

⁶⁷⁰ Traute J. odjížděla transportem 19. dubna 1945, v Berlíně se s matkou ovšem setkala až 3. října 1945. Tamtéž.

německými dětmi na rasovou politiku Německa nebo jeho vojenskou strategii. Tuto zkušenost měl například jeden německý důstojník během své přednášky v táboře KLV, během níž mu chovanci tlumočili velmi skeptický názor svého učitele na vojenskou situaci a šance na vítězství Německa na východní frontě. Byť se jedná o jediný případ a samy děti přiznaly, že tento názor sdílí se svým učitelem, uvedená ukázka vypovídá především o silném přejímání názorových a interpretačních vzorců od táborových autorit za předpokladu, že se učitelům v danou chvíli tohoto uznání dostávalo.⁶⁷¹

...

Je patrné, že rozdíly mezi jednotlivými tábory, a tudíž i samotnými zážitky dětí byly velice markantní. Nelze pochybovat o tom, že část dětí v táborech KLV by pobyt hodnotila především pozitivně. Současně ale není možné přehlédnout druhou skupinu, která se intenzivně snažila svůj návrat domů uspíšit a pobyt v táboře pro ni představoval určité trauma, mnohdy podmíněné zprávami z domova o kritické situaci nebo o neštěstí v rodině, v neposlední řadě pak negativní zkušeností s táborovou realitou – podmínkami v táboře, vztahem k vedoucímu či učiteli, existenční nouzí apod.

Cílem úřadů bylo zajistit hladký průběh akce, tedy jak evakuace, tak bezproblémového pobytu dětí v táboře a jejich návratu domů. Z tohoto důvodu se také úřady uchylovaly k opatřením, které mohly být dětmi chápány jako omezování jejich svobody. V případě Protektorátu vyvstává především otázka eliminace jakýkoli kontaktů s místním obyvatelstvem. Pro přizpůsobení se dětí na život v táboře byly často určující i sociální a rodinné podmínky. Z tohoto pohledu je zjevné, že adaptabilnější děti pocházely spíše z nižších sociálních vrstev, jelikož neměly problém si na skromné poměry zvyknout. Pro děti z rozpadlých rodin mohl rodinné zázemí suplovat právě táborový kolektiv mnohem úspěšněji, než u dětí se silnou emocionální vazbou na domov. Z hlediska vedení projektu mohl proto představovat důležitější prvek výchovy, když se zejména u mladších dětí jednalo o tu fázi života, kdy se teprve řadu věcí učí a formuje se jeho osobnost dítěte.

Vzhledem k nastavení projektu – formálně jako dobrovolné, ve skutečnosti ovšem částečně závazné akci, kdy o účasti dětí rozhodoval někdo třetí – je zajímavé sledovat vlastní aktivitu dětí. Předně fakt, že ony samy vystupují velmi cílevědomě a snaží se domoci nápravy vlastní cestou – oslovit pověřence pro KLV v Protektorátu nebo dokonce předložit petici. I

---

⁶⁷¹ Srov. NA, fond HJ, karton 92: Aktenvermerk für Gebietsführer Geissler, z 13. září 1941.

kdybychom pracovali pouze se zlomkem všech evakuovaných, je třeba se dotazovat, o čem tato aktivita dětí svědčí. Vzhledem k nastaveným parametrům tábora KLV se nabízí argument umírněnějšího táborového režimu, který mohl v některých táborech panovat. Tyto „uvolněné poměry“ nelze ovšem přeceňovat, jelikož tábory byly pod pravidelnou kontrolou inspektorů, kteří by příliš laxní přístup táborového vedoucího řešili oficiální cestou.⁶⁷² Jednání dětí mohlo vycházet z místních podmínek, které jim toto sebevědomé jednání umožnilo, zejména nastavení tábora, přístupu vedoucího tábora (především k dětem a k otázce ideologizace výchovy), učitelů a vychovatelů. Určitou roli sehrávala i skutečnost, o jak velký tábor se jednalo, kde se nacházel a jak byl zajištěn z hlediska stravy či lékařská péče.

Hodnocení táborového života ze strany dětí odráželo zejména materiální zázemí a personální zajištění chodu tábora. V každém případě se jednalo o velice subjektivní a jedinečný prožitek pro každé účastníka. Nakolik vlastní válečná zkušenost formulovala vzpomínky pamětníků na pobyt v táboře, bude tématem následující kapitoly.

---

⁶⁷² Výše vyměřeného trestu při opakovaném neuposlechnutí nařízení táborové komandatury mohla být stanovena i na jednodenní pobyt v káznici. Např. případ pracovníka tábora Lázně Bělehrad Spitmanna. NA, fond HJ, karton 90: Sonderrundschreiben 16/41 oddělení správy při úřadu pověřence pro KLV v Čechách a na Moravě, z 23. května 1941.

5. EXKURZ: DRUHÝ ŽIVOT KLV – INTERPRETACE A VZPOMÍNÁNÍ

„Die Rolle der Hitler-Jugend in den KLV-Lagern, wegen ihrer angeblich hohen Ideale und allseits praktizierten Kameradschaftlichkeit als, einen unveräußerlichen Bestand der deutschen Nationalgeschichte“, an dem es nichts zu rütteln gebe.“

JOST HERMAND⁶⁷³

V průběhu přípravy této práce jsem narazila na téma poválečných interpretací projektu KLV které kvůli jeho poměrně nedostatečné reflexi v odborné literatuře považuji za důležité.⁶⁷⁴ Zásadní problém, který se v souvislosti s výklady KLV objevuje, je tázání po vlastní funkci projektu. Nakolik lze akci chápat jako nacistický převýchovný program a nakolik je třeba KLV vnímat v těsné vazbě na dobové podmínky, předně otevření „domácí fronty“ během letecké války nad Německem? Jde tedy o význam, který je třeba v tomto smyslu přisuzovat bombardování německých měst a aspektu záchrany dětských životů v poměru k ideologické edukační činnosti, jíž vykonával personál v táborech KLV. V této kapitole se proto budu věnovat interpretacím projektu KLV v souvislosti s jeho výklady, které nabízí spolek *Dokumentations- Arbeitsgemeinschaft und Freundeskreis KLV e. V.* (DAF), jenž je činný až do současnosti. Historickým obrazům, jež tento spolek prezentuje, je možné rozumět jako určité protiváze k obecně přijímanému stanovisku o nehumánní a neetické činnosti *Hitlerjugend* a dalších subjektů, které se podílely na výchově dětí a mládeže v Německu v letech 1933 až 1945.

Spolek DAF představuje v případě KLV ojedinělý příklad pokusu o ukotvení výkladového rámce ve struktuře neziskové organizace. DAF proto chápu jako nástroj institucionálního prosazování určitého druhu paměti.⁶⁷⁵ Spolek se ale také postupem času stal zvláštním sociálním prostorem historického vzpomínání a tradování. V procesu předávání vzpomínek a

---

⁶⁷³ Jost Hermand k výkladu činnosti HJ v pojetí Otto Würschingera. JOST HERMAND, *Als Pimpf in Polen. Erweiterte Kinderlandverschickung 1940–1945*, Frankfurt am Main 1993, s. 10: „Role Hitlerjugend v táborech KLV, pro její údajně vysoké ideály a na všech stranách praktikovanému kamarádství jako ‚nějaký nezczitelný stav německých národních dějin‘, na němž se prý nedá nic změnit.“

⁶⁷⁴ K částečné reflexi KLV v poválečných letech pouze GERHARD KOCK, *„Der Führer sorg für unsere Kinder...“ : die Kinderlandverschickung im Zweiten Weltkrieg*. Paderborn, 1997 a JOST HERMAND, *Als Pimpf in Polen*, Frankfurt am Main 1996.

⁶⁷⁵ Srov. FRANCOISE MAYER, *Vězení jako minulost, odboj jako paměť*, in: *Češi a jejich komunismus: paměť a politická identita*, Praha 2009.

pocitů vzniká koherentní vyprávění o minulosti, historický narativ mající funkci vzorového historického příběhu. Ten nejenom, že vymezuje rámec vzpomínek, ale zároveň ujišťuje aktéra ve vlastním příběhu.⁶⁷⁶ Tento vzorec jistě nemůžeme chápat jako neustále opisovaný příklad individuální zkušenosti, s nímž pamětníci pracují. Určuje spíše sevřenost pamětnického vyprávění a opakování základních motivů.

Zakladatele a členy spolku tvoří pouze někdejší evakuované děti, které rodiče do projektu zapojili (dále jen pamětníci-děti) a za války aktivní úředníci nacistické správy táborů KLV, od učitelů a vedoucích táborů až po úředníky na říšské úrovni v rámci *Reichsjugendführung*. V obecné rovině tak DAF reprezentuje skupinu, jíž pojí jakási sdílená paměť, na které se obě skupiny – tehdejší děti a bývalí úředníci – shodují. Podle Švaříčkové-Slabákové se vzpomínání na válku, válečné paměti a paměti holocaustu liší na základě převažujícího paradigmatu. Vymezuje proto tři základní okruhy: jedno se zabývá politickou tematikou, druhé nahlíží z pohledu psychologie a třetí využívá orální historii a životní příběhy. V případě vzpomínání na dětství v souvislosti KLV dochází k propojení paradigmatu vycházejícího z psychologie a metody životních příběhů, třebaže se v případě členů DAF nutně nejedná o trauma či jinak absolutně negativně vnímanou zkušenost. Vlastní životní příběhy aktérů pak v této vzpomínkové formě utváří vyprávění, které se formuje do podoby výkladového schématu.⁶⁷⁷ Třebaže s „kolektivní pamětí“ pracuje především orální historie, pokusím se o vhléd do problematiky především analýzou písemných pramenů nejen archivní povahy, jelikož ve sběru vlastních výpovědí aktérů z řad DAF – jak ostatně vyplýne z první části textu – spatřuji spíše zavádějící metodu výzkumu. Pro určité doplnění využívám vyjádření šesti pamětníků, kteří mi poskytli své vzpomínky ve formě vyplněného dotazníku.⁶⁷⁸ Jedná se pouze o nahodilý průzkum mezi bývalými účastníky projektu KLV na území Protektorátu Čechy a Morava, kteří mají úzkou vazbu na spolek DAF.

K hodnocení činnosti HJ a BDM existují i kritické přístupy. Nejvýrazněji se v tomto smyslu k projektu KLV a činnosti spolku DAF vyjádřil Jost Hermand, který ve své práci *Als Pimpf in Polen* (Jako malý chlapec v Polsku) propojuje historiografický přístup s pamětnickým.⁶⁷⁹ Oproti Hermandově velice kritickému postoji zastupuje DAF skupinu pamětníků, která za války významně, ač v různých podobách, participovala na projektu KLV

⁶⁷⁶ GISELA MILLER-KIPP, „Der Führer braucht mich“. *Der Bund deutscher Mädel (BDM)*.

Lebenserinnerungen und Erinnerungsdiskurs, Weinheim – München 2007, zejména s. 23–57 a 191–197.

⁶⁷⁷ RADMILA ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, O paměti, historii, vědomí a nevědomí. Současná bádání v paměťových studii, in: *Dějiny-teorie-kritika* 2/2007, s. 234–235.

⁶⁷⁸ Dotazník se skládal ze šesti okruhů otázek, které vymezovaly následující body: 1. Kontakt s rodinou; 2. Vztahy v táborovém kolektivu; 3. Prostředí tábora; 4. Místní obyvatelstvo; 5. Špatný zážitek z pobytu v táboře KLV; 6. Největší zážitek z pobytu v táboře KLV, na který dodnes dotazovaný vzpomíná.

⁶⁷⁹ JOST HERMAND, *Als Pimpf in Polen*, Frankfurt am Main 1996.

a zastává v diskuzi o KLV zcela opačné stanovisko. V této kapitole se proto zaměřím na výklady projektu KLV vytvořené oběma skupinami osob, které formovaly členské zázemí DAF. Pokusím se zodpovědět otázku, proč a jaké jsou limity interpretace projektu *Erweiterte Kinderlandverschickung*, který je tak významně spjat s prostředím Protektorátu Čechy a Morava, ve vzpomínkách jeho pamětníků.

5.1. Geneze spolku DAF a prosazování vlastního výkladového schématu

Vznik spolku spadá do poloviny 70. let 20. století, kdy Gerhard Dabel,⁶⁸⁰ poslední vedoucí říšské služebny KLV (*Dienststelle Kinderlandverschickung*), vyzval v lednu 1975 k setkání bývalých aktivně činných spolupracovníků v rámci akce KLV u příležitosti 30. výročí konce druhé světové války. V této souvislosti oslovil Dabel přibližně 30 bývalých spolupracovníků z RJF a vybídl k uspořádání „rodinného dne“ (*Familientag*), na němž „budeme mít možnost, vedle znovu shledání, osvěžit vzpomínky a obnovit staré přátelství“.⁶⁸¹ První kroužek kolem Dabela tak vznikl na bázi původních kontaktů a známostí z období před rokem 1945. Setkání znamenalo pravděpodobně také první podnět k další činnosti tohoto kroužku, jíž měla být příprava „souhrnné dokumentace o HJ“.⁶⁸² Těsná spolupráce následně vykrytalizovala v ideu založení spolku *Dokumentations- Arbeitsgemeinschaft KLV e. V.*, který vznikl 8. ledna 1979 zapsáním u obvodního soudu ve Freiburgu pod registračním číslem 1206. DAF je aktivní dodnes. Kroužek působící neformálně pod stejným názvem již před jeho řádným založením, lze označit za jakousi přípravnou fázi, kdy byl především dáván důraz na získávání dokumentů, vzpomínek a dalšího materiálu pro „dokumentaci HJ“. Spolek rovněž organizoval tradiční setkání a výlety, kdy jeho členové navštěvovali řadu lokalit, kam byly děti za války v rámci KLV evakuovány. „Objevování míst paměti“, jak lze tyto organizované výlety interpretovat, podnikli členové i v termínu od 23. do 27. září 1978, když uspořádali zájezd do Prahy, za účasti jak Gerharda Dabela, tak dalších za války významných pracovníků z aparátu

⁶⁸⁰ Gerhard Dabel (1916–1984) byl německý spisovatel a politik. Po roce 1933 se stal *Oberbannführerem HJ*. Byl rovněž nasazen na východní frontě. V únoru 1945 byl jmenován posledním vedoucím berlínské *Dienststelle KLV bei der Reichsjugendführung* a setrval v ní až do kapitulace Německa. Po válce byl internován a tři roky vězněn. Během své žurnalistické kariéry psal především romány (např. *Kamaraden der 100 Zelte*, Berlin 1936) a po roce 1940 se rovněž podílel na tvorbě studijních materiálů pro učitele a evakuované děti v rámci KLV (např. *Die Lesestunde der KLV-Lager*, Berlin 1942; *Rurik. Geschichtliche Erzählung*, Leipzig 1943).

⁶⁸¹ BArch Berlin, ZSg. 140/53: Einladung zur Teilnahme an einem Treffen der „KLV-Aktiven“ nach 30 Jahren, z 6. ledna 1975: „...an dem wir die Möglichkeit haben, neben dem Wiedersehen Erinnerungen aufzufrischen und alte Kameradschaft aufleben zu lassen.“

⁶⁸² BArch Berlin, ZSg. 140/53: Gerhard Dabel an Eberhard Grüttner, Richard Hell, Emil Brocke, Horst Hechler, Alfred Kühn, Dr. Werner Schmidt, Gretel Seelig, Kurt Schnoop, Hannes Teetz, Bobby Höpken, z 13. listopadu 1975.

RJF nebo KLV jako Otto Würschingera či Eberharda Grüttnera.⁶⁸³ Pro řadu z nich to ale nejspíše nebyla první cesta do Čech od konce války. Dabel pobýval v Praze již rok předtím.⁶⁸⁴

Další činnost DAF se ovšem měla orientovat primárně na publikační činnosti. První soubornější práci o KLV, resp. HJ uveřejnil v roce 1979 právě Würschinger s Gottfriedem Grismayrem. Oba byli kdysi pevně zakotveni v organizační struktuře RJF, Würschinger v čele organizačního úřadu KLV (*Organisationsamt*) a Griesmayr coby bývalý náčelník úřadu pro ideologické zaškolování (*Chef des Amtes für weltanschauliche Schulung*). Ve své monografii *Idee und Gestalt der Hitlerjugend* (Idea a podoba Hitlerjugend), která se zabývá rolí studentského hnutí od poloviny 19. století do konce druhé světové války, se autoři mimo jiné věnují i HJ v táborech KLV. Již v předmluvě formulují silnou tezi, že „opětovná výstavba, hospodářský zázrak a světový význam SRN“ je dílem „generace Hitlerjugend“. Tento generační argument má jistě své opodstatnění, avšak z Würschingerovy a Grismayrovoy pozice bývalých funkcionářů RJF, směřuje spíše k rehabilitaci činnosti HJ z hlediska poválečné činnosti členů této organizace.⁶⁸⁵ Jejich pohled jakožto pamětníků a navíc za války aktivních úředníků nacistické správy, mohla v budoucích letech korigovat především druhá skupina, která do DAF začala pronikat o několik let později.

Členové spolku DAF sami sebe definují jako „kroužek žijících spolupracovníků [tj. vedoucích táborů, učitelů, inspektorů ad.] a tehdy evakuovaných dětí v rámci akce *Kinderlandverschickung* za druhé světové války,“ kteří „se sdružili, aby podali zprávu o tehdejší dobročinné akci...“.⁶⁸⁶ Proč k založení spolku došlo až na konci 70. let? Pamětníci-děti představují ve spolku poměrně významnou skupinu, jež je možné chápat jako určité potvrzení vlastního výkladu KLV, který spolek od počátku prosazuje. V roce 1979 a ještě více v pozdějších letech tak mohli zakladatelé spolku předpokládat zvýšený zájem o svou činnost, právě z důvodu pokročilého věku těchto dalších potenciálních členů spolku.

---

⁶⁸³ Otto Würschinger (1914–1999) za války působil ve strukturách RJF na hlavním úřadě I v sekci organizace asi od roku 1941. Po roce 1945 pracoval jako umělecký malíř a od roku 1949 reklamní grafik v Tübingen; v letech 1952–1957 pracoval jako referent pro sociální otázky mládeže na presidiu Německého červeného kříže v Bonnu. Od roku 1960 zastával post ředitele Německé paritní spolků pro péči o chudé (*Deutsche Partitatische Wohlfahrtsverbandes*). Byl nositelem spolkového vyznamenání za zásluhy. (podle BArch Berlin, ZSg. 140/114, 79. *KLV-Rundbrief*, Februar 2000); Eberhart Grüttner zastával funkci Bannführera v Berlíně (*Bannführer Berlin und Chef der erw. Kinderlandverschickung*). Po té, co Helmut Möckel převzal zastoupení KLV v RJF, Grüttner od června 1942 vedl úřadovnu KLV (*Dienststelle Kinderlandverschickung*); K osobnosti Gottfrieda Grismayra bohužel chybí bližší informace. Michael Buddrus jej ovšem označuje za vůdčího ideologa HJ, který v březnu 1945 zaslal stranické kanceláři memorandum s návrhem na fyzickou likvidaci „minimálně nespolehlivých“ členů důstojnického sboru Wehrmachtu a jejich nahrazení vůdci z řad HJ. MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung...*, s. XXXIX.

⁶⁸⁴ BArch Berlin, ZSg. 140/53: Gerhard Dabel členům sdružení, z 11. května 1978.

⁶⁸⁵ GOTTFRIED GRISMAYR, OTTO WÜRSCHINGER, *Idee und Gestalt der Hitlerjugend*, Leoni am Starnberger See 1979, s. 7: „Kriegsgeneration und Hitler-Jugend-Generation haben 1945 nicht kapituliert. Wiederaufbau, Wirtschaftswunder und Weltgeltung der Bundesrepublik Deutschland sind ihr Werk.“

⁶⁸⁶ Dostupné na URL: <http://www.klv.info/ursprung.html>.

Gerhard Dabel, první předseda spolku, oslovil v letech 1976 až 1981 více než sto bývalých funkcionářů KLV a účastníků projektu formou inzerátů v denním tisku, výzev apod. k systematickému zasílání materiálů o genezi, organizaci a vnímání charakteru úkolů v projektu KLV. Tímto způsobem došlo ke shromáždění dobových zážitků, ale též současných vzpomínek, deníků, korespondence, tiskovin, periodik, fotografií či tiskových zpráv. Výběr z těchto materiálů představuje publikace *KLV. Die erweiterte Kinder-Land-Verschickung. KLV-Lager 1940–1945*, která vyšla v roce 1981 v nákladu 3000 výtisků a měla ambici formou edice dokumentů postihnout veškeré aspekty KLV za druhé světové války.⁶⁸⁷ Dabel při shromažďování dokumentů rovněž zjišťoval dostupnost pramenů v německých archivech, zvláště v Bundesarchivu v Koblenzi, s jehož pracovníky také navázal kontakt, dále americkým Dokumentačním centrem v Berlíně, Institutem pro soudobé dějiny v Mnichově či Německým červeným křížem.⁶⁸⁸

Edice byla dlouho připravovaným výstupem, který reagoval na to, že „od roku 1948 byly napsány různé knihy o ‚HJ‘. Všechny čpí neznalostí a zlomyslností. Jestliže existuje ještě jeden úkol pro těch málo přeživších naší mládežnické činnosti, potom ten, aby zachytila bez osobních ambicí TO, co byla SKUTEČNOST“ [v originále podtrženo].⁶⁸⁹ Dabel si tak spolu s ostatními nárokoval právo na údajně objektivní výklad činnosti HJ a funkce KLV, který podle jeho představy nebyl schopen vytvořit nikdo jiný, než-li právě on a lidé kolem něj. Dabelův postoj je tak typicky pamětnický, jelikož si přivlastňuje oprávnění na jediný správný výklad minulosti vyplývající z jeho osobní zkušenosti. Tato zkušenost je o to silněji podepřena, že Dabel odkazuje nejen na to, že zažil éru nacismu, ale také se sám podílel na organizaci KLV. Ačkoli výsledná „dokumentace“ je poměrně obsáhlým dílem, nelze přehlédnout neodborný přístup ke zpracování edice, kdy dokumenty doprovází vlastní Dabelovy texty, dopisy pamětníků a převzaté dobové propagandistické fotografie bez standardní ediční úpravy. Byť bylo jeho snahou edici odosobnit a netematizovat vnitřní spory v rámci komunity bývalých funkcionářů RJF/KLV,⁶⁹⁰ nelze „dokumentaci“ označit za kritický soubor dokumentů, k nimž

⁶⁸⁷ GERHARD DABEL, *KLV. Die erweiterte Kinder-Land-Verschickung. KLV-Lager 1940–1945. Dokumentation über den „Größten soziologischen Versuch aller Zeiten“*, Freiburg 1981.

⁶⁸⁸ BArch Berlin, ZSg. 140/53: Gerhard Dabel členům sdružení, z 20. července 1978.

⁶⁸⁹ BArch Berlin, ZSg. 140/53: Gerhard Dabel an Alfred Kühn, Eberhard Grüttner, Richard Heil, Gertrud Thomas, Hildegard Olsen geb. Nießmann, Quex Schroers, Fritz Wieshofer, Richard Heil, Kurt Schoop, Gretel Seelig, Emil Brocke, Horst Hechler, Bobby Höpken, Gustav Memminger, Hans Taetz, Georg Brendle, Simon Winter, z 11. ledna 1976: „Seit 1948 sind vielerlei Bücher über der ‚HJ‘ geschrieben worden. Alle treffen von Unkenntnis oder Böswilligkeit. Wenn es noch eine Aufgabe Güt für die wenigen Überlebenden unserer Jugendtätigkeit, dann die, ohne persönliche Ambitionen DAS festzuhalten, was WIRKLICH war“.

⁶⁹⁰ Viz. diskuze nad formulací textu s bývalým nacionálně socialistickým politikem a propagandistou Helmutem Stellrecht, který Dabela oslovil v souvislosti s žádostí o uveřejnění vlastního rukopisu s názvem „Die HJ, Tat

se autor pokoušel přistupovat objektivně. „*KLV v letech 1940–1945 bylo v našem století a přímo v pekelné válce humánní ČIN, který stovky tisíc dětí, mládeže a matek udržel ve zdraví a při životě,*“ psal Dabel v roce 1981 svým přátelům ze spolku DAF.⁶⁹¹

Představy o určité podobě edičního zpracování KLV nicméně měla i bývalá říšská referentka BDM Jutta Rüdiger,⁶⁹² byť ona sama neměla explicitně zájem o knižní vydání, ale spíše o archivaci dokumentů a vzpomínek „*pro potomky*“ v nestátním zařízení. Rüdiger se ovšem zcela jednoznačně negativně stavěla vůči jakékoli heroizaci péče o děti v době Výmarské republiky a zdůrazňovala, že systém domovů pro děti a mládež nebyl v žádném případě sociálním projektem Výmaru, nýbrž aktem soukromé iniciativy. Z toho vyplývá, že teprve ve Třetí říši došlo k podpoře státem dotovaného projektu, který přerostl do podoby *Erweiterte Kinderlandverschickung*. Zvláštní důraz na péči o mládež tak Rüdiger nachází až v období po roce 1933. Podobně se též stavěla proti tezi, že leteckou válku mezi Německem a Británií zahájila shobením prvních bomb právě Německá říše.⁶⁹³ Výklad opírající se o tezi více než čtyřicetileté sociální práce ve prospěch mládeže, použil Dabel také ve své „dokumentaci“. „*MLÁDEŽNICKÉ HNUTÍ 1901–1945 se zde osvědčuje v jedinečném nasazení od HJ a BDM až k tisícům učitelek a učitelů, z nichž velmi mnoho nepatřilo mezi přívržence nacionálního socialismu, ale které se tímto sociálně-pedagogickým závazkem nechali uchvátit a vychovávali a pečovali o děti a mládež místo rodičů až do konce války (částečně do poloviny roku 1946).*“⁶⁹⁴ Dabelova slova, jež formuloval po vydání své edice v roce 1981, odráží stanovisko, který spolek v podstatě zastává dodnes. Přímá kontinuita sociální práce ve prospěch německých dětí a mládeže od přelomu století do konce druhé světové války zcela směřuje pozornost na aspekt ochrany a péče a v podstatě zcela vylučuje diskuzi nad výchovnou činností HJ a BDM, které byly děti např. v nacistickém Německu po

---

und Genius einer Jugend“, který byl pravděpodobně určitou formou osobního vyrovnání se s některými osobami z RJF. Srov. BArch Berlin, ZSg. 140/53: Gerhard Dabel členům sdružení, z 11. ledna 1976.

⁶⁹¹ BArch Berlin, ZSg. 140/53: Gerhard Dabel členům spolku, z 24. ledna 1981: „*Die KLV der Jahre 1940-1945 war in unserem Jahrhundert und mitten in einem infernalischem Krieg eine humane TAT, die hunderttausenden Kindern, Jugendlichen und Müttern Gesundheit und Leben erhalten hat.*“ [v originále kapitálkami].

⁶⁹² Jutta Rüdiger (1910–2001) vystudovala psychologii. Již v roce 1931 vstoupila do německého nacionálně socialistického svazu studentů (*Der Nationalsozialistische deutsche Studentenbund*), o dva roky později se stala členkou BDM. Od ledna 1934 zastávala vedoucí pozici v oddělení pro světonázorovou vzdělávání a kulturu v župě Düsseldorf. V následujícím roce povýšila na místo štabní vedoucí BDM. V letech 1937 až 1945 zastávala funkci říšské referentky BDM (*Reichsreferentin des BDM*), nejvyšší funkci v ženské linii ve struktuře HJ. Po ukončení války strávila dva a půl roku v britském a americkém internačním táboře. Souzena nebyla. Zemřela v Bad Reichenhall v Bavorsku.

⁶⁹³ BArch Berlin, ZSg. 140/13: Jutta Rüdiger an Gerhard Dabel, z 10. listopadu 1976.

⁶⁹⁴ BArch Berlin, ZSg. 140/53: Gerhard Dabel členům spolku, z 24. ledna 1981: „*Die JUGENDBEWEGUNG 1901–1945 hat sich hier in einzigartigem Einsatz bewährt, von HJ-BDM bis zu den tausenden Lehrerinnen und Lehrern, von denen sehr viele keineswegs NS-hörig waren, die sich aber von diesem sozial-pädagogischen Auftrag mitreißen ließen und ihre Kinder und Jugendlichen bis zum Kriegsende (teilweise bis Mitte 1946) an Elternstatt erzogen und betreuten.*“.

roce 1933 podrobovány v rámci (od roku 1936) povinné služby v HJ, anebo od roku 1940 v táborech KLV.

Rüdiger, která byla s Dabelem znovu v kontaktu nejpozději od 60. let, rovněž varovala před čímkoli, díky čemu by se „zlomyslní lidé dívali na ‚největší‘ shromáždění jako na angažovanost v n.[acionálně] s.[ocialistickém] smyslu“.⁶⁹⁵ Bývalá říšská referentka se obávala, že vzniku spolku by mohlo být rozuměno jako procesu institucionalizace zájmové skupiny bývalých straníků NSDAP, mezi které patřila od roku 1937 mimo jiné i ona sama.⁶⁹⁶ Vyjádření této obavy ovšem zřetelně implikuje původní záměr zakladatelů spolku, jelikož oni sami si byli dobře vědomi, že se jedná o poměrně úzce orientovanou skupinu s podobnou politickou minulostí. Zdá se proto, že právě tento aspekt se stal přinejmenším motivem, proč spolek a jeho zakladatelé hájili svou svébytnou tezi o sociálním rozměru akce KLV, která současně byla z jejich pohledu zcela jedinečným počinem v německých dějinách minimálně první poloviny 20. století. Jak ostatně Dabel ve své edici uvedl, KLV „mělo být co možná nejméně chápáno jako ‚evakuační opatření‘, ačkoli ochrana před bombovou válkou samozřejmě byla a zůstala jedním z hlavních úkolů. Právě tak důležité měl stát v popředí úkol dát dětem a mládeži klid a obživu...“.⁶⁹⁷ Letecká válka ovšem v září 1940 ještě nebyla primárním problémem Německa a stala jím až v průběhu války. V jejich vyprávění tak dochází k potvrzování oficiální říšskoněmecké teze, že prvotními motivy byly bezpečnost a dostupnost potravin, jež souvisely s leteckou hrozbou, byť tento fakt nebyl explicitně artikulován z obavy vypuknutí všeobecné hysterie. Zvláště pak ale dochází k upozadění převýchovné funkce, kterou měla služba v HJ a později také pobyt v táboře KLV. Válečná propaganda rovněž zdůrazňovala, že cílem akce je uchránit mládež před válečným traumatem, které v té době symbolizují především časté poplachy jako zvuková signalizace nebezpečí. K evakuaci tedy docházelo již v době, kdy ještě letecká hrozba nebyla evidentní. Proto je nezbytné klást si otázku, co vlastně bylo motivem k znovuobnovení projektu KLV v září 1940. Z dostupných pramenných zdrojů je zřejmé, že to bylo především ideologické působení na děti. S tímto faktem ovšem spolek vůbec nepracuje.

---

⁶⁹⁵ BArch Berlin, ZSg. 140/13: Jutta Rüdiger an Gerhard Dabel, z 10. listopadu 1976: „für die Nachwelt“; „Obgleich wir dies garnicht tun, sehen Böswillige schon ein ‚grösseres‘ Treffen als Betätigung im n. s. Sinn an!“.

⁶⁹⁶ Srov. ANDREA BÖLTKE, *Führerinnen im „Führerstaat“*. Gertrud Scholtz-Klink, Trude Mohr, Jutta Rüdiger, Inge Viermetz, Pfaffenweiler 1995.

⁶⁹⁷ GERHARD DABEL (Hrsg.), *KLV. DIE ERWEITERTE KINDER-LAND-VERSCHICKUNG*, s. 14: „Sie sollte möglichst nicht als ‚Evakuierungsmaßnahme‘ aufgefaßt werden, obwohl der Schutz vor dem Bombenkrieg natürlich eine der Hauptaufgaben war und blieb. Ebenso wichtig jedoch sollte die Aufgabe im Vordegrund stehen, den Kindern und Jugendlichen Ruhe und Ernährung zu geben...“.

Představa o sociální a výchovné podpoře dětí a mládeže i z chudých rodin ovšem nekorespondovala se soudním řízením, které bylo vedeno proti Balduru von Schirachovi za „zločiny proti lidskosti“ před soudem v Norimberku v roce 1946.⁶⁹⁸ Tento zásadní rozpor, který zcela podemlával ideu sociální práce ve prospěch mládeže v HJ a táborech KLV, jelikož Schirach byl znám především jako bývalý *Reichsjugendführer*, vnímal nejsilněji Horst Hechler.⁶⁹⁹ Hecher působil za druhé světové války jako pracovník říšské úřadovny KLV, kde zodpovídal za sekci transportů. Hechler byl totiž přesvědčen o „falešném obvinění proti Schirachovi v Norimberském procesu,“ jak se vyjádřil v dopise Dabelovi v listopadu 1975.⁷⁰⁰

Z určitého pocitu nepochopení či přesvědčení o dezinterpretaci funkce HJ a KLV, se zakladatelé spolku rozhodli působit vlastními silami proti tomuto z jejich pohledu neuspokojivému trendu. Cíle spolku lze tak shrnout do tří základních bodů. Ačkoli Dabelova edice představovala jeden z nejdůležitějších a tedy již splněných úkolů, spolek nadále pracuje na vytváření sbírky dokumentů, dopisů, fotografií souvisejících s činností KLV v letech 1940 až 1945, které by měly vyjít v knižní podobě. DAF by měl rovněž předat sebraný materiál do péče archivní instituce, jak ostatně již poprvé učinil v roce 1981.⁷⁰¹ Jako jeden z dlouhodobých úkolů ovšem zakladatelé označili objasňování funkce a činnosti KLV v tisku, rozhlase a televizi.⁷⁰²

Od počátku vzniku tohoto uskupení, vydával DAF vlastní čtvrtletní bulletin *KLV-Rundbrief*, který ovšem nebyl distribuován výhradně interně, ale odebíral jej např. i Bundesarchiv v Koblenzi. Z hlediska obsahu je ale přesto patrná skutečnost, že bulletin není určen širší veřejnosti a splňuje určitou informační funkci pro členy spolku, potažmo další úzkou skupinu odběratelů. *Rundbrief* vychází kontinuálně asi od roku 1975/1976. Spolek tuto brožuru nadále využívá k publikaci vzpomínek svých členů, dobových fotografií bývalých domovů KLV, zpráv z každoročních setkání, dopisů, dobových dokumentů či vzpomínek na své právě zemřelé přátele z kruhu DAF. Ačkoli se může zdát, že náplň bulletinů má poměrně stereotypní charakter, z některých momentů lze vyzkoušet určité charakteristické rysy, kterými se spolek vyznačuje. Pro tuto analýzu je třeba rozeznávat tři hlavní kategorie –

---

⁶⁹⁸ Baldur von Schirach byl odsouzen k 20 letům vězení za deportace rakouských Židů do koncentračních táborů, nikoli za svou činnost ve funkci *Reichsjugendführera*.

⁶⁹⁹ Horst Hechler (1912–1987) působil od roku 1936 jako vůdce berlínského Bannu 201 (Moabit-Schöneberg) „Herbert Norkus“. Později organizoval transporty s evakovanými dětmi v rámci říšské služebny KLV v Berlíně. Pod pseudonymem „Pinguin“ psal články do dobového propagandistického časopisu pro mládež *Junge Heimat*. Působil rovněž jako oblastní pověřenec pro KLV pro oblast Gdaňsk-Západní Prusko.

⁷⁰⁰ BArch Berlin, ZSg. 140/6: Horst Hechler an Gerhard Dabel, z 13. listopadu 1975.

⁷⁰¹ Srov. BArch Berlin, ZSg. 140.

⁷⁰² Srov. <http://www.klv.info/ziele.htm>

podobu uveřejňovaných vzpomínek, tematiku fotografií a dobových dokumentů a vyjádření k úmrtí osob spjatých s válečným projektem KLV.

Vzpomínky na pobyt v táboře se vyznačují silným optimismem a určitou vděčností a jsou proto typické především pro období druhé poloviny 90. let a let následujících, kdy v DAF převažují především pamětníci-děti. Vzpomínky jsou zformulovány spíše jako dobrodružná vyprávění, jež výrazně kontrastují se situací na domácí frontě, která sice nebývá vždy zmíněna, ale ze znalosti kontextu je tento protiklad poměrně jednoznačně patrný.⁷⁰³ Signifikantní je rovněž detailní popis budov využívaných pro účely KLV, především zámků, vil nebo jiných honosnějších staveb.⁷⁰⁴ Výraznou složkou bulletinů tvoří rovněž dobové fotografie a dokumenty.⁷⁰⁵ Z táborů KLV ale v podstatě neexistují jiné fotografie než oficiální, které byly v dané době využívány k především propagandistickým účelům k prezentaci KLV na výstavách nebo časopisech jako byl *Landdienstbrief*, *Junge Heimat* aj. V brožurách DAF jsou tak publikovány fotografie, které zobrazují idylu a harmonii táborů, zaměřující se na klidnou okolní krajinu, dětské hry nebo jinou činnost (nástupy, ruční práce aj.) a odkazující na disciplínu, jimiž se tábory měly vykazovat. Tento poněkud interpretačně obtížný ikonografický materiál, který je v brožurách využit, v jistém smyslu čtenáře seznamuje s prostředím táborů. Na druhou stranu ovšem dále nenásilně předává dojem klidu a pohody, který pro ně ovšem nebyl až tak typický. Obraz tak zcela odpovídá výkladovému rámci, který spolek prosazoval již od svého počátku, tedy že prioritou akce KLV bylo především poskytnout dětem pocit bezpečí daleko od fronty. Toto výkladové schéma v podstatě kopíruje někdejší nacistickou propagandu určenou především rodičům evakuovaných dětí. Naopak odloučení od rodiny a stesk po domově, které jsou nejpatrnějšími znaky dobové korespondence, bulletiny vůbec netematizují. Tento aspekt ve výkladu DAF zcela ustupuje do pozadí. Podobnou dokumentační funkci mají také přepisy nebo přetisky dobových dokumentů, které se věnují obecnějším otázkám spojených s transporty dětí do táborů, materiálů oddělení inspekce apod. Není ovšem patrný klíč, podle něhož jsou dokumenty vybírány.

Zvláštní sekci představují informace o zesnulých členech spolku, které jsou většinou spojeny se vzpomínáním těch, kteří s dotyčnou osobou spolupracovali ještě v rámci struktur RJF či KLV. Deklarace této sounáležitosti je patrná především do roku 2000 a časově tak tato proměna odpovídá úmrtí Jutty Rüdiger. Tento zcela původní motiv vzájemného informování,

⁷⁰³ Srov. např. ERICH MAYLAHN, Meine KLV-Zeit. Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren, in: 70. *KLV-Rundbrief*, Dezember 1996, s. 6–13.

⁷⁰⁴ Srov. KLV in Böhmen und Mähren, in: 105. *KLV-Rundbrief*, August 2007, s. 41–58.

⁷⁰⁵ Srov. např. 88. *KLV-Rundbrief*, März 2002 nebo 105. *KLV-Rundbrief*, August 2007 aj.

souvisel s blízkým přátelstvím členů spolku, na němž byl DAF původně vystavěn. To již ovšem není signifikantní znak DAF v posledních letech, kdy spolek tvoří především pamětníci-děti, které spojuje zejména podobná zkušenost z KLV. Původní prvek „dávného přátelství“ se vytrácí. Před rokem 2000 ovšem toto propojení ještě existovalo. Snad nejzajímavější vzpomínku uveřejnil DAF v *Rundbriefu* v prosinci 1996, byť se zřejmě nejednalo o člena spolku. Artur Axmann, po Balduru von Schirachovi v pořadí druhý a poslední *Reichsjugendführer*, nastoupil do své funkce v srpnu 1940. U příležitosti jeho úmrtí v roce 1996 DAF zveřejnil vzpomínku s podtitulem „*Sein sozialer Einsatz für die Jugend war Vorbild. Dafür danken wir ihm.*“ (Jeho sociální nasazení pro mládež bylo vzorem. Za to mu děkujeme). Ačkoli se o uveřejnění této vzpomínky zasadila právě Rüdiger,⁷⁰⁶ nelze nevztáhnout vyznění textu na celé DAF. Axmann po svém nástupu do funkce nadále dlouhodobě udržoval spojení s Heinrichem Himmlerem, a tudíž i trval na úzké spolupráci mezi HJ a SS a nasazení mladých branců na frontě.⁷⁰⁷ Je proto v podstatě vyloučené jeho práci v rámci *Reichsjugendführung* jakkoli propojovat se sociální rovinou, byť se Axmann profiloval jako odborník v oblasti práv mladistvých.⁷⁰⁸ DAF se v současné době od heroizace Axmannovy činnosti částečně distancuje. Jak dokládá vyjádření jejího místopředsedy, on sám se s výše uvedeným citátem nemůže ztotožnit.⁷⁰⁹ Podobně jako na Axmanna se i v předchozích letech objevovaly vzpomínky na další bývalé členy RJF, např. na Horsta Hechlera (duben 1988), Ottu Würschingera (únor 2000) a jiné. V tomto směru je pozoruhodná absence jakéhokoli oznámení o úmrtí Jutty Rüdiger, která jinak měla na DAF po celou dobu silný vliv a rovněž i její obliba mezi členy byla poměrně vysoká.⁷¹⁰ K Rüdiger je třeba poznamenat, že ještě na konci svého života měla potřebu vyslovit se k činnosti HJ. V rozhovoru pro ultrapravicový týdeník *Junge Freiheit* v březnu 2000 uvedla, že každý mladý člověk musí jít svou cestou, která vychází z jeho doby „*tak jako my, například jsme byli ovlivněni Versailleskou smlouvou. Nacionální socialismus je neopakovatelný. Člověk může*

⁷⁰⁶ Dle sdělení druhého předsedy spolku DAF Ericha Maylahna autorce, z 25. července 2009.

⁷⁰⁷ PETR KAŇÁK, JAN VAJSKEBR, *SS-Ausbildungs-Regiment Prag*, rukopis, s. 2–3.

⁷⁰⁸ JUTTA RÜDIGER, In Memoriam: Artur Axmann, in: *70. KLV-Rundbrief*, Dezember 1996, s. 48–52; pod výše uvedený citát se dále podepsala bývalá vedoucí BDM v Berlíně (*Gebietsmädelführerin Berlin*) Gisela Hermann, oblastní vedoucí v Brandenburské Marce (*Gebietsführer Mark Brandenburg*) Werner Kuhnt a bývalý Bannführer v Berlíně a od června 1942 vedoucí služebny KLV (*Dienststelle KLV*) Eberhard Grüttner; k osobě A. Axmanna encyklopedicky HERMANN WEIß, *Personen Lexikon 1933–1945*, Wien 2003, s. 24–25.

⁷⁰⁹ Dle sdělení druhého předsedy spolku DAF Ericha Maylahna autorce, z 25. července 2009: „*Zitat ‚Sein sozialer Einsatz für die Jugend war Vorbild‘ kann ich nicht auf mich persönlich beziehen*“.

⁷¹⁰ Tento fakt vyplývá ze zpráv, které Rüdiger směřovala čtenářům bulletinů, např. *Ein herzliches ‚Danke schön‘*, uveřejněný v 57. *KLV-Rundbrief*, August 1990, s. 32–33. Podobně i v dalších číslech 62. (1992) a 66. (1994). O oblíbenosti Rüdiger mezi členy vypovídá krátká zpráva otištěná v bulletinu na konci roku 1995 informující o tom, že Rüdiger byla hospitalizována v nemocnici a nepřeje si, aby ji si žádné dopisy, telefonáty a květiny. (68. *Rundbrief*, Dezember 1995, s. 54). BArch Berlin, ZSg. 140/109.

jen převzít hodnoty, které jsme vyznávali: kamarádství, ochotu obětovat se pro druhé, udatnost, sebekázeň, slušné chování a v neposlední řadě čest a věrnost.“⁷¹¹ Odkaz, který za sebou Rüdiger chtěla zanechat, hovoří o vysoké – a podle ní i přenositelné – hodnotě idey, kterou se vyznačovala HJ a BDM. Zmíněné vlastnosti, které se staly klíčovými, je podle ní nezbytné nadále vyznávat, byť již to nebude v rámci nacionálně socialistického hnutí. K odkazu v této podobě se ovšem DAF již nehlásí. Snahu dále předávat toto dědictví chtěla Rüdiger i prostřednictvím vlastního výkladu, který nabídla ve své knize *Die Hitlerjugend und ihr Selbstverständnis im Spiegel ihrer Aufgabengebiete* (Hitlerjugend a její sebepochopení v zrcadle její působnosti).⁷¹²

Proměna obsahu bulletinu v podstatě koresponduje s generační obměnou, která postihla DAF právě kolem roku 2000. V současné době má spolek 46 členů, které představují výhradně pamětníci-děti.⁷¹³ Obsah tradičních bulletinů nyní naplňují především přepisy archivních dokumentů, dobové obrázky či zápisy a fotografie z každoročních setkání členů. Publikační činnost se nyní orientuje především na knižní produkci. V rámci vlastní řady „Dokumente und Berichte zur Erweiterte Kinderlandverschickung 1940–1945“, které vydává DAF v nakladatelství Projekt Verlag, vychází vzpomínky,⁷¹⁴ edice či původní badatelské texty.⁷¹⁵ Ačkoli zde nově dochází k částečné reflexi ideologického rozměru KLV, nadále přetrvává motiv kontinuální sociální činnosti ve prospěch mládeže asi od roku 1900 do roku 1945 jako celku. Ustoupil ovšem významný protivýmarský akcent, jímž se vyznačoval především přístup Jutty Rüdiger.⁷¹⁶

Trvalý je však pocit, že pamětník má výjimečnou a nezastupitelnou funkci při dokumentaci KLV. „Trend v médiích obzvláště v televizi, zabývat se německými dějinami, trvá. Bohužel je mnoho příspěvků jen velmi povrchních nebo velmi špatně podložených. A co hůře, některé jsou tendenční a proto neobjektivní. Mnoho žurnalistů a bohužel také někteří historici mají

---

⁷¹¹ Dostupné na URL: <http://www.jungfreiheit.de/Archiv.611.0.html> (*Junge Freiheit* 24. března 2000): „..., so wie wir zum Beispiel durch den Versailler Vertrag geprägt worden sind. Der Nationalsozialismus ist nicht wiederholbar. Man kann nur die Werte übernehmen, zu denen wir gestanden haben: Kameradschaft, Einsatzbereitschaft des einen für den anderen, Tapferkeit, Selbstdisziplin, Anstand, Sitte und nicht zuletzt Ehre und Treue.“

⁷¹² JUTTA RÜDIGER, *Die Hitlerjugend und ihr Selbstverständnis im Spiegel ihrer Aufgabengebiete*, Lindhorst 1983.

⁷¹³ Dle sdělení Ericha Maylahna autorce, z 25. července 2009.

⁷¹⁴ RENATE BANDUR, *Von Berlin in das Sudetenland. Meine KLV-Lagerzeit von 1944–1945*, Dokumente und Berichte zur Erweiterte Kinderlandverschickung 1940–1945, Projekt Verlag, Bochum – Freiburg 2006.

⁷¹⁵ Srov. FRITZ STEINER, *Innsbrucker Kinderlandverschickung. KLV-Lager in Tirol. NS-Sozialisation, Schule, HJ und BDM. KLV-Lager in Tirol 1938-1946*, Dokumente und Berichte zur Erweiterte Kinderlandverschickung 1940–1945, Projekt Verlag, Bochum – Freiburg 2005.

⁷¹⁶ Srov. GEORG BRAUMANN, *Kinderlandverschickung 1900–1932. Von der Hungerbekämpfung über Kinderlandverschickung zur Kinderholungsfürsorge mit Bochum als Beispiel*, Dokumente und Berichte zur Erweiterte Kinderlandverschickung 1940-1945, Projekt Verlag, Bochum – Freiburg 2008.

*sklon k tomu, události a skutečnosti zjednodušovat nebo zobecňovat.*⁷¹⁷ Ačkoli není jasné, ke komu výtky předsedy DAF z dubna 2007 přesně směřovaly, je pravděpodobné, že publikační činností má spolek tento neuspokojivý stav výzkumu napravovat. Jedním z posledních, již publikovaných výstupů tvoří jmenný seznam 6 000 táborů KLV, které vydal Erich Maylahn či práce Georga Braumanna.⁷¹⁸ Ačkoli se Braumannova práce o evangelické církvi v souvislosti s projektem KLV může jevit jako významná, jedná se okomentované zpracování původních pramenů především z vysílacích oblastí (jakási neodborná forma ediční práce). V dané době ovšem hlavní problém představovalo prosazování náboženské výuky v táborech KLV v přijímacích oblastech.

Třebaže se činnost spolku od roku 1979 proměnila a jeho členové se zdají být více kritičtí – ačkoli KLV nadále identifikují s akcí založenou na sociální bázi (*Hilfswerk*) – DAF je zatížena svou vlastní minulostí, tedy faktem, že spolek sloužil jako nástroj k prosazování vlastního výkladu KLV a k rehabilitaci činnosti bývalých říšskoněmeckých funkcionářů RJF za druhé světové války. V neposlední řadě je zde patrná přetrvávající představa, že výhradním vypravěčem má být pamětník, nikoli historik. Domnělý monopol na historické vyprávění o KLV tak může nyní představovat hlavní problém, s nímž se DAF není schopný vyrovnat. Současně také postrádá otevřenost ke kritičtější reflexi nejen ke vzniku spolku, ale i k historii HJ jako takové.

5.2. Role pamětníků-dětí na utváření obrazu KLV v rámci DAF

DAF představuje jednoznačně definovanou skupinu, jejíž členy spojuje společná zkušenost a tedy i jistá forma „kolektivní paměti“. Ta „*dává převzatým a osvojením vzpomínkám jednotlivých členů kulturní, sociální a historický rámeček*“ tím, že vzpomínky jsou jak kolektivní, tak individuální současně.⁷¹⁹ Vzájemným sdělováním si těchto vzpomínek dochází

---

⁷¹⁷ Úvodní slova předsedy spolku CARLA J. GRABOWA, in: 104. *KLV-Rundbrief*, April 2007, s. 3: „*Der Trend in den Medien, besonders im Fernsehen, sich mit der deutschen Vergangenheit zu beschäftigen, hält an. Leider sind viele Beiträge nur sehr oberflächlich oder schlecht recherchiert. Schlimmer noch, einige sind tendenziös und daher nicht objektiv. Auch neigen viele Journalisten und leider auch einige Historiker dazu, Ereignisse und Tatbestände zu vereinfachen oder zu verallgemeinern.*“

⁷¹⁸ Iniciativa k vytvoření seznamu táborů KLV vznikla ještě v reakci na Gerharda Dabela, který hovořil o 9 000 táborech KLV. DAF ovšem zjistil existenci „pouze“ 6 000 táborů. Seznam se ovšem vyznačuje chybami, které byly způsobeny neznalostí prostředí, kde se tábory nacházely. ERICH MAYLAHN, *Der Auflistung der KLV-Lager*, Projekt Verlag, Bochum – Freiburg 2004. ZSg. 140/114, 80. *KLV-Rundbrief*, April 2000; GEORG BRAUMANN, *Evangelische Kirche und Erweiterte Kinderlanverschickung*, Dokumente und Berichte zur Erweiterte Kinderlanverschickung 1940–1945, Projekt Verlag, Bochum – Freiburg 2004.

⁷¹⁹ HARALD WALZER, SABINE MOLLEROVÁ, KAROLINE TSCHUGGNALLOVÁ, „*Můj děda nebyl nácek*“. *Nacismus a holocaust v rodinné paměti*, Praha 2010, s. 20.

k utváření kolektivní paměti, společného obrazu o historické skutečnosti, která tvoří rámec, do něhož jednotliví členové spolku zasazují vlastní zážitky. Toto procedurální schéma ovšem není nijak neobvyklé. Vlastním problémem je rozhodnutí, které učinili pamětníci-děti, když vstupovali do spolku, v němž navazují na činnost i výklad KLV bývalých nacistických představitelů RJF. Ačkoli jejich výrazové prostředky nejsou v tomto smyslu tolik explicitní, jak ukázala korespondence zakladatelů spolku v úvodní části, svou činností nadále potvrzují výkladový rámec, který nastavili již jejich předchůdci.

Z činnosti Gerharda Dabela lze poměrně snadno vypočítat skutečnost, že spolek sdružuje pouze ty osoby, jež opravdu disponují především kladnými vzpomínkami na pobyt v táboře nebo obecně na akcí KLV. Jejich špatné vzpomínky tak tvoří pouze marginální či nevýznamnou část jejich zážitků, popř. touto zkušeností vůbec nedisponují. Dabel proto udržoval kontakt pouze s těmi, kdo projevíli zájem poskytnout informace a vzpomínky kladné až mírně kritické.⁷²⁰ Do spolku tak v podstatě mohli proniknout jen ti pamětníci, o něž Dabel projevil zájem. S ostatními předseda spolku korespondenci již dále nerozvíjel.⁷²¹

Důvod, proč mají pamětníci-děti tendenci sdružovat se v DAF, spatřuji v určité dekonstrukci vlastních vzpomínek z období druhé světové války. Mám na mysli pomyslné hledání poměru mezi mírou neštěstí související s bombardováním Německa a vlastními vzpomínkami na pobyt v táboře KLV, které pamětníci hodnotí s odstupem a s již jistým penzem znalostí minulosti a s použitím odborné terminologie. Jak nicméně ukazuje německý výzkumný projekt z poloviny 80. let⁷²² aspekt „bombardování“ dominuje (57 %) ve vzpomínkách pamětníků, kteří byli v daném období v dětském věku. Ačkoli se nejedná o průzkum prováděný v řadách členů DAF, je možné poměrně realisticky předpokládat, že odpovídá společenskému mainstreamu, jak je letecká válka pamětníky v německé společnosti v současné době vnímána. Z tohoto proudu nevybočuje ani DAF, dávající aspekt bombardování do souvislosti se záchranným motivem, který výklad KLV doprovází.

Proč DAF nereфлекtuje zcela zřetelný ideologický rozměr KLV? Jeho současní členové by sami sobě museli přiznat, že právě oni byli cílem těchto převýchovných snah. Tím by však současně podlamovali pozici svých předchůdců, když by připustili, že záměrem KLV nebyla pouze záchrana životů dětí a matek. Jako příklad tradičního výkladu pracujícího s motivem záchrany dětských životů lze citovat vyjádření Heinze W. Auberga: „*Mnoho dívek a chlapců*

---

⁷²⁰ Tento trend je patrný v celé Dabelově korespondenci s pamětníky KLV, které reagovaly na výzvu v časopisu Stern č. 34 ze 17. srpna 1978 v článku „Kinder im Krieg“. Pokud se korespondent vyjádřil zcela kriticky, Dabel korespondenci dále nerozvíjel, jak je patrné z archivované korespondence Dabela s pamětníky. Srov. BArch Berlin, ZSg. 140/1–17.

⁷²¹ Srov. BArch Berlin, ZSg. 140/46: Einsendkartei.

⁷²² **PŘÍLOHA č. 14: Graf - Vzpomínky na dětství a mládí za druhé světové války a záhy po ní.**

*tam smělo strávit, chráněni před leteckým ohrožením ve vlasti a jiného válečného zmatku, bezstarostná dětská léta“.*⁷²³ Dá se proto předpokládat, že tento humanitární aspekt KLV jednoznačně upřednostňuje před všemi tezemi o výchovných aspiracích nacionálního socialismu. Táborová zkušenost těchto pamětníků ovšem může stejně tak dobře vycházet z prostého faktu, že výchova v intencích nacionálního socialismu byla dobově brána jako zcela standardní přístup. Určujícím se stala představa, že nacionálně socialistická ideologie byla nutnou a běžnou součástí života v táborech, jež mohla, ale také nemusela být v poválečném vývoji SRN dostatečně zpochybněna. Jak může naznačovat výpověď Hannse Schaefera, bývalého *Lagermannschaftsführera* v táboře KLV v Poděbradech, „*s chlapci jsem vykonával ty nutné služby, které mi byly uloženy, branná zdatnost a všechny tyto věci, které člověk tenkrát považoval za obligátní, a hodně sportu: lehká atletika atd.*“, služba HJ byla jistě povinná ale pro tehdejší mládež možná také běžná až stereotypní.⁷²⁴ Její ideologičnost tak nemusí v očích pamětníka nijak výrazně vystupovat do popředí a může ji tak vnímat pouze jako součást dobové každodennosti. Rovněž je možné předpokládat, že děti odjížděly do tábora s již nějakou – byť jen minimální – zkušeností s nacistickou rétorikou a službou v HJ. Každodenní praxe v táborech pak tuto zkušenost mohla pouze prohlubovat a činit ji méně problematickou. Míra přijímání těchto impulsů byla též odvislá od rodinného zázemí, z něhož dítě pocházelo, především pak od ideologického přesvědčení rodičů, které mohlo buď určovat, nebo naopak relativizovat postoj dítěte k dobově prosazovaným předpisům. Ovšem nikoli vždy pouze analogicky k zastávaným hodnotám rodiny.⁷²⁵

Třebaže je dnes nacionálně socialistická výchova zcela zavržena, nemůžeme v rámci historického výzkumu ignorovat skutečnost, že byla v dobovém kontextu s největší pravděpodobností chápána jako zcela běžná a bezproblémová záležitost. Přesvědčení o indoktrinaci dětí nacionálním socialismem, které se v tomto případě nabízí je jistě opodstatněné, ovšem zřejmě pouze v případě, že na tuto skutečnost nahlížíme s takovým odstupem, jaký máme v současné době my. Tato dedukce také implicitně vysvětluje, proč

---

⁷²³ HEINZ WILHELM AUBERG, Kinderlandverschickung vor 50 Jahren. Mülheimer Jungen finden Zuflucht in Böhmen und Mähren, in: *900 Jahre Mülheim an der Ruhr 1093–1993. Zeitschrift des Geschichtsvereins Mülheim a. d. Ruhr* 66/2003, s. 591: „*Viele Mädchen und Jungen haben dort, abgeschirmt vor den Bombenbedrohungen in der Heimat und sonstigen Kriegswirren, unbeschwerte Kindheitsjahre verbringen dürfen*“.

⁷²⁴ Rozhovor G. Kocka s Hannsem Schaeferem uskutečněný 28. září 1994: *Ich habe mit den Jungen die notwendigen Dienste verrichtet, die mir vorgegeben waren, Wehrtüchtigung und all diese Dinge, die man damals als obligatorisch ansah, und viel Sport: Leichtathletik usw.*“ Cit. dle GERHARD KOCK, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“, s. 161.

⁷²⁵ Srov. GÜNTHER LUCKS, HARALD STUTTE, *Ich war Hitlers letztes Aufgebot. Meine Erlebnisse als SS-Kindersoldat*, Hamburg 2010. Günther Lucks, který pocházel spíše z levicově orientovaného rodinného zázemí a jehož rodiče se k nacionálnímu socialismu stavěli kriticky, vnímal tehdy dominantní ideologii mnohem tolerantněji, až ji nakonec částečně přijal.

byla spolupráce mezi bývalými funkcionáři RJF a pamětníky – tehdy evakuovanými dětmi, vůbec možná. Jak objasňuje Erich Maylahn, „*pro dokumentaci dějin KLV byli občas cennou pomocí,*“ přičemž skutečnost, že „*bývalí spolupracovníci úřadovny KLV působili jako pracovníci státní nacistické instituce*“ *nebyla nikdy diskutována.*“⁷²⁶ Bezproblémová kooperace mezi oběma skupinami, která probíhala ve spolku DAF, odkazuje na specifické vnímání válečné zkušenosti dětí, kterou nemusel ani tak formovat prožitek z tábora, jako spíše silnější vzpomínka na situaci rodiny za války, její případný rozpad, dospívání bez otce ať už z důvodu jeho úmrtí či věznění nebo vlastní zážitky z bombardování Německa. Došlo tak k proměně hodnocení osobního válečného zážitku, které se podstatně liší od kritického historického narativu většiny profesionálních historiků, jelikož v něm zcela převážil aspekt záchrany života nad obecným odsouzením nacismu.

Z tohoto hlediska je rovněž nezbytné vnímat především změny, které postihly rodinné prostředí v Německu všeobecně. Druhá světová válka způsobila rozpad klasické rodiny, který implikoval vznik nových forem rodinného života.⁷²⁷ Tyto nastalé změny, které se promítly do životů zejména tzv. generace *Kriegskinder* (dětí narozených ve 30. letech a za války), se staly naprosto určující pro zpětné hodnocení válečných událostí. Pobyt v táboře KLV, který jistě v řadě případů životy zachránil, pronikl do vyprávění pamětníků-dětí jako signifikantní kategorie. Třebaže i několikaměsíční pobyt v táboře by bylo možné vnímat jako narušení tradičního rodinného prostředí, z pohledu pamětníků-dětí nacházejících se již v pokročilém věku se KLV jeví v pozitivním světle jako prostředek, který jim toto poklidné stáří umožnil. Projevuje se tu rovněž i určitý vděk organizátorům akce KLV, kteří se na provádění evakuace podíleli a nepřímo se tak zasadili o záchranu jejich životů. Loajalita pamětníků-dětí vůči svým předchůdcům v DAF je tak zřejmě považována za přirozenou, ba co víc, zdá se být pro současné členy spolku i nezpochybnitelná.

Rovněž generační hledisko má v případě DAF své opodstatnění. Podle výzkumu Welzera, Mollerové a Tschuggnallové generace dětí narozených ve 30. letech má tendenci z příběhů poměrně často odstraňovat dramatické a problematické aspekty každodenního života, třebaže jistě existovaly.⁷²⁸ Toto zjištění odpovídá v případě KLV zejména trendu netematizovat nespokojenost s táborovým režimem, obtížemi s adaptací dětí v prostředí bez navyké přítomnosti rodinných příslušníků, kterým ve zpětném zhodnocování není prisuzován až

---

⁷²⁶ Dopis Ericha Maylahna autorce, z 2. března 2009: „*Sie waren für die Dokumentation der KLV-Geschichte manchmal eine wertvolle Hilfe. [...] Daß die ‚ehemaligen Mitarbeiter der KLV-Dienststelle‘ als ‚Arbeiter der staatlichen Nazi-Institution gearbeitet haben‘ stand nie zur Diskussion.*“

⁷²⁷ HARTMUT KAELBLE, *Sozialgeschichte Europas. 1945 bis zur Gegenwart*, Bonn 2007, s. 28–32.

⁷²⁸ H. WALZER, S. MOLLEROVÁ, K. TSCHUGGNALLOVÁ, „*Můj děda nebyl nácek*“, s. 26–27.

takový význam. Příčinou může být selekce paměti, která s časovým odstupem proměnila jejich vzpomínky, ale také určité přehodnocení jednotlivých zážitků, jež se již pamětníkům nezdály v pokročilém věku tolik závažné, aby nadále stály v centru jejich pozornosti.

V případě DAF můžeme proto poukázat na jistou „generační paměť“ (*Generationen-Gedächtnis*), jejíž nositelé patří věkem i zkušeností do jedné generační skupiny. V době války a po roce 1945 panovaly zvláštní podmínky, za nichž se utvářela subjektivita mladého jednotlivce, kterou v tomto období determinovaly právě faktory jako smrt či dlouhá nepřítomnost blízkých osob, zvláště pak otců, vlastní zkušenost s prosazováním nacistické moci, existenční nedostatek ekonomických a sociálních potřeb, narušení emočních vazeb na blízké osoby, místa a věci či dokonce veřejné znehodnocení společenských a rodinných vzorů. Silné vnímání této změny, kterou znamenala druhá světová válka, měl právě projekt KLV minimálně z pohledů pamětníků-děti potlačovat, byť se ve skutečnosti sám na vytváření jmenovaných faktorů aktivně podílel. DAF se stal rovinou, na níž dochází k historickému uvědomování si určitých zážitků spojených s kolektivním vzpomínáním na druhou světovou válku, v omezené formě pak i na nacismus.⁷²⁹

Ovlivnění skupiny pamětníků-děti pak podle mého soudu demonstruje jejich dnešní postoj k obecnému charakteru KLV, vlastním vzpomínkám na válečnou dobu a vztah k funkcionářům RJF. Naznačuje to také další generační aspekt, a to, že generaci *Kriegskinder* představují převážně děti frontových vojáků. Jak jsem již zmínila, v případě KLV bylo na tento fakt pamatováno i při utváření pravidel, za nichž mohly děti navštívit svou rodinu v době otcovy dovolenky. Děti se tak vracely domů pouze dočasně, což nejenže nemuselo nahrazovat dlouhodobé odloučení od matky a otce, ale současně – zejména ve druhé polovině války – umožnilo utvořit si představu o situaci doma a srovnání s vlastními podmínkami v táborech KLV. Třebaže tomuto srovnání nemusely tehdy děti ještě dávat tak velký význam, po válce a zvláště v pokročilém věku se mohl tento rozdíl o to více prohloubit.

Z tohoto obrazu, který reprezentují pamětníci-děti, tak vystupuje humanizovaná obdoba projektu, která i přes jasné ideologické zabarvení, je touto pamětnickou skupinou považována za určující pro současnou interpretaci KLV. Tento model vyniká zvláště v souvislosti s podmnžinou kolektivní paměti, koncepcí *Generationen-Gedächtnis*, která pomáhá pojmenovat a definovat dílčí aspekty fenoménu *Kriegskinder*. V případě pamětníků-děti

---

⁷²⁹ ULRIKE JUREIT, *Generationen-Gedächtnis. Überlegungen zu einem Konzept kommunikativer Vergemeinschaftungen*, in: *Die „Generation der Kriegskinder“. Historische Hintergründe und Deutungen*, Hrsg. von Lu Seegers, Jürgen Reulecke, Gießen 2009, s. 128–130.

z DAF jej ovšem nelze aplikovat bez výjimky, jelikož členové spolku tvoří úzkou a zakladatelem spolku v podstatě předvybranou skupinu vzpomínajících osob, kteří se vyznačují velice podobnou zkušeností a kolektivně vnímaným principem KLV bez patrného ideového obsahu.

Jejich výklad souvisí také se sebeidentifikací jakožto obětí války. Přestože obnovení projektu KLV v září 1940 vnímají jako prostředek záchrany jejich životů, oni sami se i přesto nadále cítí na základě sociální a materiální újmy jako oběti, ať už vědomě či nevědomě. Status obětí byl v Německu přiznáván jak obětem letecké války, tak uprchlíkům. Oba tyto motivy by se tak daly vztáhnout i na děti opouštějící Německo v rámci KLV ve smyslu ochrany jejich životů před důsledky válečného střetnutí.⁷³⁰ Třebaže bychom mohli namítnout, že dětem se v táborech dostávalo kvalitativně i kvantitativně lepší stravy, tudíž i lepších podmínek pro život, byla by nejspíš vznesena námitka, že válka v zásadě způsobila narušení tradičních rodinných vazeb, což z těchto osob činí oběti ve smyslu utržení válečných útrap. Podobně by v konfrontaci s pamětníky nejspíše neobstál ani argument směřovaný k politizaci německé mládeže. Jak se domnívá Elisabeth F., členka DAF, která od září 1944 do dubna 1945 pobývala v táboře KLV v Poděbradech, *„tyto děti nerozuměly vůbec žádným politickým poměrům nebo se o ně ani nezajímaly. Trpěly tím, že se musí ve zcela neobvyklé situaci starat samy o sebe, např. samy rozhodnout, co by si měly obléknout nebo co musí nechat vyprat nebo jiné maličkosti.“* Pamětnice tímto poukazuje na apolitický postoj dětí v táborech KLV. Zcela opomíjí povinnou službu v HJ a odkazuje k závazku, který nebyl typický a zřejmě ani vhodný pro děti tak nízkého věku, ale byl vyžadován nastalými okolnostmi. Podobně neangažovaně ovšem vnímá i roli starších příslušníků HJ a BDM, když vzpomíná, že *„my starší [členové HJ/BDM] ve věku od 16 a [od roku] 1944 již [od] 17 let měli už docela jiné uvažování, neboť my jsme na mapě sledovali ustupující frontu, prožívali jsme rostoucí počet mrtvých a, i když se to také nikdo neodvážil vyslovit, mnozí se přece obávali předpovídat potají nejhorší konec války, že by se potom na nás tamní obyvatelstvo mstilo.“* Pamětnice tak i nyní vzpomíná především na neaktivní činnost starších členů HJ a BDM, podloženou navíc rolí potenciálních obětí pomsty.

I kdybychom hypoteticky přijali argument o mládeži stojící vně veškerého politického dění, dokončení myšlenky Elisabeth F. *„tuto úvahu člověk nesměl vyjádřit každému, neboť existovaly mezi mými kamarádkami ze třídy některé skoro fanatické nacistky...“* dokládá

---

⁷³⁰ Tamtéž, s. 134.

existující názorovou vyhraněnost některých jedinců.⁷³¹ Jelikož můžeme vyloučit oba extrémy – plošnou indoktrinaci všech členů HJ a účastníků KLV stejně tak jednoznačné odmítnutí ideologie všemi členy společenství, nabízí se poměrně realistický obraz vnímání a přijímání prosazované ideologie *částí* členstva HJ a BDM na škále od odmítnutí, přes adaptaci po ztotožnění se s nacionálním socialismem. Poslední jmenovaný model do biografických vyprávění prakticky neproniká. K detailnější analýze a potvrzení této teze by však byl nezbytný mnohem hlubší sociologický výzkum založený na anonymitě respondentů, protože memoáry účastníků KLV jsou velice sporadickým literárním žánrem. Je ovšem možné potvrdit, že někteří pamětníci-děti si dodnes udržují v paměti dobové stereotypní vazby jako např. „zlaté město Praha“ (*die goldene Stadt Prag*), která byla hojně využívána ve 40. letech v propagandistickém tisku a literatuře.⁷³²

Když už jsou vzpomínky členů DAF publikovány, pak spíše v podobě kratších útvarů, otištěných na stránkách bulletinu spolku nebo jiných regionálních periodik. Zvláštní pozornost si zaslouží práce Marthy Schlegel *Von der Nordseeküste in die Kinderlandverschickung 1940–1945* (Od pobřeží Severního moře do Kinderlandverschickung 1940–1945) zaměřující se na evakuaci přístavního města Wilhelmshaven.⁷³³ Ačkoli se nejedná o standardní biografii, ale spíše o dokumentační zpracování KLV připomínající Dabelovu edici, je třeba si povšimnout, že autorkou knihy byla členka DAF z řad za války evakuovaných dětí. Kniha, která vyšla v nákladu 1000 výtisků, se dočkala v řadách členů spolku velmi pozitivního ohlasu a byla vnímána jako velice autentický obraz KLV.⁷³⁴ Dokumentaci Marthy Schlegel, skládající se především z fotografií, kreseb a vzpomínek, je tak možné chápat jako určité kolektivní stanovisko pamětníků-dětí ke vzpomínání na KLV. Autorka, vycházející při zpracování především z Dabelovy dokumentace, citované práce Jutty

---

⁷³¹ Dopis Elisabeth F. autorce, z 11. dubna 2010: „*Ich glaube übrigens, dass diese Kinder überhaupt nichts von den politischen Verhältnissen begriffen haben oder sich gar dafür interessieren. Sie litten zuerst einmal darunter, dass sie in der völlig ungewohnten Situation waren für sich selbst zu sorgen, z. B. selbst zu entscheiden was sie anziehen sollten, oder was gewaschen werden musste, oder sonstige Kleinigkeiten.*“; „*Wir Großen, im Alter von 16 und 1944 schon 17 Jahren hatten da schon ganz andere Überlegungen, denn wir beobachteten auf der Landkarte die zurückgehende Front, wir erlebten die wachsende Zahl von Todesanzeigen und wenn es auch keiner wagte das auszusprechen, fürchteten doch Viele, an ein schlimmes Ende des Krieges und im Geheim ahnte man, dass dann die dortige Bevölkerung sich an uns rächen Worde.*“; „*Die Überlegungen durfte man aber nicht jedem gegenüber äußern, denn es gab auch unter meinen Klassenkameradinnen einige fast fanatische Nazis...*“.

⁷³² Odpověď Ericha Maylahna na otázku, jaký je jeho nejsilnější zážitek z pobytu v táboře KLV, na který dodnes autenticky vzpomíná. (Fragebogen, z 10. února 2010). Stejná vazba se objevuje i ve vzpomínce Heinze W. Auberga: H. W. AUBERG, *Kinderlandverschickung vor 50 Jahren...*, s. 591.

⁷³³ MARTHA SCHLEGEL (Hrsg.), *Von der Nordseeküste in die Kinderlandverschickung 1940–1945. Zeitgeschichtliche Dokumentation*, Oldenburg 1996.

⁷³⁴ Srov. 69. KLV-Rundbrief, September 1996 a 70. KLV-Rundbrief, Dezember 1996.

Rüdiger a také poněkud zavádějící publikace Griesmayra a Würschingera,⁷³⁵ navazuje na již standardizovaný výklad KLV coby „záchranné akce“: „*Za druhé světové války uspořádala vláda Třetí říše vysílání s cílem zachránit dětské životy a ochránit mládež z oblastí ohrožených leteckou válkou*“. Přesto je ale patrný zřejmý posun, vyplývající již z úvodních slov ke knize: „*Ačkoli oficiálně nebyla nacionálně socialistická výchova zamýšlena, byla podvědomě praktikována. Evakuace městských dětí neměla čistě humanitární funkci*“.⁷³⁶ Jakkoli lze polemizovat s přesvědčením, že (pře)výchova v intencích nacionálního socialismu „nebyla zamýšlena“, můžeme pozorovat malý, byť nepřehlédnutelný posun oproti práci Gerharda Dabela.⁷³⁷ Tento motiv ovšem není nijak dále rozvíjen. Otázka nacionálně socialistické výchovy ale jistě není chápána jako vlastní charakteristický znak táborů KLV. Podobně jako u Dabela se pak objevuje srovnání německého a britského prostoru, když se autorka opírá o skutečnost, že evakuace dětí z velkých měst probíhala rovněž na britských ostrovech. Jiný pokus, který ovšem nedosáhl knižního vydání, patřil Erichu Maylahnovi, který v textu *KLV 1941 in Böhmen und Mähren. Sechs Monate mit der Humboldt-Oberschule im Protektorat. Fakten und Erinnerungen* (KLV [v roce] 1941 v Čechách a na Moravě. Šest měsíců s Humboldtovou vyšší střední školou v Protektorátu. Fakta a vzpomínky) zkompletoval především dobové fotografie a původní úřední dokumenty s drobnými vzpomínkovými vsuvkami.⁷³⁸

Významnějšímu pokusu o celistvější uchopení biografického zpracování KLV bez využití zavádějícího fotografického a nekriticky hodnoceného pramenného materiálu v podstatě nedošlo. Spolek DAF si ovšem nadále drží již zakladateli nastavený kurs dokumentovat a připomínat projekt KLV, nyní především mladším generacím. Zřejmá je také kontinuita výkladu, byť s již mírnými změnami a kolektivním zastáváním poměrně jasně definovaného paměťového pole, vymezeného již na počátku zakladateli DAF.

---

⁷³⁵ GOTTFRIED GRISMAYR, OTTO WÜRSCHINGER, *Idee und Gestalt der Hitler-Jugend*, Leoni am Starnberger See 1980.

⁷³⁶ MARTHA SCHLEGEL (Hrsg.), *Von der Nordseeküste in die Kinderlandverschickung 1940–1945*, s. 8: „*Im Zweiten Weltkrieg ordnete die Regierung des Dritten Reiches die Verschickung an mit dem Ziel, Kinderleben zu bewahren und die Jugend luftgefährdeter Gebiete zu schützen.*“; Z úvodníku z pera městského ředitele Wolfganga Franka a primátora Wilhelmshavenu Eberharda Menzela ke knize M. Schlegel: „*Obwohl offiziell keine NS-Erziehung vorgesehen war, wurde sie unterschwellig praktiziert. Die Evakuierung der Stadtkinder war keine rein humanitäre Funktion.*“

⁷³⁷ Jinak lze ovšem poznamenat, že Schlegel nekriticky přejímala některé z Dabelových faktů, např. co se počtu evakuovaných dětí týká. Dabel hovoří o 5 milionech, Carsten Kressel realističtěji o 850 000 (v případě Británie uvádí přibližně 1,5 milionů školních dětí). Srov. CARSTEN KRESSEL, *Evakuierungen und Erweiterte Kinderlandverschickung im Vergleich. Das Beispiel der Städte Liverpool und Hamburg*, Frankfurt am Main 1996.

⁷³⁸ BArch Berlin, ZSg. 140/110: KLV 1941 in Böhmen und Mähren. Sechs Monate mit der Humboldt-Oberschule im Protektorat. Fakten und Erinnerungen von Erich Maylahn.

...

V KLV je bývalými a současnými členy spolku spatřován zejména projekt s výraznými sociálními prvky, jenž měl vycházet z dobových podmínek, které určovaly nastalé válečné okolnosti. Jak ostatně vyplývá z korespondence Dabela a Rüdiger, původní přístup zakladatelů DAF lze chápat jako hledání cesty jak ospravedlnit vlastní činnost ve strukturách aparátu nacistického Německa, která nejen odsouzením Schiracha, ale také obecným odmítnutím idey HJ a BDM, byla vážně zpochybněna. Tento záměr proto také směřoval k rehabilitaci HJ, která se výrazně podílela na organizaci KLV. Zatímco Dabel zformuloval vágní definici KLV coby „sociálně-pedagogického závazku“ z pozice bývalého vysokého úředníka RJF, pamětníci-děti přistupují k předdefinovanému výkladu z vlastní *dobré* zkušenosti. Subjektivnost jejich hodnocení pak prostupuje výkladem a utvrzuje interpretačních model zakladatelů spolku, čímž se líčení KLV stává domněle hodnověrnějším.

Přestože je patrný ospravedlňující aspekt, zdá se, že alespoň interně setrvali první členové DAF na ultrapravicových stanoviscích, a jak je zřejmé z výroků Jutty Rüdiger, zřejmě jim zůstávali věrni po celý svůj život. Tento trend můžeme doložit i přebíráním válečných motivů, např. říšské orlice na pozadí runy, který ovšem přetrvával pouze v prvních letech existence zájmového kroužku kolem Dabela.⁷³⁹ V případě pamětníků-dětí se ovšem angažovanost v DAF odvíjí od vlastních vzpomínek, potřeby vzpomínat na důležité životní období společně se svými vrstevníky s podobnou zkušeností. Patrné je proto i generační hledisko, které významně určuje úhel pohledu osoby, která k hodnocení KLV přistoupí.

Ve svém vyprávění řadí pamětníci projekt shodně jako opatření přímo reagující na ohrožení životů německých dětí. V této souvislosti také dlouho dobu dominoval narativ KLV jakožto humanitárního projektu, který ovšem nebyl dodnes zcela opuštěn. V očích druhé generace pamětníků-dětí z řad DAF je tak v projektu spatřován prostředek záchrany před zřejmým nebezpečím. Pobyt v táborech KLV tak pro ně velmi často znamenal natolik silnou životní zkušenost, že mají potřebu se jeho historií zabývat a nadále si své vzpomínky sdělovat. Výměna těchto informací a jejich doplňování pak utváří kolektivní paměť DAF. Pole, jemuž dali obrysy právě zakladatelé spolku, vyplňují nyní svými vzpomínkami výhradně pamětníci-děti. Naprostým distancováním se od svých předchůdců by tato druhá generace ztratila prostor pro vzpomínání a současně by též popřela charakter projektu, který

---

⁷³⁹ PŘÍLOHA č. 15: Přebírání dobových znaků zakladateli DAF.

svým vlastním vyprávěním potvrzují. Každoroční setkání, které má tradici od roku 1975 je pak možné chápat jako prostředí, kde dochází k modifikaci kolektivní paměti v praxi.

Obě pamětnické skupiny si tímto také nárokují jediný možný výklad KLV. Zakladatelé spolku mohli navíc přispět faktickou znalostí organizace a správy projektu, v čemž je nejspíše současnými členy sledován jejich největší přínos pro DAF (byli „cennou pomocí“). Protože vyprávění o KLV podle nich nezřídka bývá ze strany historiků nepřesné až dezinterpretací, považují dokumentační činnost v rámci DAF za nezbytnou. V této linii se také utváří vlastní vysvětlující modely. Ovlivnění výkladu Dabela a ostatních proto rozumí případným excesům jako určitým lokálním problémům, jež měla na vině spíše náhoda (místo, čas, aktéři aj.) a nešlo jim zabránit. Například Hermandem líčenou brutalitu odehrávající se v táborech KLV nepovažují ani v nejmenším za zobecnitelný fakt. Hermandova kniha je podle Maylahna pouze příklad jednoho negativního zážitku, který autor vztáhl k DAF. Vlastní idealizaci KLV pak nepřipouští. Důležité podle něho je, že „*tisíce chlapců a dívek bylo zachráněno před smrtí při bombardování*“.⁷⁴⁰ Opět se tak objevuje tradiční aspekt záchrany.

Maylahnova slova potvrzují, že vlastní zážitky pamětníků-děti se váží k jednostrannému výkladu KLV. Jak vysvětluje Michael Krause, i přes stesk po domově, zimu a nemoci spatřují pamětníci v KLV zejména akci, která je ochránila před bezprostředními důsledky války. Podle Krause to primárně tvoří jádro každého pamětnického vyprávění.⁷⁴¹ Zřetel je tak brán pouze na otázky života a přežití. Ty jsou pro ně natolik silné, že jiné roviny KLV reflektovat nepotřebují a možná ani nechtějí. Tento argument vysvětluje i jednoduché pravidlo, že na špatné zážitky se obvykle nevzpomíná. V jiných případech mohlo dojít k vytěsnění nepříjemných vzpomínek, které ovšem v případě členů DAF zřejmě nepřerůstaly neúnosnou míru.

Protože nelze výklad DAF v prvních letech existence považovat za udržitelný, podobně jako lze těžko hledat ospravedlňující formulace pro činnost HJ a BDM, druhá generace přistupuje k výkladu opatrněji a především apoliticky. Interpretací schéma KLV, které nyní prosazuje spolek DAF jistě nelze plně zobecnit na celou pamětnickou skupinu. Vzhledem k tomu, že DAF nemá širší členskou základnu a je pro něj příznačné zejména zakladatelské období a jeho představitelé, netvoří jeho vyprávění i přes poměrně vysoké ambice dominantní výklad KLV.

---

⁷⁴⁰ Erich Maylahn autorce, z 25. července 2009: „*Fest steht aber, dass Tausende Jungen und Mädchen vom Bombentod verschont worden sind.*“

⁷⁴¹ MICHAEL KRAUSE, *Flucht vor dem Bombenkrieg. „Umquartierung im Zweiten Weltkrieg und die Wiedereingliederung der Evakuierten in Deutschland 1943–1963*, Düsseldorf 1997, s. 68.

ZÁVĚR

Zájem nacionálního socialismu o otázky výchovy a vzdělávání dětí a mládeže se ukázal jako signifikantní aspekt politiky nacistického Německa. Ačkoli režim v roce 1933 nedisponoval žádnou jasnou koncepcí změny školního vzdělávání, postupné podmaňování si tohoto sektoru vedlo k redukci školství na ryze státní záležitost pod dohledem příslušných orgánů úzce propojených s NSDAP. S tím bezesporu souviselo přehodnocení funkce dosavadních výchovných činitelů. Rodina i přes oficiálně vyjadřované uznání byla vnímána spíše jako nespolehlivý subjekt, jenž je třeba korigovat či případně dokonce v tomto výchovném procesu nahradit. Hledána proto byla jiná cesta *správné a důsledné* výchovy. Vytvoření centrální mládežnické organizace v podobě *Hitlerjugend* znamenalo pevné institucionální ukotvení výchovy dětí a mládeže ve struktuře stranické organizace disponující neomezenou politickou podporou. Ideologicky předdefinované výchovné parametry a povinná služba v jejích řadách měly sloužit k přímému ovlivnění nejmladší generace. Skrze atraktivní program činností v kolektivu svých vrstevníků si HJ snažila získat pozornost každého zdravého a rasově vyhovujícího mladého člověka. Stala se garantem mimoškolní výchovy a snažila se o vytvoření speciálního společenství, které se vyznačovalo „rasovou čistotou“ a uzavřeností před *nehodnými* vlivy. Synonymem pro prostředí s téměř ideálními podmínkami pro výchovu jedince v intencích nacionálního socialismu se stal tábor. Důrazem na kolektivní hodnoty a paramilitární charakter těchto výchovných zařízení objevovala postupně HJ nejúčinnější formu působení na mladého jedince, byť zatím v relativně omezeném čase.

Ve vyhlášení programu *Erweiterte Kinderlandverschickung* tak spatřuji vytvoření velice širokého prostoru pro realizaci výchovné koncepce HJ. Projekt KLV zabírá v německých moderních dějinách poměrně velký časový prostor. Jeho znovuzavedení v roce 1940 usnadnily právě meziválečné zkušenosti. KLV uskutečněné v době Výmarské republiky pomáhalo řešit velkou sociální krizi po první světové válce – komplikace s dodávkami potravin a od toho odvozený problém dětské podvýživy. Velice kladné přijetí německou společností rovněž předznamenalo jeho pozdější využití pro potřeby nacionálního socialismu. Prvním motivem pro obnovení projektu KLV byla pravděpodobně letecká válka, byť pro Německo v roce 1940 neznamenal hlavní válečnou hrozbu. Nastavení projektu a ústřední role RJF při jeho realizaci nicméně ukazuje na výchovnou funkci jakožto hlavní úlohu zařízení KLV.

Vzrůstající nároky na ubytování evakuovaných dětí si vyžádaly realizaci projektu i na území Protektorátu Čechy a Morava, jež se vyznačovalo jak velice dostupnou vzdáleností od ohrožených oblastí, tak politicky příznivým zázemím. Jmenování Karla Hermanna Franka za zmocněnce Baldura von Schiracha pro KLV na území Protektorátu dokazuje především zájem předat zodpovědnost za prosazení KLV vysoce postavené osobě okupační správy. Třebaže výkonnou funkci zastával pověřenec pro KLV v Čechách a na Moravě, Frankova role nebyla pouze formální. Ukázalo se to zejména v situaci při výměně pověřenců v roce 1941 a mnohem více pak na podzim 1943 při vzniku Německého státního ministerstva pro Čechy a Morava, v jehož rámci Frank nechal zřídit funkci pověřence KLV německého státního ministra pro Čechy a Moravu. Duplicitní správní struktura, která existovala až do ukončení programu KLV v Protektorátu, poukazuje na Frankovu permanentní snahu dosazovat do významných funkcí jím vybrané osoby a zajišťovat si tak v jistém smyslu suverénní pozici.

Prostor Čech a Moravy byl i během války nadále vnímán především jako český prostor. Z tohoto důvodu přistoupily úřady ke zřízení pouze táborové formy pobytů pro starší děti. Správa vytvářela na protektorátním území poměrně hustou síť táborů původně bez snahy o vytvoření větších táborových celků. Od podzimu 1941 docházelo k postupnému konstituování dvou hlavní center v lázeňských městech Poděbrady a Teplice nad Bečvou, které svou polohou a původním účelem splňovaly všechny požadavky pro ubytování většího počtu dětí. Proměna sítě táborů odrážela v dalších letech zejména požadavky na zvyšování kapacity této oblasti s ohledem na zintenzivnění bombardování průmyslových center na západě a severu Německa. Vzrůstající počet evakuovaných dětí vybízel k zajišťování stále nových prostor nebo rozšiřování těch stávajících. Z dostupných dat se tak jako vrchol jeví červenec 1944, kdy Protektorát vykazoval více než 400 táborů s kapacitou více než 32 000 lůžek. Prameny bohužel neumožňují komplexní vyčíslení využití protektorátních kapacit KLV. Gerhard Dabel nicméně uvádí počet 500 000 dětí, které měly projít během války zařízeními KLV v Protektorátu. Dabel ovšem nepodává bližší vysvětlení, jak k takovému číslu došel. Domnívám se, že tento údaj neodpovídá reálné situaci a hodnoty bezpochyby navyšuje. Podle mého odhadu mohlo Protektorátem projít přibližně 300 000 německých dětí zapojených do projektu KLV.

Soustavné navyšování kapacity nicméně nutilo organizátory KLV vybírat také lokality se zhoršenými ubytovacími podmínkami, které se mohly podepsat i na zdravotním stavu dětí. Zásobování však v průběhu války více méně kopírovalo nebo mírně převyšovalo přiděly stanovené pro protektorátní obyvatelstvo a nelze tudíž rozpoznat žádné velké disproporce. Faktickou distribuci ovšem zpochybňují stížnosti dětí na množství a kvalitu stravy. Trvalý

problém nicméně představoval jejich zdravotní stav, byť se správa KLV v Protektorátu snažila neutěšenou situaci řešit zřizováním zdravotních středisek a zajištěním preventivní péče. Epidemická onemocnění se ovšem na území Protektorátu v různé intenzitě objevovala po celou dobu trvání KLV.

Každodenní náplň činnosti účastníků akce prokázala, že zařízení KLV důsledně dbala na dodržování přísného režimu. Paramilitární charakter táborů tak poměrně jasně odpovídal modelovým zařízením, jež dohlížela jak na tělesné, tak i ideové formování jedince. Kvalita vzdělávání postupem času výrazně klesala, na čemž měla svůj podíl i poměrně klíčová rozepře mezi RMWEV a HJ. Hlavní podklady pro vzdělávání tvořily edukační a propagační materiály dodávané do táborů KLV v poměrně velkém nákladu. Odrážely základní nacionálně socialistická interpretační schémata dějinných událostí a soudobé politiky. Tábory tak v tomto smyslu skutečně představovaly i zázemí pro hledání dalších adeptů pro studium na elitních nacistických internátech. KLV, které nahrazovalo běžnou službu v HJ, nabízelo také prostor pro „vylepšování“ jedince za účelem jeho dalšího kariérního postupu ve strukturách nacionálně socialistického panství.

I přes relativně malou vzdálenost Protektorátu od evakuovaných měst ve srovnání s dalšími využívanými oblastmi a od roku 1943 organizované pravidelné návštěvy rodičů, představovalo odloučení dítěte od rodiny jeden z hlavních problémů, s nímž se správa KLV nedokázala vyrovnat po celou dobu existence projektu. Podobně zůstala nevyřešená otázka výuky náboženství, pro kterou české prostředí ani nenabízelo vhodné zázemí.

Po celou dobu se také jevil program KLV realizovaný na protektorátním území jako poměrně izolovaná akce. Sonda do táborového prostředí ovšem ukázala, že na nejnižší úrovni docházelo k čilé spolupráci mezi zřizovateli táborů a českými živnostníky. Ačkoli se zřejmě ani nenabízela jiná síla, která by požadované úkony mohla v danou dobu zastat, překvapí intenzita a v některých případech i horlivost, s níž čeští podnikatelé přistupovali k možnosti profitovat na místních zařízeních KLV. Využívání obytných objektů pro účely KLV ovšem nelze hodnotit jako přímou spolupráci mezi pronajímateli a okupační správou, byť v některých případech mohla být dobrovolná a probíhala za finanční kompenzace. V jiných rovinách nicméně docházelo pouze ke sporadickému kontaktu s českým obyvatelstvem, které nicméně pobyt německých dětí v Protektorátu vnímalo jednoznačně negativně. Dokazují to zdokumentované případy verbálních ataků nebo v pozdějších letech i fyzických napadení účastníků KLV.

Etapové vyklízení táborů z oblastí na východě a jihovýchodě Moravy odpovídá rozšiřování a působení partyzánských skupin směrem z česko-moravského pomezí do vnitrozemí. Úřady

avšak reagovaly i na postupující východní frontu, kdy do Protektorátu stahovaly např. děti z táborů v Sudetské župě. Domnívám se proto, že ve druhé polovině války došlo k navýšení významu protektorátního území z hlediska vytváření určitého týlového prostoru KLV jako zázemí pro brzký návrat dětí do Německa.

I přes řadu problémů zejména zdravotního charakteru představovalo kompletní zajištění bezproblémového fungování táborů jednu z priorit projektu. Tento aspekt je dostatečně zřejmý právě při sledování rasově podmíněného výběru adeptů, ideologické náplni táborové činnosti a soustavné přípravě jedinců zejména po fyzické stránce. Tábory KLV tak poskytovaly především jistý druh *výcviku*, jenž napomáhal vytvoření „nového německého člověka“ dle představ nacistické ideologie. Děti se ovšem s táborovou realitou vyrovnávaly různými způsoby. Některé případy z táborové každodennosti ukazují, že tato snaha byla mnohdy úspěšná. Povaha táborového života ovšem v mnoha případech znamenala narušení stávajících sociálních vazeb a podněcovala jedince k řešení této akutní situace. Můžeme proto zaznamenat dvojí a proti sobě jdoucí zkušenost s tábory KLV.

Zážitek z táborů je ovšem velice subjektivní a nelze jej generalizovat. Řada pamětníků tak dosud považuje za signifikantní právě *záchranný* aspekt projektu, který výrazně překrývá jakýkoli jiný především ideologický rozměr akce. Poměrně silnou podporu tomuto výkladu poskytla skupina bývalých vysokých funkcionářů RJF, kteří od 70. let 20. století intenzivně prosazovali interpretaci KLV jako *sociálního* projektu. Tento výklad ovšem není z dnešního pohledu udržitelný. Činnost těchto někdejších úředníků KLV a HJ poukazuje spíše na dlouhotrvající problém poválečného Německa s tíživým dědictvím nacismu.

Tímto se otevírá kontroverzní otázka úspěšnosti nacistické vzdělávací a výchovné politiky. Další výzkum KLV by se tak mohl odvíjet nejen na rovině komparativních studií o působení projektu v jednotlivých evropských zemích, ale také na poli bádání o velmi komplikovaném a nikdy neukončeném procesu vyrovnávání se s nacistickou minulostí.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny

Archivní prameny

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK

Hlavní zpráva vojenské kontrarozvědky
Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě
Stíhání nacistických válečných zločinců
Ústředna státní bezpečnosti
Vyšetřovací komise pro národní a lidový soud při MV

BUNDESARCHIV, BERLIN

NS 12   Hauptamt für die Erzieher/Reichswaltung des NS-Lehrerbundes
NS 28   Hitlerjugend
NS 6   Partei-Kanzlei der NSDAP
PK   Parteikorespondenz
R 1508   Deutsches Rotes Kreuz
R 2   Reichsfinanzministerium
R 30   Staatsministerium für Böhmen und Mähren
R 36   Deutscher Gemeindetag
R 901   Auswärtiges Amt – Handelspolitische Abteilung 1936–1945
ZSg. 140   Sammlung Dokumentations-Arbeitsgemeinschaft und Freundeskreis KLV e. V.

SS-O-Akte   Rudolf Diels, nar. 16. prosince 1900
               Robert Gies, nar. 17. dubna 1902
               Siegfried Zoglmann, nar. 17. srpna 1913

NÁRODNÍ ARCHIV, PRAHA

Hitlerova mládež
Ministerstvo práce a sociální péče
Ministerstvo vnitra – Nová registratura I
Ministerstvo vnitra – Referát L
Německé státní ministerstvo

Úřad říšského protektora – Státní tajemník
Úřad říšského protektora („114“)
Zemské četnické velitelství
Zemské ústředí péče o mládež

OKRESNÍ ARCHIV NYMBURK SE SÍDLEM V LYSÉ NAD LABEM

Archiv města Poděbrady
RAV Nymburk

ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV / ARCHIV DER REPUBLIK

Reichskommissar für die Wiedervereinigung Österreichs mit dem Deutschen Reich (Bürckel/Mat.)
Reichsstatthalterei Wien (RStH Wien)

STÁTNI OKRESNÍ ARCHIVY LOUNY

Městský národní výbor Postoloprty
Okresní národní výbor v Žatci 1945–1960

ŽIDOVSKÉ MUZEUM V PRAZE

Archiv Oddělení pro dějiny šoa

Tištěné prameny

BANDUR RENATE, *Von Berlin in das Sudetenland. Meine KLV-Lagerzeit von 1944–1945, Dokumente und Berichte zur Erweiterte Kinderlanverschickung 1940–1945*, Bochum – Freiburg 2006.

BENZE RUDOLF, GRÄFER GUSTAV (Hrsg.), *Erziehungsmächte und Erziehungshoheit im Großdeutschen Reich als gestaltende Kräfte im Leben des Deutschen*, Leipzig 1940.

BENZE RUDOLF, *Nationasozialistische Erziehung im Dritten Reich*, Berlin 1936.

BERNSEE HANS, *Aufgaben der N.S.-Volkswohlfahrt im Kriege*, Berlin 1941.

BLOEDEL HERBERT, *Die KLV besucht das deutsche Prag, für die Gaue Südhannover-Braunschweig, Essen, Berlin/Protektorat Böhmen u. Mähren*, Prag 1941.

Das Disziplinarrecht der Hitler-Jugend: Entwicklung, gegenwärtiger Stand, Ausgestaltung. Schriften zum Jugendrecht, Berlin – Leipzig – Wien 1943.

ERZHERZOG OTTO (Hrsg.), *Österreichs Wohlfahrts-Einrichtungen 1848–1898*, Band I: *Armpflege und Wohlthätigkeit in Österreich*, Wien 1899.

GEISSLER ERIKA, *Jugendarzt und Jugendführung*, Berlin 1942.

GRISMAYR GOTTFRIED, WÜRSCHINGER OTTO, *Idee und Gestalt der Hitler-Jugend*, Leoni am Starnberger See 1980.

Jahres-Dienstbuch 1945. Sonderausgabe „Unser Lager“ 1/45 [werden auf Befehl des Beauftragten des Führers für die Erweiterte Kinderlandverschickung herausgegeben], Prag 1945.

Junge Heimat, die Lesestunde der KLV-Lager, [erscheint im Auftrag des Beauftragten des Führers für die erweiterte Kinderlandverschickung durch die Dienststelle KLV der Reichsjugendführung. Heft 1-12, Vertretung Ehrengard v. Krosigk, Bad Podiebrad, KLV-Lager, 1944.

KLV-Rundbrief. Dokumentations- Arbeitsgemeinschaft KLV e. V. (Erweiterte Kinderlandverschickung)

KREBS HANS, ZOGLMANN SIEGFRIED, *Sudetendeutschland maschiert...*, Berlin 1939.

MEINSHAUSEN HANS, *Erziehung zum Dritten Reich*, Berlin 1934.

Meldungen aus dem Reich 1938–1945. Die geheimen Lageberichte des Sicherheitsdienstes der SS, Hrsg. von Heinz Boberach, Berlin 1984.

MERTENS ADOLF, *Schulungslager und Lagererziehung*, Dortmund – Breslau 1937.

RÜDIGER JUTTA, *Die Hitlerjugend und ihr Selbstverständnis im Spiegel ihrer Aufgabengebiete*, Lindhorst 1983.

SCHLEGEL MARTHA (Hrsg.), *Von der Nordseeküste in die Kinderlandverschickung 1940–1945. Zeitgeschichtliche Dokumentation*, Oldenburg 1996.

Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren, Prag 1943.

Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren, Prag 1944.

Unser Lager, Richtblätter der Führungskräfte in den Lagern der KLV. Heft 1/45-4/45 / Stellvertreterin, Ehrengard von Krosigk, Der Beauftragte des Führers für die erweiterte Kinderlandverschickung (KLV), Bad Podiebrad 1945.

LITERATURA

Encyklopedie

Amliches Deutsches Ortsbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren, Praha 1940.

BEDÜRFTIG FREIDEMANN, *Třetí říše a druhá světová válka: Lexikon německého nacionálního socialismu 1933–1945*. Praha, 2004.

BENZ WOLFGANG, GRAML HERMANN, WEIß HERMANN (Hrsg.), *Enzyklopädie des Nationalsozialismus*, München 2007.

KAMMER HILDE, BARTSCH ELISABETH, *Nationalsozialismus. Begriffe aus der Zeit der Gewaltherrschaft 1933–1945*, Reinbek bei Hamburg 1994.

KLEE ERNST, *Das Personenlexikon zum Dritten Reich*, Frankfurt am Main 2003.

LAŠTOVIČKA MAREK, LEDVINKA VÁCLAV a kol., *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství*, Praha 1997.

WEIß HERMANN, *Personen Lexikon 1933–1945*, Wien 2003.

<http://www.historisches-lexikon-bayerns.de>

Edice

BRAUMANN GEORG, *Kinderlandverschickung 1900–1932: Von der Hungerbekämpfung über Kinderlandverschickung zur Kindererholungsfürsorge mit Bochum als Beispiel. KLV: Dokumente und Berichte zur Erweiterte Kinderlandverschickung 1940–1945*, Bochum – Freiburg, 2008, 404 s.

DABEL GERHARD (Hrsg.), *KLV. DIE ERWEITERTE KINDER-LAND-VERSCHICKUNG, KLV-LAGER 1940–1945, Dokumentation über den „Größten Soziologischen Versuch aller Zeiten“*, Freiburg 1981.

GAMM HANS-JOCHEN, *Führung und Verführung, Pädagogik des Nationalsozialismus, Eine Quellensammlung*, Frankfurt am Main-New York, 1984.

OTÁHALOVÁ LIBUŠE, ČERVINKOVÁ MILADA, *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943*, Praha 1966.

PLATNER GEERT (Schüler der Gerhart-Hauptmann-Schule in Kassel), *Schule im Dritten Reich, Erziehung zum Tod, Eine Dokumentation*, Bonn 2005.

VORLÄNDER HERWART, *Die NSV. Darstellung und Dokumentation einer nationalsozialistischen Organisation*, Boppard am Rhein 1988.

Memoáry

AUBERG HEINZ WILHELM, *Kinderlandverschickung vor 50 Jahren. Mülheimer Jungen finden Zuflucht in Böhmen und Mähren*, in: *900. Jahre Mülheim an der Ruhr 1093–1993*, s. 589–612.

AXMANN ARTHUR, „Das kann doch nicht das Ende sein“. Hitlers letzter Reichsjugendführer erinnert sich, Koblenz 1995.

BOHNE HORST, Chata Valdek v Čechách. Můj první pobyt v táboře od května do září 1941, in: *Podbrdsko* 11/2004, 169–183.

FIERZ OLGA, *Kinderschicksale in der Wirren der Nachkriegszeit. Eine Rettungsaktion für jüdische und deutsche Kinder 1945-1947 in der Tschechoslowakei*, Prag 2000.

HERMANN JOST, *Als Pimpf in Polen: Erweiterte Kinderlandverschickung 1940-1945*. Frankfurt nad Mohanem, 1993.

KLEMPERER VIKTOR, *JAZYK TŘETÍ ŘÍŠE – LTI. poznámky filologovi*, Vimperk, 2003.

SCHIRACH BALDUR VON, *Ich glaubte an Hitler*, Hamburg 1967.

RÜDIGER JUTTA, *Ein Leben für die Jugend, Mädelführerin im Dritten Reich, Das wirken der Reichsreferentin des BDM*, Oldendorf 1999.

Odborná literatura

ABELSHAUSER WERNER, FAUST ANSELM, PETZINA DIETMAR (Hrsg.), *Deutsche Sozialgeschichte 1914-1945, Ein historisches Lesebuch*, München 1985.

BENZ UTE, BENZ WOLFGANG, *Sozialisation und Traumatisierung, Kinder in der Zeit des Nationalsozialismus*, Frankfurt nad Mohanem 1992.

BERTAUX DANIEL, THOMPSON PAUL (eds.), *Between Generations. Family Models, Myths and Memories*, International Yearbook of Oral History and Life Stories, Vol. II, Oxford 1993.

BRANDES DETLEF, *Češi pod německých protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 2000.

BRAUMANN GEORG, *Evangelische Kirche und Erweiterte Kinderlandverschickung*, Bochum – Freiburg 2004.

BRÜCKNER GERHARD, *Die Mythologisierung von Erziehungswirklichkeit und Erziehungswissenschaft bei Ernst Krieck: Ein Beitrag zur Entstehung nationalsozialistischer Erziehungstheorie*, disertační práce Ludwig-Maxmilians-Universität, München 1975.

BUTLER RUPERT, *Hitlerova mladá garda. Dějiny Hitlerjugend*, Praha 1997.

CAMPBELL BARTOLETTI SUSAN, *Jugend im Nationalsozialismus. Zwischen Faszination und Widerstand*, Berlin 2007.

CUNNINGHAM HUGH, *Die Geschichte des Kindes in der Neuzeit*, Düsseldorf 2006.

DABEL GERHARD (Hrsg.), *KLV, die erweiterte Kinder-Land-Verschickung, KLV-Lager 1940–1945, Dokumentation über die „Größten Soziolog. Versuch aller Zeiten“*, Freiburg 1981.

ELGELBRECHT HELMUT, *Wien und die so genannte Kinderlandverschickung*, in: Wiener Geschichte, Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 2001/2002, s. 25–112.

ENGELBRECHT HELMUT, *Lagerschulen. Schule unter Einfluss von Krieg und Vertreibung. Bildungsnotstand durch Kriegsereignisse, Kriegserfordernisse und Kriegsfolgen in Österreich*, Wien 2004.

EWERS HANS-HEINO, MIKOTA JANA, REULECKE JÜRGEN, ZINNECKER JÜRGEN (Hrsg.), *Erinnerungen an Kriegskinderheiten: Erfahrungsräume, Erinnerungskultur und Geschichtspolitik unter sozial- und kulturwissenschaftlicher Perspektive*, Weinheim – München 2006.

FRITZSCHE PETER, *Life and Death in the Third Reich*, Cambridge – London 2008.

GEBHART JAN, KUKLÍK JAN, *Velké dějiny země Koruny české, Svazek XV.: 1938–1945, díl I a II*, Praha – Litomyšl 2007.

GEBHART JAN, ŠIMOVČEK JÁN, *Partyzáni v Československu 1941–1945*, Praha 1984.

GEHRKEN EVA, *Nationalsozialistische Erziehung in den Lagern der Erweiterten Kinderlandverschickung 1940 bis 1945*. Forschungsstelle für Schulgeschichte und Schulentwicklung, Braunschweig 1997.

GEYER MICHAEL, FITZPATRICK SHEILA (eds.), *Beyond Totalitarianism, Stalinism and Nazism compared*, Cambridge – New York 2009.

GIEßMANN THOMAS, MARCINIAK RUDOLF, *„Fast sämtliche Kinder sind jetzt weg.“, Quellen und Zeitzeugenberichte zur Kinderlandverschickung aus Rheine 1941–1945*, Münster – New York – München – Berlin 2001.

GORTAN UTE, *Die Erweiterte Kinderlandverschickung*, diplomová práce Universität Wien, Wien 1992.

GRÄTNER EBERHARD, *Mein Freund Horst Hechler*, in: KLV Rundbrief - Dokumentations-Arbeitsgemeinschaft und Freundeskreis KLV, 1988, s. 27–32.

GRAYLING A. C., *Die toten Städte. Waren die alliierten Bombenangriffe Kriegsverbrechen?*, München 2007.

GRIESMAYR GOTTFRIED, WÜRSCHINGER OTTO, *Idee und Gestalt der Hitlerjugend*, Leoni am Starnberger See 1979.

HALBBAND ERSTER, *Das Deutsche Reich und der zweite Weltkrieg. Band 9/1: Die deutsche Kriegsgesellschaft 1939 bis 1945*, München 2004.

HÄMMERLE CHRISTA (Hrsg.), *Kindheit im Ersten Weltkrieg*, Wien – Köln – Weimar 1993.

HORN DANIEL, *The Hitler Youth and Educational Decline in the Third Reich*, in: *History of Education Quarterly* 4/1976, s. 425–447.

CHILDS DAVID, WHARTON JANET (eds.), *Children In War. Reminiscences Of The Second World War*, Nottingham 1989.

JOUZA LADISLAV, PLAVEC MICHAL, *A země se chvěla... Bombardování Kolína za druhé světové války*, Cheb 2007.

KAEUBLE HARTMUT, *Sozialgeschichte Europas. 1945 bis Gegenwart*, Bonn 2007.

KAŇÁK PETR, VAJSKEBR JAN, *SS-Ausbildungs-Regiment Prag*, Rukopis.

KASPER TOMÁŠ, *Výchova či politika? Úskalí německého reformně pedagogického hnutí v Československu v letech 1918–1933*, Praha 2007.

KELLER BARBARA, *Rekonstruktion von Vergangenheit. Vom Umgang der „Kriegsgeneration“ mit Lebenserinnerungen*, Oplanden 1996.

KLÖNNE ARNO, *Jugend im Dritten Reich. Die Hitler-Jugend und ihre Gegner*, Köln 2008.

KOCK GERHARD, „*Der Führer sorgt für unsere Kinder...*“. *Die Kinderlandverschickung im Zweiten Weltkrieg*, Paderborn 1997.

KOKOŠKA STANISLAV, NĚMEČEK JAN, VÁCLAVŮ LUBOR, *Letecká válka nad Čechami 1944–1945*, Pardubice 1995.

KOSATÍK PAVEL, *Sám proti zlu. Život Přemysla Pittera (1895–1976)*, Praha – Litomyšl 2009.

KRAUSE MICHAEL, *Flucht vor dem Bombenkrieg. „Umquartierungen“ Im Zweiten Weltkrieg Und Die Weidereingliederung Der Evakuierten in Deutschland 1943–1963*, Düsseldorf 1997.

KRESSEL CARSTEN, *Evakuierungen und erweiterte Kinderlandverschickung im Vergleich, das Beispiel der Städte Liverpool und Hamburg*, Frankfurt am Main – Berlin 1996.

KÜPPER RENÉ, *Karl Hermann Frank (1898–1946). Politische Biographie eines sudetendeutschen Nationalsozialisten*, München 2010.

LARASS CLAUS, *Der Zug der Kinder. KLV-die Evakuierung 5 Millionen deutscher Kinder im 2. Weltkrieg*, München 1983.

LEVI GIOVANNI, SCHMITT JEAN-CLAUDE (Hrsg.), *Geschichte der Jugend*, Band II: *Von der Aufklärung bis zur Gegenwart*, Frankfurt am Main 1997.

LINDGELBACH KARL CHRISTOPH, *Erziehung und Erziehungstheorien im national sozialistischen Deutschland, Ursprünge und Wandlungen der 1933-1945 in Deutschland vorherrschenden erziehungstheoretischen Strömungen; ihre politischen Funktionen und ihr Verhältnis zur außerschulischen Erziehungspraxis des „Dritten Reiches“*, Frankfurt am Main 1987.

LORENZ HILKE, *Kriegskinder. Das Schicksal einer Generation*, München 2003.

MÄLLER WERNER, *Wochentagebuch KLV-Lager Bande-Waldeck, Böhmen und Mähren 1941*, in: KLV Rundbrief – Dokumentations-Arbeitsgemeinschaft und Freundeskreis KLV 88/2002, s. 29–36.

MANN ERIKA, *Zehn Millionen Kinder, Die Erziehung der Jugend im Dritten Reich*, Berlin 1988.

MAYER FRANCOISE, *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*, Praha 2009.

MILLER-KIPP GISELA, *„Der Führer braucht mich“. Der Bund deutscher Mädel (BDM). Lebenserinnerungen und Erinnerungsdiskurs*, Weinheim – München 2007.

PETRÁŇ JOSEF, *Dvacáté století v Ouběnicích. Soumrak tradičního venkova*, Praha 2009.

POLÁKOVÁ JENNY, *Tři milníky německé základní školy*, Olomouc 2004.

RADT JOACHIM, *Indoktrination der Jugend im NS-Regime, Geschichte im „Dritten Reich“ am Beispiel der Zeitschrift „Wille und Macht“*, Frankfurt am Main 1998.

RAJLICH JIŘÍ, *Mustangy nad protektorátem. Operace britského a amerického letectva nad českými zeměmi a německá obrana*, Praha 1997.

ROSEMAN MARK (ed.), *Generations in Conflict. Youth Revolt and Generation Formation in Germany 1770–1968*, Cambridge 1995.

RÜTHER MARTIN (Hg.), *„Zu Hause könnten sie es nicht schöner haben!“, Kinderlandverschickung aus Köln und Umgebung 1941–1945*, Köln 2000.

SEEGERS LU, REULECKE JÜRGEN (Hrsg.), *Die „Generation der Kriegskinder“. Historische Hintergründe und Deutungen*, Gießen 2009.

SEYFARTH-STUBENRAUCH MICHAEL, EHRENHARD SKIERA, *Reformpädagogik und Schulreform in Europa. Grundlagen, Geschichte, Aktualität*, Sv. 1 a 2, Hohengehren 1996.

SCHÖRKEN ROLF, *Jugend 1945. Politisches Denken und Lebensgeschichte*, Frankfurt nad Mohanem 1994.

SCHREIBER HORST, *Schule in Tirol und Vorarlberg 1938–1948*, Innsbruck 1996.

SCHVARC MICHAL, *Na želanie „führera“. Slovensko a projekt Erweiterte Kinderlandverschickung*, in: *Od Salzburgu po vypuknutie Povstania. Slovenska republika 1939–1945 očami mladých historikov VIII.*, Bratislava 2009, s. 235–251.

SLÁDEK OLDŘICH, *Ve znamení smrtihlava. Nacistický protipartyzánský aparát v letech 1941–1945*, Praha 1991.

SPEITKAMP WINFRIED, *Jugend in der Neuzeit: Deutschland vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*, Göttingen 1998.

SPITALER HERTA, KRAWARIK VERENA (Hrsg.), „Mutter, der Himmel brennt...“ *Kriegskinder erinnern sich. Ein Projekt von Seniorenstudentinnen der Universität Wien*, Wien – München 2004.

STACHURA P. D., The Ideology the Hitler Youth in the Kampfzeit, in: *Journal of Contemporary History* 3/1973, s. 155–167.

STANĚK TOMÁŠ, *Internierung und Zwangsarbeit. Das Lagersystem in den böhmischen Ländern 1945–1948*, München 2007.

STARGARDT NICHOLAS, *Witnesses of War. Children's Lives under the Nazis*, New York 2006.

STEINER FRITZ, *Die Erweiterte Kinderlandverschickung im „Reichsluftschutzkeller“ Tirol. NS-Sozialisation, Schule, HJ/BDM, KLV-Lager in Tirol 1938–1946*, disertační práce, Innsbruck 1998.

ŠPRINGL JAN, *Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě*, diplomová práce FF UK, Praha 2003.

ŠPRINGL JAN, Protektorátní vzor mladého člověka. Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě (1942–1945), in: *Soudobé dějiny* 1-2/2004, s. 154–177.

ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ RADMILA, O paměti, historii, vědomí a nevědomí. Současná bádání v paměťových studiích, in: *Dějiny-teorie-kritika* 2/2007, s. 232–255.

VESELÝ MARTIN, *Český severozápad jako protiletický kryt říše? (1939–1945)*, disertační práce UJEP, Ústí nad Labem 2007.

WEHLER HANS-ULRICH, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte 1914–1949*, Bonn 2009.

WELCH DAVID, Nazi Propaganda and the Volksgemeinschaft: Constructing a People's Community, in: *Journal of Contemporary History* 2/2004, s. 213–238.

WELZER HARALD, MOLLEROVÁ SABINE, TSCHUGGNALLOVÁ KAROLINE, „Můj děda nebyl nácek“. *Nacismus a holocaust v rodinné paměti*, Praha 2010.

WINTERBERG YURY, WINTERBERG SONYA, *Kriegskinder. Erinnerungen einer Generation*, Berlin 2009.

ZAHRA TARA, *Kidnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands 1900–1948*, London 2008.

ZIEGLER MEINRAD, KANNONIER-FINSTER WALTRAUD, *Österreichisches Gedächtnis. Über Erinnern und Vergessen der NS-Vergangenheit*, Wien – Köln – Weimar 1993.

ZIMMERMANN VOLKER, *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*, Praha 2001.

Jiné zdroje

ACKEREN ISABELL VAN, KLEMM KLAUS, WEEGEN Michael, *Das deutsche Schulsystem: Entstehung, Struktur, Steuerung*. Skriptum zur Einführungsvorlesung in den Studienbereich D/in das Modul 1.4, Universität Duisburg, Essen 2008, dostupné na URL: <https://www.uni-due.de/isa>, [ověřeno 25. 1. 2009].

Kriegskinder in Mitteldeutschland: Zeitungen erinnern sich, MDR, 2005 [DVD] .

http://alex.onb.ac.at/gesetze_drab_fs.htm

PŘÍLOHY

Seznam příloh

Příloha č. 1: Struktura a správní členění *Erweiterte Kinderlandverschickung*.

Příloha č. 2: Propagační letáky KLV.

Příloha č. 3: Označení tábora KLV.

Příloha č. 4: Karl Hermann Frank během návštěvy dívčího tábora v Jílovišti.

Příloha č. 5: Graf – Transporty dětí podle oblastí z června 1941.

Příloha č. 6: Graf – Přijímání dětí do táborů KLV v Protektorátu v červenci 1941.

Příloha č. 7: „*Der Führer an seine Jugend*“ – Upomínkový dokument na pobyt v táboře KLV.

Příloha č. 8: Propagační materiály distribuované do táborů KLV na území Protektorátu.

Příloha č. 9: Orientační plán centra Poděbrad se zaškolovacími zařízeními KLV.

Příloha č. 10: Mapa – Evakuace táborů KLV z moravské části Protektorátu v říjnu 1944.

Příloha č. 11: Mapa – Evakuační opatření táborů KLV z počátku roku 1945.

Příloha č. 12: Ukázka služebního průkazu pomocnice z tábora KLV.

Příloha č. 13: Ukázka služebního průkazu členky *Hitlerjugend* LMF Gisely Kinnen.

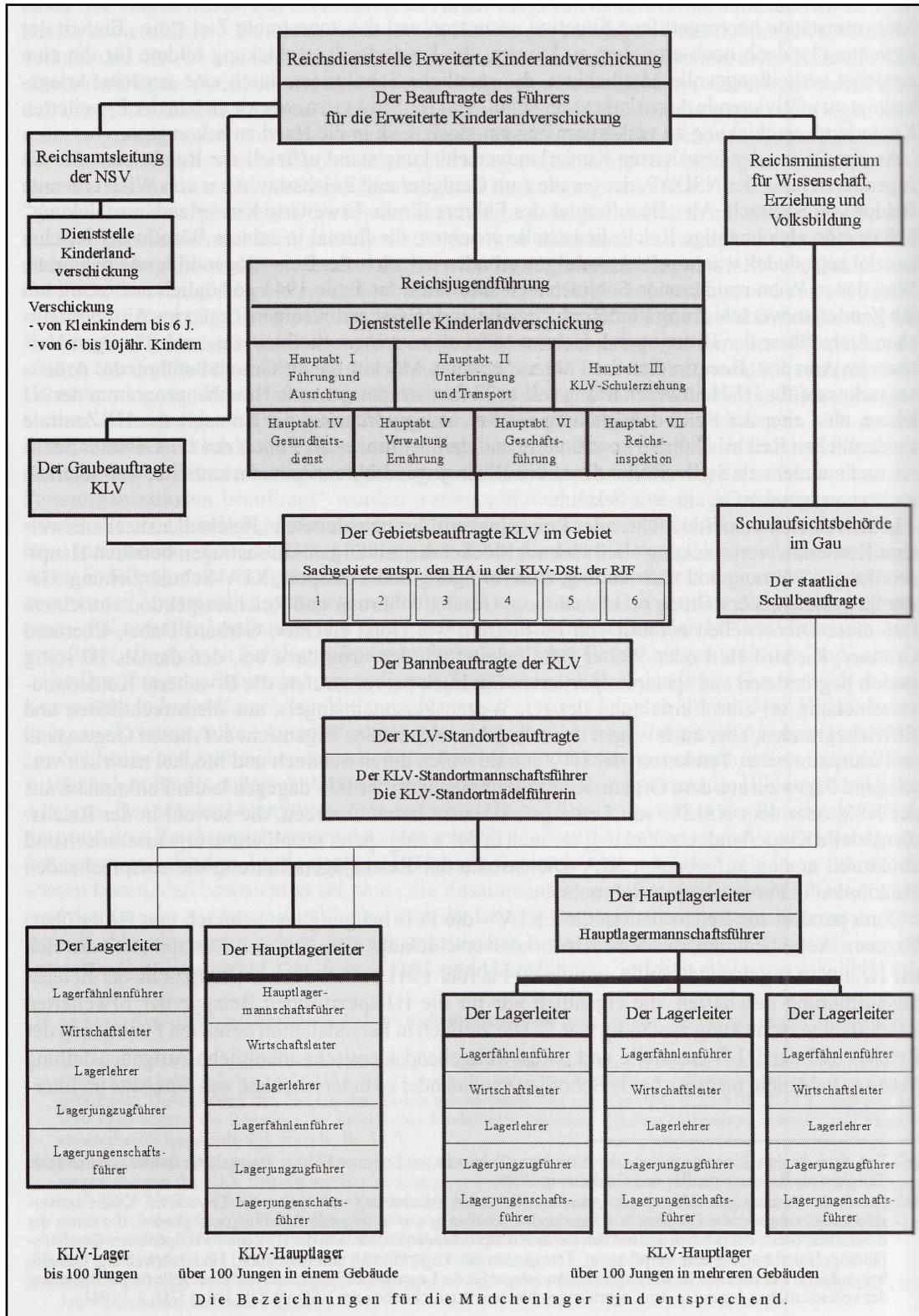
Příloha č. 14: Graf – Vzpomínky na dětství a mládí.

Příloha č. 15: Přebírání dobových znaků zakladateli spolku DAF.

PŘÍLOHA č. 1

Struktura a správní členění *Erweiterte Kinderlandverschickung*

Zdroj: MICHAEL BUDDRUS, *Totale Erziehung für den totalen Krieg. Hitlerjugend und nationalsozialistische Jugendpolitik*, München 2003, s. 890.

PŘÍLOHA č. 2

Leták vybízející k nástupu do KLV
táborů. Výzva pro rodiče i děti:

**Kommt mit in die
Kinderlandverschickung.**

Vydavatel: Reichsjugendführung,
Tisk: Carl Sabo AG, Berlin 1943 ve
formátu 60 x 40 cm.
Zdroj: <http://www.dhm.de>

Výzva pro rodiče – Vyšlete své děti!

Eltern! Verschickt Eure Kinder!

Tisk: Carl Sabo AG, Berlin 1940 ve formátu
30 x 20 cm.
Zdroj: <http://www.dhm.de>

Bombardování pokračuje, matky
pošlete své děti pryč!

**Der Luftterror geht weiter! Mütter schäfft
eure Kinder fort!**

Rozšiřováno kolem roku 1944 v Porúří
Zdroj: <http://www.shoa.de>

PŘÍLOHA Č. 3

Řádné označení tábora KLV. Vyznačovalo následujícími údaji: typ tábora, místo pobytu na území Protektorátu a župu, z níž děti pocházely.

Zdroj: Dienstvorschrift KLV/1c – Lagereinrichtung, Schulungs- und Hilfsmittel Schriftverkehr, 1. Ausgabe, 1944

PŘÍLOHA č. 4

Karl Hermann Frank během návštěvy dívčího tábora v Jílovišti (Praha-Západ). Nedatováno.

Zdroj: NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-18/4, karton 184.

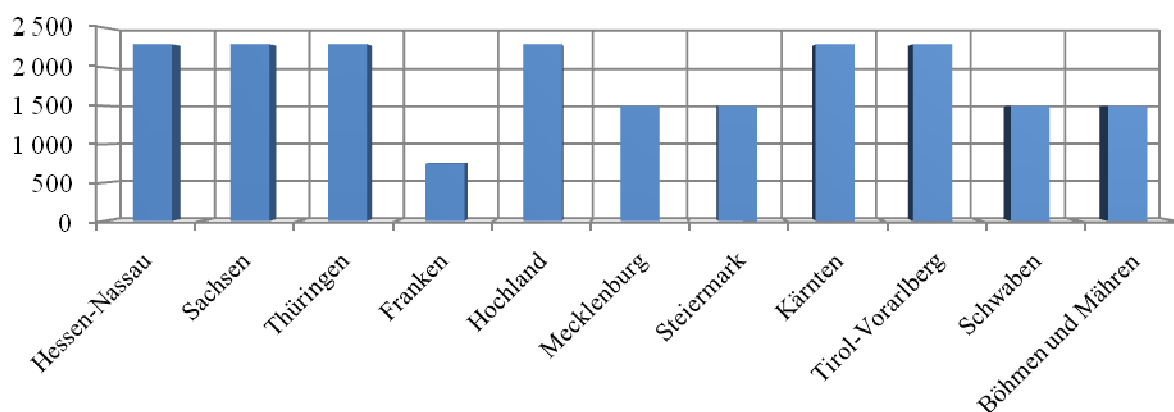
PŘÍLOHA č. 5

Oběžník NSDAP o organizaci *Kinderlandverschickung* č. 20 z 30. června 1941

POČET TRANSPORTOVANÝCH DĚTÍ PODLE OBLASTÍ, KAM BYLY PŘIJATY A NUTNOSTI VYUŽITÍ ZVLÁŠTNÍCH VLAKŮ (SONDERZÜGE):

<i>Cílová oblast</i>	<i>Počet dětí</i>	<i>Sonderzüge</i>
Hessen-Nassau	2 300	3
Sachsen	2 300	3
Thüringen	2 300	3
Franken	750	1
Hochland	2 300	3
Mecklenburg	1 500	2
Steiermark	1 500	2
Kärnten	2 300	3
Tirol-Vorarlberg	2 300	3
Schwaben	1 500	2
Böhmen und Mähren	1 500	2

GRAFICKÉ SROVNÁNÍ TRANSPORTOVANÝCH DĚTÍ V DANÉM OBDOBÍ:

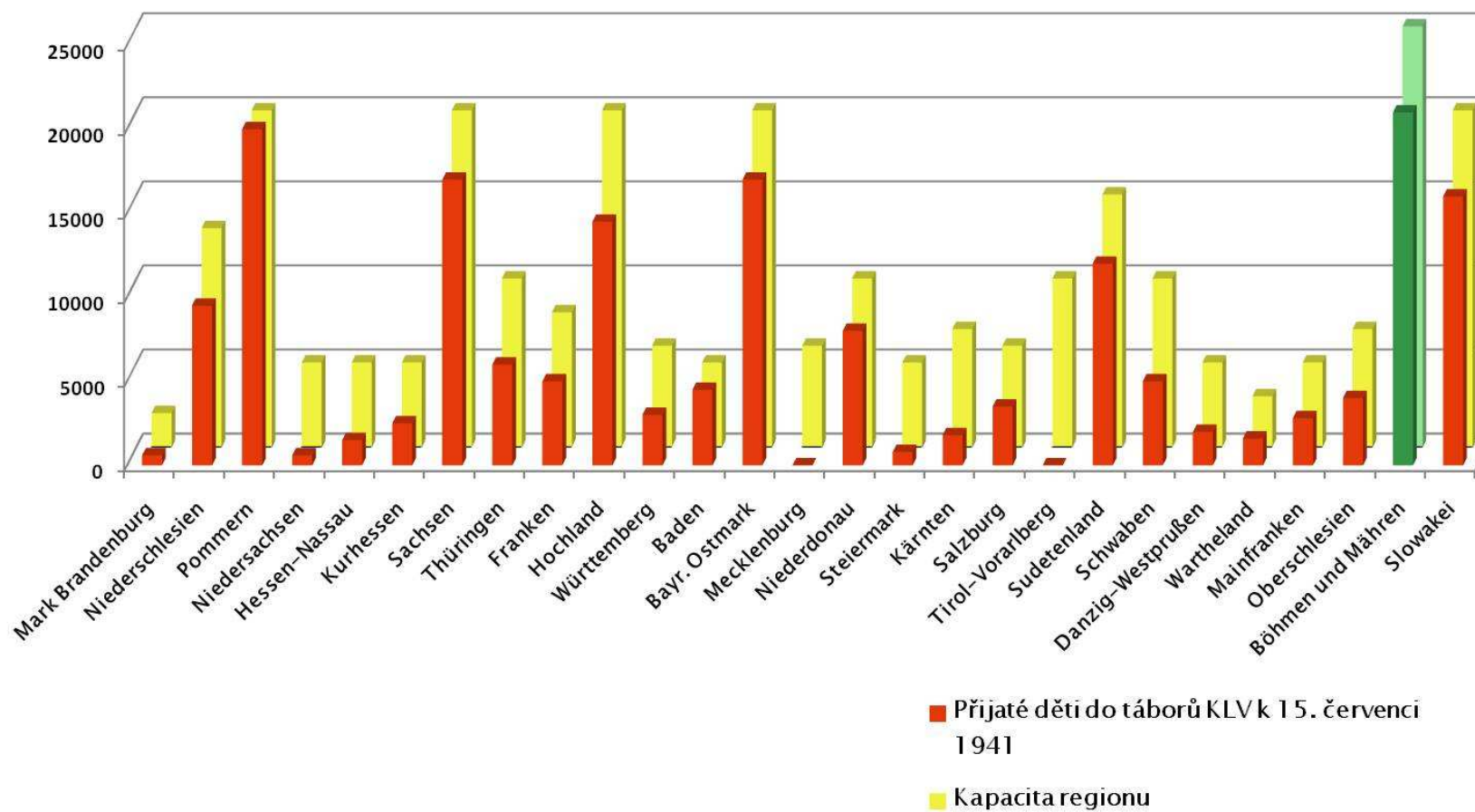

Zdroj: NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1172.

PŘÍLOHA č. 6

Přijímání dětí do táborů KLV v Protektorátu Čechy a Morava ve srovnání s dalšími oblastmi v červenci 1941.

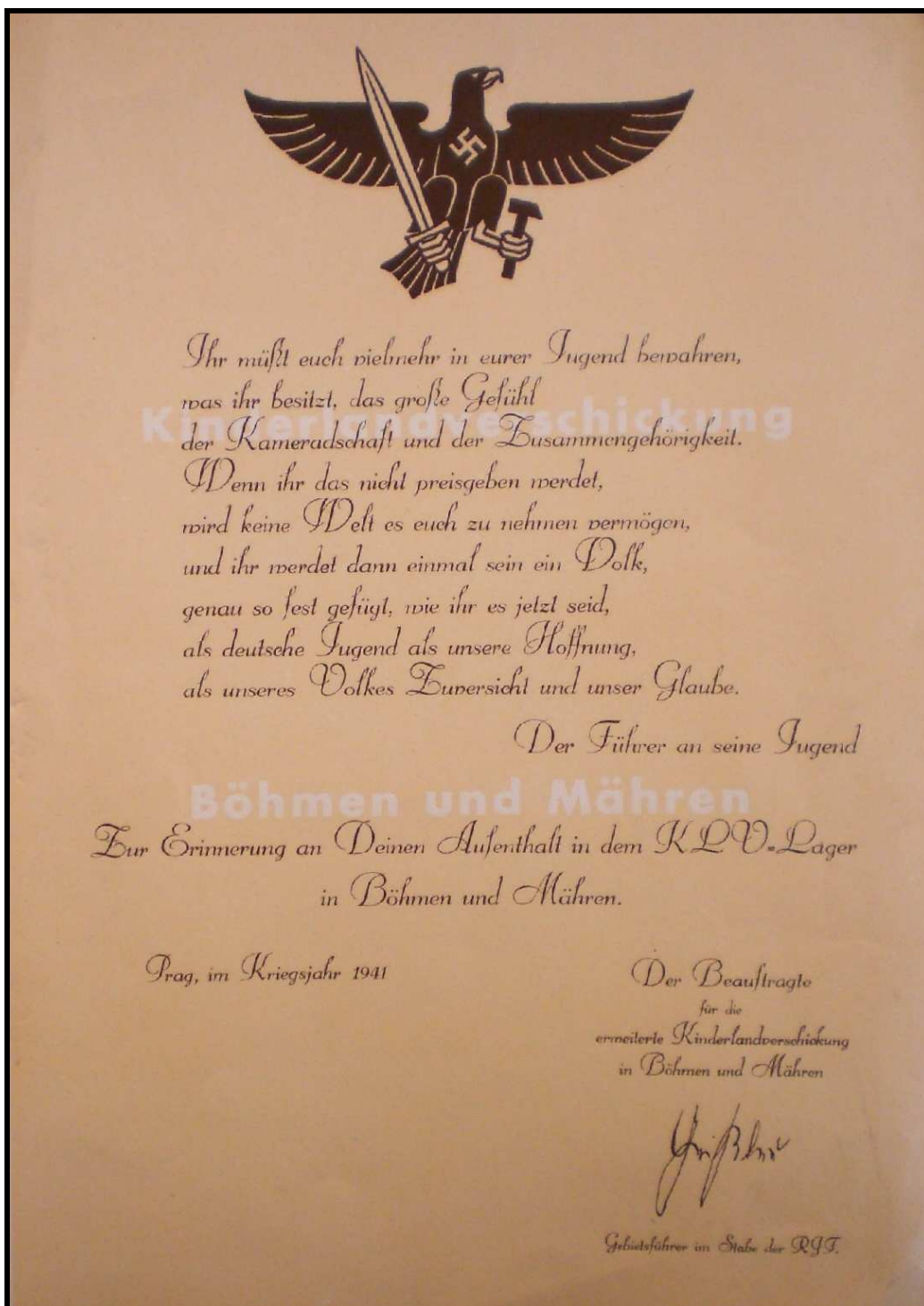
Zdroj: Rundschreiben NSDAP Nr. 20/41, z 30. června 1941 (Národní archiv).

PŘÍLOHA č. 7

„Der Führer an seine Jugend“ (Vůdce své mládeži). Na památku pobytu v táboře KLV obdrželo každé dítě upomínkový dokument s podpisem Pověřence pro KLV v Čechách a na Moravě (1941).

Zdroj: NA, fond HJ, karton 160.

PŘÍLOHA č. 8

Propagační materiály distribuované do táborů KLV na území Protektorátu Čechy a Morava.

Zdroj: NA, fond ÚŘP-ST, sign. 109-4/1207, karton 68.

JUNGE HEIMAT
Die Lesestunde des KLV-Lagers

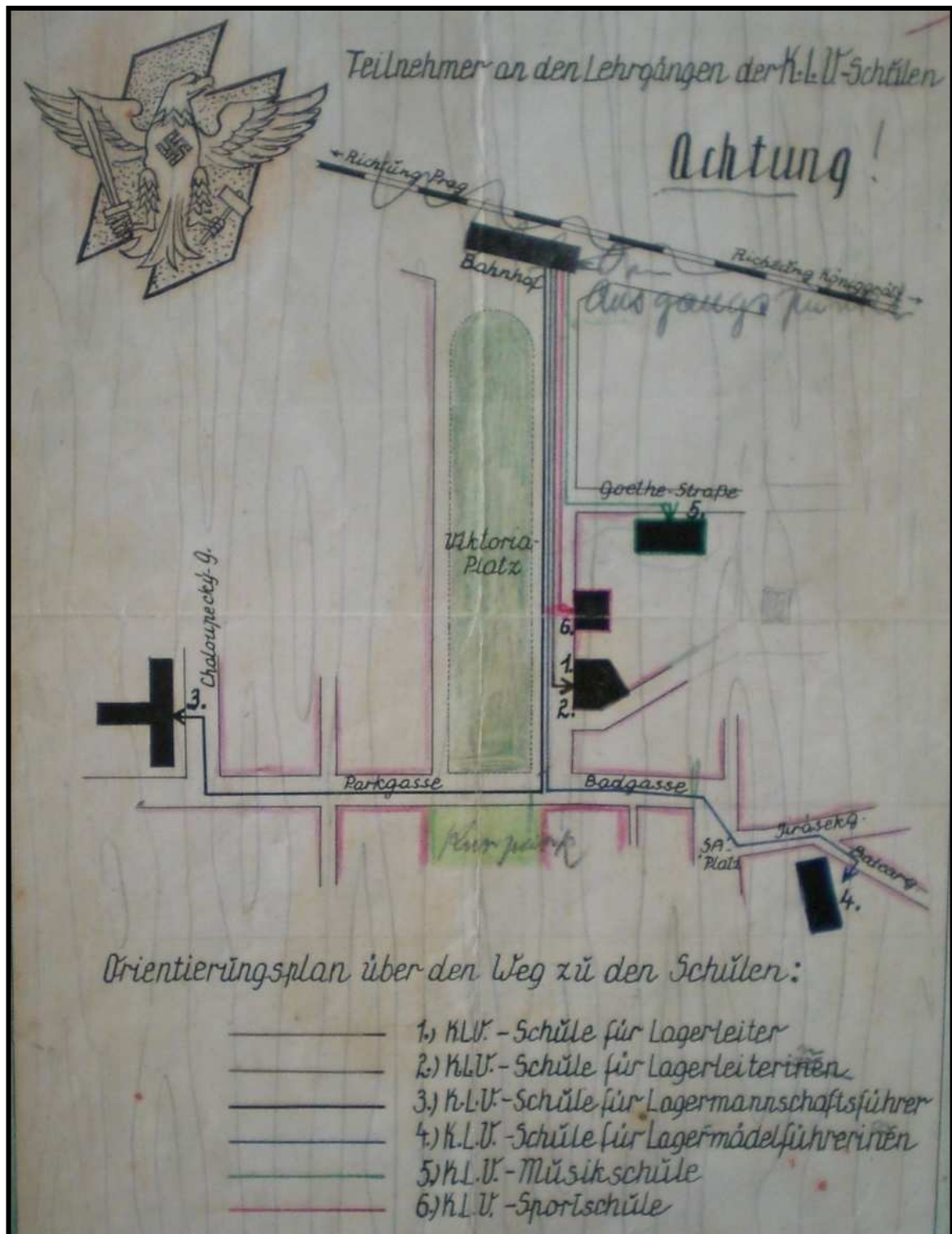
UNSER LAGER
Richtblätter für die Dienstgestaltung in den Lagern der
KLV

PŘÍLOHA č. 9

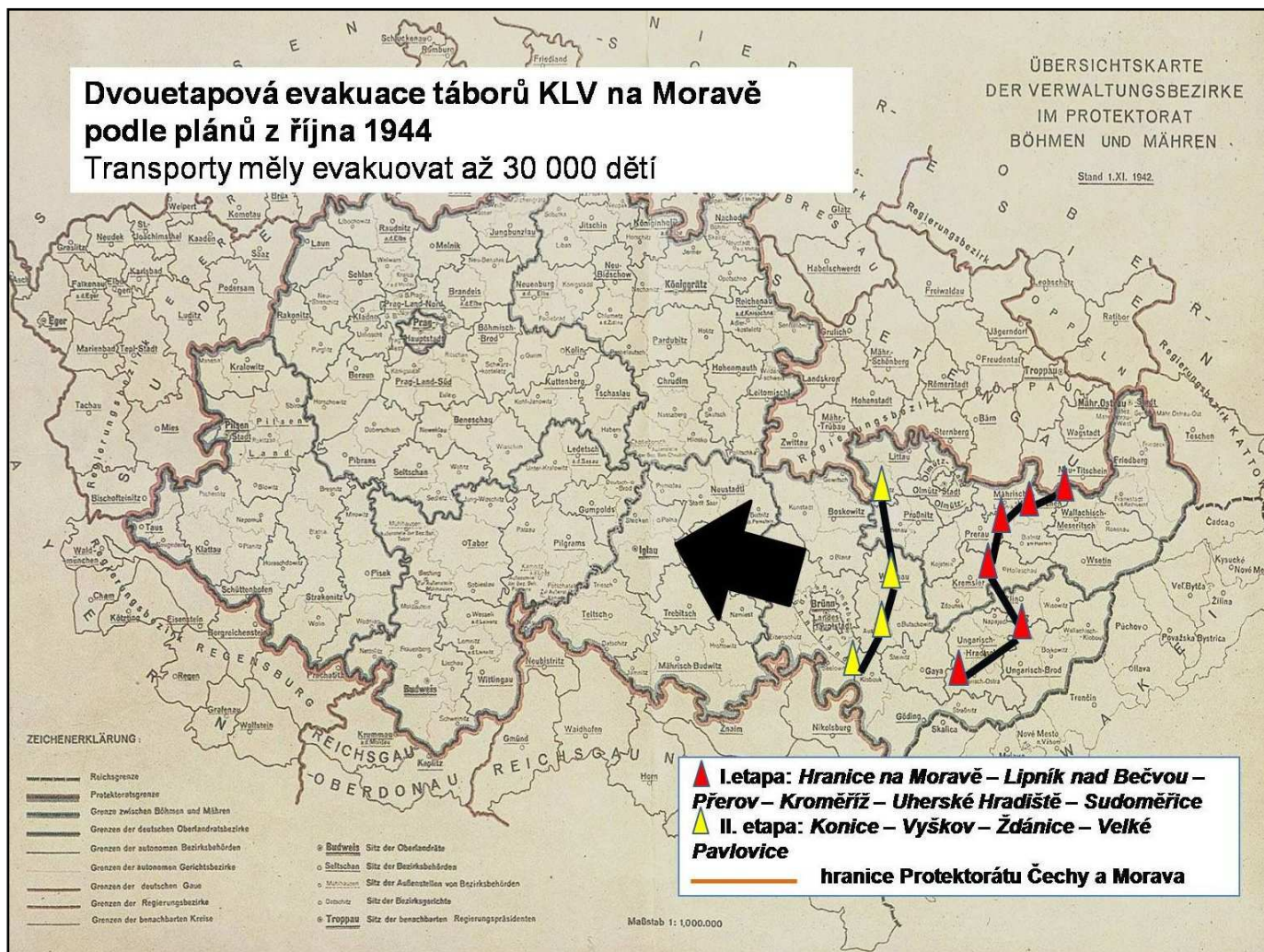
Orientační plán centra Poděbrad s vyznačením cesty od vlakového nádraží k jednotlivým zaškolovacím zařízením KLV

Zdroj: SOKA Nymburk, AM Poděbrady, sign. 7-5-10, karton 541

PŘÍLOHA č. 10

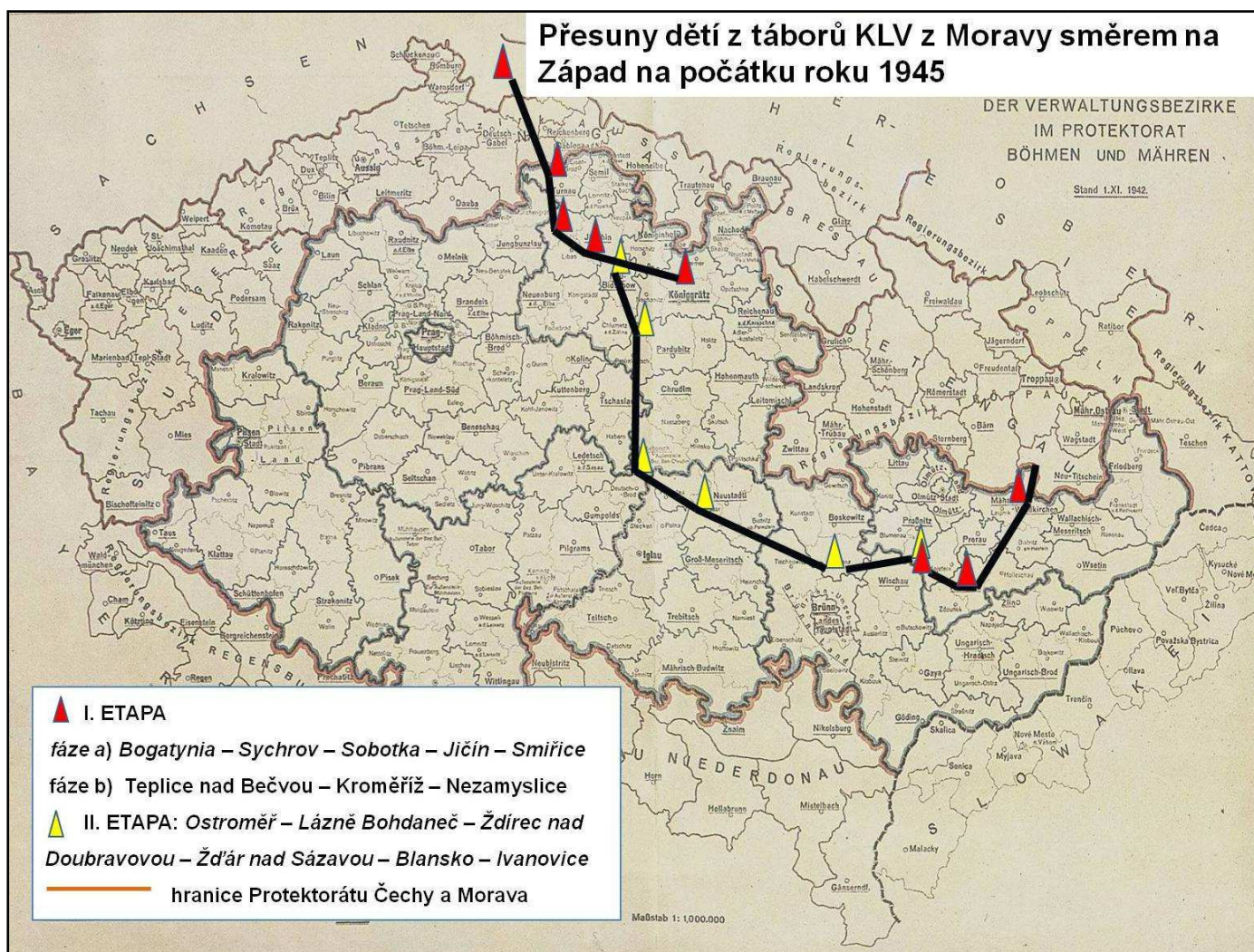
Evakuace táborů KLV z moravské části Protektorátu Čechy a Morava před blížící se frontou (říjen 1944).

PŘÍLOHA č. 11

Evakuační opatření táborů KLV z počátku roku 1945 vedená ve dvou etapách.

PŘÍLOHA č. 12

Ukázka služebního průkazu pomocnice tábora KLV, jenž zastávala pozici *Unterführerin*. Doklad vydal úřad pověření pro Erweiterte Kinderlandverschickung v Čechách a na Moravě (z 5. října 1941).

Zdroj: NA, fond HJ, karton 160

Der Beauftragte für die Erweiterte
Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren

KLV-Ausweis

Die kriegshilfsdienstverpflichtete Arbeitsmaid

Gertrud Krouwer

Heimatanschrift *Limburg*

RAD.-Lager *München*

ist in der Kinderlandverschickung als

Unterführerin eingesetzt.

Jeanne Kühr
BdM.-Inspektion

Prag, *5. X. 41.*

117

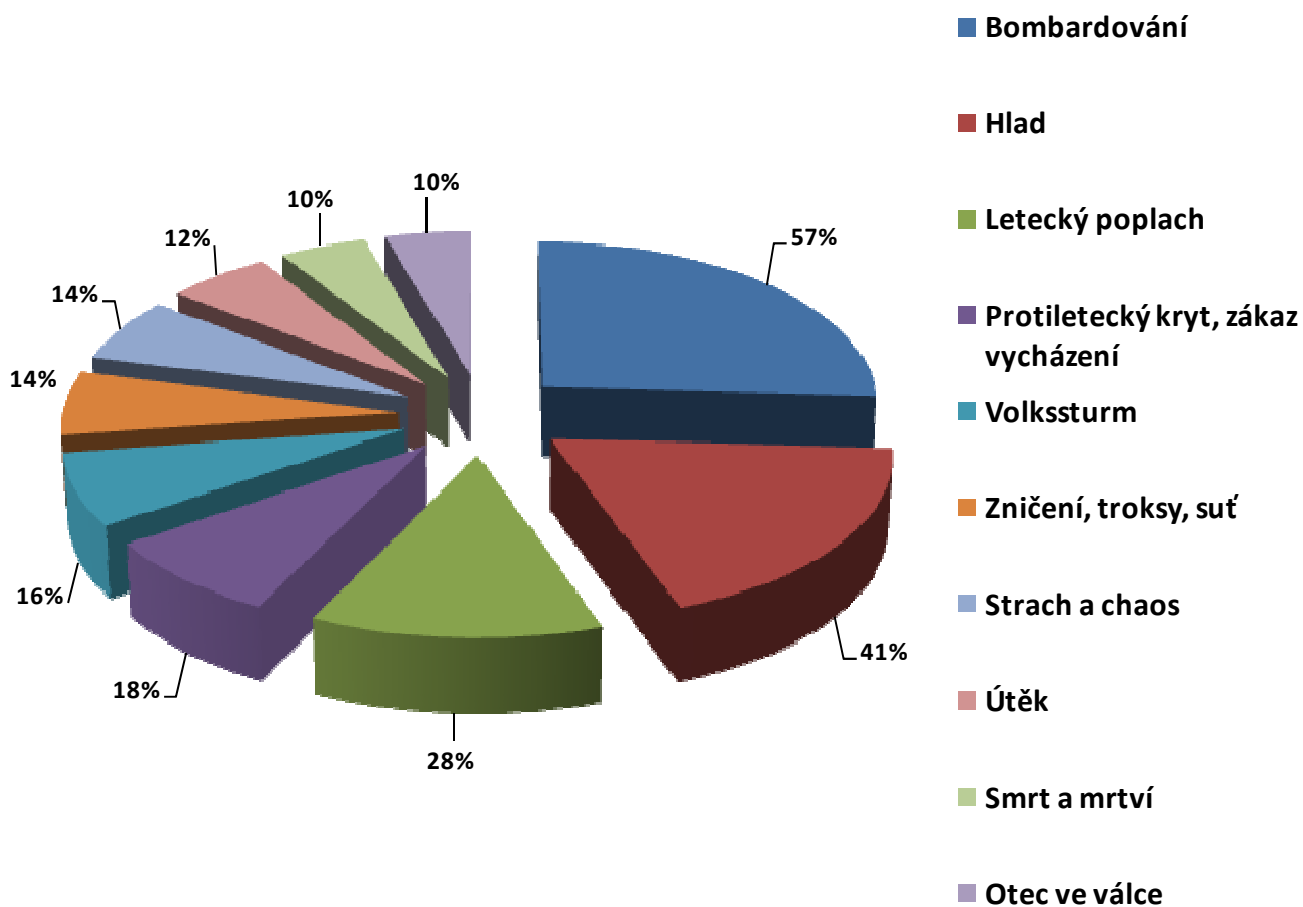

PŘÍLOHA č. 14

Vzpomínky na dětství a mládí za druhé světové války a záhy po ní

Graf je výsledkem německého projektu, který byl uskutečněn v březnu 1984. Respondenty tvořili muži i ženy narození mezi léty 1929 až 1940. V době, kdy byl průzkum vytvářen, tak dotazovaní splňovali věkový horizont stáří 44 až 55 let. Celkem bylo dotázáno 239 osob, jimž organizátoři položili celkem 11 otázek.

Zdroj: JÜRGEN ZINNECKER, *Jugendkultur 1940-1985*, Augsburg 1987, s. 58–59.

PŘÍLOHA č. 15

Přebírání dobových znaků zakladateli Dokumentations- Arbeitsgemeinschaft und Freundeskreis KLV e. V.

A) Titulní strana služebního předpisu týkající se zásad vedení tábora KLV s vyobrazením říšské orlice se svastikou na pozadí runy (1. vydání z roku 1944).

(Zdroj: NA, fond HJ, karton 89)

B) Záhloví dopisu Gerharda Dabela s týž motivem pouze bez svastiky, který autor rozesílal kroužku svých přátel v červenci 1976. Motiv se objevuje na Dabelových dopisech z let 1976–1978.

(Zdroj: BArch Berlin, ZSg. 140/53)

